

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Південноукраїнський національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

Головний редактор:

Наумкіна С. М. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Члени редакційної колегії:

Музиченко Г. В. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Маслов Ю. К. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри філософії, історії та політології, Одеський національний економічний університет

Польовий М. А. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології та державного управління, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Рудольф Кухарчик – декан факультету міжнародних відносин, Економічний університет в Братиславі

Ондрей Філіпець – Університет Палацького, Оломоуц (Чеська Республіка)

Долженков О. О. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Ростецька С. І. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Гедікова Н. П. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Дунаєва Л. М. – доктор політичних наук, професор, декан факультету психології та соціальної роботи, Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Проноза І. І. – кандидат політичних наук, старший викладач кафедри політичних наук і права, Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського

Щедрова Г. П. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри політології та міжнародних відносин, Університет імені Альфреда Нобеля

Монолатій І. С. – доктор політичних наук, професор, професор кафедри політології, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Аміран Хевцуріані – PhD у сфері міжнародних відносин, професор факультету права та міжнародних відносин, Грузинський технічний університет (Грузія)

Еліот Долан Еванс – доктор філософії, Університет Монаша (Австралія)

Науковий журнал «Politicus» внесений до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з політичних наук (спеціальність: 052. Політологія) відповідно до Наказу МОН України від 17.03.2020 № 409 (додаток 1)

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International (Республіка Польща)

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, протокол 11 від 29 квітня 2021 року**

Офіційний сайт видання: www.politicus.od.ua

Науковий журнал «Політикус» зареєстровано Міністерством юстиції України (Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія KB № 21499-11299P від 18.08.2015 р.)

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ**Ірха К. О.**

Політичний складник феномену «лідер громадської думки»: теоретичний аспект..... 7

Чарських І. Ю.

Світопорядок, що змінюється, з погляду конкуруючих мейнстрімних теоретичних парадигм..... 13

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ**Баскакова А. С.**

Окупація Кримського півострова та російсько-українське збройне протистояння на сході України..... 19

Воронова Т. В.

Участь жінок у політичних процесах сучасності (на прикладі країн ЄС): перспективи досягнення гендерного паритету в політичному житті..... 26

Загірний О. В.

Медіатизація політики як чинник демократичного транзиту..... 32

Куницький М. П.

Виклики і перспективи розвитку сучасної демократії..... 37

Ломейко В. І.

«Спочатку було Слово»: як книговидання впливає на політичний порядок денний..... 41

Лушагіна Т. В., Соловйова А. С.

Особливості взаємодії молоді з органами державної влади та місцевого самоврядування..... 47

Лясота А. Є.

Трансформація місця та ролі неурядових організацій у політичному процесі України..... 53

Ростецька С. І.

Особливості формування регіональної ідентичності: кейс Італії..... 59

Khevtsuriani Amiran, Kharchilava Lili

Theoretical and methodological aspects of separatism as a political phenomenon..... 64

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ**Горкулько О. Ю.**

Гендерна компетентність – дієвий механізм утворення паритетного парламенту..... 69

Лукіна Л. В.

Політичний дискурс: сутність та особливості застосування..... 75

Негулевський І. П.

Трансформація політичного лідерства в сучасній Україні: соціокультурні чинники..... 81

Тищенко М. М.

Відповідальність народних депутатів України: політико-правовий аспект..... 87

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Давимука О. О.

Стратегічна оцінка сучасних загроз безпеці державами Балто-Чорноморського регіону.....**93**

Кісєль Ю. Г.

Неформальні об'єднання в Конгресі США: досвід для України.....**100**

Козьма В. В.

Роль стратегічних комунікацій Росії в європейському інформаційному просторі
(до питання євроскептицизму).....**109**

Moshenets I. O.

European markets of liquid natural gas: policy challenges and energy diplomacy..... **115**

Польовий Т. Є.

Антиукраїнська риторика білоруських медіа після внутрішньополітичної кризи 2020 року
(на прикладі телеканалів «СТВ» та «Беларусь 1»).....**122**

РОЗДІЛ 5. ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

Зан М. П.

Порівняльний аналіз політичного представництва міноритарних етнічних груп
Словацької Республіки та України (за результатами експертного опитування)¹..... **132**

Павлюх М. В.

Український національний ідеал преси Союзу українок (1922–1939):
спротив польській владі..... **141**

Соколовський О. Б.

Питання національних меншин у розвитку транскордонної співпраці
Карпатського євро регіону.....**147**

Томашевська Є. І.

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин:
досвід ратифікації в Україні.....**155**

CONTENTS

SECTION 1. THEORY AND HISTORY OF POLITICAL SCIENCE

- Irkha K. O.**
The political component of the “opinion leader” phenomenon:
a theoretical aspect.....7
- Charskykh I. Yu.**
A changing world order from the point of view of competing mainstream
theoretical paradigms.....13

SECTION 2. POLITICAL INSTITUTIONS AND PROCESSES

- Baskakova A. S.**
The occupation of the Crimean peninsula and the Russian-Ukrainian armed
confrontation in the eastern Ukraine.....19
- Voronova T. V.**
Women participation in contemporary political processes (on the example of EU countries):
prospects for gaining gender parity in political life.....26
- Zahirnyi O. V.**
Mediatization of politics as a factor of democratic transit.....32
- Kunyskyi M. P.**
Challenges and prospects for the development of modern democracy.....37
- Lomeyko V. I.**
“In the beginning was the Word”: the influence of book publishing on political agenda.....41
- Lushahina T. V., Soloviova A. S.**
Features of youth interaction with public authorities and local governments.....47
- Liasota A. Ye.**
Transformation of the place and role of non-governmental organizations
in the political process of Ukraine.....53
- Rostetska S. I.**
Features of the formation of regional identity: case of Italy.....59
- Khevtsuriani Amiran, Kharchilava Lili**
Theoretical and methodological aspects of separatism as a political phenomenon.....64

SECTION 3. POLITICAL CULTURE AND IDEOLOGY

- Horulko O. Yu.**
Gender competence – an effective mechanism for the establishment of a parity parliament.....69
- Lukina L. V.**
Political discourse: essence and features in political activity.....75
- Nehulevskyi I. P.**
Transformation of political leadership in modern Ukraine: socio-cultural factors.....81
- Tyshchenko M. M.**
Responsibility of people’s deputies of Ukraine: political and legal aspect.....87

SECTION 4. POLITICAL PROBLEMS OF THE INTERNATIONAL SYSTEMS

Davymuka O. O. Strategic assessment of modern security threats by the Baltic-Black Sea region states.....	93
Kisiel Yu. H. Informal associations in the US Congress: experience for Ukraine.....	100
Kozma V. V. The role of Russian strategic communications in the European information space (on Eurosceptism).....	109
Moshenets I. O. European markets of liquid natural gas: policy challenges and energy diplomacy.....	115
Polovyi T. Ye. Anti-Ukrainian rhetoric of the Belarusian media after the 2020 internal political crisis (on the example of TV channels “CTV” and “Belarus 1”).....	122

SECTION 5. ETHNO-POLITICAL SCIENCE AND ETHNO-STATE STUDIES

Zan M. P. Comparative analysis of the political representation of ethnic minority groups in Slovak Republic and Ukraine (on the results of expert survey).....	132
Pavliukh M. V. Ukrainian national ideal of the press of the Union of Ukrainian women (1922–1939): resistance to the Polish authority.....	141
Sokolovskyy O. B. Issue of national minorities in the development of cross-border cooperation of the Carpathian Euroregion.....	147
Tomashevska Ye. I. European Charter of Regional or Minority Languages: the experience of ratification in Ukraine.....	155

РОЗДІЛ 1. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Ірха Катерина Олександрівна

Політичний складник феномену «лідер громадської думки»: теоретичний аспект

УДК 323.39:316.46](477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.1>

Ірха Катерина Олександрівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
та міжнародних відносин
Східноукраїнського національного
університету імені Володимира Даля
пр. Центральний, 59-а, Сєвєродонецьк,
Луганська область, Україна

Стверджується, що в умовах поглиблення інклюзивності політики від локального до глобального рівнів лідери громадської думки включені до політичного процесу – політичної комунікації, політичних технологій тощо. З еволюцією інформаційно-комунікаційних впливів, віртуалізацією суспільства, політизацією сфери масмедіа питання змісту та можливостей «лідерів громадської думки» набувають особливої актуальності, а сталі теоретичні парадигми потребують доповнень і уточнень. Цим потребам підпорядковано мету наукового дослідження – аргументувати політичну домінанту у призначенні лідерів громадської думки, з'ясувати модерні чинники та напрямки їхньої діяльності. Досягнення дослідницької мети уможлиблює застосування широкої методологічної бази, зокрема, інструментарію соціологічного підходу, структурного функціоналізму, компаративного, аналітичного, статистичного методів, історично-ретроспективного аналізу.

Проаналізовано сутність поняття «лідер громадської думки», підходи до його категоризації та типологізації (Б. Берельсон, Дж. Браунт, Т. Гітлін, Х. Кантріл, Е. Кац, П. Лазарсфельд, Р. Мертон, Е. Ноель-Нойман, У. Шрам та ін.). Акцентовано політичну зумовленість сучасного етапу реалізації функцій лідерів громадської думки, у зв'язку з чим останні запропоновано визначити як індивідуальних суб'єктів політичного впливу, які діють в інформаційній площині, мають доступ як до широкої аудиторії, так і до каналів одно- та двосторонньої комунікації з нею з метою переконання, передачі інтерпретованої інформації, привертання уваги до важливих (або потрібних) аспектів суспільно-політичного життя країни; медіатори комунікаційного процесу на рівні «влада – суспільство».

Також наголошено на спроможності такої моделі взаємозв'язків, коли лідери думок виступають декламаторами суспільних настроїв, запитів та цінностей, які населення вважає за необхідне донести до влади. Обґрунтовано, що включення лідерів громадської думки до політики не обмежується електоральним процесом, а є супроводжуючим чинником і для реалізації державної політики, і для провадження управлінського курсу окремих політичних сил та їхніх представників.

Ключові слова: громадська думка, лідер громадської думки, інформаційне суспільство, політичний процес, політичні технології, електоральний процес, політична комунікація.

Вступ. В умовах перманентної політичної боротьби і конкуренції суспільні настрої та громадська думка набули вагомого статусу об'єкта зацікавленості з боку влади та політичних акторів. У масовій свідомості та комунікації все більше акцентується політична компонента, провідником якої часто виступають лідери громадської думки (далі – ЛГД) – впливовці, явище, феномен, що також змінюють свій зміст з розвитком суспільно-політичних відносин та інформаційно-комунікаційних технологій. Тому вже не йдеться про лідерів громадської думки як про суто суспільне явище, адже їхня діяльність у політичній площині стає дедалі відчутнішою, і не лише в електоральний період.

Мета та завдання. Мета наукового дослідження – аргументувати політичну домінанту у діяльності лідерів громадської думки у сучасних умовах. Вказаній меті підпорядковано низку дослідницьких завдань, зокрема, проаналізувати актуальні характеристики та функції лідерів громадської думки, уточнити зміст цього феномену

в умовах посилення політичного впливу на формування громадської думки.

Методи дослідження. Реалізації дослідницької мети сприяло застосування методологічної бази міждисциплінарного характеру. Інструментарій структурного функціоналізму уможливив з'ясування місця ЛГД у системі масової комунікації та широкій аудиторії споживачів інформації. Аналітичний та компаративний методи дали змогу дослідити спільні та відмінні риси у формуванні сутності лідерства громадської думки різними вченими. Історично-ретроспективний аналіз застосовано у вивченні критики феномену «громадська думка». Соціологічний підхід, посилений статистичною складовою частиною, дав змогу зробити припущення про сучасні мірила релевантності лідерів громадської думки.

Результати дослідження. Попри те, що як явище лідери громадської думки існують від часу появи перших практик соціальної організації, їх обґрунтування знайшло місце лише в середині ХХ ст. у спільній науковій праці П. Лазарсфельда

та Е. Каца «Особистий вплив», також у дослідженнях з Б. Берельсоном та Г. Годе. У згаданих концепціях лідери громадської думки виступили як проміжна ланка у моделі двоступеневого потоку комунікації. По суті, йдеться про посередництво ЛГД у розповсюдженні інформації від джерела до кінцевого споживача з метою ефективнішого на нього впливу. Водночас важливо наголосити, що не будь-який посередник у комунікаційному процесі чи-то процесі передачі інформації міг ототожнюватися із лідером громадської думки, як, наприклад, засоби масової інформації. Варто розрізнити функціональне навантаження таких суб'єктів, а це інформування, посилення та переконання. Й досі суперечки викликає відповідь на питання, який саме вплив лідери громадської думки чинять на суспільні установки – підсилюють існуючі чи формують нові. Ще одна невизначеність – першочерговість та взаємозалежність джерел інформації: засоби масової інформації для лідерів думок чи ЛГД для ЗМІ. На нашу думку, тут важливий контекст, обставини та рівень демократичності середовища, у якому функціонують зацікавлені сторони – влада, суспільство, активна громадськість, пересічні громадяни – щоденні споживачі контенту.

Антагоністичність і навіть конфліктність інформаційно-комунікаційних парадигм, які активно розвивалися у другій половині минулого століття, пропонують різні конфігурації ролей ЗМІ та ЛГД. Той же Е. Кац у своїй статті цитує американського соціолога Т. Гітліна, який критикує теорію Каца-Лазарсфельда і стверджує, що попри мінливість аудиторії ЗМІ зберігають за собою істинний вплив, а лідери думок є лише провідниками для ЗМІ, як «міські води, що несуть потоки паводку» [11, с. 30].

Незважаючи на те, що про лідерство громадської думки ще на початку ХХ ст. писав Г. Тард, усі дослідження цього явища зазвичай починаються саме з аналізу запропонованого Катцем та Лазарсфельдом бачення. І хоч воно не містить підходу до категоризації, але, по-перше, називає певний тип впливу на суспільство і його дії, а по-друге, є відправною точкою для подальших наукових розробок. Серед них – спільна розвідка П. Лазарсфельда та американського соціолога Р. Мертона «Масова комунікація, масові смаки та організована соціальна дія», де вони аналізували, як масова комунікація провокує масові смаки та потреби. Масова комунікація тут – це потік комунікаційних дій з метою присвоєння статусу значущих суспільним проблемам, особам, організаціям та громадським рухам; закріплення у масовій свідомості соціальних норм; ідеологічної наркотизації суспільства [2, с. 144]. Вже у власному дослідженні міжособистісного впливу та комунікаційної поведінки населення Р. Мертон виділив кілька типів лідерів думок:

– локальні і космополітичні: перші – ті, що тривалий час проживають в одній місцевості, мають очевидні успіхи та досвід у повсякденному житті, на їхню думку орієнтуються сусіди, друзі та знайомі; другі – мають авторитет через широкий кругозір, сформований у подорожах та багаторазових закордонних поїздках, але без прив'язки до конкретної локації;

– мономорфні та поліморфні. Виділяють їх за діапазоном впливу: від фахівців у вузькій галузі (мономорфні лідери думок) до впливовців на широку громадськість через міжособистісні зв'язки і контакти (поліморфні) [3].

Зауважимо, що дослідницький пошук Р. Мертона розкриває важливі аспекти інтеграції лідерів громадської думки саме у площину політики, переважно в електоральний процес. Тобто йдеться про парадигму «інтереси влади» → «діяльність лідерів думок» → «вплив на суспільство». У свою чергу Р. Мертон описав зворотний зв'язок, вказуючи, що «владна еліта завжди була зацікавлена у вивченні цінностей, норм, інтересів та поведінки інших верств населення, щоб, ухвалюючи рішення, враховувати ці обставини. Водночас для пересічних громадян важливо, щоб їхні цінності та переконання стали відомі та узяті до уваги творцями соціальної політики, які знаходяться при владі» [3, с. 521]. Мертон акцентує, що однієї спільної мотивації для таких обмінів інформацією недостатньо, таким чином, соціальна організація має забезпечити механізми, які допоможуть привернути увагу політичної еліти. Серед таких механізмів ретроспективно представлені «наполеонівські поліцейські шпіони», «експерти (лідери) громадської думки» і сучасні соціологічні опитування [3, с. 521].

Лідер громадської думки – явище, яке тлумачиться по-різному:

– особа (публічний діяч), яка користується авторитетом у суспільстві чи його частині (за різними критеріями: географічними, професійними, гендерними, віковими, політичними тощо);

– індивіди, які цікавляться новаціями, тому розуміються на них більше, аніж інші, що зумовлює їхню суспільну цінність; джерело оперативної інформації про нововведення, здатне їх сприймати і давати їм оцінку (Е. Роджерс) [1, с. 136]. Цей підхід актуалізує такий модерний феномен в інформаційній системі, як інсайдери – публічні або анонімні розповсюджувачі резонансної інформації; як правило, вони є або політиками, або наближеними до політичних кіл особами;

– суб'єкти, які інтерпретують для загалу повідомлення ЗМІ у процесі міжособового спілкування [1, с. 274]. Тут варто згадати тлумачення ЛГД як частини загальної аудиторії засобів масової інформації К. Аткина та Р. Райса, тобто субаудиторії поряд із центральним сегментом та громадськими політиками [8];

– у глобальній площині – це не певна персоналія, а весь медіахолдинг як інституційна одиниця у процесі формування громадської думки, що має власну модель відображення інформації, орієнтовану на конкретну соціальну групу; у локальній – це журналіст, ведучий інформаційних випусків, автор суспільно-політичного контенту певного ЗМІ, який, враховуючи індивідуальні характеристики, має вплив на аудиторію [5, с. 37].

Хоч гуманітарні науки не мають принципових критеріїв у виборі дефініції «громадська» чи «суспільна» думка, обґрунтуємо наш вибір на користь «громадської думки» тим, що вона становить сукупність переконань громадян, громадськості (людей і їхніх груп), а не одночасно усього суспільства, що, з технологічного погляду, просто неможливо.

Теоретичні підходи до розуміння сутності лідерів громадської думки містять також перелік притаманних їм характеристик, таких як: активна життєва позиція, розгалужена мережа соціальних контактів, доступ до різних джерел інформації, прагнення поширювати корисний контент, впевненість і відповідальність під час генерації суспільних трендів, залучення до процесу вирішення нагальних проблем [10]. Вказані уніфіковані риси є скоріше орієнтиром, аніж набором обов'язкових відповідників, які визначають, чи є особа лідером думок. Зараз можливо детермінувати політичну поведінку через меседжі, які не завжди несуть суспільну користь, а їхні носії не завжди залучені до ухвалення актуальних рішень.

Поширення інформаційних повідомлень через засоби масової інформації – найбільш розповсюджена модель формування у населення уявлень та оцінок щодо подій та намірів, яка водночас виключає такий важливий компонент, як комунікація, безпосередній зв'язок, з'ясування першоджерела інформації. Це одна з причин суспільного запиту та, відповідно, політичної затребуваності на існування лідерів думок. Як зауважував американський соціолог У. Шрамм, «міжособистісні канали функціонують паралельно з каналами масової комунікації й відчутно впливають на суспільство» [13, с. 124.]. Ще одна причина – швидкоплинна ефективність традиційних ЗМІ у реалізації впливів на суспільство. Свого часу це було емпірично доведено П. Лазарсфельдом, нині підтверджується вітчизняною статистикою – на фоні зниження популярності телебачення (з 85,7% у 2018 р. до 75% у 2020 р.) зростає кількість прихильників соціальних мереж (з 23,5% у 2018 р. до 44,1% у 2020 р.), які виявилися головною платформою для презентації візій громадської думки її носіями [7].

З'ясовуючи траєкторію перетину суспільного та політичного у природі чи-то призначенні ЛГД, звернімося до законів громадської думки, виділених американським психологом Х. Кантрілом.

Учений обґрунтував, що будь-які заяви щодо політичного курсу держави набувають максимального значення до його впровадження, а саме тоді, коли їх формулює й артикулює перевірене джерело інформації, яке користується довірою суспільства [9, с. 232–233]. В оцінці такого твердження відсутні якісні характеристики істинності, об'єктивності, стабільності, натомість пріоритетним подається чинник джерела, яке привертає увагу до проблеми і яким, припускаємо, є саме лідер громадської думки у сприйнятті аудиторії.

Безумовно, визначити мірило впливу ЛГД можливо і доцільно виключно у контексті процесу формування громадської думки – явища суперечливого і доволі мінливого. Разом із розумінням, що йдеться про сукупність індивідуальних думок членів суспільства, наведемо аргументи скептичного ставлення учених до можливості акумуляції цих «опіній», як от про:

- необґрунтованість розуміння громадської думки як суми індивідуальних точок зору (Г. Блумер);

- заперечення існування та можливості обчислення громадської думки (П. Бурдье);

- інтерпретації громадської думки як соціально конструйованої реальності (С. Гербст).

Уся ця критика зводиться до оцінки феномену «громадська думка» як необ'єктивної характеристики суспільних настроїв, штучного аргументу на користь тих чи інших точок зору, які посилюють чийсь політику. Однак нині дієвість такого чинника, як громадська думка, аргументована зусиллями прикладної політології, напрямів паблік рілейшнз у виробленні механізмів та засобів впливу на її формування. Лідери ж громадської думки є важливою ланкою її життєвого циклу: «визначення суспільної потреби – залучення до артикуляції проблеми лідерів думок – інформування аудиторії – включення владних інституцій – реакція на запит (вирішення питання)». Це ідеальна модель суспільно-політичної взаємодії, яка, зрозуміло, на практиці може бути забезпечена сталим розвитком демократичних інститутів та громадянського суспільства. Реалії ж, зокрема й вітчизняні, демонструють випадки звернення до ЛГД як до агентів політичних маніпуляцій.

Як це працює. До прикладу, виходячи з комунікаційної теорії «спіралі мовчання» (Е. Ноель-Нойман), люди схильні замовчувати або ж навіть відмовлятися від власної думки, якщо вона не поділяється більшістю [12, с. 58–69]. Відповідно ж до аргументації критиків теорії громадської думки, об'єктивно презентувати її зріз практично неможливо, однак її інтерпретацію можуть транслювати ЛГД, що у контексті політичних технологій перетворюються на один із засобів управління суспільною свідомістю, участю, вибором тощо. Лідер громадської думки, що висловлює або дублює політичні

нарлативи, – людина не зі світу політики, але своєю діяльністю може забезпечити можливість потрапляння у вищі лави регіональної або ж загальнонаціональної влади.

Українська традиція елітотворення має такі приклади, коли публічні особи зі сфери мистецтва, спорту, науки ставали депутатами представницьких органів влади різних рівнів, однак оцінити їх як лідерів громадської думки можна було лише локально і на основі цільових досліджень. Із розвитком соціальних мереж алгоритм виокремлення ЛГД спростився і часом зводиться до оцінки масштабу аудиторії, яку здатна охопити особа. Лідери за цим показником стали частиною політичного інтересу, поступово інтегруючись до політики – спочатку як носії певної позиції, а потім уже як суб'єкти політичної діяльності. У цей період спостерігаємо актуалізацію блогосфери як сфери походження так званих «ЛОМів» (від рос. «лидер общественного мнения»). Переконливими у цьому контексті є приклади О. Куницького (відеоблогер; 1,3 млн підписників на YouTube, 111 тис. – в Instagram), якого було обрано народним депутатом від партії «Слуга народу», А. Карпова (відеоблогер, телеведучий; 247 тис. підписників на YouTube, 80 тис. – у Facebook), який потрапив у першу 30-ку партійного списку «Європейської солідарності» на виборах до Верховної Ради, балотувався у мери м. Полтава, був обраний депутатом міської ради. Інший приклад – підозрюваний у державній зраді відеоблогер А. Шарій (2,44 млн підписників на YouTube, 350 тис. – у Facebook, 268 тис. – у Telegram), чия партія на парламентських виборах 2019 р. отримала 2,23% голосів виборців, на місцевих виборах 2020 р. здобула 52 мандати [6]. Сфера публічної діяльності вказаних осіб сконцентрована в онлайн-просторі, їхня віртуальна аудиторія через резонанс думок трансформувалася у реальну виборчу підтримку.

Наслідком політизації суспільної думки через діяльність ЛГД вважаємо нівелювання цінності останніх, адже народ не має фільтрів у з'ясуванні природи висловленої позиції – чи вона є власною, чи корпоративною, чи штучно артикульованою. Однак в умовах низького рівня медіаграмотності населення, критичного мислення та фактчекінгових ініціатив лідери громадської думки навіть у статусі «політичних» залишаються дієвими суб'єктами впливу на суспільні настрої і дії.

З іншого боку, лідери громадської думки в Україні як учасники суспільно-політичних процесів акцентуються безпосередньо владою, розширюючи межі впливу на загальний, який, можливо, раніше й не ідентифікував ту чи іншу особу:

– лідери громадської думки були включені до переліку тих категорій громадян, які можуть першочергово отримати щеплення від коронавірусу;

– наприкінці 2020 р. Офіс президента України заявив про «створення пулу блогерів, які говорити-

муть про позитивні тренди у внутрішній політиці» [4]. Акумуляція провладних позицій популярних блогерів із широкою аудиторією – один із шляхів політизації процесу вироблення громадської думки як такої;

– наостанок додамо, що тригерні аспекти суспільно-політичного життя в Україні, які найбільше хвилюють населення, набули вербальної матеріалізації у виконанні персонажа Василя Голобородька із серіалу «Слуга народу», який вважають відправною точкою політичної кар'єри чинного президента України В. Зеленського. Тобто лідерство громадської думки втілюється у лідерство політичне.

Спробуємо окреслити політичні функції ЛГД у сучасних умовах. Серед таких – активізація визначення суспільних запитів; тлумачення інформаційних повідомлень; просування ціннісних наративів (культивування, формулювання тощо); посередництво між політиками, політичними інститутами і суспільством (у цьому ланцюзі також можуть бути й ЗМІ); участь в інформаційному протистоянні в межах гібридної війни як медіаторів; підтримка владного механізму конструювання суспільства, яке має консолідовану думку з того чи іншого питання порядку денного державного розвитку. Щодо змісту самого поняття «лідер громадської думки», з огляду на політичну зумовленість та нові можливості інформування та спілкування пропонуємо таке його розуміння: це індивідуальний суб'єкт політичного впливу, який діє в інформаційній площині, має доступ як до широкої аудиторії, так і до каналів одно- та двосторонньої комунікації з нею з метою переконання, передачі інтерпретованої інформації, привернення уваги до важливих (або потрібних) аспектів суспільно-політичного життя країни; медіатор комунікаційного процесу на рівні «влада – суспільство».

Висновки. Здійснений аналіз теоретичних підходів до розуміння сутності і призначення лідерів громадської думки підтверджує наше припущення про присутність політичної складової частини у їхній діяльності і доводить посилення цієї домінанти у сучасних умовах розвитку інформаційного суспільства, політизації медіапростору та поступової медіатизації політичних акторів. За таких обставин якісні характеристики лідерів громадської думки (досвід, професійні досягнення, високі моральні якості, поінформованість, об'єктивність та неупередженість) поступаються потенціалу технологічних можливостей охоплення аудиторії, комунікації з нею, залучення до впливу на громадську думку засобів масової інформації. Перевагою у політичній конкуренції стає не певний зміст суспільного сприйняття, а апелювання до громадської думки, візуалізованої у рамках численних соціологічних опитувань. Констатовано той факт, що лідери громадської думки не завжди є публічними або ж чітко ідентифікованими особами (т. зв. феномен «анонімного

авторитету»), позаяк зосереджують свою діяльність у мережі Інтернет, де визначальною перевагою є наявність широкої аудиторії, а інструментом підтримки і посилення уваги до себе – доступ до суспільно важливої інформації.

Таким чином, акцентуємо зміни у принципах, цілях і прийомах діяльності ЛГД, які демонструють підпорядкованість політичному дискурсу, інтегруються в інституціональну сферу політики як підсилюючий аргумент на користь того чи іншого політичного суб'єкта, гілки влади, групи впливу і їхнього бачення подальшого розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Брайант Дж., Томпсон С. Основы воздействия СМИ. М. : Издательский дом «Вильямс», 2004. 432 с.
2. Лазарсфельд П., Мертон Р. Массовая коммуникация, массовые вкусы и организованное социальное действие. Москва, 2000. С. 135–153.
3. Мертон Р. *Социальная теория и социальная структура*. М. : АСТ, Хранитель. 2006. 873 с. URL: http://shagpro.ru/sites/default/files/documents/merton_socialnaya_teoriya_i_socialnaya_struktura_.pdf (дата звернення: 20.04.2021)
4. Михайло Подоляк: ОПУ створює пул блогерів, які говоритимуть про позитивні тренди у внутрішній політиці. *Детектор Медіа*. 2020. URL: <https://detector.media/community/article/182721/2020-11-23-mykhaylo-podolyak-opu-stvoryuie-pul-blogeriv-yaki-govorytytmut-pro-pozytyvni-trendy-u-vnutrishniy-politytsi-dopovнено/> (дата звернення: 20.04.2021)
5. Мірошниченко П., Нестеренко А. Суспільна значущість лідера думок під час інформаційного протистояння. *Держава та регіони. Серія: Соціальні комунікації*. 2015. № 4 (24). С. 36–41.
6. *Центральна виборча комісія України: Офіційний вебсайт*. URL: <https://www.cvk.gov.ua/> (дата звернення: 20.04.2021)
7. Як змінились уподобання та інтереси українців до засобів масової інформації після виборів 2019 р. та початку пандемії COVID-19 (серпень 2020 р.). *Центр Разумкова*. <https://razumkov.org.ua/> (дата звернення: 20.04.2021)
8. Atkin C. K., Rice R. E. Theory and principles of media health campaigns. *Public communication campaigns*. 2001. URL: https://www.academia.edu/4512447/Theory_and_Principles_of_Public_Communication_Campaigns (дата звернення: 20.04.2021)
9. Cantril H. *Gauging Public Opinion*. Princeton : Princeton University Press, 1944. 318 p.
10. Katz E., P. Lazarsfeld. *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. New York : Free Press, 1955. 400 p.
11. Katz E. Communications research since Lazarsfeld. *Public Opinion Quarterly*. 2011. URL: <https://pracownik.kul.pl/files/37108/public/KatzE.pdf> (дата звернення: 20.04.2021)
12. Noelle-Neumann E. *The spiral of silence: public opinion, our social skin*. Chicago : The University of Chicago Press. 1993. 277 p.
13. Schramm W. *The process and effects of mass communication*. Urbana : University of Illinois Press, 1954. 586 p.

REFERENCES:

1. Brayant Dzh., Tompson S. (2004) *Osnovy vozdeystviya SMI [Basics of media exposure]*. Moscow: Izdatelskiy dom «Vilijame». 432 s. [in Russian]
2. Lazarsfeld P., Merton R. (2000) *Massovaya kommunikatsiya. massovyye vkusy i organizovannoye sotsialnoye deystviye [Mass communication, mass tastes and organized social action]*. Moscow. S. 135–153. [in Russian]
3. Merton R. (2006) *Sotsialnaya teoriya i sotsialnaya struktura [Social theory and social structure]*. Moscow : АСТ, Хранитель. 873 s. URL: http://shagpro.ru/sites/default/files/documents/merton_socialnaya_teoriya_i_socialnaya_struktura_.pdf [in Russian]
4. Mykhailo Podoliak: OPU stvoriuie pul bloheriv, yaki hovorytytmut pro pozytyvni trendy u vnutrishniy politytsi (2020) [Mykhailo Podoliak: The Office of the President of Ukraine is creating a pool of bloggers who will talk about positive trends in domestic politics]. *Detektor Media*. URL: <https://detector.media/community/article/182721/2020-11-23-mykhaylo-podolyak-opu-stvoryuie-pul-blogeriv-yaki-govorytytmut-pro-pozytyvni-trendy-u-vnutrishniy-politytsi-dopovнено/> [in Ukrainian]
5. Miroshnychenko P., Nesterenko A. (2015) *Suspilna znachushchist lidera dumok pid chas informatsiinoho protystoiannia [Social significance of the opinion leader during the information confrontation]*. *Derzhava ta rehiony. Serii: Sotsialni komunikatsii*. № 4 (24). S. 36–41. [in Ukrainian]
6. *Tsentralna vyborcha komisiia Ukrainy: Ofitsiinyi vebсайт [Central Election Commission of Ukraine: Official website]*. URL: <https://www.cvk.gov.ua/> [in Ukrainian]
7. Yak zminylys upodobannia ta interesy ukraintsv do zasobiv masovoi informatsii pislia vyboriv 2019 r. ta pochatku pandemii COVID-19 (serpen 2020 r.) [How Ukrainians' preferences and interests in the media have changed since the 2019 elections and the start of the COVID-19 pandemic (August 2020)]. *Tsentr Razumkova*. URL: <https://razumkov.org.ua/> [in Ukrainian]
8. Atkin C. K., Rice R. E. (2001) *Theory and principles of media health campaigns. Public communication campaigns*. URL: https://www.academia.edu/4512447/Theory_and_Principles_of_Public_Communication_Campaigns [in English]
9. Cantril H. (1944) *Gauging Public Opinion*. Princeton: Princeton University Press. 318 p. [in English]
10. Katz E., Lazarsfeld P. (1955) *Personal Influence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communications*. New York : Free Press. 400 p. [in English]
11. Katz E. (2011) *Communications research since Lazarsfeld. Public Opinion Quarterly*. URL: <https://pracownik.kul.pl/files/37108/public/KatzE.pdf> [in English]
12. Noelle-Neumann E. (1993) *The spiral of silence: public opinion, our social skin*. Chicago : The University of Chicago Press. 277 p. [in English]
13. Schramm W. (1954) *The process and effects of mass communication*. Urbana : University of Illinois Press. 586 p. [in English]

The political component of the “opinion leader” phenomenon: a theoretical aspect

Irkha Kateryna Oleksandrivna

Candidate of Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Science and International
Relations
Volodymyr Dahl East Ukrainian
National University
Tsentralnyi avenue, 59-a, Severodonetsk,
Luhansk region, Ukraine

It is argued that under present conditions public opinion leaders are involved into the political process: political communication, political technology and more. With the evolution of information and communication influences, the virtualization of society, politicization of the media the issues of content and capabilities of public opinion leaders become especially relevant, and the established theoretical paradigms require additions and more clear definitions. Thus, the purpose of the study is subordinated to these needs. This paper intends to argue political dominant in assigning public opinion leaders, to ascertain modern driving forces and directions of their activity. Achievement of the goal of the study allows to apply broad methodological base, in particular the tools of sociological approach, structural functionalism, comparative, analytical, statistical methods, historical and retrospective analysis.

The essence of the concept of «leader of public opinion», approaches to its categorization and typology are analyzed. The political conditionality of the current stage of implementation of the functions of public opinion leaders is emphasized. As a result, the latter are proposed to be identified as individual subjects of political influence who act in informational realm, have access to a wide audience as well as to the channels of one- and two-way communication with it for the purpose of persuasion, transfer of interpreted information, drawing attention to important (or needed) aspects of socio-political life of the country.

The workability of such a model of intercommunication when public opinion leaders declaim the mood, needs and values of the society that the population deems necessary to get across to the authorities is also emphasized. The author provides evidence that the integration of public opinion leaders into the politics is not limited to the electoral process but is an accompanying driving force for the implementation of both the state policy and for taking managerial course of specific political powers and their representatives.

Key words: public opinion, leader of public opinion, political process, political technologies, electoral process, political communication.

Чарських Ігор Юрійович

Світопорядок, що змінюється, з погляду конкуруючих мейнстрімних теоретичних парадигм

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.2>

Чарських Ігор Юрійович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
і зовнішньої політики
Донецького національного університету
імені Василя Стуса
вул. 600-річчя, 21,
Вінниця, Україна

Стверджується, що наука міжнародних відносин весь час свого існування розвивалася в контексті суперництва двох провідних теоретичних підходів щодо розуміння світової політики – реалістського та ліберального. Зазначається, що сучасним оцінкам новітніх процесів реконфігурації глобального міжнародного порядку з боку представників мейнстрімних парадигм бракує свіжості та креативу, і це наближає їх до кризи та відкриває можливості проявитись молодшим теоріям-конкурентам. З використанням загальнонаукових методів пізнання, системного та компаративного підходу, методу структурно-функціонального аналізу, дискурс-аналізу тощо розглянуто, як нині реагують на глобальні зміни дві основні, найбільш усталені й популярні теоретичні парадигми – реалізм та лібералізм – із застосуванням характерної для кожного з теоретичних напрямів логіки міркувань. Ця логіка обидвох поки що домінуючих у теорії міжнародних відносин підходів дає змогу автору дійти висновку про відсутність на сучасному етапі принципових розходжень між ними щодо трьох основних можливих варіантів руху системи міжнародних відносин із поточної турбулентності до нового її стану. Одним із таких варіантів може бути посилення хаотичної мультиполярності через тяжіння до самодостатності більшості глобальних і регіональних гравців і намагання останніх залишитися гравцями, а не перетворюватися на об'єкти «великої гри» у світовому масштабі. Іншим варіантом може бути реванш «колективного Заходу» щодо Китаю та Росії в сенсі відновлення беззаперечного домінування у світовій політиці через регенерацію атлантичної солідарності та кооптацію недержавних акторів, таких як транснаціональні корпорації, неурядові організації та впливові індивідууми, у консолідований Захід шляхом кооперації в центро-периферійному перерозподілі ресурсів. Третью опцією виступає рух до триполюсності (триполярності), ймовірно оркестрованої можливостями ситуаційного впливу на прийняття ключових рішень із боку інших впливових гравців. Усі три варіанти вважаються можливими як неоліберали, так і неореалісти, однак вірогідність та бажаність чи пріоритетність таких варіантів для міжнародної безпеки оцінюється ними по-різному.

Ключові слова: неолібералізм, неореалізм, наддержава, недонаддержава, новий світовий порядок, теорія міжнародних відносин.

Вступ. Тема становлення нового світоустрою з початку нинішнього століття є загальним місцем міжнародницьких публікацій у пресі, науковій та навчальній літературі [1, с. 149–158; 4, с. 8–23; 7, с. 139–178]. Не помітити, що в системі міжнародних відносин відбуваються серйозні зміни, може лише дуже неухважна або байдужа людина. Але що саме коїться, тобто яким світ є і у що трансформується, яких якостей набуває, як все це оцінити і що робити в нових обставинах громадянам держав різної (щодо розміру, заможності та впливовості) категорії, які прагнуть добробуту, справедливості й демократії? Ґрунтовних відповідей на ці питання обмаль. Сприйняття зрушень і перетворень залишається переважним чином на рівні загальних вражень, що теж, безумовно, є важливим, бо від враження залежить оцінка, але це ще не сама зважена оцінка, яка зумовлює ставлення, реакцію та план дій.

Теорія міжнародних відносин, маючи чотири основних функції – описування транскордонних взаємодій, їх пояснення, прогнозування подальшого розвитку та рекомендації зовнішньої політики держав й стилю поведінки інших міжнародних акторів, – нині переважним чином робить наголос на першій з них. Але час вже переносити акцент на аналітичні складники, бо зволікання з оцінкою сві-

тових трансформацій утруднить самовизначення будь-якої держави і організацій її населення, не сприятиме інтенсифікації та якісному покращенню міжнародних зв'язків й контактів країни (перша має сенс лише за умови другого) і посилить її віддалення від ядра світової системи, що формується або переоформлюється.

Мета та завдання. З погляду різних парадигм теорії міжнародних відносин те, що відбулося із системою міжнародних відносин у два перші десятиліття XXI століття, має отримати неоднакові оцінки. Метою дослідження є з'ясувати, як реагують на глобальні зміни основні, найбільш усталені й популярні теоретичні парадигми – реалізм та лібералізм. З розмаїття можливих розглянемо їх стисло, не стільки вдаючись до огляду основних праць або цитувань окремих авторів, скільки застосовуючи характерну для кожного з теоретичних напрямів логіку міркувань.

Методи дослідження. Теоретичну та методологічну основу роботи становлять діалектичний метод та загальнонаукові методи пізнання: системний та компаративний підхід, метод структурно-функціонального аналізу, дискурс-аналіз тощо.

Результати. Ліберали, особливо неоліберали, які домінували в теорії міжнародних відносин кінця XX – початку XXI століть і були відверто шоковані

трампізмом 2017–2020 рр., після приходу Джо Байдена до влади в США зітхнули з деяким полегшенням. Більшість неоліберальних теоретиків сподіваються, що повного краху ліберального порядку не відбудеться, але з сумом передбачають, що світова політика дедалі більше насичуватиметься неліберальними елементами. Багатостороння співпраця та глобальне управління залишатимуться в силі, але вони вже демонструють дедалі більше автократичні характеристики. «Зростаюча сила реакційного популізму та наполегливість самодержавних сил руйнують здатність міжнародного порядку підтримувати права людини, політику та громадянина». Це вказує на майбутнє світу, «де ліберальні економічні механізми використовуються в олігархічних та клептократичних цілях» [12], – написали, наприклад, А. Кулі (Колумбійський університет) та Д. Нексон (Джорджтаунський університет) у «Foreign Affairs» у березні 2021 р.

Д. Трамп відсунутий від влади, але трампізм продовжує визначальним чином впливати на американську політику. Це видно по тій завзятості, з якою нова адміністрація – вже демократичної партії – заходила на переглядати тарифи та запроваджувати програми під гаслом «Купуй американське!», спрямовані на порятунк робочих місць від «недобросовісної іноземної конкуренції». Внутрішньополітичний приціл цих зрушень полягає в тому, щоб переорієнтувати сегмент «синіх комерців» американського електорату з республіканської партії на демократичну. Інерція ворожості до Китаю, задана Трампом у зовнішній політиці США, теж є далекою від подолання. Теоретикам неолібералізму це не може подобатися. Вони піддають критиці сучасних ліберальних політиків-практиків, апелюючи до класичних ліберальних цінностей, згідно з якими уряд має захищати усіх громадян однаково, а не вибірково, залежно від їхньої професії. «Уряд США має сприяти кращому життю для всіх, а не дефіцитним «хорошим робочим місцям» для привілейованих. І пандемія, і зміни клімату мають служити нагадуванням про те, що майбутнє буде дедалі більше стосуватися пристосованості в робочих умовах та стабільності вдома. Більше за все, замість того, щоб розглядати економічні зміни, спричинені торгівлею, за своєю суттю несправедливі, Вашингтон має використовувати міжнародні стандарти та конкуренцію для підйому американських робітників та компаній» [19], – пише А. Позен із Принстонського університету.

У літературі постійно робляться спроби з'ясувати характер впливу корінних змін системи міжнародних відносин на ту чи іншу країну через одну з ключових проблем сучасного політичного життя – глобальний розвиток демократії. У першій декаді нинішнього століття ця тема була найулюбленішою в панівній парадигмі науки про міжна-

родні відносини, якою тоді був неолібералізм [8; 13], що брав гору над неоконсерваторами [15; 23].

Свого часу спроби протистояти неолібералізму з проблематики глобалізації ліберальної демократії в теорії міжнародних відносин були переважно із боку критицистських парадигм, які враховували і негативний аспект зовнішніх втручань із боку Заходу у справи країн, що розвиваються, з оцінкою їх наслідків за шкалою демократія – не-демократія. До цього раніше в теорії міжнародних відносин на рівні загального підходу постійно зверталися Н. Хомський [9; 10] та Г.-П. Мартін із Х. Шуманном [2], у вітчизняній науковій літературі торкався у своїх публікаціях М. Шепелев [5; 6], а з урахуванням війни США і Великобританії проти Іраку та міжнародних зрушень навколо Сирії ця тема під зазначеним кутом зору на науковому рівні не досліджувалася.

Інтервенціоністські дії «сукупного Заходу» не досягли офіційно задекларованої мети всесвітнього поширення демократії, що спричинило на теоретичному рівні кризу в стані неолібералів і рецидиву/варіації, посилення мотивів класичного лібералізму у цій парадигмі. Характерною є позиція Д. Родрика, яка впливає зі сформульованої їм «трилеми глобалізації» про можливість сполучення в одній країні лише двох із трьох політичних цілей: 1) ліберально-демократична система внутрішнього устрою; 2) інтегрована в глобальну систему економіка; 3) реальний суверенітет. Автор закликає відмовитися від другої з них [3; 20], концептуально повертаючись на позиції класичного лібералізму в міжнародних відносинах. Однак практика глобального розвитку, загалом підтверджуючи наявність описаного Родриком «парадоксу глобалізації», вибирає не другу, а третю або (частіше) першу мету, зумовлюючи нездійсненність проєкту глобального поширення ліберальної демократії та посилюючи невпевненість у таборі неолібералів. Про це свідчать дуже симптоматичні виступи провідних неоліберальних теоретиків, які серйозним чином вгамовують традиційну для лібералів нормативність підходу у світосприйнятті. «Під час розробки механізмів підтримання миру в умовах геополітичної нестабільності політикам варто прагнути до ефективного і досяжного, а не до бажаного, але неможливого», – написали в березні 2021 р. у «Foreign Affairs» провідники Ради з міжнародних відносин (США) Р. Хаас та Ч. Капчан і закликали до створення нової системи міжнародних відносин на старих засадах концерту великих держав, коли ключові питання вирішуються за столом переговорів, за який мають допускатися «країни з найбільшим геополітичним впливом **незалежно від типу режиму**» (виділено нами. – І.Ч.) [14].

У політичній практиці останніх років, крім відкочування «демократизаційної хвилі», серед низки знакових подій та тенденцій привертає увагу перехід

ключових акторів системи, що переформатовується, до відверто силової політики як у фінансово-економічній, так і воєнно-політичній площині.

З огляду на загострення глобального протистояння Сполучених Штатів Китаю та РФ, вихід США при Д. Трампі з низки міжнародних угод, в тому числі договорів по ПРО та ДРСМД, агресивну поведінку Росії, яка шляхом силових акцій на Кавказі, в Криму, Донбасі та Сирії намагається повернутися в групу міжнародних акторів вищого класу, розширити зону свого контролю та впливу, прихильники політичного реалізму констатують незмінність анархічності природи міжнародної системи з її «війною всіх проти всіх» та дієвості максими центросилового балансу «Si vis pacem, para bellum». Кількість таких адептів зростає. Зростання це було б стрімкішим, якщо б не пандемія COVID-19, яка сильно вплинула як на життя в окремих країнах, так і на стан світової економіки та міжнародних відносин загалом. Реалістська парадигма в теорії МВ традиційно небагато уваги приділяла таким чинникам, як пандемії та кислотні опади. У контексті сучасної коронакризи вона потерпає від справедливої критики з боку опонентів із ліберального табору, які як раз такі речі вважали у своїх концепціях.

Глобальна біда поставила під сумнів наявність системи політичної та соціально-економічної організації суспільства, викрила лицемірство адептів провідних ідеологій, продемонструвала вичерпаність чинного світоустрою, який не просто змінюється, а потребує сутнісного оновлення. У той же час COVID став тестом на те, від яких прав і свобод людство згідно відмовитись. Виявилось, що якщо небезпека в уявленні суспільства є достатньо серйозною, то майже від усіх! І це дисонує з ідеалістичною нормативністю лібералізму. До того ж виявилось, що цілеспрямованим та потужним державам (як-от КНР) COVID – не завада в реалізації прагматичних устремлінь на міжнародній арені.

Однак в основному внаслідок триваючого посилення значення військової сили у світовій політиці реалізм та неореалізм у науці про міжнародні відносини нині явно на підйомі. З'явився навіть спеціальний термін «неокласичний реалізм», хоча різниці між тим, що він має позначати, і класичним політичним реалізмом насправді небагато. До того ж не просто ще живі, а й активно виступають як теоретики та радники сучасних політиків відомі представники саме класичного реалізму, зокрема Г. Кіссінджер, який обговорює еволюцію міжнародного порядку, посиляючись на вплив двох основних, на його погляд, тенденцій: переосмислення легітимності та значного зміщення балансу сил [16].

Перша тенденція стосується зміни цінностей і норм у міжнародному порядку, а друга пов'язана з нездатністю держав прийняти серйозні зміни в силових відносинах. Зважаючи на дисбаланс між

силою та легітимністю, Г. Кіссінджер представляє чотири важливі аспекти, які відсутні у світовому порядку XXI століття: природа держави, політична та економічна організація світу, відсутність у великих держав ефективного механізму для консультування та співпраці, а також амбівалентна світова роль США. Запит на світовий порядок у наш час, за словами автора, вимагатиме узгодженої стратегії встановлення концепції порядку в різних регіонах та співвідношення цих регіональних порядків між собою. Військове панування у певному регіоні однієї країни, навіть якщо воно наводить лад у цьому регіоні, нарешті може призвести до кризи для решти світу.

Нових ідей у таборі політичного реалізму та неореалізму обмаль. Тут хіба що можна виділити спостереження про одночасність дії різноспрямованих векторів ускладнення та спрощення сучасної силової політики. Ускладнення відбувається внаслідок зсуву в міжнародній системі за ознакою полярності від стану, який на межі ХХ–ХХІ століть мав деякі ознаки однополярності, до очевидної багатополярності, яка, втім, полегшується обрисами триполярності (США–КНР–РФ).

Основних характеристик триполярності в теорії міжнародних відносин небагато, і вони є достатньо чіткими: а) обмеженість варіантів встановлення взаємин між основними акторами (можливі лише чотири варіанти); б) прагнення кожного з основних акторів до збереження хороших відносин із двома іншими учасниками або, принаймні, до того, щоб уникнути ворожих відносин одразу з обома; в) прагнення кожного з основних акторів не допустити поліпшення відносин між двома іншими учасниками трикутника.

Світова політика в якійсь частині спрощується в реалістському баченні ще й тому, що сфери впливу можуть бути закріплені як із територіальними захопленнями (що сталося з Кримом і що є вкрай загрозливим для міжнародної безпеки), так і без територіальних переділів (як до цього йде справа в Сирії 2019–2021 рр.).

Те, що прийдешній світоустрій буде неліберальним, що він буде являти собою суперництво великих держав у світі майже без правил, для реалістів очевидно. Але, на відміну від сподівань адептів сучасного лібералізму на «концертну консенсусність» майбутнього світу, за логікою реалістів і особливо неореалістів, найбільш ймовірним виглядає поступове формування світопорядку, квінтесенцією відносин в якому будуть взаємини між трьома ключовими гравцями. Найбільш ймовірними претендентами на ці ролі виглядають США, КНР та РФ, як це визнано у Стратегії національної безпеки США 2017 р. [18] та Національній стратегії оборони США 2018 р. [17; 21]. При Д. Трампі Сполучені Штати словом і ділом демонстрували, що це означає: відмова від старих мрій про всесвітне

безперешкодне військове панування; звертання до союзників з вимогами щодо збільшення матеріального внеску у спільну безпеку; загострення уваги на американській технологічній перевазі у стратегічно важливих галузях; зосередження на «індо-тихоокеанській» Азії та центрально-східній Європі за рахунок зменшення уваги до інших регіонів (центральна Азія, Близький Схід, Африка). «Повернення до сонливого самовдоволення минулих років – коли Сполучені Штати робили вигляд, що вірять у найкращі наміри своїх суперників, проводили економічну політику, яка часто підривала їх національну безпеку, та запліщували очі на небезпечні недоліки своїх союзників в ім'я зовнішньої політичної єдності – не є можливим варіантом» [11], – стверджували неореалісти Е. Колбі та В. Мітчелл – ідеологи цього повороту республіканської адміністрації Д. Трампа. Нинішня американська адміністрація, сформована Демократичною партією, знаходиться під впливом неоліберальних концепцій. Вона дещо скоригувала офіційне американське світобачення в частині ставлення до кліматичних угод та деякого пом'якшення відносин із союзниками, але не в частині бачення майбутньої конфігурації центросилового глобального протистояння своєї наддержави з двома геополітичними суперниками – КНР та РФ, яких можна назвати челенджером-недонаддержавами, на відміну від потенційних наддержав, коло яких ширше і включає ще Індію, Японію, Бразилію, ЄС у разі консолідації і навіть Туреччину.

З огляду на це, критерії наддержавності в науці про міжнародні відносини потребують більшої чіткості. На наш погляд, основних ознак для наддержави можна виділити три: 1) здібність знищити будь-якого актора міжнародної системи і навіть увесь світ; 2) ресурсна самодостатність; 3) лідерські фінансово-економічні позиції. Китаю бракує першої, а Росії – третьої ознаки, чим і пояснюється запропонований для них термін. Лише Сполученим Штатам нині притаманні усі три основні риси наддержавності, хоча деякі сучасні ліберали і вказують на набуття ними деяких ознак звичайної держави внаслідок ізоляціоністських проявів у зовнішній політиці Д. Трампа [22].

Висновки. Таким чином, логіка обох домінуючих у теорії міжнародних відносин підходів – неолібералізму та неореалізму – уможливує висновок про відсутність на сучасному етапі принципових розходжень між ними щодо трьох основних можливих варіантів руху системи міжнародних відносин із поточної турбулентності до нового її стану. Одним із таких варіантів може бути посилення хаотичної мультиполярності через тяжіння до самодостатності більшості глобальних і регіональних гравців і намагання останніх залишитися гравцями, а не перетворюватися на об'єкти «великої гри» у світовому масштабі. Іншим варіантом може бути реванш

«колективного Заходу» щодо Китаю та Росії в сенсі відновлення беззаперечного домінування у світовій політиці через відновлення атлантичної солідарності та кооптацію недержавних акторів, таких як транснаціональні корпорації, неурядові організації та впливові індивідууми, у консолідований Захід шляхом кооперації в центрально-периферійному перерозподілі ресурсів. Третьою опцією виступає рух до триполюсності (триполярності), ймовірно, оркестрованої можливостями ситуаційного впливу на прийняття ключових рішень із боку інших впливових гравців. Усі три варіанти вважають можливими як неоліберали, так і неореалісти, однак вірогідність та бажаність чи пріоритетність таких варіантів для міжнародної безпеки оцінюється ними по-різному. Ліберали закликають до боротьби з другим з описаних варіантів, а реалісти пропонують готуватися до третього.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Афонін Е.А., Бандурка О.М., Мартинов А.Ю. Велика розтока (глобальні проблеми сучасності: соціально-історичний аналіз). Київ : ПАРАПАН, 2002. 352 с.
2. Мартин Г.-П., Шуманн Х. Западня глобалізація: Атака на процвітання і демократію / пер. с нем. Москва : Изд. дом «Альпина», 2001. 335 с.
3. Родрик Д. Парадокс глобалізації. Демократія і майбутнє світової економіки. Москва : Издательство Института Гайдара, 2014. 576 с.
4. Уткин А.И. Мировой порядок XXI века. Москва : Эксмо, Алгоритм, 2002. 513 с.
5. Шепелев М. Антицивілізаційний потенціал мондіалізації як чинник формування глобального неототалітаризму. *Людина і політика*. 2002. № 6. С. 107–120.
6. Шепелев М. Конфлікт модерну і постмодерну як основна проблема цивілізаційної безпеки в процесі мондіалізації. *Людина і політика*. 2002. № 5. С. 92–101.
7. Шергин С. Політологія міжнародних відносин. Київ : Центр навчальної літератури, 2019. 256 с.
8. Beinart P. The Good Fight: Why Liberals – and Only Liberals – Can Win the War on Terror and Make America Great Again. New York : HarperCollins, 2006. 304 p.
9. Chomsky N. Deterring Democracy. N.Y. : Noonday Press, 1992. 468 p.
10. Chomsky N. World Orders, Old and New. N.Y. : Columbia University Press, 1994. 311 p.
11. Colby E.A., Mitchell A.W. The Age of Great Power Competition: How the Trump Administration Refashioned American Strategy. *Foreign Affairs*. Vol. 99. 2020. January/February. P. 118–130.
12. Cooley A., Nexon D.H. The Illiberal Tide. Why the International Order is Tilting Toward Autocracy. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/usa/2021-03-26/illiberal-tide>
13. Fukuyama F. America at the Crossroads. Democracy, Power and the Neoconservative Legacy. New Haven (Ct.), L. : Yale University Press, 2006. xiv +226 p.
14. Haass R.N., Kupchan C.A. The New Concert of Powers. How to Prevent Catastrophe and Promote Stability in a Multipolar World. URL: <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2021-03-23/new-concert-powers>

15. Kamm O. Anti-Totalitarianism: The Left-wing Case for a Neoconservative Foreign Policy. Social Affairs Unit, 2005. 128 p.

16. Kissinger H. World Order: Reflections on the Characters of Nations and the Course of History. L. : Penguin Books, 2015. x + 420 p.

17. National Defense Strategy Summary: Sharpening the American Military's Competitive Edge. 14 p. ULR: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>

18. National Security Strategy of the United States of America. December, 2017. 68 p. ULR: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

19. Posen A.S. The Price of Nostalgia America's Self-Defeating Economic Retreat. *Foreign Affairs*. Vol. 100. May/June 2021. ULR: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-04-20/america-price-nostalgia>

20. Rodrik D. The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy. New York, L. : W.W. Norton & Company, 2011. 368 p.

21. The 2018 National Defense Strategy: Fact Sheet, February 5, 2018/ CRS Report Prepared for Members of Congress Washington DC: Congressional Research Service, 2018. 4 p. ULR: https://www.everycrsreport.com/files/20180205_R45349_52b86ea3bed25a8acd28732f68078f45f8ec5c5e.pdf

22. Walt S. How to Ruin a Superpower. *Foreign Policy*. 2020. July 23. ULR: <https://foreignpolicy.com/2020/07/23/how-to-ruin-a-superpower/>

23. With All Our Might: A Progressive Strategy for Defeating Jihadism and Defending Liberty / Ed. by W. Marshall. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2006. 256 p.

REFERENCES:

1. Afonin E.A., Bandurka O.M., Martynov A.Iu. (2002) Velyka roztoka (hlobalni problemy suchasnosti: sotsialno-istorychnyi analiz). [Great crossroads (global problems and concerns: social and historical analysis)]. K. : PARAPAN. 352 s. [in Ukrainian].

2. Martin G.-P., Schumann H. (2001) Zapadnia hlobalyzatsyy: Ataka na protsvetanye i demokratsiyu [The Trap of Globalization: An Attack on Prosperity and Democracy]. M. : Alpina. 335 s. [in Russian].

3. Rodrik D. (2014) Paradoks hlobalyzatsii. Demokratyia y budushchee myrovoi ekonomyky. [The paradox of globalization. Democracy and the Future of the World Economy]. M. : Gaidar Institute Publishing House. 576 s. [in Russian].

4. Utkin A.I. Myrovoi poriadok XXI veka. [World order of the XXI century]. M. : Eksmo, Algorithm, 2002. 513 s. [in Russian].

5. Shepelev M (2002) Antytsyvilizatsiyni potentsial mondializatsii yak chynnyk formuvannia hlobalnoho neototalitaryzmu [Anti-civilization potential of mondialization as a factor for the formation of global neototalitarianism]. *Lyudyna ta polityka*. No. 6. S. 107–120 [in Ukrainian].

6. Shepelev M. (2002) Konflikt modernu i postmodernu yak osnovna problema tsyvilizatsiinoi bezpeky v protsesi mondializatsii [Conflict of modernity and postmodernity as the main problem of civilization

security in the process of mondialization]. *Lyudyna ta polityka*. No. 5. S. 92–101 [in Ukrainian].

7. Shergin S. (2019) Politolohiia mizhnarodnykh vidnosyn. [Politology of international relations]. K. : Tsentr navchalnoi literatury. 256 s. [in Ukrainian].

8. Beinart P. (2006) The Good Fight: Why Liberals – and Only Liberals – Can Win the War on Terror and Make America Great Again. New York : HarperCollins. 304 p.

9. Chomsky N. (1994) Deterring Democracy. N.Y. : Noonday Press, 1992. 468 p.

10. Chomsky N. (1994) World Orders, Old and New. N.Y. : Columbia University Press. 311 p.

11. Colby E.A., Mitchell A.W. (2020) The Age of Great-Power Competition: How the Trump Administration Refashioned American Strategy. *Foreign Affairs*. Vol. 99. January/February. P. 118–130.

12. Cooley A., Nexon D.H. (2021) The Illiberal Tide. Why the International Order is Tilting Toward Autocracy. ULR: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-03-26/illiberal-tide>

13. Fukuyama F. (2006) America at the Crossroads. Democracy, Power and the Neoconservative Legacy. New Haven (Ct.), L. : Yale University Press. xiv +226 p.

14. Haass R.N., Kupchan C.A. (2021) The New Concert of Powers. How to Prevent Catastrophe and Promote Stability in a Multipolar World. ULR: <https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2021-03-23/new-concert-powers>

15. Kamm O. (2005) Anti-Totalitarianism: The Left-wing Case for a Neoconservative Foreign Policy. Social Affairs Unit. 128 p.

16. Kissinger H. (2015) World Order: Reflections on the Characters of Nations and the Course of History. L. : Penguin Books. x + 420 p.

17. National Defense Strategy Summary: Sharpening the American Military's Competitive Edge (2018) 14 p. ULR: <https://dod.defense.gov/Portals/1/Documents/pubs/2018-National-Defense-Strategy-Summary.pdf>

18. National Security Strategy of the United States of America. December, 2017. 68 p. ULR: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2017/12/NSS-Final-12-18-2017-0905.pdf>

19. Posen A.S. (2021) The Price of Nostalgia America's Self-Defeating Economic Retreat. *Foreign Affairs*. Vol. 100. May/June. ULR: <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/2021-04-20/america-price-nostalgia>

20. Rodrik D. (2011) The Globalization Paradox: Democracy and the Future of the World Economy. New York, L. : W.W. Norton & Company. 368 p.

21. The 2018 National Defense Strategy: Fact Sheet, February 5, 2018/ CRS Report Prepared for Members of Congress Washington DC: Congressional Research Service. 4 p. ULR: https://www.everycrsreport.com/files/20180205_R45349_52b86ea3bed25a8acd28732f68078f45f8ec5c5e.pdf

22. Walt S. (2020) How to Ruin a Superpower. *Foreign Policy*. July 23. ULR: <https://foreignpolicy.com/2020/07/23/how-to-ruin-a-superpower/>

23. With All Our Might: A Progressive Strategy for Defeating Jihadism and Defending Liberty / Ed. by W. Marshall (2006) Lanham, MD : Rowman & Littlefield Publishers, Inc. 256 p.

A changing world order from the point of view of competing mainstream theoretical paradigms

Charskykh Igor Yuriyovych

PhD in History, Associate Professor,
Associate Professor at the Department
of International Relations
and Foreign Policy
Vasyl' Stus Donetsk National University
600-richya str., 21, Vinnytsia, Ukraine

It is argued that the science of international relations has developed throughout its existence in the context of the rivalry of two leading theoretical approaches in understanding world politics – realistic and liberal. It is lack freshness and creativity among representatives of mainstream paradigms in their modern assessments of the latest processes in reconfiguration of the global international order. This brings them closer to the crisis and opens opportunities for younger competing theories. Using general scientific methods of cognition, systematic and comparative approach, structural-functional analysis, discourse analysis, etc., the author consider how realism and liberalism – the two main, most established, and popular theoretical paradigms – react to global changes. In so doing, general directions paradigms' of logic of reasoning have been used. This logic of both approaches, so far dominant in the theory of international relations, allows the author to conclude that at the present stage there are no fundamental differences between them concerning three main possible options for moving the system of international relations from the current turbulence to its new state. One such option could be realized in chaotic multipolarity increasing parallel with striving for the self-sufficiency of most global and regional actors and the latter's attempts to remain players rather than become objects of the "big game" on a global scale. Another option could be retaliation by the "collective West" against China and Russia in the sense of restoring western undisputed dominance in world politics through the regeneration of Atlantic solidarity and the co-optation of non-state actors such as multinational corporations, NGOs and influential individuals through involving them into center-peripheral redistribution of resources. The third option is to move to three-polarity, probably orchestrated by the possibility of situational influence of other influential players on key decisions. All three options are seen as possible by both neoliberals and neorealists, but they assess differently the likelihood and desirability or priority of such options for international security.

Key words: neoliberalism, neorealism, superpower, subsuperpower, new world order, theory of international relations.

РОЗДІЛ 2. ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

Баскакова Анна Сергіївна

Окупація Кримського півострова та російсько-українське збройне протистояння на сході України

УДК 94+930.2]323.174(477:(470+571))
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.3>

Баскакова Анна Сергіївна
третій секретар
Міністерства закордонних справ
України
площа Михайлівська, 1,
Київ, Україна

Завданням статті було довести, що в основу геополітичної стратегії РФ покладено ключові принципи класичного політичного реалізму: розширення зони геополітичного впливу шляхом територіальної, політичної, економічної, культурно-інформаційної та збройної експансії на територію України та протидія включенню нашої держави в європейський та євроатлантичний простір. Оперуючи категоріями соціального конструктивізму, визначено, що ключовими маркерами обґрунтування дій Росії в Криму є збереження просторової історичної ідентичності мешканців півострова. Особливої актуальності «кримські проблеми» набули у зв'язку з потребою удосконалення наявного теоретико-концептуального каркасу дослідження та, відповідно, методологічного інструментарію з акцентуацією на використанні ключових постулатів політичного реалізму та соціального конструктивізму, що зумовлено кардинальними трансформаціями геополітичного ландшафту внаслідок анексії Російською Федерацією Криму та нелегітимного входження півострова до її складу.

Методами дослідження є комплексний аналіз проблеми анексії Російською Федерацією Кримського півострова та початку російсько-українського збройного протистояння (2014 рік) із позицій класичного політичного реалізму та соціального конструктивізму. Встановлено, що анексія Кримського півострова Росією спрямована на просування інтересів Росії як сильної держави на міжнародній арені, перетворення його на потужний військово-оборонний центр та стримування США/НАТО/ЄС, вважаючи, що ці актори несуть загрозу інтересам її національної безпеки. Таким чином, Крим є цінним для Москви через важливе геостратегічне розташування, але вона забуває про питання економічної блокади, перекриття доступу до російського ринку іноземних інвестицій та обмеження доступу до європейського енергетичного ринку.

Ключові слова: політичний реалізм, соціальний конструктивізм, анексія Криму, російсько-українська війна, геополітичний вплив, експансія, просторова ідентичність.

Вступ. Анексія Російською Федерацією Кримського півострова та вторгнення північного сусіда на схід нашої країни були головними подіями, які висвітлювали шпальти провідних інформаційних та наукових світових видань протягом 2014 року. Зазначені події неоднозначно оцінювались світовою спільнотою, але варто зазначити, що більшість країн цивілізованого світу засудила анексію Росією Криму та її збройне вторгнення на територію України.

Вторгнення Російської Федерації на територію України, анексію Кримського півострова, початок російсько-українського збройного протистояння на сході нашої держави, а також реакцію світової спільноти на зазначені події можна дослідити, використовуючи теорію класичного політичного реалізму та методологію соціального конструктивізму. І класичний політичний реалізм, і соціальний конструктивізм дають нам змогу зрозуміти причини постійного прагнення Москвою політичної, економічної, культурно-інформаційної присутності Росії в країнах її найближчого оточення або в так званій зоні її геополітичної відповідальності. Якщо соціальний конструктивізм, центральним концептом якого є норма, фокусується на соціальних відно-

синах, які виникають між державами/державами-націями народами на основі системи спільних норм та цінностей, то класичний політичний реалізм виходить із того, що всі держави егоїстичні за своєю природою і ставлять свої національні інтереси вище спільних інтересів з іншими країнами, тобто національні або державні інтереси завжди будуть домінувати над інтересами різноманітних просторових форматів співпраці двостороннього або багатостороннього рівня, в яких держава-нація бере участь. Оскільки і класичний політичний реалізм, і соціальний конструктивізм чітко пояснюють причини дій Росії в регіоні її найближчого оточення та дають нам змогу проаналізувати, чому і як реагувала світова спільнота на події 2014 року, варто зазначити розбіжності в сутності самих підходів: якщо класичний політичний реалізм покладено практично в основу геополітичної стратегії Російської Федерації, відповідно до якої (1) інтереси Москви завжди будуть вищими за інтереси її країн сусідів та світу загалом; (2) усі дії Росії в регіоні мають сприяти посиленню її геополітичного та гео-економічного впливу та відповідати її національним інтересам та її баченню глобального поділу світу на зони регіонального/інтеррегіонального

впливу, то соціальний конструктивізм пояснює чинники, які використовує Росія для тиску на сусідні країни, чинники, які мали б зблизити країни та створити міцний фундамент для побудови конструктивного діалогу, проте використовуються Москвою для посилення конфронтації та ведення гібридних війн (спільне історичне минуле, питання культурної спадщини тощо).

Мета та завдання. Мета – дослідити події 2014 року крізь призму політичного реалізму та соціального конструктивізму.

Методи дослідження. Для вирішення поставлених завдань були використані такі методи:

– політичний реалізм, представлений у працях таких відомих вчених, як Е. Гюллет-Карр [1], Л. Лебоу [2], Г. Моргентау [3];

– соціальний конструктивізм, представлений такими вченими, як А. Вендт [4], С. Гуцціні [5] та ін. Слід зазначити підвищений інтерес до проблеми використання теоретичного підґрунтя конструктивістської школи для розуміння особливостей формування міждержавної взаємодії, а також вивчення процесів формування спільної ідентичності держав та недержавних утворень із боку українських вчених В. Андрусіва [6] та Т. Стародуб-Підберезної [7].

Утім, аналіз розробок свідчить про недостатню вивченість можливостей використання теоретико-методологічного інструментарію політичного реалізму та соціального конструктивізму для вивчення проблем військового вторгнення РФ на територію України, окупації Криму та початку російсько-українського збройного протистояння на сході нашої держави.

Результати. Розглянемо більш детально проблему окупації Кримського півострова та відкритого російсько-українського збройного протистояння на сході української держави з позиції політичного реалізму.

Протягом усього історичного розвитку Росії було багато прикладів, коли Москва діяла відповідно до основних положень теорії політичного реалізму. Зауважимо, що політичний реалізм виходить із того, що міжнародна система являє собою сукупність незалежних акторів тобто держав, інтереси яких конкурують, а сама взаємодія між державами є за своєю природою анархічною й не структурованою. Конфлікт інтересів є неминучим, адже національний інтерес завжди домінуватиме над принципами та нормами двосторонньої або багатосторонньої взаємодії.

Силогізм класичного політичного реалізму полягає в тому, що головний інтерес держави прирівнюється до виживання (політичного, економічного тощо) в регіоні та світі загалом, а виживання гарантоване лише за умови домінування над іншими акторами міжнародних відносин [8]. Відповідно, усі учасники системи міжнародних відносин зацікавлені у відносному домінуванні над іншими.

З позиції політичного реалізму держава, аби вижити в мінливій геополітичній реальності, має покладатися лише на власні сили та ресурси [9], проте не виключається прагнення держав посилювати власний потенціал за рахунок потужностей інших держав у рамках систем колективного захисту та оборони.

Прагнення до домінування держави над іншими державними утвореннями по-різному трактується прихильниками політичного класичного реалізму та неореалізму. Якщо класичний реалізм стверджує, що прагнення до домінування є природним, тобто фактично держава прирівнюється до людини, якій також від природи властиве прагнення до влади та домінування над собою подібними, то неореалізм виходить із того, що сама анархічність системи міжнародних відносин спонукає держави до прагнення домінувати над іншими учасниками світової арени та поширювати свій вплив будь-якими засобами. Представники класичного реалізму Г. Моргентау та Р. Лебоу порівнюють держави з людськими істотами, яким притаманне вроджене бажання домінувати над іншими, що часто призводить до протистояння між ними (не лише збройного, а й політичного, економічного тощо) [2; 3]. Неореалісти, зокрема, провідний представник цього напрямку К. Уолтц, вважають, що ключова мета держави-нації – виживання, саме анархічна система міжнародних відносин спонукає держави до поширення власного впливу з метою домінування над іншими учасниками, і якщо держави хочуть вижити в умовах різких геополітичних трансформацій, то в них не залишається іншого вибору окрім політичної, економічної, енергетичної або культурно-ідеологічної експансії. Класичні реалісти ж, навпаки, вважають, що мати владу над противником і є самоціль.

У своєму доробку «Реалістична теорія міжнародних відносин» Г. Моргентау стверджує, що політичний реалізм дивиться на міжнародні відносини, зважаючи на те, що виживання та, відповідно, посилення власного впливу є вищим за моральні принципи міжнародного співіснування та інтереси сусідніх держав або світової спільноти загалом. Це не означає, що політичний реалізм заперечує моральне значення політичної дії як такої, проте є протиріччя між моральними принципами та політичною дією, приреченою на успіх. Реалісти стверджують, що коли йдеться про процес прийняття рішень на користь національних інтересів, моральні принципи не мають значення. А головне, на що звертають увагу в процесі прийняття рішень, – це відповідність цих рішень інтересам національної безпеки, прагнення до зміцнення якої і є головним моральним імперативом політичної стратегії держави, що хоче зберегти свій статус на міжнародній арені [3, р. 12].

На думку Р. Лебоу, класичний реалізм тісно пов'язаний із питаннями порядку, справедливості

та змін на національному, регіональному та міжнародному рівнях. Вчений намагається винайти спільні точки дотику в національних політичних стратегіях та світовій політиці, підкреслюючи при цьому важливість дотримання етичних норм у міждержавних взаємодіях та головної цілі, що об'єднує усіх акторів міжнародних відносин, – забезпечення світової стабільності. Варто зауважити, що цей теоретичний підхід визнає, що спільні цілі, як і налагоджені для їх досягнення формати взаємодій, є крихкими, адже легко підриваються прагненням одного або кількох учасників до домінування над іншими [2].

Таким чином, відносини між державами можуть вважатись і дружніми, і відносинами стратегічного партнерства, проте кожна національна держава все одно керується виключно власними національними інтересами. Світова арена залишається системою, в якій держави намагаються вижити шляхом використання ресурсів інших держав із метою зміцнення власного ресурсного потенціалу. І тут ресурсом може виступати не лише територія.

Е. Гюллет Карр, теоретик та методолог історії міжнародних відносин, досліджуючи можливості використання ідей політичного реалізму для пояснення дій держав на міжнародній арені, стверджував, що політика складається з двох елементів: утопії та реальності, які виключають одне одне. Немає більшої перепони для формування чіткого політичного мислення, ніж нездатність розрізнити ідеали, що є утопією, та інститути, які є реальністю [1]. Реалізм не може запропонувати нічого, окрім боротьби за домінування, що робить неможливим формування будь-якої міжнародної спільноти. З позиції класичного реалізму, держава не може бути відкритою до взаємодії, будувати відносини на принципах рівноправного партнерства, тому це суперечить її головній меті – пошуку сил та ресурсів, аби вижити та збільшити свій ресурсний потенціал завдяки потужностям інших держав. Таким чином, усі морально-етичні норми відходять на задній план, коли йдеться про елементарне виживання та прагнення з цією метою до домінування у просторі свого розташування та за його межами.

Конструктивізм є більш соціальною теорією, ніж політичною, саме соціальне розуміння політичної реальності зумовлює особливе бачення природи міжнародного співробітництва. Будь-яка політична дія або взаємодія не може розглядатись без врахування такої категорії, як ідентичність, – вважають представники школи соціального конструктивізму А. Вендта та С. Гуцціні [4; 5]. Інакше кажучи, політичні дії та процеси міждержавної взаємодії мають не лише матеріальний, але й нормативно-репрезентативний виміри. Будь-якій політичній дії передують процес конструювання потреб суб'єктів міжнародно-політичної взаємодії, які у сформованому вигляді являють собою лише певну інформа-

цію про мотиви сторін. Лише якщо інформація про потреби буде трансформована в інтерес, що буде чітко сформульований, можна говорити про те, що політична дія, яка має відбутись, характеризується певним рівнем раціональності. У цьому зв'язку варто зазначити, що інтерес із позиції соціального конструктивізму є категорією непостійною, він може змінюватись залежно від впливу внутрішніх та зовнішніх чинників. Проте, не враховувати особливості віддзеркалення потреб/інтересів суб'єктів міжнародно-політичної взаємодії в їх попередніх діях не варто, принаймні, під час планування майбутніх заходів, рішення щодо яких ґрунтуються на попередньому досвіді. На думку А. Вендта, незважаючи на те, що інтерес породжує дію, сама його поява не можлива без такого елемента, як ідентичність [4, р. 8]. Політична дія залежить не тільки від специфіки середовища, в якому відбувається процес політичного співробітництва, але й від уявлень самих учасників про процес взаємодії, що склались протягом певного історичного розвитку та вплинули на формування їх ідентичності в розумінні приналежності до тієї чи іншої спільноти. Саме ця приналежність впливає на визначення пріоритетів зовнішньої політики суб'єкта взаємодії й формулювання його інтересів та цілей. З позиції соціального конструктивізму, інтерес виникає та реалізовується лише в процесі взаємодії [5].

У своїй праці «Соціальна теорія міжнародної політики» представник поміркованого конструктивізму А. Вендт стверджує, що в процесі усунування спільні знання засвоюються міжнародними акторами і впливають на формування їхніх національних/просторових ідентичностей та інтересів. У процесі співробітництва міжнародні актори виробляють сукупність спільних знань, норм, правил, цінностей, які формують їхні спільні уявлення про поведінку один одного [4, р. 41]. Взаємодія, що ґрунтується на спільних знаннях та установках зумовлює зміни в структурі міжнародних відносин шляхом конструювання нових просторових мереж співробітництва та посилення регіональних центрів сили.

Ключове положення соціального конструктивізму полягає в тому, що міжнародні актори, як і звичайні індивіди, розвиваються в соціально конструйованому світі. Взаємодія держав як автономних акторів формує міжнародну систему [7, с. 13].

Тепер розглянемо проблему анексії Кримського півострова Російською Федерацією та російсько-українського збройного протистояння на сході української держави крізь призму ідей класичного політичного реалізму та соціального конструктивізму.

Дії Російської Федерації на території України 2014 року і протягом наступного періоду відповідають інтересам регіональної геостратегії Росії та інтересам її національної безпеки. Президент Росії В. Путін виправдовував дії російських військових

у Криму моральним обов'язком Москви турбуватись про російську громаду за межами територіальної Росії та необхідністю поважати прагнення кримчан повернутись до «історичної батьківщини». Отже, Росія в її імперському розумінні здатна вижити лише за рахунок територіальної, економічної, культурно-ідеологічної експансії щодо України та інших сусідніх держав. Говорячи мовою політичного реалізму, виживання Росії залежить від реалізації її імперських амбіцій, насамперед щодо України. Ствердитись інакше, не як країна-агресор, на міжнародній арені Росії вдається вкрай важко, тому з нею рахуються інші учасники світового співтовариства лише як із країною – учасницею ядерного клубу та державою, від ресурсів якої деякі актори залежать економічно та енергетично.

Підписання Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом не входило в геостратегічні плани Москви, яка вважала, що такий крок Києва створить усі передумови для втрати Кремлем контролю над Україною та зруйнує плани Білокамінної щодо формування єдиного політичного, економічного та культурного простору на кшталт наднаціонального інтеграційного формату: Росія, Україна, Білорусь та Казахстан. Було зрозуміло, що з набуттям чинності цієї угоди Україна розпочне поступовий процес інтеграції в економічний та військово-політичний простір Європи.

Події на сході української держави, вторгнення російських військ на територію України призвели до початку російсько-української війни в 2014 році. Використовуючи основний концепт соціального конструктивізму – ідентичність, ми можемо говорити, що передумови для реалізації такої експансіоністської політики Російської Федерації щодо України були закладені історично, і пов'язані вони із тим, що наша країна є розділеною країною, або рубіжною. Україна – країна, багата на локальні ідентичності, проте основний поділ йде на Захід, що тяжіє до європейської цивілізації, та Схід, що тяжіє до Росії. Країна із самого початку отримання своєї незалежності у 1991 році потребувала сильної політики з центру, проте Київ, незважаючи на унітарний устрій, спочатку припустив існування автономії у складі унітарної держави, а потім обрав шлях надання більш широких повноважень регіонам, у тому числі у питанні формування регіональних громад за національно-культурною ознакою. Звісно, це призвело до широкої інформаційної експансії з боку РФ на східні та південно-східні регіони нашої країни, формування відмінної від національного мислення думки в громадськості щодо внутрішньополітичних та зовнішньополітичних орієнтирів розвитку держави. Таким чином, з 2013 року криза національної ідентичності в Україні набула свого апогею і єдиним виходом із неї було прийняття європейського вибору та вибір основою національної ідентичності європейську ідею.

Реакція світового співтовариства на анексію Росією Кримського півострова була передбачуваною. Окрім дружніх Росії держав, більшість країн світу, провідні міжнародні організації засудили дії РФ щодо України та визнали їх неправомірними. Також не визнало світове співтовариство результату референдуму в Криму, про що свідчить відповідна резолюція Генеральної Асамблеї ООН [10]. Позиція Європейського Союзу полягала в тому, що дії РФ на території України, зокрема проведення референдуму в Криму, суперечать міжнародному праву та національному законодавству України. НАТО виступив із заявою, в якій стверджувалось, що будь-які територіальні зміни в Україні мають впроваджуватись лише шляхом загальнонаціонального референдуму, тому проведення референдуму в Криму суперечить Конституції України.

Отже, вторгнення Росії на територію України, окупація Криму та початок війни на сході нашої держави цілком розглядається теоретиками як реалізація її природних бажань поширити зону власного впливу та остаточно її закріпити, що і є сенсом виживання для Росії. Такі дії відповідають трактуванню класичного політичного реалізму про потребу поширення власного впливу з метою виживання та збільшення власного ресурсного потенціалу. Кримський півострів для Росії – плацдарм для поширення власного геополітичного та геостратегічного впливу в ширшому Чорноморському регіоні, тобто експансіоністська політика Москви щодо України відповідає інтересам національної безпеки Росії та її геополітичній доктрині, в ідеологічну основу якої і покладено теорію класичного політичного реалізму.

Дії Росії узгоджуються з думкою теоретика політичного реалізму Дж. Мірсеймера, який вважає, що держави прагнуть до військової, політичної та економічної експансії тоді, коли вони впевнені, що отримають більше вигоди від поширення власного впливу, ніж матимуть втрати від реалізації їхніх експансіоністських намірів. Щодо Росії, то Кремль виходить із того, що розширення зони геополітичного впливу та ослаблена війною Україна в зоні її впливу перевищують усі втрати, пов'язані з падінням міжнародного рейтингу, введенням режиму політичних та економічних санкцій проти неї тощо. До того ж вторгненням на територію України Росія продовжує нарощувати свою військову присутність у Чорноморському регіоні загалом.

Крим через його важливе геостратегічне розташування, перетворення його на потужний військово-оборонний центр Росії перевищує свою цінність для Москви, нівелюючи питання економічної блокади, перекриття доступу до російського ринку іноземних інвестицій та обмеження доступу до європейського енергетичного ринку [11].

Оперуючи категоріями класичного політичного реалізму, анексія Росією Кримського півострова

спрямована на просування інтересів Росії як сильної держави на міжнародній арені та стримування США/НАТО/ЄС, вважаючи, що ці актори, інтегруючи у свій простір такі країни, як Україна, несуть загрозу інтересам її національної безпеки. Москва вважає, що Захід вживає усіх можливих заходів для стримування поширення впливу Росії на сусідні країни та вдається до затягування цих країн у власний політичний та економічний простір. Тому Москва з метою збереження власного геополітичного впливу та посилення своїх позицій у Чорноморському регіоні вдається до реалізації збройної експансії на територію України. А Кримський півострів, контроль за ним – це першочерговий зовнішньополітичний національний інтерес для Росії.

У нашому доробку ми згадували ставлення політичних реалістів до моралі в міжнародних відносинах. У питанні Росії щодо України говорити про морально-етичні аспекти просто немає підстав... Тут можна пригадати слова класика Н. Макіавеллі, який стверджував, що мораль може бути лише між рівноправними учасниками міжнародних відносин, рівними за потенціалом (політичним, військовим, економічним тощо), проте мораль та етика відсутні, якщо учасники володіють різним ресурсним потенціалом [3]. Україна та Росія – асиметричні держави... Війна з ядерною державою може затянутись на роки, і переростання конфлікту на Донбасі в заморожений стан мало ймовірно. Політичні реалісти стверджують, що держави, які можуть зберегти свою незалежність та державність, мають бути сильними та володіти потужним потенціалом, аби мати змогу протистояти зовнішній експансії. Росія, ввірвавшись на територію України, чудово усвідомлювала, що Україна буде не здатна протистояти її вторгненню, адже є не готовою й слабшою в ресурсному плані.

На відміну від політичного реалізму, де прагнення до поширення власного впливу є центральним аспектом у політиці держави, конструктивістська теорія апелює до культурних відносин між Україною та Росією, спільної історії тощо. Твердження соціального конструктивізму про те, що ідентичність держави, її дії та інтереси сформовані соціальними нормами, може бути використане для пояснення російсько-українського протистояння. Відчуття приналежності до російської ідентичності мешканцями Криму було використане В. Путіним із метою виправдання анексії Кримського півострова [12]. З конструктивістської позиції, емоціональні асоціації з територіальною ідентичністю держави впливають на те, як громадяни сприймають ті чи інші можливі орієнтири внутрішньої та зовнішньої політики країни. Тому В. Путін стверджує у промовах, що культурні зв'язки Криму з Росією є сильнішими, ніж з Україною, тому емоційна прив'язаність кримчан до Росії пояснюється історичною та культурною близькістю та ідеями спільного минулого

і майбутнього розвитку. Отже, зацікавленість у поверненні Криму до Росії пояснюється Москвою як задоволення потреб кримчан в обранні тієї територіальної ідентичності, яка має відповідне емоційне підґрунтя та історичне обґрунтування. Конструктивісти розглядають дії Росії як такі, що є відображенням тих емоційних настроїв, які панували в Криму до окупації та зберіглись після вторгнення. Таким чином, анексія Криму ґрунтується на потребі відновити територіальну ідентичність кримчан, що не є з позиції соціального конструктивізму порушенням міжнародно-правового порядку, адже йдеться про відновлення просторової ідентичності, що ґрунтується на емоційній прив'язаності та спільному історичному минулому. Теоретично таке припущення можливе, проте важко собі уявити прийняття такого пояснення збройної експансії цивілізованим світом.

Беручи до уваги ключовий концепт соціального конструктивізму – норму, – можна стверджувати, що цієї норми має дотримуватись більшість причетних до міжнародного процесу учасників. Росія стверджує, що волевиявлення на референдумі, який мав місце на Кримському півострові у 2014 році, відповідає міжнародним нормам та правилам. Москва вважає, що вона має право використати своє невід'ємне право на визнання держави та укладання з нею міжнародного договору про входження до її складу. До того ж внутрішнім законодавством РФ регулюється входження нового суб'єкта до складу федерації за згоди обох сторін [13]. Проте весь цивілізований світ апелює до норм міжнародного права, які порушила й продовжує порушувати Росія, вважаючи її головним чинником дестабілізації ситуації у світі.

Міжнародний конструктивізм стверджує, що міжнародна система побудована згідно з правилами та нормами тих, хто в ній бере участь. Отже, чи є система кооперативною чи конфліктною, залежить конкретно від кожної держави або ж окремо взятого політичного лідера [14]. Росія – одна з великих держав, що сприяє зростанню конфліктності в системі міжнародних відносин і жодним чином не зацікавлена в мирі та стабільності у світі.

Висновки. Отже, дослідивши події 2014 року крізь призму політичного реалізму та соціального конструктивізму, можна стверджувати, що в основу геополітичної стратегії РФ покладено ключові принципи класичного політичного реалізму: розширення зони геополітичного впливу шляхом територіальної, політичної, економічної, культурно-інформаційної та збройної експансії на територію України та протидія включенню нашої держави в європейський та євроатлантичний простір. Територіальна експансія Росії – спосіб Москви самоутвердитись на міжнародній арені та продемонструвати свою вагомість у світі за рахунок України. З огляду на категорії соціального конструктивізму,

ключовими маркерами обґрунтування дій Росії в Криму є збереження просторової історичної ідентичності кримчан. Щодо реакції світової спільноти, то режим санкцій не вплинув на політичну волю Кремля. Ефективність режиму санкцій була дещо перебільшена. Політичної підтримки бракує, аби вплинути на хід відкритого збройного протистояння та відновити територіальну цілісність України. Кожна держава діє в межах власних національних інтересів, отже, великим акторам міжнародних відносин певною мірою не вигідно повністю розривати свої відносини з РФ через конфлікт з Україною. До того ж не зацікавлений і західний світ у створенні нової залізної завіси та формуванні кардинального нового геополітичного світового порядку. Тому Росія продовжуватиме нарощувати свої сили в регіоні та перетворювати Кримський півострів на потужний оборонний комплекс із метою посилення власного геополітичного впливу в розширеному Чорноморському регіоні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Carr E. Hallet (1969). The Realist Critique and the Limits of Realism. *Classic Readings of International Relations*. First Edition. Belmont : Wadsworth Publishing Company, (re-print). P. 31–34.
2. Lebow R. (2013). Classical Realism. *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. New York : Oxford University Press. P. 60–76.
3. Morgenthau H. (April 19, 2005). A Realist Theory of International Politics. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. McGraw-Hill Education; 7 edition. 752 p.
4. Wendt A. (2003). Social Theory of International Politics. Cambridge : Cambridge University Press. 429 p.
5. Guzzini S. (2000). A reconstruction of constructivism in International relations. *European Journal of International Relations*. Vol. 6. No 2. P. 147–182.
6. Андрусів В.В. Нормативний дискурс формування європейської ідентичності. *Політичний менеджмент*. 2007. № 3. С. 135–146.
7. Стародуб-Підберезна Т.С. Особливості використання конструктивістської методологічної парадигми для дослідження міжнародного регіоналізму. *Політичний менеджмент*. 2012. № 4-5. С. 9–22.
8. Vrabic D. (August 2014). International Relations. *Value Inquiry Book Series 276*. P. 289–290.
9. Murielle C. (2008). What Lies Ahead: Classical Realism on the Future of International Relations. *International Studies Review* 10, № 4. P. 667–679.
10. Резолюция, принятая Генеральной Ассамблеей 27 марта 2014 года [без передачи в главные комитеты (A/68/L.39 и Add. 1)] 68/262. Территориальная целостность Украины. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&Lang=R
11. Stephen C. (2016). US reaction to Russia in Ukraine: Time for Realism and Common Sense on Ukraine. Why Did the Conflict in Ukraine Start? A Realist and a Social-Constructivist Approach. 70 p. URL: [https://projekter.aau.dk/projekter/files/239568100/Why_did_the_conflict_in_Ukraine_start_A_realist_and](https://projekter.aau.dk/projekter/files/239568100/Why_did_the_conflict_in_Ukraine_start_A_realist_and_social_constructivist_approach_Author_loan_Alexandru_Onati_Supervisor_Wolfgang_Zank.pdf)

[social_constructivist_approach_Author_loan_Alexandru_Onati_Supervisor_Wolfgang_Zank.pdf](https://projekter.aau.dk/projekter/files/239568100/Why_did_the_conflict_in_Ukraine_start_A_realist_and_social_constructivist_approach_Author_loan_Alexandru_Onati_Supervisor_Wolfgang_Zank.pdf)

12. Marlene L. (2015). Russia as a «Divided Nation» from Compatriots to Crimea: A Contribution to the Discussion on Nationalism and Foreign Policy. *Problems of Post-Communism*. Vol. 62 Issue: 2. Special Issue: SI. P. 88–97.

13. Gillich I. (2015). Illegally Evading Attribution? Russia's Use of Unmarked Troops in Crimea and International Humanitarian Law. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. № 5. P. 1191–1223.

14. Fierke K. (2013). Constructivism. *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. New York: Oxford University Press. P. 187–204.

REFERENCES:

1. Carr, E. Hallet (1969). The Realist Critique and the Limits of Realism. *Classic Readings of International Relations*. Belmont : Wadsworth Publishing Company, (re-print). P. 31–34.
2. Lebow, R. (2013). Classical Realism. *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. New York : Oxford University Press. P. 60–76.
3. Morgenthau, H. (April 19, 2005). A Realist Theory of International Politics. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. McGraw-Hill Education; 7th edition. 752 p.
4. Wendt, A. (2003). Social Theory of International Politics. Cambridge: Cambridge University Press. 429 p.
5. Guzzini, S. (2000). A reconstruction of constructivism in International relations. *European Journal of International Relations*. Vol. 6. No 2. P. 147–182.
6. Andrusiv V. (2007). Normatyvnyi dyskurs formuvannya yevropeiskoi identychnosti [Normative discourse of formation of European identity]. *Politychnyi menedzhment*. № 3. С. 135–146.
7. Starodub-Pidberезna T. (2012). Osoblyvosti vykorystannia konstruktivistyskoi metodolohichnoi paradyhmy dlia doslidzhennia mizhnarodnoho rehionalizmu [Features of using the constructivist methodological paradigm for the study of international regionalism]. *Politychnyi menedzhment*. № 4-5. С. 9–22.
8. Vrabic, D. (August 2014). International Relations. *Value Inquiry Book Series 276*, P. 289–290.
9. Murielle, C. (2008). What Lies Ahead: Classical Realism on the Future of International Relations. *International Studies Review* 10, № 4. P. 667–679.
10. Rezolyuciya, prinyataya General'noj Assambleej 27 marta 2014 goda [bez peredachi v glavnye komitety (A/68/L.39 i Add.1)] 68/262 Territorial'naya celostnost' Ukrainy [Resolution adopted by the General Assembly [not referred to the Main Committees (A / 68/L.39 and Add.1)] 68/262. Territorial integrity of Ukraine]. URL: https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/68/262&Lang=R
11. Stephen, C. (2016). US reaction to Russia in Ukraine: Time for Realism and Common Sense on Ukraine. Why Did the Conflict in Ukraine Start? A Realist and a Social-Constructivist Approach. 70 p. URL: [https://projekter.aau.dk/projekter/files/239568100/Why_did_the_conflict_in_Ukraine_start_A_realist_and](https://projekter.aau.dk/projekter/files/239568100/Why_did_the_conflict_in_Ukraine_start_A_realist_and_social_constructivist_approach_Author_loan_Alexandru_Onati_Supervisor_Wolfgang_Zank.pdf)

12. Marlene, L. (2015). Russia as a «Divided Nation» from Compatriots to Crimea: A Contribution to the Discussion on Nationalism and Foreign Policy. *Problems of Post-Communism*. Vol. 62 Issue: 2. Special Issue SI. P. 88–97.

13. Gillich, I. (2015). Illegally Evading Attribution? Russia's Use of Unmarked Troops in Crimea and

International Humanitarian Law. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*. № 5. P. 1191–1223.

14. Fierke, K. (2013). Constructivism. *International Relations Theories: Discipline and Diversity*. New York : Oxford University Press. P. 187–204

The occupation of the Crimean peninsula and the Russian-Ukrainian armed confrontation in the eastern Ukraine

Baskakova Anna Sergiivna

Third Secretary
Ministry of Foreign Affairs of Ukraine
Mykhailivska sq., 1, Kyiv, Ukraine

The aim of the article was to prove that the geopolitical strategy of the Russian Federation is based on key principles of classical political realism: expanding the zone of geopolitical influence through territorial, political, economic, cultural, informational and armed expansion into Ukraine and counteracting our country's inclusion in the European and Euro-Atlantic space. Using the categories of social constructivism, it was determined that the key markers of substantiation of Russia's actions in Crimea are the preservation of the spatial historical identity of the citizens of the peninsula.

The "Crimean problems" has received much attention in connection with the need to improve the existing theoretical and conceptual framework of the study and methodological tools with emphasis on the use of key postulates of political realism and social constructivism due to radical transformations of the geopolitical landscape of peninsula annexation.

The research methods are a comprehensive analysis of the problem of annexation of the Crimean Peninsula by the Russian Federation and the beginning of the Russian-Ukrainian armed confrontation (2014) in terms of classical political realism and social constructivism.

It has been established that Russia's annexation of the Crimean peninsula is aimed at advancing Russia's interests as a strong state in the international stage, turning it into a powerful military defense center and deterring the US / NATO / EU, believing that these actors pose a threat to its national security interests. Thus, Crimea is valuable to Moscow because of its important geostrategic location. However, Moscow forgets about the issues of economic blockade, blocking access to the Russian foreign investment market and restricting access to the European energy market.

Key words: political realism, social constructivism, annexation of Crimea, Russian-Ukrainian war, geopolitical influence, expansion, spatial identity.

Воронова Тетяна Володимирівна

Участь жінок у політичних процесах сучасності (на прикладі країн ЄС): перспективи досягнення гендерного паритету в політичному житті

УДК 327.3

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.4>

Воронова Тетяна Володимирівна
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72,
Дніпро, Україна

Актуальність цієї проблематики пов'язана з необхідністю розвитку представницької демократії, заснованої на гендерній рівності, розвиненому громадянському суспільстві.

Метою дослідження є визначення специфіки участі жінок у політичних процесах сучасності та розкриття перспектив досягнення гендерного паритету. Наводяться політичні імплікації участі жінок у політиці, які дають змогу будувати прогностичні міркування стосовно перспектив досягнення гендерного паритету в процесі формування органів влади різних рівнів. Розкривається значення участі жінок у політиці як такого явища суспільного життя, що на глобальному рівні набуває форм не лише у традиційних сферах розвитку індивідів, але й у публічній політиці.

У статті використані загальнонаукові й фахові політологічні методи. Зокрема, до загальнологічних методів належать аналіз, синтез (здійснюється розгляд наукових оцінок політичної участі жінок на прикладі країн ЄС). До застосованих фахових методів належать порівняльний і структурно-функціональний методи, гендерний підхід. За допомогою порівняльного методу зіставляються теоретичні інтерпретації базових форм політичної участі жінок. За допомогою структурно-функціонального методу визначаються компоненти, які впливають на активізацію політичної участі жінок у країнах ЄС. Гендерний підхід визнаний як найбільш перспективний разом із традиційним політичним аналізом для подальшого дослідження політичної участі жінок.

Підкреслюється, що основною тенденцією в залученні жінок у політику на світовому рівні є виявлення стимулів індивідуального і колективного вибору на користь проактивної політичної поведінки.

Встановлено, що здійснення збалансованої участі жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень вимагає скоординованих дій у широкому діапазоні сфер діяльності і вже десятки років займає важливе місце в порядку денному Ради Європи. Це включає впровадження сучасних стандартів, а також підтримку політики задля досягнення паритетної демократії. Визначено, що повсякденна реальність гендерної нерівності призводить до нерівних можливостей. Глибоко вкорінений менталітет та традиційні нерівні відносини влади, соціально-економічні та культурні бар'єри, а також поширеність сексистської мови та гендерного насильства, продовжують обмежувати участь жінок у політичній та громадській сферах.

Ключові слова: залучення жінок, політичні процеси, гендерна рівність, участь у політиці, гендерний паритет, політична рівність.

Вступ. Питання участі жінок у політиці є надзвичайно актуальним у науковому дискурсі, оскільки гендерна рівність у політичних правах становить базові засади розвитку демократичних суспільств.

Представництво жінок у виборних установах, пропорційне чоловікам, є ключовим фактором довіри та законності до парламентів та органів місцевого самоврядування.

Проте, незважаючи на зростання інтересу до цього питання науковців з усього світу та активізації участі жінок в політиці у всьому світі, лише п'яту частину від кількісного складу членів парламентів країн становлять жінки. В Європі та Центральній Азії цей показник становить навіть менше 21% [2]. У міжнародних звітах про забезпечення гендерної рівності Україна також посідає низькі місця передусім через показник політичної залученості жінок.

Для боротьби з дискримінаційним законодавством та політикою покращення результатів гендерної рівності були створені структури та стратегічні плани щодо поліпшення участі жінок у політичній діяльності та гендерної рівності.

ООН сприяла створенню таких структур у багатьох країнах, визнаючи важливу роль, яку вони відіграють у розширенні прав і можливостей жінок як представниць парламенту, підтримуючи появу гендерно рівних парламентів. Стратегія ООН щодо гендерної рівності на 2014–2017 роки наголошувала на надзвичайно важливому рівні гендерної рівності та участі жінок у прийнятті рішень для сталого розвитку країн світу та закликала до розширення можливостей жінок як виборців, політичних суб'єктів та осіб, що приймають рішення.

Рівноправна участь і лідерська позиція жінок у політичному та громадському житті є надзвичайно важливими для досягнення Цілей сталого розвитку до 2030 року, і ми вбачаємо за необхідне визначити перспективи досягнення гендерного паритету жінок у політичному житті країн світу, досліджуючи практику країн Європейського Союзу.

Теоретичне осмислення проблеми участі жінок у політиці в міждисциплінарній перспективі здійснювали як вітчизняні, так і зарубіжні вчені. Зокрема, Т. Слабчук у своїх роботах визначає

статус жінки в українській політиці наприкінці ХХ – початку ХХІ ст.

Вітчизняні дослідниці Т. Костюченко і С. Оксамитна досліджували громадську думку та мережеву підтримку жінок у політиці в Україні та Грузії.

Висвітлення гендерного аналізу Верховної Ради України, а також питань соціології гендеру, соціальної структури суспільства, гендерних відносин та гендерної політики (в Україні і Швеції), соціальної нерівності і соціальних проблем, жіночого, чоловічого та ЛГБТ рухів, розмаїття (diversity) здійснено у працях Т. Марценюк. У працях Ю. Мислюк визначено механізм паритетної демократії в сучасній Україні та роль жінки-лідера в політиці. У працях Н. Олійник визначено методологію дослідження політичної участі жінок у поєднанні традиційної політичної теорії та гендерного підходу. Гендерні аспекти політики були висвітлені в праці І. Терлецької

Серед західних дослідників слід виділити роботи М.А. Орізадаре, яка досліджувала участь жіночих груп у прийнятті політичних рішень на прикладі Нігерії. Шан-Жан Сара Ліу та Лі Ен Баназак досліджували вплив жінок-міністрів на громадянське залучення громадян, зосереджуючи особливу увагу на тому, які відмінності між двома типами представництв справляють різний вплив на політичну участь.

Мета та завдання. Метою статті є визначення специфіки участі жінок у політичних процесах сучасності та розкриття перспектив досягнення гендерного паритету. Завданням статті є означення особливостей розвитку політичної участі жінок на прикладі країн ЄС та у світовому масштабі.

Методи дослідження. У статті використані загальнонаукові й фахові політологічні методи. Зокрема, до загальнологічних методів належать аналіз, синтез (здійснюється розгляд наукових оцінок політичної участі жінок на прикладі країн ЄС). До застосованих фахових методів належать порівняльний і структурно-функціональний методи, гендерний підхід. За допомогою порівняльного методу зіставляються теоретичні інтерпретації базових форм політичної участі жінок. За допомогою структурно-функціонального методу визначаються компоненти, які впливають на активізацію політичної участі жінок у країнах ЄС. Гендерний підхід визнаний як найбільш перспективний разом із традиційним політичним аналізом для подальшого дослідження політичної участі жінок.

Результати. Не може не привернути увагу той факт, що найбільш успішним стосовно залучення жінок до політики є регіон Європейського Союзу.

Так, відповідно до статистичної інформації Іспанія з моменту існування нового уряду з січня 2020 року входить до чотирьох найкращих європейських країн із найбільшою часткою жінок у політиці: Іспанія слідує за Швецією (47,4%), Францією (47,2%) та Фінляндією (45,8%) [10].

Після останніх виборів у листопаді 2020 року Іспанія посідає десяте місце у світовому рейтингу політичного представництва жінок. Попереду – Руанда (61,3%), Куба (53,2%), Болівія (53,1%), Мексика (48,2%) та інші, такі як Гренада, Намібія, Швеція, Нікарагуа та Коста-Ріка, згідно з даними, опублікованими Світовим банком. Із 350 депутатів конгресу Іспанії 196 – чоловіки та 154 – жінки, що означає, що 56% членів Палати представників – чоловіки, а 44% – жінки.

Є кілька факторів, з якими дослідники пов'язують успіх Іспанії у високих показниках політичної участі жінок. Передусім це прагнення жінок до здобуття вищої освіти. На думку вітчизняної дослідниці Т. Мартинюк, «аби результативно впроваджувати політику гендерної рівності, важливо здійснювати т.зв. комплексний підхід на рівні “дії зверху” (державної гендерної політики) і т.зв. “дії знизу” (низових ініціатив, тобто зусиль із боку жіночого руху). Крім того, важливу складову частину процесу регулювання гендерних відносин становлять інституції освіти та науки, виконуючи функцію постійного моніторингу та проведення фахових досліджень гендерних відносин» [6]. Зокрема, майже кожна дитина в Іспанії отримує початкову освіту, але майже 35% іспанської молоді не отримують вищої освіти. Серед тих, хто вступає до університету, майже 60% усіх студентів – жінки. Вони також отримують кращі оцінки і вчасно закінчують навчання, показуючи кращу успішність, ніж чоловіки, але жінки рідше обіймають владні посади. За останніми даними, лише 19% усіх керівних посад в Іспанії обіймають жінки. Це пов'язано з тим, що принаймні 2,5 мільйона жінок в Іспанії не можуть отримати доступ до ринку праці, оскільки вони мають дбати про сім'ю, що є характерним для багатьох країн світу, не тільки для країн ЄС. Серед чоловіків ця цифра є значно меншою. Дослідження також показало, що жінки в Іспанії виконують 68% усіх неоплачуваних робіт. Близько 25% неактивних жінок в Іспанії стверджують, що вони не можуть працювати поза домом через сімейні звинувачення. Цей відсоток набагато вищий, ніж в інших сусідніх країнах, таких як Португалія (13%) або Франція (10%). Він також набагато більший, ніж в іспанців, які не працюють з тієї ж причини (3%).

Активізація участі жінок у політиці в Іспанії також пов'язана з відстоюванням своїх прав та протидією домашньому насиллю.

Жінки на посадах виконавчої влади

Жінки працюють главами держав чи урядів лише у 22 країнах, а в 119 країнах ніколи не було жінки-лідера [1]. За нинішніх темпів гендерна рівність на найвищих посадах влади не буде досягнута ще протягом наступних 130 років [2]. Лише в 10 країнах є жінка-глава держави, а в 13 країнах – жінка-глава уряду [3].

Зокрема, 21% урядових міністрів є жінками в країнах ЄС, 14 країн мають 50% жінок на міністерських посадах [4]. Проте зі збільшенням лише на 0,52% на рік гендерний паритет на міністерських посадах не буде досягнутий до 2077 року [5].

На арені, де домінують чоловіки, жінкам важче знайти підтримку і отримати доступ до закритих політичних кіл і мереж, а також фондів. Функціонування політичного життя продовжують слідувати неписаним, традиційним правилам, які занадто часто віддають перевагу чоловікам.

Глибоко вкорінені перешкоди на шляху розширення участі жінок у політичному житті пов'язані з доступом до освітніх, соціальних та культурних чинників.

Жінки в національних парламентах

Нині 25% усіх національних парламентарів країн ЄС становлять жінки, порівняно з 11% в 1995 році [7]. За словами Т. Мартинюк, «найгіршою є ситуація з представництвом жінок у топ-політиці – в Угорщині, на Кіпрі, на Мальті, у Румунії, Ірландії, Латвії, Словаччині та Чехії, тобто у країнах, які стали нещодавніми членами ЄС та були належними до т.зв. соціалістичного простору» [6].

У світовому масштабі лише чотири країни мають 50% (і більше) жінок у парламенті в одній або нижчих палатах: Руанда – 61%, Куба – 53%, Болівія – 53% та Об'єднані Арабські Емірати – 50% [8].

Ще 19 країн досягли або перевершили 40%, у тому числі дев'ять країн Європи, п'ять країн Латинської Америки та Карибського басейну, чотири в Африці та одна в Тихому океані [9].

Понад дві третини цих країн застосували гендерні квоти – або законодавчо встановлені квоти кандидатів, або зарезервовані місця, – відкриваючи простір для політичної участі жінок у національних парламентах [10].

В усьому світі 27 країн, в яких жінки становлять менше 10% парламентаріїв у вищій або нижчих палатах [11].

За нинішніх темпів прогресу гендерний паритет у національних законодавчих органах не буде досягнутий до 2063 р. [12]. Повна участь жінок у громадському та політичному житті вимагає принципової зміни значення задля усунення як соціальних, так і структурних бар'єрів. Хоча перешкод багато, зміни мають відбуватися в результаті комплексного багатогалузевого підходу, що залучає всіх відповідних зацікавлених сторін. Наприклад, освіта та засоби масової інформації відіграють важливу роль у відкритті та наданні різноманітних можливостей для дівчат та хлопців, поданні реалістичного та неупередженого зображення образу жінок на політичних та громадських посадах, що приймають рішення.

У Латинській Америці та Карибському басейні, а також Європі та Північній Америці жінки займають понад 30% депутатських мандатів. У Північній

Африці та Західній Азії та Океанії в національних парламентах менше 17% жінок. Представництво жінок є найнижчим у тихоокеанських острівних державах, оскільки жінки займають 6% місць і не представлені в парламентах трьох країн [13].

Жінки в органах місцевого самоврядування

Дані 133 країн показують, що жінки становлять 2,18 мільйона (36%) обраних членів місцевих дорадчих органів. Лише дві країни досягли 50%, а ще 18 країн мають понад 40% жінок у місцевих органах влади [14].

Станом на січень 2020 року також визначаються регіональні відмінності щодо представництва жінок у місцевих дорадчих органах: Центральна та Південна Азія – 41%; Європа та Північна Америка – 35%; Океанія – 32%; Африка на південь від Сахари – 29%; Східна та Південно-Східна Азія – 25%; Латинська Америка та Карибський басейн – 25%; Західна Азія та Північна Африка – 18% [15].

Світові показники розширення участі жінок

Збалансована політична участь та розподіл влади між жінками та чоловіками у процесі прийняття рішень є міжнародно узгодженою метою, визначеною в Пекінській декларації та Платформі дій [10]. Більшість країн світу не досягли гендерного балансу, і мало хто встановив або досягнув амбіційних цілей щодо гендерного паритету (50–50).

Є дедалі більше доказів того, що лідерство жінок у процесах прийняття політичних рішень покращує їх [17]. Наприклад, у Норвегії було виявлено прямий причинно-наслідковий зв'язок між присутністю жінок у муніципальних радах та соціальною політикою [10].

Жінки демонструють політичне лідерство, працюючи через партійні лінії, через парламентські збори жінок – навіть у найскладніших політичних умовах – відстоюючи питання гендерної рівності, такі як ліквідація гендерного насильства, батьківські відпустки та догляд за дітьми, пенсії, гендерна рівність, виборча реформа [10].

Гендерний паритет все ще залишається далекою перспективою для всіх аспектів прийняття політичних та громадських рішень. Хоча жінки та чоловіки можуть мати рівні права бути кандидатами на виборчі посади, повсякденна реальність гендерної нерівності призводить до нерівних можливостей.

Глибоко вкорінений менталітет та традиційні нерівні відносини влади, соціально-економічні та культурні бар'єри, а також поширеність сексистської мови та гендерного насильства продовжують обмежувати участь жінок у політичній та громадській сферах. Доступ до політичного життя, громадські процеси можуть стати ще більш складними для жінок, які стикаються з множинними формами дискримінації за ознаками: віку, інвалідності, етнічної приналежності чи соціального походження.

Політика і процеси прийняття рішень продовжують розглядатися як чоловіча арена, а участь жінок часто трактується як «жіноче питання». Це призводить до дискримінаційних практик, сексизму та гендерних стереотипів серед політиків, ЗМІ та громадськості. Це впливає на власне сприйняття жінками та дівчатами своїх можливостей обіймати посади та знеохочує їх прагнення. Навіть коли досягнутий прогрес, звіт Ради Європи ілюструє прогрес у цій галузі нелінійним, і зворотний ефект завжди можливий.

Висновки. Збалансована участь жінок та чоловіків у прийнятті політичних та громадських рішень є умовою розвитку демократії. Стандарти Ради Європи дають чіткі вказівки щодо досягнення цієї суттєвої мети.

У країнах-членах Ради Європи чоловіки все ще становлять приблизно три чверті членів національних урядів та парламентів.

Дійсно демократичні інститути мають відображати різноманітність населення та задовольняти потреби всіх верств населення. Збалансована участь жінок та чоловіків у політичній та громадській діяльності, прийнятті політичних рішень є ключовим показником гендерної рівності та повного задоволення жінок в їх правах, умовах рівності, соціальної справедливості та згуртованості. У 2003 р. Рада Європи прийняла Рекомендацію про збалансовану участь жінок та чоловіків у процесі прийняття політичних та громадських рішень. Уряди держав-членів взяли на себе зобов'язання дотримуватися цих квот. Цей документ дав змогу досягти мінімального рівня представництва – 40% жінок і чоловіків у політичних і суспільних процесах через законодавчі, адміністративні та допоміжні заходи та винайти показники для вимірювання прогресу.

Проте варто зазначити, що здійснення збалансованої участі жінок та чоловіків у процесі прийняття рішень вимагає скоординованих дій у широкому діапазоні сфер діяльності і вже десятки років займає важливе місце в порядку денному Ради Європи. Це включає впровадження сучасних стандартів, а також підтримку політики для досягнення паритетної демократії.

Отже, країни ЄС суттєво відрізняються за рівнем залученості жінок до великої політики. Як бачимо, найкращою стосовно участі жінок у політиці на рівні прийняття рішень є ситуація в Іспанії та Швеції, в яких протягом десятиліть на державному рівні розробляються механізми забезпечення гендерної рівності задля покращення нерівного розподілу прав і можливостей для чоловіків та жінок. Okремо варто згадати про активний жіночий рух, що зумів поставити питання гендерної рівності на політичний порядок денний і вивести приватні питання в публічну сферу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гендерні аспекти політики: спроба синтезного аналізу. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2010/03/9.pdf>.
2. Жінки в політиці: міжнародний досвід для України : за матеріалами міжнар. наук. семінару «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України», Київ, НаУКМА, 7 жовт. 2005 р. / заг. ред. Я. Свердлюк, С. Оксамитна. Київ : Атіка, 2006. 271 с.
3. Костюченко Т.С. Жінки у політиці в Україні та Грузії: громадська думка і мережева підтримка / Т.С. Костюченко, Т.О. Марценюк, С.М. Оксамитна. *Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки*. 2014. Т. 161. С. 72–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAS_2014_161_12.
4. Мислюк Ю. Механізм паритетної демократії в сучасній Україні та роль жінки-лідера в політиці / Ю. Мислюк, Д. Тижбіряк. *Вісник Прикарпатського університету. Історія*. 2010. Вип. 18. С. 85–89. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ist_2010_18_15.
5. Марценюк Т.О. Жінки у «великій політиці»: гендерний аналіз Верховної Ради України. *Наукові записки НаУКМА. Соціологія*. 2018. Т. 1. С. 43–53. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAS_2018_1_6.
6. Марценюк Т. Залученість жінок у політику в Україні: суспільні, партійні та індивідуальні чинники. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiyni-ta-individualni-chinniki-134949.html>.
7. Методологія дослідження політичної участі жінок: поєднання традиційної політичної теорії та гендерного підходу. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268616808.pdf>.
8. Скорик М.М. Жінки в політиці України на місцевому рівні: шляхи, проблеми, участь: аналіт. звіт / [Скорик М. М.]; Всеукр. громад. орг. «Жіночий консорціум України», Київ. ін-т гендер. дослідж. Київ : ІТЕМ, 2014. 64 с.
9. Степаненко К., Кирило В. Жінки в політиці (світовий та український досвід). Дніпро : Ліра, 2019. 99 с.
10. Слабчук Т.А. Визначення статусу жінки в українській політиці наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. *Інтелекція і влада. Серія : Історія*. 2010. Вип. 20. С. 180–186. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2010_20_21.
11. A comparative study of the effectiveness of women's political participation. The case of Spain, Rwanda and South Africa. URL: <https://www.unav.edu/web/global-affairs/detalle/-/blogs/a-comparative-study-of-the-effectiveness-of-women-s-political-participation-the-case-of-spain-rwanda-and-south-africa>.
12. Monica Adele Orisadare An Assessment of the Role of Women Group in Women Political Participation, and Economic Development in Nigeria. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fsoc.2019.00052/full>.
13. Shan-Jan Sarah Liu and Lee Ann Banaszak Do Government Positions Held by Women Matter? A Cross-National Examination of Female Ministers' Impacts on Women's Political Participation. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/politics-and-gender/article/do-government-positions-held-by-women-matter-a-crossnational-examination-of-female-ministers-impacts-on-womens-political-participation/1C587287F9-0462338F69B9A774096732>.

14. Across Latin America, women fight back against violence in politics. URL: <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2018/11/feature-across-latin-america-women-fight-back-against-violence-in-politics>.

15. Facts and figures: Women's leadership and political participation. URL: <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures>.

REFERENCES:

1. Henderni aspekty polityky: sproba syntezy analizu [Gender aspects of policy: an attempt at synthesis analysis]. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2010/03/9.pdf>. [in Ukrainian].

2. Zhinky v politytsi: mizhnarodnyi dosvid dlia Ukrainy: zb. nauk. st.: za materialamy mizhnar. nauk. seminaru "Zhinky v politytsi: mizhnarodnyi dosvid dlia Ukrainy" [Women in politics: international experience for Ukraine: coll. Science. Art.: on the basis of international. Science. seminar "Women in Politics: International Experience for Ukraine"]. Kyiv – NaUKMA, 7 zhovt. 2005 r. / zah. red. Ya. Sverdljuk, S. Oksamytna. K. : Atika, 2006. 271 s. [in Ukrainian].

3. Kostiuhenko T.S. (2014) Zhinky u politytsi v Ukraini ta Hruzii: hromadska dumka i merezheva pidtrymka [Women in politics in Ukraine and Georgia: public opinion and online support]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAs_2014_161_12. [in Ukrainian].

4. Mysliuk Yu (2010). Mekhanizm parytetnoi demokratii v suchasni Ukraini ta rol zhinky-lidera v politytsi [The mechanism of parity democracy in modern Ukraine and the role of women leaders in politics]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vpu_Ist_2010_18_15. [in Ukrainian].

5. Martseniuk T.O. (2018) Zhinky u "velykii politytsi": hendernyi analiz Verkhovnoi Rady Ukrainy [Women in "big politics": a gender analysis of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAs_2018_1_6. [in Ukrainian].

6. Martseniuk T. Zaluchenist zhinok u polityku v Ukraini: suspilni, partiini ta indyvidualni chynnyky [Women's involvement in politics in Ukraine: social, party and individual factors]. URL: <https://genderindetail.org.ua/season-topic/polityka/zaluchenist-zhinok-u-politiku-v-ukraini-suspilni-partiini-ta-indyvidualni-chinniki-134949.html>. [in Ukrainian].

7. Metodolohiia doslidzhennia politychnoi uchasti zhinok: poiednannia tradytsiinoi politychnoi teorii

ta hendernoho pidkhodu [Research methodology for women's political participation: a combination of traditional political theory and gender approach]. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/268616808.pdf>. [in Ukrainian].

8. Skoryk M.M. (2014) Zhinky v politytsi Ukrainy na mistsevomu rivni: shliakhy, problemy, uchast: analit. Zvit [Women in Ukrainian politics at the local level: ways, problems, participation: analyst. Report] / Vseukr. hromad. orh. "Zhinochyi konsortsium Ukrainy", Kyiv. in-hender. doslidzh. K. : ITEM, 2014. 64 s. [in Ukrainian].

9. Stepanenko K., Kyrylo V. (2019) Zhinky v politytsi (svitovyi ta ukraïnskyi dosvid) [Women in politics (world and Ukrainian experience)]. Dnipro : Lira, 2019. 99 s. [in Ukrainian].

10. Slabchuk T.A. (2010) Vyznachennia statusu zhinky v ukraïnskii politytsi naprykintsi XX – pochatku XXI st [Determining the status of women in Ukrainian politics in the late twentieth – early XXI century]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/iiv_2010_20_21. [in Ukrainian].

11. A comparative study of the effectiveness of women's political participation. The case of Spain, Rwanda and South Africa. URL: <https://www.unav.edu/web/global-affairs/detalle/-/blogs/a-comparative-study-of-the-effectiveness-of-women-s-political-participation-the-case-of-spain-rwanda-and-south-africa>.

12. Monica Adele Orisadare An Assessment of the Role of Women Group in Women Political Participation, and Economic Development in Nigeria. URL: <https://www.frontiersin.org/articles/10.3389/fsoc.2019.00052/full>.

13. Shan-Jan Sarah Liu and Lee Ann Banaszak Do Government Positions Held by Women Matter? A Cross-National Examination of Female Ministers' Impacts on Women's Political Participation. URL: <https://www.cambridge.org/core/journals/politics-and-gender/article/do-government-positions-held-by-women-matter-a-crossnational-examination-of-female-ministers-impacts-on-womens-political-participation/1C587287F9-0462338F69B9A774096732>.

14. Across Latin America, women fight back against violence in politics. URL: <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2018/11/feature-across-latin-america-women-fight-back-against-violence-in-politics>.

15. Facts and figures: Women's leadership and political participation. URL: <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/leadership-and-political-participation/facts-and-figures>.

Women participation in contemporary political processes (on the example of EU countries): prospects for gaining gender parity in political life

Voronova Tetiana Volodymyrivna

PhD in Political Science,
Associate Professor at the Department
of Political Science
Oles Honchar Dnipro National University
Haharina avenue, 72,
Dnipro, Ukraine

The goal of the article is connected with the need to develop representative democracy based on gender equality, developed civil society.

Main tasks of the study are to determine the specifics of women participation in contemporary political processes and to reveal the prospects of achieving gender parity. The political implications of women participation in politics are presented, which allow to build prognostic considerations regarding the prospects of achieving gender parity in the formation of authorities at different levels. The importance of women participation in politics as such a phenomenon of public life is revealed, which at the global level takes shape not only in the traditional spheres of individual development, but also in public policy.

Research methods. The article uses general scientific and professional political science methods. In particular, the general analysis includes analysis and synthesis (scientific assessments of women's political participation on the example of EU countries are considered). Comparative and structural-functional methods, gender approach are applied to the applied professional methods. Using a comparative method, theoretical interpretations of the basic forms of women's political participation are compared. The structural-functional method identifies the components that influence the intensification of women political participation in EU countries. The gender approach is recognized as the most promising along with traditional policy analysis for further research on women's political participation.

It is emphasized that the main trend in the involvement of women in politics at the global level is to identify incentives for individual and collective choice in favor of proactive political behavior.

Results of the research. It has been established that the balanced participation of women and men in the decision-making process requires coordinated action in a wide range of areas and has been high on the Council of Europe's agenda for decades. This includes implementing existing standards, as well as supporting policy to achieve parity democracy. It is determined that the everyday reality of gender inequality leads to unequal opportunities. The deep-rooted mentality and traditional inequalities of power, socio-economic and cultural barriers, and the prevalence of sexist language and gender-based violence continue to limit women participation in politics and society.

Key words: *women engagement, political processes, gender equality, participation in politics, gender parity, political equality.*

Загірний Олексій Валентинович

Медіатизація політики як чинник демократичного транзиту

УДК 321.02:(659.3:005.3)(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.5>

Загірний Олексій Валентинович
аспірант кафедри політології
Одеського національного університету
імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2,
Одеса, Україна

У статті досліджується медіатизація політики як важливий чинник демократичного транзиту пострадянських країн. Актуальність статті зумовлена зростаючим впливом медіа на демократичний транзит України. Мета статті – дослідити медіатизацію як чинник демократичного транзиту. Для досягнення цієї мети розв'язуються такі завдання: визначити сутність процесу медіатизації політики, джерел медіатизації на пострадянському просторі; дослідити вплив медіатизації на пострадянську політику, взаємний вплив медійних технологій та політичних змін. Теорія медіатизації виступає загальною рамкою дослідження. Медіатизація модифікує сучасні політичні комунікації, а через посилення впливу медіа на політичний процес утворюється медіаполітична система. Цей процес визначається у концепції «медіатизованих світів», яку можна застосувати для дослідження чинників демократичного транзиту в Україні. У статті використовуються історичний, системний методи та підхід раціонального вибору.

Визначено медіатизацію як процес становлення особливої раціональності, яка пов'язується із медіалогією та медіаформатом. На пострадянському просторі тригером медіатизації стала політика «гласності» як складник процесу перебудови СРСР. У центрі медіатизації політики – перетворення медіа з посередників між владою та суспільством на центр владних відносин, конструкторів медіаполіти та медіаскандалів.

Відзначено глобальний характер медіатизації. На відміну від країн консолідованої демократії, у яких сформовано інституційні запобіжники медіатизації та традиції політичного діалогу, в Україні медіатизація є джерелом загроз та викликів: олігархізації, зовнішньої інформаційної експансії, спотворення демократичного транзиту аж до його призупинення та руху у зворотному напрямку.

Медіатизація демократичного транзиту створює умови для спотворення вільного формування та висловлювання думок, підмінює суспільний інтерес у політичній боротьбі егоїзмом власників медіахолдингів. Це значно ускладнює демократичний транзит, адже групи або окремі політики, які не мають доступу до медіа, у сучасних умовах априорі програють політичні змагання та електоральні кампанії.

Наголос зроблено на необхідності повернення до раціональних політичних дебатів, центром яких має стати парламент. Це буде сприяти не лише демократизації, а й модернізації політики, економіки та публічного адміністрування.

Ключові слова: медіатизація, масмедіа, медіатизовані світи, медіатизація політики, демократичний транзит, медіаполітична система.

Вступ. Складні політичні та економічні процеси, пов'язані із транзитом українського суспільства від радянського авторитаризму до демократичного політичного режиму та ринку, тривають понад три десятиліття. Демократичний транзит України зітканий з протиріччями та парадоксами. Науковий пошук причин, наслідків та визначальних факторів демократичного транзиту є однією із головних тем у політичній науці. М. Рябчук говорить про дилему пострадянської політики та амбівалентність «двох Україн» [13]. М. Мінаков досліджує протиріччя між модернізацією та демодернізацією у процесі демократичного транзиту й визначає дефіцит демократії в Україні [7]. Ю. Мацієвський наголошує на тому, що зміни політичного режиму та правил пострадянської політики не відбулися навіть після Революції Гідності [12]. Також до головних проблем демократичного транзиту в Україні відносять незавершеність процесів формування національної ідентичності, громадянського суспільства, політичних еліт тощо [11]. Остання завжди балансує на межі «втечі від вибору» та утворення нових «гібридів» у внутрішній та зовнішній політиці, економіці та культурі: «...пострадянські інститути чинять опір змінам. Вони готові виплеснути дитину разом з водою,

аби зберегти владу і власність. Маніпуляції зі ЗМІ, спекуляції на тему збройного конфлікту, депрофесіоналізація уряду й ігнорування соціальної політики – усе це використовується для компрометації демократичних реформ... Одним з факторів, що перешкоджають транзиту, є відсутність традицій інституційної взаємодії. Дійсно, за радянських часів не було незалежних від партійного керівництва КПРС гілок влади – законодавчої, виконавчої, судової тощо. А значить, і їх публічної та правової взаємодії» [14].

Одним із трендів демократичного транзиту пострадянських країн є те, що він відбувається в умовах глобалізації та медіатизації. Транзит від радянської авторитарної політичної системи до консолідованої демократії на сучасному етапі характеризується зростаючим впливом масмедіа. Дослідники наголошують на медіатизації політики у глобальному контексті. Для пострадянської політики не буде перебільшенням говорити про медіатизацію демократичного транзиту.

Мета та завдання статті. Мета – дослідити медіатизацію політики як складник демократичного транзиту України. Для досягнення цієї мети розв'язуються такі завдання: визначити сутність

процесу медіатизації політики, джерел медіатизації на пострадянському просторі; дослідити вплив медіатизації на пострадянську політику, взаємний вплив медійних технологій та політичних змін; обґрунтувати положення щодо медіатизації демократичного транзиту в Україні.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети у статті використовуються такі методи. Історичний метод для аналізу феномена «гласності» як складника процесу перебудови. Системний метод для дослідження медіаполітичної («гібридної») системи, яка сформувалась у пострадянській Україні. Підхід раціонального вибору застосовувався для визначення важливості раціональних дебатів між індивідами щодо їх преференцій у процесі демократичного транзиту як альтернативи медіатизації політики. Теорія медіатизації виступає загальною рамкою дослідження. Медіатизація модифікує сучасні політичні комунікації [10]. Завдяки посиленню впливу медіа на політичний процес утворюється медіаполітична система. Цей процес визначається у концепції «медіатизованих світів» [9], яку можна застосувати для дослідження чинників демократичного транзиту в Україні.

Результати. Вже навіть початок демократичного транзиту («світанок демократії») у СРСР пов'язується з гласністю – однією із головних складових частин процесу перебудови, яку ініціював останній очільник КПРС М. Горбачов. «Перебудова почалась з тотальної критики минулих помилок радянського керівництва і розкриття правди в центральних ЗМІ. Горбачов сподівався, що гласність (свобода слова) дозволить вивільнити історичний потенціал комунізму, який пригнічувався через незлічені помилки комуністичного керівництва...» [5]. Політика гласності у СРСР стала справжнім тригером (спусковим механізмом) змін, які призвели до краху радянської імперії та спричинили процеси демократичного транзиту на пострадянському просторі. Політичний плюралізм, у тому числі у медіа, був першим здобутком української незалежності і залишається одним із головних маркерів демократичного транзиту. Порівняно з авторитарною моделлю взаємодії медіа та політичної системи це справді так. Різні медіа дійсно відрізняються одне від одного, бо захищають політичні та економічні інтереси власників. Але на заваді подальшої демократизації медіа стає цензура, відсутність свободи журналістської діяльності у межах одного медіа і, як наслідок, елімінація однієї із головних складових частин демократичного розвитку – політичних дебатів у медіа. Погодимося з І. Костириєю у тому, що після розпаду СРСР «політичне поле перестало бути єдиним монолітом. Розходження в інтересах і їх конфлікти вийшли на поверхню. Вперше за довгі роки відкритий конфлікт і політична боротьба стали нормою

життя... Постійним чинником політичного життя незалежної України стали вибори вищих і місцевих органів влади, які перетворилися на форму впливу суспільства на державний курс і канал часткового оновлення правлячих еліт» [4]. Але традиція вільних політичних дебатів у масмедіа (як чи не єдиний шлях підвищення ефективності публічного адміністрування й раціоналізації електорального вибору громадян) так і не сформувалась. Погодимося із тим, що раціональні політичні дебати є важливим чинником модернізації та демократизації медіаполітичної системи України. Відзначимо: «У сучасному політичному дискурсі не залишилось місця для такого, здавалось би, елементарного здобутку політики епохи модерну й маркера демократії, як політичні дебати. І якщо справедливою вимогою для модернізації та демократизації України є раціональність у здійсненні політики, то в умовах інформатизації посилюється вага раціонального дискурсу. А із цим точно є проблеми. Адже дискурс медіа нині формується розважальними токшоу на політичну тематику та обертається навколо медіаскандалів. Дебати стали табу у вітчизняному медіадискурсі навіть під час електоральних змагань. Не кажучи вже про відсутність у політичному дискурсі раціональних дебатів щодо поліси – проблем безпеки, економічної та соціальної політики, європейської інтеграції тощо... політичний дискурс став простором спрощеного сприйняття реальності, місцем емоційного шантажу громадян із боку журналістів та експертів» [6].

Дебати існують в українському публічному просторі у вигляді обов'язкової суперечки кандидатів перед другим туром президентських виборів. Це «ерзац-дебати», які, хоча й транслюються у прямому ефірі, натомість майже не впливають на остаточний результат і не можуть замінити аргументативної полеміки.

Політичні технології в умовах медіатизації демократичного транзиту використовуються у двох напрямках. По-перше, з метою маніпуляції громадською думкою у напрямі взаємодії із суспільством. По-друге, управління медіапростором з метою недопущення появи та розвитку незалежних медіа. Але політичні технології впливу влади на масмедіа й навпаки не можуть замінити публічний діалог та раціональні політичні дебати щодо демократичного транзиту.

Погодимося із С. Демченко: «Репрезентуючи політичну еліту, корпоративні медіа дуже швидко інтегрувалися з рекламою та зв'язками з громадськістю й розширили свій вплив на різних рівнях – від загальнонаціонального до місцевого... У нашому суспільстві реклама, утверджуючи певні споживацькі цінності, формує і певний спосіб життя. Таким чином, вона реалізує пропагандистську функцію, матеріалізуючи певні соціально-політичні концепції та створюючи їх повноцінний

ідеологічний образ. Маркетингова за своєю первинною сутністю на Заході комунікація паблік рилейшнз у наших умовах реалізується у своїй політичній функції... деякі дослідники пропонують ввести термін «паблік рилейшнз другого покоління»... Переборюючи тяжку спадщину монополії на громадську думку у вигляді агітації та пропаганди, ми в нових умовах пристосували до завдань пропаганди зв'язки з громадськістю» [3].

Медіатизація демократичного транзиту створює умови для спотворення вільного формування та висловлювання думок, підмінює суспільний інтерес у політичній боротьбі егоїзмом власників медіахолдингів. В українських реаліях ідеться про олігархів як головних акторів та бенефіціарів медіаполітичної системи. Вони конструюють у медіа штучну реальність навколо медіаподій та медіаскандалів. Це значно ускладнює демократичний транзит, адже групи або окремі політики, які не мають доступу до медіа, у сучасних умовах априорі програють політичні змагання та електоральні кампанії. Не завжди медіаподії є псевдоподіями [8], але вплив медіатизації полягає й у тому, що аудиторії важко їх розрізнити.

Медіатизація створює нові умови для політичного вибору та політичної поведінки у країнах консолідованої демократії: політика обертається навколо медіаподій та медіаскандалів, головними ньюсмейкерами стають токшоу, а сучасні технології швидко роблять інформацію масовою та нав'язливою. Сучасні медіахолдинги остаточно позбулись соціальної та політичної ролі посередника між громадянами та владою, вони не передають інформацію, а створюють та нав'язують її. Медіатизація є процесом конструювання політичного простору, маркування його за допомогою медіаскандалів та інших медіаподій, а медіа, у тому числі й мережеві, є потужним агентом створення та перетворення політичної реальності.

Але у демократичних країнах є суттєві інституціональні запобіжники медіатизації, які доповнюються сталими політичними традиціями прийняття важливих рішень. У країнах, які здійснюють демократичний транзит, таких інститутів іще немає або вони перебувають на етапі становлення. Це суттєво підвищує ризики маніпуляцій з боку медіа у процесі демократичного транзиту. Можна говорити про тотальну медіатизацію всіх соціальних світів та соціальних відносин. Публічна політика нині у пострадянських країнах означає не діяльність щодо захисту та реалізації суспільного інтересу (дію та інтереси «публіки», суспільства загалом), а конструювання політичних подій відповідно до інтересів осіб та груп, які контролюють медіапростір.

До чинників самої медіатизації належать: «1) розвиток і вдосконалення інформаційних і комунікаційних технологій, які дедалі більше полегшують виготовлення інформаційного продукту та розширюють

і спрощують способи його доставляння до споживача; 2) сприймання журналістики в демократичному суспільстві як місця ведення діалогу між різними сегментами суспільства, розуміння її головної функції як створення комунікаційного середовища, в якому репрезентуються всі наявні у суспільстві політичні сили та громадські об'єднання, кожен громадянин має шанс озвучити свою позицію і право бути почутим; 3) розширення сфери інформаційних послуг у галузі PR, створення у багатьох установах, організаціях, на багатьох підприємствах пресслужб, які відіграють роль спеціальних агенцій послуг у сфері політичного (бізнесового, економічного та іншого) маркетингу; 4) дедалі зростаюча залежність більшості населення розвинутих країн у галузі вироблення громадської думки від картини світу, створеної у масмедіа та наданої споживачам новин у користування, зумовленість цієї картини оцінками й коментарями тонкого прошарку інтелектуальної еліти» [2].

У процесі демократичного транзиту українське суспільство поступилось контролем над медіа, управління ЗМІ перейшло від радянських органів влади до органів державної влади та місцевого самоврядування незалежної країни. Надалі під час формування медіаполітичної системи в Україні влада поступово також втратила можливості управляти медіа (через адміністративний тиск, впровадження цензури тощо). Медіа, особливо мережеві, нині є незалежними як від влади, так і від суспільства; а олігархічний режим – один із небагатьох форматів контролю над медіа з боку влади через тиск на економічні активи та політичні інтереси олігархів.

Медіатизація, як глобальний тренд, створює всі умови для інформаційного впливу інших країн на Україну та інформаційних війн як ефективної складової частини гібридної війни. Медіапростір України є не досить захищеним від інформаційної агресії. Серед причин цього: «...олігархічна власність на ЗМІ; падіння довіри до медіа, які не активно виявляють маніпуляції та пропаганду, натомість можуть поширювати фейки, міфи, мало приділяють уваги медіаграмотності громадян тощо» [1].

Висновки. Концепція медіатизації наголошує на тому, що сучасний світ є медіацентрованим. Медіа мають особливу владу – нав'язувати формат комунікації всім соціальним групам та просторам: від спортсменів до акторів, від релігії до політики. Таким чином, масмедіа спричиняють нові правила публічності, трансформують суспільні відносини. Медіатизація демократичного транзиту полягає у тому, що медіа можуть формулювати мету та завдання цього процесу, визначати порядок денний суспільства та влади, напрям і темп перетворень. Політики адаптують свою активність під формат подачі політичної інформації у медіа: токшоу, випуски новин, інтерв'ю. Відбулась медіатизація електоральних кампаній.

Вимоги медіатизації щодо спрощення політичної інформації, швидкості її поширення, сенсаційності, технологій нав'язування відповідної інтерпретації, викладення політичних конфліктів та соціальних проблем у вигляді захоплюючої історії («медіаподії») визначальним чином впливають на демократичний транзит.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аксьонова Н. Дослідження масмедіа в умовах інформаційної війни. *Наук. пр. Нац. б-ки України ім. В.І. Вернадського* : зб. наук. пр. Київ, 2017. Вип. 48. С. 341–350.
2. Балаклицький М. Медіатизація релігійного життя: термінологічний аспект. *Збірник праць Науково-дослідного центру періодики*, 2009. № 1. С. 369–382.
3. Демченко С.В. Медіаполітична система у сучасній Україні (інтегрована комунікаційна модель) : автореф. ... канд. політ. наук : 23.00.02. Дніпропетровськ, 2004. 18 с.
4. Костиря І. Медіатизація політики та політизація ЗМІ як тенденції політичного процесу в Україні. *Політичний менеджмент*. 2013. № 1–2. С. 109–118.
5. Яковлев Д.В. Світанок демократії: два вибори і три конверти останнього генсека. *Молодий вчений*. 2015. № 8 (2), С. 157–162. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_8\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_8(2)_3).
6. Яковлев Д. Дискурс вітчизняних медіа щодо країн Балтії. *Актуальні проблеми філософії та соціології*. 2021. № 26. С. 82–87. URL: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i26.910>.
7. Ghia N., Cenusa D., Minakov M. Democracy and its Deficits: The Way of Georgia, Moldova and Ukraine towards Becoming European Style Democracies. Center for European Policy Studies. Policy papers. 2017. URL: <http://www.3dcftas.eu/publications/other/democracy-and-itsdeficitsway-georgia-moldova-and-ukraine-towards-becoming>.
8. Hepp A., & Couldry N. Introduction: Media events in globalized media cultures. In *Media events in a global age*. 2009. Pp. 14–33.
9. Hepp A. The communicative figurations of mediatized worlds: Mediatization research in times of the “mediation of everything”. *European Journal of Communication*, 2013. No. 28 (6), Pp. 615–629.
10. Krotz F., & Hepp A. A concretization of mediatization: How ‘mediatization works’ and why mediatized worlds are a helpful concept for empirical mediatization research. *Empedocles: European Journal for the Philosophy of Communication*, 2011. No. 3(2), pp.137–152.
11. Kuzio T. National Identity in Independent Ukraine: An Identity in Transition. *Nationalism and Ethnic Politics*, 1996. Vol. 2. No. 4, pp. 582–608.
12. Matsiyevsky Y. Revolution without Regime Change: The Evidence from the PostEuromaidan Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*. 2018. Vol. 51. No. 4, pp. 349–359.
13. Riabchuk M. “Two Ukraine’s Reconsidered” The End of Ukrainian Ambivalence? *Studies in Ethnicity and Nationalism*. 2015. Vol. 15. No.1. Pp. 138–156
14. Yakovleva L., & Yakovlev D. Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences? *Nationalism and Ethnic Politics*, 2020. 2 (4), Pp. 582–608.

REFERENCES:

1. Aksenova, N. (2017). Doslidzhennia mas-media v umovakh informatsiinoi viiny [Research of influence of media in the conditions of information war]. *Nauk. pr. Nats. b-ky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho: zb. nauk. pr.* Kyiv, Vyp. 48, S. 341–350 [in Ukrainian].
2. Balaklytskyi, M. (2009). Mediatyzatsiia reliihiinoho zhyttia: terminolohichniy aspekt [Mediation of religious life: terminological aspect]. *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*, No. 1, S. 369–382 [in Ukrainian].
3. Demchenko, S.V. (2004). Mediapolitychna systema v suchasni Ukraini (intehrovana komunikatsiina model) [Media political system in modern Ukraine (integrated communication model)]: avtoref. ... kand. polit. nauk: 23.00.02. Dnipropetrovsk. 18 s. [in Ukrainian].
4. Kostyria, I. (2013). Mediatyzatsiia polityky ta polityzatsiia ZMI yak tendentsii politychnoho protsesu v Ukraini [Mediatization of politics and politicization of mass media as tendencies of political process in Ukraine]. *Politychnyi menedzhment*. No. 1–2, S. 109–118 [in Ukrainian].
5. Yakovlev, D.V. (2015). Svitank demokratii: dva vybory i try konverty ostannoho henseka [The dawn of democracy: two elections and three envelopes of the last secretary general]. *Molodyi vchenyi*. No. 8 (2), S. 157–162. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_8\(2\)_3](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2015_8(2)_3) [in Ukrainian].
6. Yakovlev, D. (2021). Diskurs vitchyznianskykh media shchodo krain Baltii [Discourse of domestic media regarding the Baltic countries]. *Aktualni problemy filosofii ta sotsiologii*. No. 26. S. 82–87. URL: <https://doi.org/10.32837/apfs.v0i26.910> [in Ukrainian].
7. Ghia, N., Cenusa, D., Minakov, M. (2017). Democracy and its Deficits: The Way of Georgia, Moldova and Ukraine towards Becoming European Style Democracies. Centre for European Policy Studies. Policy papers. URL: <http://www.3dcftas.eu/publications/other/democracy-and-itsdeficitsway-georgia-moldova-and-ukraine-towards-becoming>.
8. Hepp, A., & Couldry, N. (2009). Introduction: Media events in globalized media cultures. In *Media events in a global age*, pp. 14–33.
9. Hepp, A. (2013). The communicative figurations of mediatized worlds: Mediatization research in times of the “mediation of everything”. *European Journal of Communication*, 28 (6), 615–629.
10. Krotz, F., & Hepp, A. (2011). A concretization of mediatization: How ‘mediatization works’ and why mediatized worlds are a helpful concept for empirical mediatization research. *Empedocles: European Journal for the Philosophy of Communication*, 3(2), pp. 137–152.
11. Kuzio, T. (1996). National Identity in Independent Ukraine: An Identity in Transition. *Nationalism and Ethnic Politics*. Vol. 2. No. 4. Pp. 582–608.
12. Matsiyevsky, Y. (2018). Revolution without Regime Change: The Evidence from the PostEuromaidan Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*. Vol. 51. No. 4. Pp. 349–359.
13. Riabchuk, M. (2015). “Two Ukraine’s Reconsidered” The End of Ukrainian Ambivalence? *Studies in Ethnicity and Nationalism*, Vol. 15, No. 1, pp. 138–156.
14. Yakovleva, L., & Yakovlev, D. (2020). Institutional interaction and political choice in a transitional society. What role for the social sciences. *Nationalism and Ethnic Politics*, 2 (4), pp. 582–608.

Mediatization of politics as a factor of democratic transit

Zahirnyi Oleksii Valentinovich

Postgraduate Student at the Department
of Political Science
Odessa I.I. Mechnikov National University
Dvoryanskaya str., 2,
Odessa, Ukraine

The article examines the mediatization of politics as an important factor in the democratic transit of post-Soviet countries. The relevance of the article is determined by the growing influence of the media on the democratic transit of Ukraine. The purpose of the article is to investigate mediatization as a factor of the democratic transit. To achieve this goal, the following tasks are solved: defining the essence of the process of mediatization of politics, the sources of mediatization in the post-Soviet space, the research of the impact of mediatization on post-Soviet policy, mutual influence of media technologies and political changes. The theory of mediatization serves as a general framework for research. Mediatization modifies modern political communications, and through the increasing influence of the media on the political process, a media-political system is formed. This process is defined in the concept of "mediatized worlds", which can be used to study the factors of democratic transit in Ukraine. The article uses historical, systemic methods and the approach of rational choice.

Mediation is defined as the process of forming a special rationality, which is associated with media logic and media format. In the post-Soviet space, the trigger of mediatization was the policy of "glasnost" as part of the process of restructuring the USSR. At the centre of the mediatization of politics is the transformation of the media from intermediaries between the government and society into the centre of power relations, the constructors of media events and media scandals.

The global nature of mediatization is noted. Unlike consolidated democracies, which have institutional safeguards for mediatization and traditions of political dialogue, in Ukraine, mediatization is a source of threats and challenges: oligarchization, external information expansion, distortion of democratic transit until its suspension and movement in the opposite direction.

The mediatization of democratic transit creates conditions for distorting the free formation and expression of opinions, replaces the public interest in the political struggle with the selfishness of the owners of media holdings. This significantly complicates democratic transit, as groups or individual politicians who do not have access to the media, in modern conditions, a priori lose political competitions and election campaigns.

The emphasis is placed on the need to return to rational political debates, which should be centred on parliament. This will contribute not only to democratization but also to the modernization of politics, the economy and public administration.

Key words: mediatization, mass media, mediatized worlds, mediatization of politics, democratic transit, media-political system.

Куницький Микола Прокопович

Виклики і перспективи розвитку сучасної демократії

УДК 321.7

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.6>

Куницький Микола Прокопович
кандидат політичних наук,
викладач кафедри філософських
і політичних наук
Черкаського державного технологічного
університету
бульв. Шевченка, 460,
Черкаси, Україна

Перспектива політичного розвитку сучасної України пов'язана з політичною модернізацією, яка неминуча і необхідна, оскільки є частиною більш загального модернізаційного процесу. Вона вкрай необхідна, оскільки нинішня політична система, система влади, система суспільних відносин недосконалі і потребують змін для досягнення продуктивної співпраці громадянського суспільства та держави. Без політичної модернізації більшість можливостей стійкого розвитку демократії не мають міцної основи для реалізації. Правильно вибраний напрям політичної модернізації країни – це запорука подальшої консолідації українського суспільства.

Актуальність теми цього дослідження полягає в тому, що розвиток українського суспільства потребує коригування функціонуючих політичних інститутів, процесів і технологій, формування якісно інших форм і суб'єктів політичних відносин, системи політичної діяльності, розроблення такої моделі соціального вибору, яка більшою мірою відповідає потребі самоідентифікації України як сильної демократичної держави з сучасним політичним устроєм.

У статті за допомогою загальнологічних методів визначено основні виклики та перспективи розвитку сучасної демократії. У процесі дослідження проведено аналіз основних соціокультурних, демографічних, економічних, політичних проблем розвитку демократії, основною з яких є ставлення громадян до політиків і політичних лідерів; політичних партій; парламенту та інших політичних інститутів. Сучасні моделі демократії вже стикнулися і ще в подальшому стикатимуться з великою кількістю викликів. Головна причина криється в тому, що відбувається перехід від індустріальних національних держав до глобальних інформаційних товариств. Технологічні, економічні та суспільні зміни стають більш комплексними, ніж будь-коли, а темпи цих змін зростають. Доведено, що перспективи розвитку демократії пов'язані з її трансформацією, відновленням достатнього рівня громадської підтримки, а також постійною адаптацією до зовнішніх і внутрішніх викликів. Майбутнє демократії – у зміні, а не у прагненні до збереження стабільності.

Ключові слова: демократія, влада, політика, громадянське суспільство, демократичні інститути, держава.

Вступ. Поняття сучасної демократії, яку можна тлумачити як сукупність реальних демократичних політичних режимів, які хоч і розрізняються в деталях, однак володіють однаковими і/або подібними основними характеристиками, включає не тільки її нормативне визначення як системи політичного правління, що спирається на низку фундаментальних принципів (від дотримання прав громадянина до реальних форм участі громадян в управлінні), але і світоглядні підходи до відносин між людьми, їх соціальними групами, а також етичні, філософські, культурологічні та інші підстави діяльності громадян в умовах сучасності.

Визначення та вирішення комплексу актуальних проблем, пов'язаних з удосконаленням форм, способів, методів забезпечення розвитку стійкого демократичного політичного процесу в сучасних умовах дестабілізації світового політичного, соціального, економічного простору є досить своєчасним та важливим дослідницьким завданням.

Мета статті – охарактеризувати основні соціокультурні, демографічні, економічні, політичні виклики розвитку демократії та визначити перспективи її розвитку в сучасних умовах.

Методи дослідження. У процесі наукового пошуку для формування загальної концепції викладення матеріалу та підготовки висновків цієї роботи були використані загальнологічні методи – аналізу і синтезу, абстрагування тощо.

Результати. У поєднанні з універсальністю демократії істотним є поняття національних особливостей демократії, які зумовлені специфікою політичного, економічного, соціального, культурного розвитку й інших компонентів, що визначають унікальність і самобутність кожного суспільства. За всіх наявних відмінностей демократичні типи держав і суспільств об'єднує слідування деяким фундаментальним принципам, які і є загальними й універсальними цінностями демократії. Шлях просування до демократичного суспільства може бути абсолютно різним, але головні ідеали (принципи) побудови демократичного суспільства є загальними для всіх країн, в тому числі і для України.

Згідно з поглядами Р. Даля, є два виміри демократії. Сутність першого полягає у такому: кожен політичний інститут демократії передбачає наявність комплексу прав і обов'язків, які є не тільки абстрактними моральними зобов'язаннями, але і реальним базисом демократичних інститутів, які забезпечуються і підтримуються правовою системою і політичною практикою [1].

Проте наявність комплексу прав і обов'язків не завжди відповідає можливості їх реалізації. Якщо індивід має право вільно обговорювати політику в колі друзів, це ще не означає, що він залучений в реальну політичну дискусію. Тому другий вимір демократії – це дійсна участь громадян у політичному житті [1].

Демократія нині відчуває досить серйозні проблеми, основною з яких є недовіра громадян до політичної еліти (до політиків і політичних лідерів); політичних партій; парламенту та інших політичних інститутів.

У результаті досліджень було виявлено загальну тривожну тенденцію зростаючої недовіри до політичних діячів і урядів з боку населення країни. Є очевидним, що рівень довіри суспільства щодо інститутів представницької демократії залежить від:

- а) ступеня інформованості населення;
- б) наявності чіткого критерію, за допомогою якого громадяни оцінюють уряд і політиків;
- в) ефективності конкретних демократичних інститутів, насамперед уряду.

Для того, щоб уповільнити зростання негативних настроїв і змінити ставлення громадян до сучасного стану демократії, необхідно внести суттєві корективи в кожну з трьох складових частин.

Такий виклик демократії, як зниження довіри громадян до її сучасних інститутів, і сьогодні залишається актуальною політичною проблемою, що зумовлена насамперед зменшенням компетентності політичних діячів, що діють від імені громадян і виражають їхні інтереси і бажання. Причини, що негативно впливають на здатність уряду ефективно виконувати свою політику та адекватно відповідати на запити та потреби громадян, криються в інтернаціоналізації та глобалізації. Однак визначені проблеми недовіри громадян не обов'язково розглядати в контексті сучасної «кризи демократії», потрібно глибше розібратися в джерелах розчарувань громадян.

Так, наприклад, є тенденція безперервного зростання очікувань щодо регулюючих можливостей політики: надзвичайно зросли вимоги до демократії, але при цьому здатність демократичної держави до вирішення проблем істотно не змінилася. Сучасний індивід схильний насолоджуватися перевагами свободи, але її зворотний бік – відповідальність – він усе частіше знімає з себе і перекладає на державу і владу взагалі.

Також серйозним викликом, з яким стикається сучасна демократія, є роль ЗМІ і нових неконтрольованих центрів прийняття рішень, що вступають у конкуренцію з демократично легітимізованими інститутами. Складність сучасного буття вимагає від громадян швидких і водночас важких, комплексних рішень. Однак ЗМІ, навпаки, пропонують масам втечу у віртуальний світ, свого роду «прекрасний новий світ».

Сучасна людина, суспільство все більше стикаються із загрозами, які багато в чому вони самі створили. Тому, щоб вижити, сучасній демократії потрібна як довгостроковий проект постійна гнучка адаптація до зовнішніх і внутрішніх викликів. Її майбутнє – у зміні, але аж ніяк не у прагненні до

збереження стабільності. Саме такий підхід виражає імперативи XXI століття.

На рубежі XX і XXI століть відбувається фундаментальна соціальна трансформація, яку можна порівняти за масштабами з індустріальним переворотом Нового часу. Ця трансформація проявляється у багатьох сферах життя. У розвинених демократіях політологи ще з кінця XX ст. відзначають серйозні зміни у функціонуванні демократичних інститутів, насамперед ослаблення політичних партій, загострення передвиборних і медіакампаній, зниження суспільної довіри урядам. Зміни відбуваються і в економічній сфері, особливо у сфері національного добробуту і стратифікації населення за рівнем доходів. Хоча в 90-ті роки відзначався підйом економік розвинених країн, для цього періоду було характерно скорочення урядових соціальних програм, більше того, в деяких країнах, для яких це не було притаманне історично, відбулося збільшення розриву в рівні доходів між різними верствами населення. Ймовірно, тому зросло скептичне ставлення до демократичних систем.

Виклики і перспективи демократії визначаються багато в чому не тільки суто політичними та економічними змінами, а й тією обставиною, що зміни торкнулися різних сфер суспільства. З кінця 1970-х років змінилися сімейні відносини в суспільстві – знижується кількість традиційних сімей із двома батьками і дітьми, зростає число розлучень, багато дітей народжуються поза шлюбом. Більше того, в сучасному світі спостерігається тенденція до (у трактуванні Е. Гідденса) «трансформації інтимності», для якої властиві такі риси, як: трансформація моделей шлюбу; глибинні зміни в сексуальних, любовних, шлюбних, дружніх і родинних відносинах [2]. Нові моделі і відносини перейшли з розряду соціального інституту в інструмент емоційної саморегуляції індивіда. Е. Гідденс пише про тотальну, всеосяжну індивідуалізацію, «детрадиціоналізацію», що торкнулися інтимних сторін життя європейців. Все це теж, на нашу думку, приводить до революційних за своєю значущістю політичних змін [2]. Так, шлюб багато в чому перестає виконувати в колишніх масштабах свою репродуктивну і виховну функції, що призводить до того, що такі соціальні ролі, як батько, мати, втрачають колишню значущість, перетворюючи політичну поведінку і політичний вибір їх носіїв в орієнтовані на сьогоднішній день, на поточний стан, а не на завтрашній день, не на майбутнє. Подібні зміни спостерігаються і в Україні: не варто забувати, що, наприклад, одним із центральних стимулів раніше у людей був зовсім не страх за майбутнє, а віра і надія на те, що все ж їхні діти будуть жити краще, ніж вони самі. Сьогодні такий стимул втрачений.

Так, цьому сприяють поширені в сучасному українському суспільстві тенденції до скорочення

шлюбності, збільшення кількості розлучень, неповних сімей, підвищення частки бездітних і зменшення частки багатодітних сімей, що призводить до переважання смертності над народжуваністю, а в кінцевому підсумку – до негативних демографічних, соціальних, політичних і моральних наслідків.

Проблему старіння населення також можна віднести до викликів сучасної демократії. Така тенденція в перспективі приводить, на наш погляд, до певних політичних змін, які будуть зумовлені зрушеннями на ринку праці, змінами в масштабах, структурі і характері зайнятості населення. Все це впливає на політику чинної влади і зміст програм політичних сил. Проблема старіння населення змушує політиків вживати рішучих і непопулярних заходів.

Сучасні моделі демократії вже стикнулися і ще в подальшому стикатимуться з великою кількістю загроз. Головна причина криється в тому, що відбувається перехід від індустріальних національних держав до глобальних інформаційних товариств. Технологічні, економічні та суспільні зміни стають більш комплексними, ніж будь-коли, а темпи цих змін усе зростають. Можна навіть говорити про зміну парадигми від концепції демократії індустріальної ери до концепції демократії інформаційної епохи.

Є підстави стверджувати, що розквіт соціальних мереж (мобільні телефони, блоги, Twitter, Facebook та ін.) повинен безпосередньо змінити сприйняття світу. Всі ці нові системи і пристрої, безсумнівно, відкривають перед суспільством фундаментально нові можливості для реалізації демократичного потенціалу, проте потрібні дуже глибокі зміни, щоб це відбулося на практиці. Потрібні активні, компетентні люди з високим рівнем політичної культури і реальними владними ресурсами. Без сильних неурядових організацій, незалежних судів і резонансу в ЗМІ просто розмови в соціальних мережах не можуть перетворитися на дієвий протест проти будь-яких недемократичних дій.

Нині у всіх сучасних демократичних державах спостерігається зниження громадської підтримки політичних установ і політичних діячів. Для України ця проблема теж актуальна. Особливий виклик для демократії становлять низький відсоток участі молоді у виборах, зростання частки виборців, які періодично змінюють свої політичні уподобання. Це можна розглядати в кожному конкретному випадку як втрату суспільної підтримки держави.

Нині є певний парадокс. Громадська думка вважає, що кількість людей, які цікавляться політикою, все зменшується. Подібне твердження і правильне, і неправильне одночасно. Правильне, тому що люди, як правило, в середньому дійсно все менше цікавляться роботою адміністрації, партій і парламентів, а головне, часто проявляють усе меншу зацікавленість в особистій участі в цих структурах. Однак насправді є і зростаючий інтерес до того,

яким чином суспільство може успішно вирішувати свої нагальні проблеми. Люди все більше зацікавлені в конкретних способах вирішення цих проблем. Якщо перша категорія інтересу й залучення в політику отримала назву традиційної, то друга – нетрадиційної.

Є підстави зробити висновок, що, незважаючи на те, що економічний розвиток і добробут знаходяться на відносно достатньому рівні, ставлення до політики в традиційному плані все погіршується, іноді аж до того, що знижується необхідна підтримка суспільством держави. Зростає інтерес до політики в нетрадиційному, новому ключі – як до способу вирішення реальних проблем, але саме він задовольняється недостатньо. Якоюсь мірою це розхитує політичні системи, але ж вони забезпечують контроль, вирішення проблем і перерозподіл благ, відповідно, потребують підтримки і ресурсів із боку суспільства. У разі відсутності необхідної підтримки наявна система не зможе функціонувати належним чином і в довгостроковому періоді деградує. Актуальним стає прагнення політичних систем до відновлення достатнього рівня громадської підтримки. Зокрема, потрібні активні дії у сфері комунікації.

Висновки. Таким чином, для виживання демократії потрібна довгострокова постійна гнучка адаптація до зовнішніх і внутрішніх викликів. Її майбутнє – у зміні, а не у прагненні до збереження стабільності. Обов'язковою умовою для успішного проведення перетворень є зворотний зв'язок із суспільством та підтримка з боку громадян. Основа демократії – люди. Тому, на нашу думку, сучасна людина, орієнтована на розвиток майбутньої демократії, повинна мати такі риси: швидко пристосовуватися до умов життя, що змінюються, вміти орієнтуватися в економічній, соціально-політичній обстановці, зберігаючи свою світоглядну позицію, гуманістичні ідеали та цінності; володіти високою соціальною активністю, цілеспрямованістю і підприємливістю, прагненням до пошуку нового і здатністю знаходити оптимальні рішення життєвих проблем у нестандартних ситуаціях; мати потребу в життєвому успіху і досягненнях, а також здатності до самостійного прийняття рішень, постійного розвитку свого інтелекту і професійних якостей; бути законослухняним, соціально відповідальним, мати розвинене почуття внутрішньої свободи і власної гідності, здатність до об'єктивної самооцінки, до конкуренції; мати в розумній мірі індивідуалістичні установки, орієнтацію на себе; свої інтереси і потреби, володіти раціональним, альтернативним мисленням і прагматичним ставленням до життя; вміти розуміти і бути готовим відстоювати інтереси своєї вікової, професійної, етнічної, соціальної спільності, до якої він належить за походженням і соціальним

статусом, а якщо розглядати стосовно України, то мати національну свідомість українського громадянина, бути патріотом, який бореться за збереження єдності України і її становлення як великої держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Даль, Р.А. Полиархия: участие и оппозиция. Пер. с англ. С. Деникиной, В. Баранова; Гос. ун-т. Высшая школа экономики. М. : Изд-во ГУ ВШЭ, 2010. 320 с.
2. Гидденс Э. Трансформация интимности. СПб. : Изд. дом «Питер», 2004. 208 с.
3. Надолішній П. Демократичне врядування: питання теорії, методології і практики. *Проблеми й тенденції розвитку галузі науки «Державне управління» в Україні: від теорії до практики* : зб. матеріалів симп. за міжнар. участю. К.: Вид.-во НАДУ, 2007. С. 38-40.
4. Стойко О.М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ: Логос, 2016. 416 с.
5. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века. М. : РОССПЭН, 2003. 368 с.

REFERENCES:

1. Dal', R.A. (2010) Poliarhija: uchastie i oppozicija. [Polyarchy: participation and opposition]. Per. s angl. S. Denikinoj, V. Baranova; Gos. un-t. Vysshaja shkola jekonomiki. M. : Izd-vo GU VShJe [in Russia].
2. Giddens Je. (2004) Transformacija intimnosti. [Transformation of political institutions in current transitional institutions: monograph] SPb. : Izd. dom «Piter» [in Russia].
3. Nadolishnij P. (2007) Demokratychnе vryaduvannja: pytannja teorii, metodologii i praktyky. [Democratic approach: nutrition of theory, methodology and practice] *Problemy j tendencii' rozvytku galuzi nauky «Derzhavne upravlinnja» v Ukraїni: vid teorii' do praktyky* : Zb. materialiv symp. za mizhnar. uchastju. K. : Vyd.-vo NADU [in Ukrainian].
4. Stojko O.M. (2016) Transformacija politychnyh instytutiv u suchasnyh perehidnyh suspil'stvah: monografija. [Transformation of political institutions in current transitional institutions: monograph] Kyi'v : Logos. [in Ukrainian]
5. Hantington S. (2003) Tret'ja volna. Demokratizacija v konce HH veka. [Third wave. Democratization at the end of the twentieth century] M. : ROSSPJeN. [in Russia]

Challenges and prospects for the development of modern democracy

Kunynskyi Mykola Prokopovich

Candidate of Political Science,
Lecturer at the Department of Philosophy
and Political Sciences
Cherkasy State Technological University
Shevchenko Blvd, 460,
Cherkasy, Ukraine

The prospect of political development of modern Ukraine is associated with political modernization, which is inevitable and necessary, as it is part of a more general modernization process. It is extremely necessary because the current political system, the system of government, the system of public relations are imperfect and need to be changed to achieve productive cooperation between civil society and the state. Without political modernization, most opportunities for sustainable democracy do not have a solid basis for realization. Properly chosen direction of political modernization of the country is a guarantee of further consolidation of Ukrainian society.

The relevance of the topic of this study is that the development of Ukrainian society requires adjustment of functioning political institutions, processes and technologies, the formation of qualitatively different forms and subjects of political relations, political activity, development of a model of social choice that better meets the need for self-identification Ukraine as a strong democratic state with a modern political system.

The article uses general methods to identify the main challenges and prospects for the development of modern democracy. The study analyzes the main socio-cultural, demographic, economic, political problems of democracy. The main ones are: the attitude of citizens to politicians and political leaders; political parties; parliament and other political institutions. Modern models of democracy have already emerged and will continue to face many challenges. The main reason lies in the fact that there is a transition from industrial nation-states to global information societies. Technological, economic and social changes are becoming more complex than ever, and the pace of these changes is growing. It has been proven that the prospects for the development of democracies are related to its transformation, the restoration of a sufficient level of public support, as well as the constant adaptation to external and internal challenges. The future of democracy lies in change, not in the pursuit of stability.

Key words: democracy, power, politics, civil society, democratic institutions, state.

Ломейко Вероніка Іванівна

«Спочатку було Слово»: як книговидання впливає на політичний порядок денний

УДК 323.2 (659.03:655.4) (477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.7>

Ломейко Вероніка Іванівна
аспірантка кафедри політичної теорії
факультету психології, політології
та соціології
Національного університету
«Одеська юридична академія»
вул. Фонтанська дорога, 23,
Одеса, Україна

У статті досліджується вплив книговидання на політичний порядок денний. Концептуальні рамки дослідження визначаються теорією порядку денного (або теорією настановчості масмедіа), яка включає дослідження щодо кореляції повідомлень у медіа та громадської думки, вплив медіакратії та політичних партій, лобістських структур та громадських організацій, державних інститутів та олігархів на політичний порядок денний. Масмедіа не віддзеркалюють природну ієрархію (рейтинг) суспільно значущих проблем, а конструюють власний порядок денний, який впливає на порядок денний публічного адміністрування, електоральний процес, зовнішню політику тощо. Наголос зроблено на тому, що в умовах авторитаризму суспільству нав'язується порядок денний влади за допомогою маніпуляцій та руху інформації «зверху – вниз», а за демократії – політичний порядок денний конструюється через рух інформації від суспільства до влади. Відзначено, що у фокусі політологічних досліджень щодо конструювання політичного порядку завжди знаходиться телебачення, радіо, преса, кіноіндустрія та інтернет-комунікації включно із соціальними мережами. Натомість не досить уваги приділяється ролі книговидання. Це зумовлює актуальність дослідження того, як книговидання впливає на політичний порядок денний. Визначено роль книг та книговидання у формуванні політичного порядку денного. У статті використано методи аналізу та синтезу, узагальнення та вторинного соціологічного аналізу.

Книговидання належить до масмедіа, тому що забезпечує процес передачі інформації від автора до аудиторії у вигляді друкованих або електронних книг. Книговидання включає відбір текстів до друку, їх редагування та оформлення, тиражування, маркетинг та збут. Статистичні дані та результати соціологічних досліджень використано для обґрунтування ролі книговидання у формуванні політичного порядку денного. Визначено роль літературного канону у формуванні глобального порядку денного (на прикладі книги Г. Блума «Західний канон»). Відзначено напрями впливу книги В. Горбуліна «Як нам перемогти Росію у війні майбутнього» на сучасний політичний порядок денний в Україні. Книговидання здійснює вплив на політичний порядок денний. Порівняно з іншими масмедіа, які здатні створювати медіаскандали нетривалої дії, книги спричиняють масштабний та тривалий вплив на формування політичного порядку денного в Україні.

***Ключові слова:** масмедіа, книговидання, політичний порядок денний, книга, ресентимент, глобальний порядок денний, війна майбутнього.*

Books were my pass to personal freedom.

Oprah Winfrey [20]

Вступ. Теорія порядку денного досліджує кореляцію між повідомленнями у масмедіа та громадською думкою. Фундатор теорії М. Мак-Комбс зосередив увагу на трансфері тем з новин у медіа до публічного порядку денного [16].

Положення теорії порядку денного (в українському перекладі трапляється й термін «теорія настановчості» [8]) стосуються впливу масмедіа на суспільство. Йдеться про те, що медіа не віддзеркалюють наявний у соціумі порядок денний як ієрархію (рейтинг) найважливіших суспільних проблем, навіть якщо припустити, що такий природний порядок існує. Технологічні можливості щодо створення, поширення та нав'язування інформації дозволяють масмедіа конструювати власний порядок денний. В. Ковалевський наводить широке визначення порядку денного: «...відбуваючись фактично, у віртуальному просторі здійснює реальний вплив на вибір людини... У найширшому плані порядок денний – це набір актуальних для суб'єктів питань, які потребують обговорення» [5, с. 212].

При цьому, очевидно, що «порядок денний» є настільки важливим чинником політичного процесу, що залишити його формування лише на розсуд журналістам політики не можуть. Одна із головних гіпотез теорії порядку денного, що «...громадяни мають справу з реальністю другого ґатунку, структурованою журналістськими звітами про певні події чи стан справ» [8, с. 27], потребує уточнення. У процесі конструювання порядку денного беруть участь не лише представники масмедіа. Нині у рамках теорії порядку денного знаходиться місце майже всім дійовим особам політики та соціальним групам: процес встановлення порядку денного включає діяльність політичних інститутів, громадських організацій, політичних еліт, журналістів, лобістів, впливових економічних груп, власників та редакторів масмедіа («медіакратію»), ін. Окремі напрями досліджень присвячені впливу порядку денного на публічну політику [13], електоральним студіям [14; 12] та європейським студіям [18; 19]. На політичний порядок денний впливає багато факторів

і важливим науковим завданням виступає не лише аналіз впливу масмедіа, а й визначення трендів майбутнього [17]. Одним із таких трендів може стати посилення впливу книг на конструювання політичного порядку денного.

Мета та завдання статті – дослідити роль книговидання у визначенні порядку денного в Україні. Усі пам'ятають канонічний вислів: «Спочатку було Слово» [6]. Книжки сформували Канон людської культури та цивілізації. Поставлена мета зумовила такі дослідницькі завдання: спираючись на статистику та дані соціологічних досліджень, обґрунтувати роль книговидання у формуванні порядку денного; визначити роль книжкового канону у формуванні глобального порядку денного (на прикладі книги Г. Блума «Західний канон»); відзначити напрями впливу книг на сучасний політичний порядок денний в Україні (прикладом вибрано книгу В. Горбуліна «Як нам перемогти Росію у війні майбутнього»).

Методи дослідження. Концептуальні рамки дослідження зумовлюються використанням теорії порядку денного. Така теорія активно розроблялась представниками інтерпретативної парадигми та соціального конструктивізму. У межах цієї теорії, зокрема її «широкої» трактовки, яка поєднує порядок денний, праймінг та фреймінг як ефекти політичної комунікації, визначено потенціал впливу окремого масмедіа – книговидання – на політичний порядок денний. У дослідженні використовувались методи аналізу, синтезу, узагальнення, вторинного соціологічного аналізу тощо.

Результати. Порядок денний є важливою складовою частиною сучасного політичного процесу. В умовах значного зростання ролі масмедіа загалом та політичних комунікацій зокрема можна стверджувати, що політичний процес обертається навколо тем порядку денного. У взаємодії держави, суспільства та масмедіа конструється політичний порядок денний. Серед іншого політичні режими також можна розрізняти за спрямованістю інформації щодо рейтингу (ієрархії) проблем у порядку денному. Якщо для авторитаризму характерним є рух інформації «зверху – вниз» та визначальна роль держави у конструюванні політичного порядку денного щодо нав'язування вигідних для влади тем, то за демократії влада змушена виконувати накази соціальних груп та спільнот, які завдяки руху інформації «знизу – вгору» визначають політичний порядок денний. В умовах демократії порядок денний конструється відповідно до соціальних інтересів великих груп, а за авторитаризму переважають політичні технології, які застосовуються для маніпуляцій темами порядку денного та маскування інтересів влади. Значна роль у формуванні політичного порядку денного належить масмедіа. Інститут масмедіа не лише віддзеркалює наявний порядок

денний, а й нав'язує порядок денний на основі приватних інтересів власників, редакторів, журналістів. У фокусі дослідницької уваги щодо конструювання публічного порядку денного перебували такі масмедіа, як преса, телебачення, радіо і соціальні мережі (М. Мак-Комбс, О. Дем'янчук, В. Ковалевський, В. Кулик, Д. Яковлев, Г. Почепцов). Натомість не досить уваги приділялось впливу книговидання на формування порядку денного. До винятків можна віднести дослідження змісту вітчизняних підручників з Історії України на предмет виявлення індоктринації та опосередковано впливу на політичний вибір [15].

У творі Г. Блума критиці піддається передусім культура ресентименту. На його думку, саме культура ресентименту визначає сутність політики у загальносвітовому масштабі. Незалежно від змісту, стилю та жанру популярні книги впливають на політичний процес. І цей вплив є недооціненим у сучасному політологічному дискурсі. Вплив інших масмедіа, особливо соціальних мереж та новинних ЗМІ, має нетривалий характер: пост або новина майже одразу після опублікування втрачає актуальність. Так, ці повідомлення спричиняють медіаскандали, тривалість яких – від декількох днів до місяців. Натомість політичний вплив книг значно триваліший та масштабніший, він зумовлений впливом на соціальні відносини, культуру, поведінку. Недарма є вислів про «епохальні» твори. Дані соціологічних досліджень та статистичні показники розвитку ринку книговидавництва свідчать про зростання ролі книг. Книговидання визнано «...одним із найважливіших складників креативної економіки, ... індикатором культурного розвитку країни». «За даними ЮНЕСКО, зібраними впродовж 2012–2017 рр., щорічно у світі виходить друком приблизно 2,2 млн назв книг, а на 2020 р. передбачено зростання до 2,4 млн, тож аналіз статистики галузі спростовує песимістичні прогнози» [9]. Погодимось із тим, що «книжки – невіддільна частина нашого життя. Вони водночас є об'єктом і культури, і соціальної інформації. У людства немає досконалішого за книгу інструменту, щоб сформувати свідомість особистості, навчити її мислити та бути відповідальним членом суспільства» [9].

Справді, роль масмедіа, зокрема й книговидання, у процесі конструювання порядку денного є вкрай важливою. Погодимось: «Дослідження ролі масмедіа у політичній інтеракції нині важко уявити без аналізу їх можливостей з формування порядку денного. Розгляд цього питання супроводжувався вирішенням багатьох проблем та став основою для розвитку методології дослідження діяльності масмедіа...» [11]. З іншого боку, існують суттєві обмеження для маніпуляцій з боку масмедіа: «...люди не потребують допомоги з боку масмедіа, щоб побачити в інфляції або безробітті

серйозну соціальну проблему, бо вони знають про це зі свого безпосереднього досвіду» [11]. Порядком денний активно конструюється під час електоральних кампаній: «Хоча кінцева мета будь-якої політичної кампанії – це перемога в день виборів, свою найближчу ціль кожна з них вбачає у стрімкому захопленні медійної програми... На політичну рекламу в масмедіа, переважно телевізійну, в багатьох країнах витрачають величезні суми грошей, оскільки реклама – саме те повідомлення, настанови якого політичні сили воліють бачити серед головних положень громадської думки, але не менші зусилля спрямовані на формування медійної програми, оскільки вона викликає менше підозр у необ'єктивності й зумовлює більшу довіру громадськості» [8, с. 159].

У процесі формування політичного порядку денного соціальна проблема не може «напрямую» потрапити до рейтингу суспільно важливих тем. Роль медіа полягає у тому, що вони здатні привернути увагу суспільства до будь-якої соціальної проблеми, презентувати її у вигляді рейтингової новини (історії) відповідно до формату. Аудіовізуальні масмедіа застосовують яскраві образи та мозаїчність подачі інформації, а для преси та книговидавництва важливий інший формат.

У праці Гарольда Блума «Західний канон» [1] йдеться не лише про західний літературний канон, формування якого відбувається у теократичній, аристократичній, демократичній та хаотичній епохах, а у центрі розміщується творчість В. Шекспіра. Він зосереджується на масштабних соціальних та політичних змінах, які спричиняють не лише літературні твори, а й літературознавчі дослідження. Літературний канон – це фундамент соціальних правил та норм, саме тому Г. Блум виступає проти спроб його перегляду, вбачаючи у цьому запеклу політичну боротьбу. «Ті, хто боязливо покинули корабель естетики, виспівують літанії про те, що література є не більш як містифікацією, підтримуваною інституціями буржуазного суспільства» [1, с. 23]. Йдеться про феномен ресентименту: «Одне із ключових положень теорії Г. Блума полягає у тому, що необхідно захистити літературознавство від надмірної політизації. Літературний канон, в центрі якого – В. Шекспір, потребує звільнення від впливу «лівих» ідеологічних течій (від марксизму та фемінізму до постмодернізму та деконструктивізму), які намагаються з політичних позицій критикувати канонічні твори» [7, с. 84].

Книги, на думку Г. Блума, опиняються в епіцентрі політичної боротьби. «Ті, хто виступають проти Канону, наполягають, що в його формуванні завжди задіяна ідеологія; більше того, вони йдуть ще далі й говорять про ідеологію самого формування канону, маючи на увазі, що власне акт формування (чи збереження) канону вже є ідеологічним жес-

том» [1, с. 28]. Він зазначає: «Легіони дослідників, котрі дезертирували з армії естетики, завжди були прихильниками її маргінальних функцій: платонівського моралізму та аристотелівського соціального аналізу. Тому поезію або прирікають на вигнання, адже вона може загрожувати суспільному добробуту, або милостиво дозволяють їй страждати у затінку нового мультикультуралізму, та й то лише за умови, що вона гарантує суспільству повноцінний соціальний катарсис... Під прапорами академічних марксизму, фемінізму та нового історизму насправді крокують ветхі постулати платонізму й не менш архаїчні рецепти аристотелівської соціальної медицини» [1, с. 23].

Незважаючи на всі можливі рейтинги, визначити книгу, яка здійснила найбільший вплив на політичний порядок денний в Україні (а її поява стала б точкою біфуркації політичного процесу), вкрай важко. У нагоді стають дані соціологічних досліджень (опитування експертів), об'єм продаж, цитування тощо. За одним із рейтингів до лідерів в Україні входять книги Мей Маск, М. Лабковського, Л. Різ «Гітлер і Сталін», Д. Гоулмена «Емоційний інтелект», Ювала Ноя Харарі «Людина розумна» тощо [4]. За іншим рейтингом до ТОП-30 книг українських видавництв належать «Бути Окей» (Дарка Озерна), «Казка про Добромола» (автор – відомий політичний діяч О. Турчинов), «Це не пропаганда» (П. Померанцев), ті ж «Людина розумна» та «Емоційний інтелект» [10]. Згідно з даними соціологічного дослідження «Читання в контексті медіаспоживання та життєконструювання» [2], яке було проведене на замовлення «Інституту книги» та оприлюднене у листопаді 2020 року, «Книжки для українців – це насамперед джерело відпочинку, задоволення, відновлення (52% населення зазначили цей мотив), в другу чергу джерело знань та корисного досвіду (26% зазначили, що читають для самоосвіти, 16% – для духовного розвитку, 11% – для роботи або навчання, хоч це і не обов'язково), і ще 19% читають обов'язкову літературу для роботи або навчання». До популярних жанрів на книжковому ринку України належать: класика (20%), детективи (18%), любовні романи (16%), книги з психології та саморозвитку, а також фантастика, фентезі та сучасні романи (по 15%), наукові та науково-популярні видання (14%), фахова та бізнес-література (12%) [2].

Безумовно, впливають на політичний порядок денний книги всіх жанрів, а однією із вимог до політично найвпливовіших книг буде не лише аналіз наявного стану речей, а й спроба дати візію майбутніх політичних трендів. Саме цим відрізняється книга «Як перемогти Росію у війні майбутнього» [3]. Її автор – один із беззаперечних авторитетів у сфері внутрішньої та зовнішньої політики, безпеки та оборони, колишній директор НІСД,

перший віце-президент НАН України В. Горбулін. Вона визначальним чином впливає на сучасний політичний процес в Україні, тому що присвячена завданню відродження оборонного потенціалу, створенню асиметричного арсеналу стримування російської агресії. Це стратегічні теми політичного порядку денного, до яких постійно звертається влада та суспільство. В. Горбулін зазначає: «І найголовніше! Уже зараз в Україні існують всі можливості для плідної співпраці держави з приватним сектором в галузі створення/розвитку ударних систем і вдосконалених розробок із впровадженням передових технологічних рішень. У нашій країні є все для гіперстрибка у сфері технологічного переозброєння, що може стати основним козирем української асиметричної протидії зовнішній агресії» [3, с. 200].

В. Горбулін відзначає необхідність побудови системи асиметричної сили в Україні та прокладає дорожню карту реформ у цьому напрямі: від техновірусів та реформ розвідки до підвищення потенціалу збройних сил та нових оборонних технологій. На його думку, асиметричний арсенал України включає: трансформацію розвідки, перетворення СБУ на орган контррозвідки, створення структур інформаційної боротьби, законодавче оформлення територіальної оборони, створення нової ракетної техніки, розвиток сил спеціальних операцій та приватних воєнних компаній [3].

Висновки. Книговидання як важливий складник медіапростору поєднує відбір текстів до друку, їх редагування та оформлення, тиражування, маркетинг та збут книг. Тобто, як і електронні масмедіа та періодичні друковані видання, книговидання забезпечує процес передачі інформації у вигляді книжок від автора до аудиторії. У сучасному світі книговидання залишається потужним медіа, а книги (зокрема, й електронні) здійснюють вплив на визначення політичного порядку денного суспільства та влади. Звичайно, вплив книговидання на сучасну політику неможливо порівняти із роллю Біблії у розвитку європейської цивілізації, але роль книг у формуванні політичного порядку денного не можна недооцінювати: їх вплив тривалий та масштабний.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Блум Г. Західний канон: книги на тлі епох / пер. з англ. під загальною редакцією Р. Семківа. Київ : Факт, 2007. 720 с.
2. Волосевич І., Шуренкова А., Батуревич І. Звіт за результатами всеукраїнського соціологічного дослідження «Читання в контексті життєконструювання та медіаспоживання». *Український інститут книги*. 2000. 23 листопада. URL: <https://book-institute.org.ua/uk/activity/doslidzhennya/doslidzhennya-2020>.
3. Горбулін В. Как победить Россию в войне будущего. Киев : Брайт-букс, 2020. 256 с.

4. Є-книгарня. URL: <https://book-ye.com.ua/catalog/nekhudozhnyya-literatura/filter/top-is-true/>.

5. Ковалевський В. Порядок денний: теорія і метод структурування політичної реальності. *Наукові записки ІПіЕНД імені І. Кураса НАН України*. 2013. Випуск 4 (66). С. 211–224.

6. Коваль А. Спочатку було Слово: Крилаті вислови біблійного походження в українській мові. Київ : Либідь, 2001. 312 с.

7. Ломейко В. Експансія соціальних наук та політизація літературознавчих досліджень: візія Г. Блума. *Паралелі та контрасти: мова, культура, комунікація* : матеріали III Всеукраїнської науково-практичної конференції (15 листопада 2019 р.). Одеса : Фенікс, 2019. С. 83–85.

8. Мак-Комбс М. Встановлення пріоритетів: масмедіа та громадська думка. Київ : «К. І. С.», 2007. 256 с.

9. Татарінова Л. Деякі тенденції розвитку книгодрукування у провідних країнах світу. *Книжкова палата*. 2020. 30 січня. URL: <http://upba.org.ua/index.php/uk/zakonodavstvo/knyzhkova-palata/item/121-deiaki-tendentsii>.

10. Топ-30 книг 2020–2021 від українських видавництв. *Наш формат*. URL: <https://nashformat.ua/catalog/top-30-knyzhok-2017-roku>.

11. Яковлев Д.В. Політична взаємодія як комунікативний процес: медіатизація, демократизація, раціоналізація. Одеса : Астропринт, 2009. 288 с.

12. Balmas M., Sheaffer T. Candidate image in election campaigns: Attribute agenda setting, affective priming, and voting intentions. *International journal of public opinion research*. 2010. Vol. 22(2). P. 204–229.

13. Birkland T.A. Agenda setting in public policy. *Handbook of public policy analysis*. 2017. P. 63–79.

14. Kioussis S., Mitrook M., Wu X., Seltzer T. First- and second-level agenda-building and agenda-setting effects: Exploring the linkages among candidate news releases, media coverage, and public opinion during the 2002 Florida gubernatorial election. *Journal of Public Relations Research*. 2006. Vol. 18(3), P. 265–285.

15. Kroytor A., Yakovlev D., Aleksentseva-Timchenko K. 'Apostles' of indoctrination: ideological peculiarities of representation of religious choice of Ukraine in the system of secondary education (based on analysis of expert interviews). *Ideology and Education in Post-Soviet Countries*. 2019. No. 2 (13). P. 128–146.

16. McCombs M. A Look at Agenda-setting: past, present and future. *Journalism Studies*. 2005. Vol. 6 (4). P. 543–557. DOI: 10.1080/14616700500250438.

17. Mrogers E., Wdearing J. Agenda-Setting Research: Where Has It Been, Where Is It Going? *Annals of the International Communication Association*. 1988. Vol. 11(1). P. 555–594. DOI: 10.1080/23808985.1988.11678708.

18. Peters B.G. Agenda-setting in the European Community. *Journal of European Public Policy*. 1994. Vol. 1 (1). P. 9–26.

19. Princen S. Agenda-setting in the European Union: a theoretical exploration and agenda for research. *Journal of European Public Policy*, 2002. No. 14(1). P. 21–38.

20. Oprah Winfrey in 10 inspirational quotes. *Vogue*. 2021. URL: <https://www.vogue.fr/fashion-culture/fashion-books/articles/oprah-winfrey-in-10-inspirational-quotes/58942>.

REFERENCES:

1. Blum, H. (2007). Zakhidnyi kanon: knyhy na tli epokh [Western canon: books on the background of epochs] / per. z anhl. pid zahalnoiu redaktsiieiu R. Semkiva. Kyiv: Fakt. 288 s. [in Ukrainian].
2. Volosevych, I., Shurenkova, A., Baturevych, I. (2000) Zvit za rezultatyamy vseukrainskoho sotsiolohichnoho doslidzhennia "Chytannia v konteksti zhyttiekonstruiuvannia ta mediaspozhyvannia" [Report Based on the results of the all-Ukrainian sociological research "Reading in the context of media consumption and life construction"]. *Ukrainskyi instytut knyhy*. URL: <https://book-institute.org.ua/uk/activity/doslidzhennya/doslidzhennya-2020> [in Ukrainian].
3. Horbulyn, V. (2020). Kak pobedyt Rossyiu v voine budushcheho [How to defeat Russia in the war of the future]. Kyiv: Brait-buks, 256 s. [in Ukrainian].
4. Ie-knyharnia [There is a bookstore]. URL: <https://book-ye.com.ua/catalog/nekhudozhnya-literatura/filter/top-is-true/> [in Ukrainian].
5. Kovalevskyi, V. (2013). Poriadok denniy: teoriia i metod strukturuvannia politychnoi realnosti [Agenda: theory and method of structuring political reality]. *Naukovi zapysky IPIEND imeni I. Kurasa NAN Ukrainy*. Vypusk 4 (66). S. 211–224 [in Ukrainian].
6. Koval, A. (2001). Spochatku bulo Slovo: Krylati vyslovy bibliinoho pokhodzhennia v ukrainskii movi [First there was the Word: Winged expressions of biblical origin in the Ukrainian language]. Kyiv: Lybid. 312 s. [in Ukrainian].
7. Lomeiko, V. (2019). Ekspansiiia sotsialnykh nauk ta polityzatsiia literaturoznavchykh doslidzen: viziia H. Bluma [Expansion of social sciences and politicization of literary studies: the vision of G. Bloom]. *Paraleli ta kontrasty: mova, kultura, komunikatsiia: materialy III Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (15 lystopada 2019 r.)*. Odesa: Feniks, S. 83–85 [in Ukrainian].
8. Mak-Kombs, M. (2007). Vstanovlennia prioritetiv: masmedia ta hromadska dumka [Setting priorities: mass media and public opinion]. Kyiv: "K. I. S.", 2007. 256 s. [in Ukrainian].
9. Tatarinova, L. (2020). Deiaki tendentsii rozvytku knyhdrukuvannia u providnykh krainakh svitu [Some trends in the development of book printing in the leading countries of the world]. *Knyzhkova palata*. 30 sichnia. URL: <http://upba.org.ua/index.php/uk/zakonodavstvo/knyzhkova-palata/item/121-deiaki-tendentsii> [in Ukrainian].
10. Top-30 knyhy 2020–2021 vid ukrainskykh vydavnytstv [Top 30 books 2020–2021 from Ukrainian publishers]. *Nash format*. URL: <https://nashformat.ua/catalog/top-30-knyzhok-2017-roku> [in Ukrainian].
11. Iakovlev, D.V. (2009). Politychna vzaiemodiia yak komunikatyvnyi protses: mediatyzatsiia, demokratyzatsiia, ratsionalizatsiia [Political interaction as a communicative process: mediatization, democratization, rationalization]. Odesa: Astroprint. 288 s. [in Ukrainian].
12. Balmas, M., Sheaffer, T. (2010). Candidate image in election campaigns: Attribute agenda setting, affective priming, and voting intentions. *International journal of public opinion research*. Vol. 22(2). P. 204–229.
13. Birkland, T.A. (2017). Agenda setting in public policy. *Handbook of public policy analysis*. P. 63–79.
14. Kioussis, S., Mitrook, M., Wu, X., Seltzer, T. (2006). First- and second-level agenda-building and agenda-setting effects: Exploring the linkages among candidate news releases, media coverage, and public opinion during the 2002 Florida gubernatorial election. *Journal of Public Relations Research*. Vol. 18(3), P. 265–285.
15. Kroytor, A., Yakovlev, D., Aleksentseva-Timchenko, K. (2019). 'Apostles' of indoctrination: ideological peculiarities of representation of religious choice of Ukraine in the system of secondary education (based on analysis of expert interviews). *Ideology and Education in Post-Soviet Countries*. No. 2 (13). P. 128–146.
16. McCombs, M. (2005). A Look at Agenda-setting: past, present and future. *Journalism Studies*. Vol. 6 (4). P. 543–557. DOI: 10.1080/14616700500250438.
17. Mrogers, E., Wdearing, J. (1988). Agenda-Setting Research: Where Has It Been, Where Is It Going? *Annals of the International Communication Association*. Vol. 11(1). P. 555–594. DOI: 10.1080/23808985.1988.11678708.
18. Peters, B.G. (1994). Agenda-setting in the European Community. *Journal of European Public Policy*. Vol. 1 (1). P. 9–26.
19. Princen, S. (2002). Agenda-setting in the European Union: a theoretical exploration and agenda for research. *Journal of European Public Policy*. No. 14 (1). P. 21–38.
20. Winfrey, O. (2021). Oprah Winfrey in 10 inspirational quotes. *Vogue*. URL: <https://www.vogue.fr/fashion-culture/fashion-books/articles/oprah-winfrey-in-10-inspirational-quotes/58942>.

“In the beginning was the Word”: the influence of book publishing on political agenda

Lomeyko Veronika Ivanivna

Postgraduate Student
at the Department of Political Theory
of the Faculty of Psychology,
Political Science and Sociology
National University
“Odessa Law Academy”
Fountanska doroha str., 23,
Odessa, Ukraine

The article examines the impact of book publishing on the political agenda. The conceptual framework of the study is defined by the agenda-setting theory (or the theory of media orientation), which includes the research on the correlation of media and public opinion, the influence of mediocracy and political parties, lobbying structures and NGOs, government institutions and oligarchs on the political agenda. The mass media do not reflect the natural hierarchy (rating) of socially significant problems, but construct their own agenda, which influences the agenda of public administration, the electoral process, foreign policy, and so on. The emphasis is on the fact that under authoritarianism, the agenda of power is imposed on society through manipulation and movement of information “from top to bottom”, and in a democracy the political agenda is constructed through the movement of information from society to power. It is noted that the focus of political science research on the construction of political order is always television, radio, press, film industry and Internet communications, including social networks. Instead, not enough attention is paid to the role of book publishing. This determines the relevance of the study of how book publishing affects the political agenda. The role of books and book publishing in the formation of the political agenda is determined. The article uses the methods of analysis and synthesis, generalization and secondary sociological analysis.

Book publishing belongs to the mass media because it provides the process of transmitting information from the author to the audience in the form of printed and electronic books. Book publishing includes the selection of texts for printing, their editing and design, circulation, marketing and sales. Statistical data and the results of sociological research were used to substantiate the role of book publishing in shaping the political agenda. The role of the literary canon in the formation of the global agenda is determined (using the example of H. Bloom's book “The Western Canon”). The directions of the influence of V. Horbulin's book “How to Defeat Russia in the War of the Future” on the modern political agenda in Ukraine are noted. Book publishing has an impact on the political agenda. Compared to other media outlets that are capable of creating short-lived media scandals, books have a large-scale and lasting impact on the formation of the political agenda in Ukraine.

Key words: mass media, book publishing, political agenda, book, resentment, global agenda, war of the future.

Лушагіна Тетяна Вікторівна
Соловйова Анна Сергіївна

Особливості взаємодії молоді з органами державної влади та місцевого самоврядування

УДК 323.21-053.6
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.8>

Лушагіна Тетяна Вікторівна
orcid.org/0000-0001-8599-2923
кандидат політичних наук,
старший викладач кафедри
політичних наук
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10,
Миколаїв, Україна

Соловйова Анна Сергіївна
orcid.org/0000-0003-0524-287X
кандидат політичних наук,
доцент кафедри політичних наук
Чорноморського національного
університету імені Петра Могили
вул. 68 Десантників, 10,
Миколаїв, Україна

Молоде покоління має величезні перспективи та потенціал у соціальному та професійному сенсах, через що саме молодь швидше за інших представників суспільства здатна оволодіти новими знаннями та компетенціями. Тому врахування інтересів молоді є надзвичайно важливим під час визначення загальнонаціональних пріоритетів розвитку. Молодь може стати рушієм у розвитку як окремої громади, так і цілої держави. У результаті реформи місцевого самоврядування, що супроводжувалася розширенням повноважень місцевих рад, саме молодь має стати опорою у процесі вироблення місцевої політики. Саме ці аспекти і визначають актуальність дослідження. Метою дослідження є визначення особливостей взаємодії молоді з органами державної влади та місцевого самоврядування. У процесі виконання дослідження були використані загальні методи дослідження та спеціальні методи. Із групи загальнонаукових методів були використані аналіз, синтез, узагальнення. Із спеціальних методів – структурний, системний, типології, аналізу документів. У результаті дослідження розроблено механізми та інструменти залучення молоді до прийняття політичних рішень, що ґрунтуються на «моделі участі»: інформування, спрямоване на надання інформації та підвищення рівня обізнаності; консультування, покликане надавати можливість отримання консультацій від суб'єктів різних рівнів; діалог, який передбачає більш повну та глибоку комунікацію між суб'єктами через обговорення, збори, слухання тощо; партнерство, спрямоване на надання можливості делегувати конкретні завдання та відповідальність окремим суб'єктам і співпрацювати на правах партнерів.

Проаналізувавши особливості взаємодії молоді з органами державної влади та місцевого самоврядування, варто відзначити, що важливими формами подібної співпраці можуть виступати: підготовка та залучення молоді до роботи на державній службі, участь молодих людей у діяльності молодіжних консультативно-дорадчих органів, розвиток молодіжної інфраструктури, зокрема молодіжних центрів, сприяння діяльності молодіжних громадських та волонтерських організацій. Для більш активного залучення молоді до процесів державного будівництва та розбудови громадянського суспільства можуть бути використані різного роду заохочення, мотиваційні заходи та стимулювання суспільної й громадської активності молодого покоління.

Ключові слова: молодь, органи місцевого самоврядування, громадянське суспільство, органи державної влади, інформування, консультації, діалог, партнерство.

Вступ. Кожна сучасна демократична держава зацікавлена у напрацюванні ефективних шляхів та механізмів залучення своїх громадян до прийняття рішень та участі у процесах державотворення. Традиційно для української молоді вважаються характерними загальна аполітичність, пасивність у політичній діяльності, недостатній рівень ініціативності та громадянської освіти, низька поінформованість щодо способів взаємодії із органами влади. З огляду на це особливої актуальності набуває вироблення та удосконалення ефективних механізмів, які уможливають участь молоді у процесі прийняття управлінських рішень.

Розглядаючи проблему взаємодії молоді з органами державної влади та місцевого самоврядування, варто зазначити, що об'єкт дослідження зазначеної проблематики є невичерпним. Адже молодь – динамічна категорія населення і досить вразлива. Вона може швидко переходити із стану активності у стан пасивності у зв'язку із розчаруванням у владі; і навпаки – із латентної фази під дією різних соціально-політичних факторів може стати головним рушієм до змін. Питання взаємодії молоді та місцевого самоврядування розглядає О. Лиска [4]. Регіональний аспект реалізації молодіжної політики в умовах децентралі-

зації досліджує Т. Несват [7]. Участь молоді у розвитку ОТГ в умовах децентралізації розглядає О. Євтушенко [2]. Особливості соціальної активності молоді України в умовах євроінтеграції розглядають Т. Костева, Ю. Палагнюк, О. Файчук [8]. Право участі дітей та молоді у суспільно-політичному житті досліджують С. Бостан та Л. Бостан [1].

Мета та завдання. Головною метою цього дослідження є визначення особливостей взаємодії молоді з органами державної влади та місцевого самоврядування. Для реалізації поставленої мети передбачено виконання таких завдань: розкрити проблематичне поле взаємодії молоді з органами публічної влади; розглянути моделі залучення молоді до прийняття політико-управлінських рішень; визначити можливу модель взаємодії молоді та органів публічної влади в Україні.

Методи дослідження. У процесі виконання дослідження були використані загальні методи дослідження та спеціальні методи. Із групи загальнонаукових методів були використані аналіз, синтез, узагальнення. Із спеціальних методів – структурний, системний, типології, аналізу документів, що дозволили в повному обсязі розкрити поставлені в дослідженні завдання.

Результати. Неодмінною умовою для формування демократичного суспільства та остаточного становлення інститутів громадянського суспільства є формування у політичній свідомості молоді демократичних цінностей, переконань щодо необхідності існування потужного громадянського суспільства, виховання політичної активності й ініціативності у системі державних суспільних відносин.

Варто зауважити, що, за даними соціологічного дослідження «Молодь України – 2017», більш ніж 20% молодих людей вважають професію державного службовця привабливою для себе [5]. Також за результатами іншого опитування, яке було проведене громадськими активістами, 50% всіх кандидатів на посади сфері державної служби становлять представники молоді віком 25–35 років [10].

Водночас за матеріалами дослідження, проведеного 2018 року, на запитання «Якою ви бачите свою участь у життєдіяльності громади?» більшість молодих людей насамперед обирали лише голосування на виборах (41,9%); менше третини готові брати участь у загальних зборах та у роботі щодо благоустрою території громади. Тоді як розглядати свою потенційну участь у громадських зборах, слуханнях, а також представництво в органах самоорганізації громади і безпосередню участь у розробленні й реалізації стратегії, програм та проектів готові тільки менш ніж 10% молодих людей [6].

Ці статистичні дані доводять, з одного боку, зацікавленість молоді у державотворчих процесах у сучасній Україні та деякою мірою можуть заперечити переконання щодо політичної байдужості, характерної для молодих людей. Водночас існують значні ресурси для підвищення активності та ефективності участі молоді безпосередньо у державному управлінні та взаємодії з органами державної влади. Але цей процес має включати всіх суб'єктів: молодь – органи місцевого самоврядування, молодь – органи державного управління. Недостатньо лише бажання молоді за абсолютної байдужості і закритості органів публічної влади. І навпаки – органи публічної влади мають стимулювати та мотивувати молодь до участі у прийнятті політичних рішень.

На цьому етапі розвитку для українського суспільства винятково важливим стратегічним завданням є виховання поваги до європейських цінностей та запровадження європейських стандартів життя в нашій країні. Реалізація цього надважливого завдання неможлива без активної участі молодого покоління, яке володіє унікальним інтелектуальним та інноваційним потенціалом для розвитку нашого суспільства. Так, у Національній молодіжній стратегії до 2030 року, затвердженій Указом Президента від 12 березня 2021 року [11], окремим важливим напрямом визначено залучення молоді до участі у суспільному житті з метою підвищення її самостійності, конкурентоспромож-

ності, а також формування у молоді громадянських компетенцій.

Починаючи вести мову безпосередньо про особливості взаємодії молоді з інститутами громадянського суспільства, а також органами державної влади та місцевого самоврядування, варто дати коротку характеристику проблематичним аспектам та ризикам, які існують нині в цій сфері:

- незначний ступінь впливовості громадських інституцій на процедуру підготовки та прийняття конкретних рішень. Це пов'язано з відсутністю прозорих механізмів регулювання цього процесу;

- переважна пасивність та аполітичність молодого покоління. Часто низька ініціативність та т. зв. «вивчена безпорадність» прищеплюється молоді у процесі виховання батьками, у яких у свою чергу сформувалися подібні стратегії поведінки в межах радянського типу політичної культури;

- недостатня інформованість молоді про різні можливості та механізми участі у політичному житті, використання засобів громадського контролю та взаємодії з органами влади.

Для того, щоб розв'язати ці проблеми, необхідно проводити комплексну роз'яснювальну роботу, у процесі якої треба продемонструвати, що активізація участі у громадському житті та державному управлінні відкриває нові можливості для підвищення якості власного життя, покращення рівня добробуту і є, таким чином, взаємовигідним варіантом для співіснування молодих громадян та органів влади. Очевидно, що молодь зможе найбільш повно реалізувати свої інтереси та задовольнити потреби завдяки активізації власної участі у політичних та державних процесах, а через інтенсифікацію взаємодії з молодими представниками громадянського суспільства органи влади зможуть застосувати новаторські підходи та підвищити власну легітимність.

Для активного залучення молоді до процесів державного будівництва та розбудови громадянського суспільства варто залучати різного роду заохочення, мотиваційні заходи та стимулювання суспільної й громадської активності молодого покоління. Як такого роду заходи можуть бути запропоновані конкурси проектів, реалізація яких фінансуватимуться з державного бюджету, премії Президента, уряду, парламенту або органів місцевого самоврядування, які присуджуються молодим людям за особливі досягнення, активність та ініціативність, а також гранти органів влади для обдарованої молоді.

Говорячи про взаємодію молоді з органами державної влади та місцевого самоврядування, ми можемо виділити два ключові поняття – участь (Participation) та залучення (Engagement). Участь молоді означає володіння правами, засобами, інструментами і можливостями щодо впливу на ухвалення рішень, а також участь у різноманітних

заходах та процесах для розвитку суспільства. Тобто наголос робиться на можливості мати вплив та нести відповідальність за дії та рішення, які впливають на життя молодих людей [9].

Тоді як залучення молоді насамперед має на увазі включення молодих людей до життя громади, області, регіону, держави або міжнародної спільноти завдяки діалогу, партнерству, можливості ухвалювати рішення та іншим механізмам взаємодії [12]. При цьому залучення, на відміну від участі, не завжди дає можливість безпосередньо впливати на процес ухвалення рішень та вибору пріоритетів.

У західній науці було декілька спроб розроблення різноманітних моделей участі, в тому числі безпосередньо для молодих людей:

1 модель Шеррі Арнштейн – є однією з перших спроб та розроблена у 1969 році [13], включає вісім рівнів участі – від маніпуляції та терапії, які не можна вважати повноцінною участю, до партнерства, делегованої влади і громадянського контролю, що містять реальні можливості впливу для громадян.

2 модель Роджера Харда – дещо видозмінена попередня модель, виділив власні 8 сходинок рівнів участі дітей та молоді в ухваленні рішень. Перші три сходинки (маніпулювання, декорування та імітація) не надають реального впливу на ухвалення якихось рішень; наступні дві (інформування та консультування) – забезпечують необхідний рівень обізнаності стосовно можливостей впливу; останні три сходинки покликані показати всі можливості участі від залучення до чужих ініціатив до абсолютного самостійної ініціативи молоді та спільного ухвалення рішень як партнерів [14].

Нині одним із найбільш популярних інструментів для оцінювання впливу громадян на ухвалення рішень є так званий Спектр громадської участі, складений Міжнародною асоціацією громадської участі. Згідно з ним виділяються 5 рівнів зростання громадського впливу по мірі його інтенсифікації: інформування, консультування, залучення, співпраця і, нарешті, уповноваження або делегування [15].

Отже, враховуючи міжнародний досвід, вважаємо, що взаємодія молоді з органами публічної влади має ґрунтуватися на «моделі участі», яка передбачає чотири рівні участі та описана у «Кодексі кращих практик участі громадськості Ради Європи» [3]: 1) інформування, спрямоване на надання інформації та підвищення рівня обізнаності; 2) консультування, покликане надавати можливості отримання консультацій від суб'єктів різних рівнів; 3) діалог, який передбачає більш повну та глибоку комунікацію між суб'єктами через обговорення, збори, слухання тощо; 4) партнерство, спрямоване на надання можливості делегувати конкретні завдання та відповідальність окремим суб'єктам та співпрацювати на правах партнерів.

Варто зауважити, що досягнення кожного наступного рівня можливе тільки за умови достатнього представлення попереднього. Кожен з цих рівнів може реалізовуватися завдяки застосуванню різних інструментів та використанню різних каналів. Зокрема, надання інформації може відбуватися як через офіційні канали, так і за допомогою використання соціальних мереж, розсилок на електронну пошту, онлайн-анонсування інформаційних кампаній у ЗМІ тощо.

Рівень консультування може передбачати електронні та офлайн-консультації з представниками молоді на місцевому рівні, консультування під час різноманітних форумів, конференцій, круглих столів, які відбуваються на регіональному рівні, а також петиції на загальнонаціональному рівні та соціологічні дослідження думки молоді через опитування, фокус-групи тощо.

Рівень діалогу може реалізовуватися через відкриті слухання, громадські обговорення, дебати, публічні дискусії; створення молодіжних груп, комітетів та об'єднань, роботу багатосторонніх консультативних органів; проведення тренінгів, семінарів та дискусійних форумів, а також використання інструменту публічних онлайн-запитів і письмових пропозицій та рекомендацій.

І, нарешті, рівень партнерства впроваджується через розроблення проектів рішень під час взаємодії з представниками молоді, участь представників молоді у різноманітних органах та комісіях, розроблення молодіжних стратегій та планів дій, ініціювання молоддю проектів та підтримки з боку органів влади їх реалізації.

Відповідно до вищезазначеної «моделі участі», варто визначити основні механізми та інструменти залучення молоді до процесу ухвалення рішень (таблиця 1): від простого інформування до активної партнерської діяльності.

Слід окремо наголосити, що молодь є таким сегментом суспільства, який досить охоче сприймає нові пропозиції та інновації, володіє необхідними новими інструментами комунікації і може сама пропонувати інноваційні підходи до вирішення політичних питань.

Враховуючи особливості молоді як соціально-демографічної групи варто пам'ятати, що одними з найбільш важливих завдань у системній роботі з молодими людьми є такі:

- забезпечення повноцінного та своєчасного інформування молоді про різні можливості співпраці та взаємодії;
- сприяння створенню умов для залучення молодих людей до активної участі в житті села, міста, громади або країни загалом;
- стимулювання і заохочення молоді до участі в процесі розроблення та ухвалення рішень завдяки всебічній підтримці молодіжних

Механізми та інструменти залучення молоді до процесу ухвалення рішень

Механізми	Інструменти
<i>Інформаційний рівень</i>	
Отримання неформальної освіти	створення молодіжних таборів, неформальних молодіжних організацій просвітницького напрямку,
Розміщення інформаційного контенту для молоді на інтернет-ресурсах	створення інформаційного мобільного застосунку для молоді щодо роботи органів публічної влади, різних форумів, флешмобів у соціальних мережах
<i>Консультування</i>	
Участь у роботі консультативно-дорадчих органів	молодіжні ради, колегії, комітети з питань виховання молодого покоління, парламенти тощо.
<i>Діалог</i>	
Діяльність молодіжних центрів	ініціювання, створення та розвиток молодіжних громадських організацій, волонтерських організацій, комітетів, багатосторонніх консультативних органів; проведення тренінгів, семінарів та дискусійних форумів,
<i>Партнерство</i>	
Залучення до політичної участі	членство у політичних партіях, реалізація права обирати та бути обраним до органів публічної влади
Стажування молоді в органах публічної влади	програми залучення молоді «Молодіжний працівник», «Дні відкритих дверей»,
Залучення молоді до міжнародних проектів	мотивування молоді до участі у міжнародних програмах, зокрема в європейських програмах та проектах
Участь молоді у формуванні молодіжної політики	надання можливостей для участі молодих фахівців у різного роду реформаторських командах та проектах; участь у формуванні окремих напрямів молодіжних програм та порядку денного молодіжних заходів; використання засобів матеріального стимулювання та морального заохочення для активних молодих людей тощо.

ініціатив, створенню громадських організацій молоді, розвитку молодіжної інфраструктури та отриманню молодими людьми необхідних компетентностей у системах формальної та неформальної освіти; моральне та матеріальне стимулювання інновацій та громадської активності молодого покоління.

Заохочення та ініціювання активності молодих людей може відбуватися в різних сферах життєдіяльності: громадській та політичній – через включення в процеси громадського контролю за діями органів влади, участь у політичному житті й навіть у протестних акціях; економічній сфері – завдяки сприянню зайнятості та офіційному працевлаштуванню молодих людей, інструментам підтримки молодих сімей на початку трудової кар'єри, програми професійних міжнародних стажувань та обмінів; соціальній та культурній сферах – через підтримку різних способів самовираження молоді та забезпечення базового соціального добробуту молодих сімей.

Резюмуючи, можна сказати, що одним із найважливіших інструментів стимулювання та активізації участі молоді у державотворчих процесах та діяльності інститутів громадянського суспільства є державна молодіжна політика, в межах якої можуть діяти державні, регіональні та місцеві програми молодіжного спрямування та реалізовуватися заходи, які залучатимуть молодь до прийняття управлінських рішень в різних галузях.

ЛІТЕРАТУРА:

- 1 Бостан С.К, Бостан Л.М. Право участі дітей та молоді у суспільно-політичному житті. *Правова позиція*. 2020. № 3 (28). С. 13–18.
- 2 Євтушенко О., Лушагіна Т. Об'єднані територіальні громади Миколаївської області в умовах децентралізації: індикатори ефективності. *Державне управління та регіональний розвиток*. 2020. № 8, С. 396–421. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2020.08.03>
- 3 *Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень / Ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи на засіданні 1 жовтня 2009 року*. URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb>.
- 4 Лиска О. Взаємодія молоді з органами місцевого самоврядування. *Теорія та практика державного управління*. 2016. Вип. 3. С. 186–190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2016_3_31.
- 5 *Молодь України – 2017 / Результати соціологічного дослідження – Тернопіль: ТОВ «Терно-граф», 2017. 72 с.*
- 6 *Молодь України – 2018 / Результати репрезентативного соціологічного дослідження*. Київ : ДП «Редакція інформаційного бюлетеня «Офіційний вісник Президента України», 2018. 72 с.
- 7 Несват Т. Реалізація молодіжної політики в умовах децентралізації влади на регіональному рівні. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 1(40). С. 137–143.
- 8 Палагнюк Ю., Файчук О., Костєва Т. Особливості соціальної активності молоді України в умовах євроінтеграції. *Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування*. 2019. № 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2019_2_19.

9 *Переглянута Європейська хартія про участь молоді в місцевому та регіональному житті*. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f> (Дата звернення: 15.04.2021)

10 «Реформа державної служби»: про конкурс і плани Уряду. *Українська правда*. 20.08.2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/08/20/7152653/> (Дата звернення 15.04.2021)

11 Указ Президента № 94/2021 «Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року» від 12.03.2021 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#n13> (Дата звернення 19.04.2021)

12 *Adolescents and Youth Engagement Framework*. UNICEF, 2017.

13 Arnstein Sherry R. «A Ladder of Citizen Participation». *Journal of the American Institute of Planners*. Vol. 35, No. 4. July 1969. P. 216–224.

14 Roger Hart «Children's participation: from tokenism to citizenship». *Essay for UNICEF* (Innocenti Essay № 4). 1992.

15 Susskind L., & Carson L. (2008). The IAP2 Spectrum: Larry Susskind, in Conversation with IAP2 Members. *International Journal of Public Participation*. 2 (2). P. 67–84.

REFERENCES:

1 Bostan, S.K, Bostan, L.M. (2020) Pravo uchasti ditei ta molodi u suspilno-politychnomu zhytti [The Right of Children and Youth to Participate in Socio-Political Life]. *Pravova pozytsiia*, 2020, no. 3 (28), pp. 13-18. [in Ukrainian].

2 Yevtushenko, O., Lushahina, T. (2020) Obiednani terytorialni hromady Mykolaivskoi oblasti v umovakh detsentralizatsii: indykatory efektyvnosti [United territorial communities of Mykolayiv region in the conditions of decentralization: efficiency indicators]. *Public Administration and Regional Development*, 2020, no. 8, pp. 396–421. URL: <https://doi.org/10.34132/pard2020.08.03> [in Ukrainian].

3 *Kodeks krashchykh praktyk uchasti hromadskosti u protsesi pryiniattia rishen / Ukhvalenyi Konferentsiiei mizhnarodnykh neuriadovykh orhanizatsii Rady Yevropy na zasidanni 1 zhovtnia 2009 roku* [Code of Best Practices for Public Participation in the Decision-Making Process / Approved by the Conference of International NGOs of the Council of Europe at its meeting on October 1, 2009]. Accessed March 9, 2021. URL: <https://rm.coe.int/16802eeddb>. [in Ukrainian].

4 Lyska, O. (2016) Vzaiemodiia molodi z orhanamy mistsevoho samovriaduvannia [Interaction of Youth with Local Governments]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, no. 3, pp. 186–190. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tpdu_2016_3_31. Accessed April 19, 2021. [in Ukrainian].

5 *Molod Ukrainy–2017/Rezultatsotsiologichnoho doslidzhennia* [Youth of Ukraine – 2017 / Results of a Sociological Study] (2017). Ternopil: TOV «Terno-hraf». [in Ukrainian].

6 *Molod Ukrainy – 2018 / Rezultaty reprezentatyvnoho sotsiologichnoho doslidzhennia* [Youth of Ukraine – 2018 / The results of a Representative Sociological Study] (2018). Kyiv : DP «Redaktsiia informatsiinoho biuletenu «Ofitsiinyi visnyk Prezydenta Ukrainy». [in Ukrainian].

7 Nesvat, T. (2019) Realizatsiia molodizhnoi polityky v umovakh detsentralizatsii vlady na rehionalnomu rivni [Implementation of Youth Policy in the Context of Decentralization of Power at the Regional Level]. *Derzhavne upravlinnia ta mistseve samovriaduvannia*. No. 1(40), pp. 137–143. [in Ukrainian].

8 Palahniuk, Yu., Faichuk, O., Kostieva, T. (2019) Osoblyvosti sotsialnoi aktyvnosti molodi Ukrainy v umovakh yevrointehratsii [Features of Social Activity of Youth of Ukraine in the Conditions of European Integration]. *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia i mistsevoho samovriaduvannia*, no. 2. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2019_2_19. Accessed April 19, 2021. [in Ukrainian].

9 *Perehlianuta Yevropeiska khartiia pro uchast molodi v mistsevomu ta rehionalnomu zhytti* [Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life]. URL: <https://rm.coe.int/168071b58f>. Accessed April 19, 2021. [in Ukrainian].

10 «Reforma derzhavnoi sluzhby»: pro konkurs i plany Uriadu [“Civil Service Reform”: on the Competition and Plans of the Government]. *Ukrainska pravda*. 20.08.2017. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2017/08/20/7152653/> Accessed April 19, 2021. [in Ukrainian].

11 Указ Президента № 94/2021 «Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року» [Decree of the President No. 94/2021 “On the National Youth Strategy until 2030”], March 12, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/94/2021#n13>. Accessed April 19, 2021. [in Ukrainian].

12 *Adolescents and Youth Engagement Framework* (2017). UNICEF. [in English].

13 Arnstein, Sherry R. (1969) «A Ladder of Citizen Participation». *Journal of the American Institute of Planners*. Vol. 35, No. 4. July, pp. 216–224. [in English].

14 Roger, Hart (1992) «Children's participation: from tokenism to citizenship». *Essay for UNICEF* (Innocenti Essay № 4). [in English].

15 Susskind L., & Carson L. (2008). The IAP2 Spectrum: Larry Susskind, in Conversation with IAP2 Members. *International Journal of Public Participation*. No. 2 (2), pp. 67–84. [in English].

Features of youth interaction with public authorities and local governments

Lushahina Tetiana Viktorivna

orcid.org/0000-0001-8599-2923

PhD in Political Sciences,
Senior Lecturer at the Department
of Political Sciences
Petro Mohyla Black Sea
National University
68 Desantrykiv str., 10,
Mykolaiv, Ukraine

Soloviova Anna Serhiivna

orcid.org/0000-0003-0524-287X

PhD in Political Sciences,
Associate Professor at the Department
of Political Sciences
Petro Mohyla Black Sea
National University
68 Desantrykiv str., 10,
Mykolaiv, Ukraine

The younger generation has great prospects and potential in social and professional aspects, which is why young people are faster than other members of society able to acquire new knowledge and competencies. Therefore, taking into account the interests of young people is extremely important in determining national development priorities. Young people can become a driver in the development of both territorial community and the whole state. Youth should become a support in the process of local policy-making in the context of local self-government reform and expansion of the powers of local councils. These aspects determine the relevance of the study. The purpose of the study is to determine the features of youth interaction with public authorities and local governments. General scientific research methods (analysis, synthesis, generalization) and special methods (structural and system methods, typology, document analysis) were used in the research process. As a result of the research, there were developed mechanisms and tools for involving young people in political decision-making based on the "participation model": information aimed at providing information and raising awareness; consultations, that should provide opportunities to receive advice from actors at different levels; dialogue aimed at providing more full and deep communication between the subjects through discussions, meetings, hearings, etc.; partnership aimed at providing the opportunity to delegate specific tasks and responsibilities to individual entities and to cooperate as partners. After analysis of the peculiarities of the youth interaction with public authorities and local governments, it should be noted that important forms of such cooperation are the next: training and involvement of young people to the civil service, participation of young people in the activities of youth advisory bodies, development of youth infrastructure, including youth centers, promotion of youth NGOs and volunteer organizations. Various motivational measures and stimulation of social and public activity of the young generation can be used to more actively involve young people in the processes of state building and civil society development.

Key words: youth, local governments, civil society, public authorities, information, consultations, dialogue, partnership.

Лясота Аліна Євгенівна

Трансформація місця та ролі неурядових організацій у політичному процесі України

УДК 321.357

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.9>

Лясота Аліна Євгенівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72,
Дніпро, Україна

Стаття присвячена дослідженню актуальної проблематики взаємодії неурядових організацій з іншими елементами політичної системи сучасної України.

Наявність розгалуженої системи неурядових організацій є запорукою демократизації суспільно-політичних відносин, побудови громадянського типу політичної культури та підвищення ефективності політичної системи суспільства загалом. Неурядові організації є важливою складовою частиною демократичної політичної системи і здійснюють комунікацію з іншими її складниками.

У рамках української політичної системи неурядові організації відіграють здебільшого допоміжну роль у взаємодії з політичними партіями. Політичні партії можуть залучити громадські організації з метою розширення власного електорального поля, відкритої або прихованої агітації, застосовувати у своїй діяльності аналітичні структури неурядових організацій, залучити до діяльності громадських активістів та ін. Особливо яскраво ці тенденції проявляються на локальному рівні. Водночас більшість національних, а тим більше міжнародних організацій мають ознаки незалежності, а інколи і самі становлять фундамент партійних структур. У рамках українського політичного процесу доволі багато прикладів, коли неурядова організація перетворювалась на політичну партію. Актуальність роботи полягає в необхідності дослідження трансформації місця та ролі неурядових організацій у сучасному політичному процесі.

Автор робить висновок, що найбільш важливими є процеси комунікації неурядових організацій із такими елементами політичної системи, як органи державної влади та місцевого самоврядування, політичні партії та інші неурядові організації (які можуть мати локальний, національний та міжнародний рівень).

***Ключові слова:** неурядові організації, політична система, громадянське суспільство, політичний процес.*

Вступ. Нині є досить широкий спектр взаємодії неурядових організацій та органів публічного управління. Основними формами впливу є лобізм, публічні консультації, громадський контроль та ін. Але для того, щоб ці форми були ефективними, потрібні відкритість, публічність, етичність, інституційна спроможність та відповідальність обох сторін цього процесу. На прикладі української політичної системи можна зазначити, що ця взаємодія поступово удосконалюється, але все ще має певні вади. В умовах відсутності сформованого інституту лобізму в Україні виразниками як загальних, так і приватних інтересів виступають здебільшого політичні партії. Неурядові організації в цьому контексті виступають як знаряддя досягнення політичних цілей із боку політичних партій.

В Україні нині діють понад 7 тис. неурядових організацій, які охоплюють понад 26 тис. членів. З метою реалізації та захисту власних потреб і інтересів ці організації вимушені взаємодіяти не тільки з органами влади, але й із політичними партіями, які ці органи влади здебільшого і формують.

Проблематика взаємодії неурядових організацій та органів державної влади має високий рівень теоретичного осмислення у вітчизняній політичній теорії. У різні часи дослідженням особливостей взаємодії держави та неурядових організацій займалися Н. Нижник [11], Є. Пожидаєв [14], О. Якубовський [18], І. Балута [3], А. Крупник [8] та ін.

Процес взаємодії неурядових організацій та політичних партій є малодослідженим в українській політичній теорії. До таких праць можна зарахувати роботи І. Драгана, Ю. Ключковського та О. Кокіца [7] Також важливим джерелом є матеріали, які підготували експерти Міжнародного Республіканського інституту [17].

Вагомий внесок у з'ясування багатьох аспектів участі неурядових організацій у виборчому процесі зробили в різний час такі вітчизняні вчені, як М. Лациба [9], І. Поліщук [15], О. Пащук [13], О. Антонова [1], Д. Арабаджієв [2] та ін.

Мета та завдання. Метою статті є дослідження трансформації місця та ролі неурядових організацій у політичному процесі України.

Методи дослідження. Використання структурно-функціонального аналізу та системного методу як основних у дослідженні дало змогу розглянути основні форми взаємодії неурядових організацій з іншими елементами політичної системи України.

Результати. Спочатку варто зазначити, що в науковій літературі виділяють велику кількість форм взаємодії неурядових організацій з органами державної влади (різних рівнів) та місцевого самоврядування. Конкретні види взаємодії суттєво залежать від національно-культурних особливостей правової та політичної системи. Узагальнюючі ці форми, можна виділити кілька основних видів взаємодії:

- підтримка національних та локальних неурядових організацій (здійснюється шляхом цільового фінансування або наданням грантової підтримки внаслідок відкритих конкурсів);

- участь у розробці, коригуванні та обговоренні проектів, які спрямовані на розвиток громадянського суспільства, економічного та політичного розвитку держави або локальної спільноти, дотримання прав та свобод громадян (публічні консультації, лобювання або аналітична робота «фабрик думок»);

- здійснення громадського моніторингу управлінських кроків органів державної влади та місцевого самоврядування (підготовка експертних висновків або експертних пропозицій);

- укладання договорів між органами державної влади та неурядовими організаціями у сфері надання послуг населенню (тристоронні угоди між владою, власниками виробництва та профспілковими організаціями);

- утворення консультативно-дорадчих органів (різного роду громадські ради), які діють у системі органів місцевого самоврядування і стають ланкою взаємодії між суспільством та органами влади;

- участь неурядових організацій у підготовці, перепідготовці та атестації управлінських кадрів, спільне навчання державних службовців та громадських активістів;

- реалізація органами влади досліджень громадської думки за допомогою громадських організацій та врахування результатів цих досліджень у виробленні управлінських рішень;

- створення асоційованих структур (фондів та асоціацій) із метою реалізації вузькоцільових завдань та проєктів.

Дійсно, є багато форм взаємодії держави та неурядових організацій, але для ефективності цієї взаємодії потрібні інституційна спроможність, відкритість, відповідальність та політична незаангажованість; варто розуміти, що взаємодія держави та неурядових організацій має бути двостороннім процесом, який характеризується взаємним впливом цих двох суб'єктів. Активна участь неурядових організацій у виробленні управлінських рішень та підвищенні прозорості політичного процесу є можливою лише за умов відкритості, публічності та прозорості органів влади.

В умовах виборчих кампаній в Україні спостерігається активна взаємодія громадянських та партійних структур, яка може мати специфічні форми:

- створення неурядової організації в тих локаціях, де певна політична партія не є популярною (неурядова організація готує електоральне поле для кандидата, який не має балотуватися від малопопулярної партії, а буде позиціонувати себе як представника неурядової організації);

- фінансування (виборчі фонди є досить обмеженими, і партія може витратити кошти громад-

ської організацій, що часто виражається в підкупі виборців);

- створення неурядових організацій із метою просування інтересів певних партій (неурядові організації виступають як юридичні особи, і партія таким чином легалізує свою діяльність та реалізує її через іншу юридичну форму);

- створення неурядових організацій із метою збільшення кількості спостерігачів на виборах, які часто виступають прихильниками певних політичних партій (технологія, яка зазвичай застосовується на мажоритарних округах та місцевих виборах);

- спонсорство (неурядові організації стають спонсорами для партійних структур);

- зрощення неурядових та партійних структур із метою реалізації політичних завдань (наприклад, об'єднання 80 неурядових структур у коаліцію, яка отримала назву «Реанімаційний пакет реформ» та з 2014 року домоглась прийняття 130 законів);

- неурядова організація як початок політичної кар'єри (політичний трамплін, перетворення неурядової організації на політичну партію, а її активістів – на політиків, наприклад, об'єднання «Самопоміч»).

Взаємодія неурядових організацій відбувається через партнерські відносини та стає одним з найважливіших підходів у їх діяльності за для досягнення конкретних політичних цілей [12]. Зазвичай об'єднання неурядових організацій відбувається з метою реалізації конкретних проєктів та може набувати таких форм:

- об'єднання з метою отримання грантової підтримки з боку міжнародних донорів або органів державної влади;

- залучення інших неурядових організацій із метою реалізації певної частини проєкту;

- створення коаліцій неурядових організацій, які мають спільну мету та цінності;

- об'єднання зусиль навколо вирішення суспільно значущих проблем.

Більшість міжнародних організацій, які існують на глобальному рівні, завжди налаштовані до побудови ефективною комунікації з національними неурядовими організаціями. У рамках політичного процесу сучасної України міжнародні донори надають допомогу національним неурядовим організаціям або власним структурним підрозділам, які діють в Україні, з метою підвищення прозорості електоральних процесів, процесів реформування системи державного управління та місцевого самоврядування, підвищення рівня політичної соціалізації населення та ін.

Таким чином, неурядові організації здійснюють активну комунікаційну взаємодію з іншими елементами політичної системи. Співпраця між неурядовими організаціями відбувається на усіх рівнях політичного процесу і має на меті підвищення

активності структур громадянського суспільства з метою вирішення завдань суспільного розвитку.

Далі логіка нашого дослідження передбачає аналіз ролі неурядових організацій у підвищенні прозорості електоральних процесів у сучасній Україні. Спостереження за виборами з боку громадських організацій є одним із найбільш важливих індикаторів розвитку демократичних процесів у країні. Позапартійний моніторинг виборчої кампанії та контроль із боку неурядових організацій значно підвищує прозорість, стримує та викриває порушення і фальсифікації та надає рекомендації щодо вдосконалення виборчого процесу.

Найбільш поширеними формами участі неурядових організацій у виборчому процесі є:

- участь у агітаційних кампаніях на користь певних кандидатів або партій;
- просвітницька діяльність серед електоральних груп та суб'єктів виборчої кампанії;
- інформаційно-аналітична діяльність у процесі висвітлення виборчої кампанії;
- спостереження за перебігом виборчого процесу.

Низка неурядових організацій також наполягали на законодавчому закріпленні можливостей для неурядових організацій висувати власних кандидатів (нині це право належить виключно політичним партіям) та формувати виборчі комісії (нині представники неурядових організацій можуть отримати лише статус спостерігача).

Практика делегування кандидатів до представницьких органів влади від неурядових організацій не є поширеною на пострадянському просторі, здебільшого вони були складником партійно-державного апарату. Серед країн Східної Європи тільки в Румунії є норма про право висувати кандидатів від неурядових організацій національних меншин, які з позиції виборчих дій прирівнюються до політичних партій [6].

В Україні організації національних меншин, як правило, мають свої локальні партійні структури (наприклад, угорці, які компактно проживають на території Закарпатської області) або балотуються за списками загальнонаціональних політичних партій (як представники організацій кримських татар). Але виборчі комісії формуються виключно політичними партіями, що викликає постійну критику щодо демократичності цієї процедури. В той же час неурядові організації не завжди можуть отримати статус саме офіційного спостерігача. Практика останніх виборчих кампаній засвідчила, що роль неурядових організацій помітною мірою зросла.

Основними концептуальними засадами впливу неурядових організацій на підвищення демократичності та прозорості виборчого процесу є:

- моніторинг виборчого процесу (короткотерміновий та довготерміновий);

- проведення екзит-полів та паралельного підрахунку голосів, що дає змогу виявити фальсифікації та порушення виборчого законодавства;

- звернення у відповідні органи за фактом підкупу виборців;

- викриття адміністративного ресурсу, який порушує рівність виборів;

- залучення пересічних виборців до громадського моніторингу перебігу виборчої кампанії;

- перевірка майбутніх кандидатів за критерієм доброчесності;

- навчальні тренінги для майбутніх спостерігачів і членів виборчих комісій різних рівнів;

- професійні консультації виборців;

- розширення інформаційного простору для неурядових організацій;

- розширення прав спостерігачів (спостерігач вже отримує не копію протоколу, а оригінал із мокрою печаткою, а це дає змогу оскаржувати результати в суді);

- мотивування та залучення громадян до здійснення контролю за діями влади у сфері виконання передвиборчих обіцянок.

Однак разом зі зростанням ролі неурядових організацій можна спостерігати низький рівень довіри до неурядових організацій із боку суспільства. Це пов'язано перш за все з тим, що громадяни часто не розмежовують політичні партії та неурядові організації та часто стикаються з організаціями, які представляють собою «філіали» конкретних партій. Також громадяни постійно відчують на собі вплив маніпулятивних технологій, критику різного роду чиновників та урядовців із боку неурядових організацій починають сприймати як конкурентну боротьбу за владу.

Наприклад, аналізуючи звіт неурядової організації «ОПОРА», основним пріоритетом якої є моніторинг виборчого процесу, можна констатувати, що остання парламентська кампанія в Україні (яка відбулась влітку 2019 року) характеризувалась високим рівнем участі неурядових організацій. Зі 163 зареєстрованих громадських організацій 95 (58%) мали досвід спостереження за виборами, проте більшість із них спостерігали за виборами лише раз – на чергових виборах Президента України 2019 року. Для 68 громадських організацій цей виборчий процес є першим, адже переважна частина з них створена лише напередодні виборів. Також назви деяких неурядових організацій були співзвучними з популярними на той час політичними партіями [10].

Важливим аспектом спостереження за виборчим процесом із боку неурядових організацій є присутність міжнародних спостерігачів, які у багатьох випадках представляють міжнародні неурядові організації.

Міжнародне спостереження представляє собою вияв інтересу міжнародного співтовариства до забезпечення прозорих та демократичних

виборів як складника розвитку демократії та громадянського суспільства. Результати міжнародного спостереження дають оцінку виборчих процесів, враховуючи міжнародні принципи та національне законодавство, водночас виходячи з того, що саме населення країни ставить остаточну крапку у процесі легітимації новообраних органів влади [16].

У контексті нашого дослідження доцільно розглянути роботу міжнародних спостерігачів в умовах парламентської виборчої кампанії 2014 року та парламентської виборчої кампанії 2019 р. Ці кампанії проходили на тлі глибоких суспільних трансформацій і тому привернули увагу найбільшої кількості міжнародних спостерігачів. Спостереження упродовж усієї виборчої кампанії 2014 року здійснювали 2017 спостерігачів, які представляли 20 міжнародних організацій. Найбільшу кількість спостерігачів представляли Бюро демократичних інститутів та прав людини ОБСЄ, ця організація спрямувала 776 осіб, що становило майже 40% від загальної кількості спостерігачів [4].

Першою міжнародною місією спостереження на виборах до Верховної ради 2014 року, яка надіслала своїх спостерігачів, стала організація ЕІМЕМО. В історії цієї організації це вже була дев'ята місія [19]. Спостереження за виборами з боку цієї організації відбувалась відповідно до міжнародних стандартів. Усі спостерігачі від організації підписали Кодекс поведінки міжнародних спостерігачів за виборами.

Напередодні парламентських виборів 2019 року ЦВК зареєструвала 21 міжнародну організацію, загальна кількість спостерігачів становила 1602 особи, а також окремо 117 спостерігачів з 12 іноземних країн [5]. Більшість неурядових організацій, які здійснювали моніторинг виборчої кампанії 2014 року, узяли активну участь і у 2019 році.

Висновки. По-перше, слід зазначити, що участь представників міжнародних неурядових організацій поступово зростає, що сприяє демократичності, відкритості та визнання легітимності їх результатів. Рекомендації, які надають суб'єктам виборчого процесу за підсумками довгострокового спостереження, можуть стати корисними в процесі вдосконалення виборчої системи та виборчого законодавства.

По-друге, участь неурядових організацій у виборчому процесі є доволі обмеженою. Можна сказати, що є потреба законодавчо удосконалити цю участь, а саме: надати законодавчий дозвіл у сфері участі неурядових організацій у формуванні виборчих комісій, надати національним неурядовим організаціям статус офіційних спостерігачів, розробити процедуру, яка б дозволяла неурядовим організаціям висувати власних кандидатів до представницьких органів влади.

По-третє, можна стверджувати, що за останні роки суттєво виріс професійний рівень неурядових

організацій, які здійснюють моніторинг виборчого процесу. З кожною виборчою кампанією він охоплює дедалі більше її складників, аналітичні звіти, які готуються цими організаціями, є якісними і професійними та становлять великий дослідницький інтерес.

Зрештою, роль міжнародних неурядових організацій необхідно розширити, що зробить виборчий процес більш прозорим, відкритим і матиме позитивні іміджеві наслідки на міжнародному рівні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антонова О.Р. Вплив неурядових організацій на проведення парламентських виборів: форми участі та концептуальні засади. *Наукові праці. Державне управління*. 2012. № 9. С. 46–53.
2. Арабаджієв Д.Ю. Структурна характеристика громадського моніторингу за виборчим процесом. *Грані*. 2013. № 9 (101). С. 128–132.
3. Балута І.В. Форми та методи впливу неурядових організацій на прийняття державно-владних рішень. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 1. С. 1–6.
4. Відомості про офіційних спостерігачів від іноземних держав *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2014. № 3 (30). С. 56–57.
5. Відомості про офіційних спостерігачів від іноземних держав. *Офіційний сайт Центральної виборчої комісії*. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp041pt001ГО1=919.Ы:т1>.
6. Про вибори до Палати Представників і Сенату : Закон № 68/1992. *Збірник виборчих законів країн Центральної та Східної Європи*. Вашингтон : Міжнародна фундація виборчих систем (ІБЕБ), 2002. С. 353.
7. Кокіц О. Особливості взаємодії політичних партій і представницьких органів місцевого самоврядування в Україні на сучасному етапі. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3y09kopuse\).pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3y09kopuse).pdf).
8. Крупник А.С. Громадський контроль: сутність та механізми здійснення. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2007. № 1. С. 96–115.
9. Лаціба М.В. Громадські організації на виборах. Київ : Український незалежний центр політичних досліджень, 2006. 56 с.
10. Лорян Р. Громадський моніторинг: хто спостерігатиме за позачерговими виборами до Верховної Ради? URL: <https://www.oporua.org/article/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019/fake-observers-2019>.
11. Нижник Н.Р. Неурядові організації як визначальна ознака демократичності суспільства. *Статистика України*. 2005. № 3. С. 73–77
12. Партнерство та співпраця як невід'ємна складова діяльності ОГС. Об'єднуємося заради реформ (UNITER). URL: <http://cd-platform.org/library/statti/1782-partnerstvo-ta-spivpratsia-ia-ke-nevid-iemna-skladova-dialnosti-ohs>.
13. Пащук О. Міжнародні наглядові органи у виборчому процесі України. *Вибори 2002: погляд молодих*. Київ, 2001.
14. Пожидаєв Є. О. Неурядові організації у суспільно-політичному житті України: межі участі та

пріоритети діяльності. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 4 (5). С. 19–26.

15. Поліщук І. О. Еволюція культури політичних виборів в Україні : монографія. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2008. 352 с.

16. Посібник зі спостереження за виборами / перекл. з англ. Компанія «К.Д.М.». [5-те вид]. Варшава, 2006. URL: www.osce.org/uk/odihr/elections/70293?downloadand=true (дата звернення: 07.04.2021).

17. Яку роль відіграють політичні партії та громадські організації в розвитку демократії. URL: <https://www.citizen.in.ua/photos/topic/f/20181203190717rozdilpdf>.

18. Якубовський О. Державна влада і громадянське суспільство: система взаємодії : монографія . Одеса : Вид- во ОРІДУ НАДУ, 2004. 196 с.

19. ENEMO є першою місією зі спостереження за виборами, яка направила своїх спостерігачів для моніторингу дострокових парламентських виборів в Україні у 2014 році. URL: <http://enemo.eu/uploads/file-manager/Missions/Ukraine-2014-EarlyParliamentary/ENEMOPressreleaseUkrainePE2014UKR.pdf>

REFERENCES:

1. Antonova O.R. (2021) Vplyv neurjadovykh orghanizacij na provedennja parlamentsjkykh vyboriv: formy uchasti ta konceptualjni zasady [The influence of non-governmental organizations on the conduct of parliamentary elections: forms of participation and conceptual principles]. *Naukovi praci. Derzhavne upravlinnja* [Scientific works. Governance], № 9, pp. 46–53.

2. Arabadzhijev D.Ju. (2013) Strukturna kharakterystyka ghromadsjkogho monitorynghu za vyborchym procesom [Structural characteristics of public monitoring of the election process]. *Ghrani* [Faces], № 9 (101), pp. 128–132.

3. Baluta I.V. (2017) Formy ta metody vplyvu neurjadovykh orghanizacij na pryjnjattja derzhavnovladnykh rishenj [Forms and methods of influence of non-governmental organizations on government decision-making]. *Teorija ta praktyka derzhavnogho upravlinnja*. [Theory and practice of public administration], № 1, pp. 1–6.

4. Vidomosti pro oficijnykh sposterighachiv vid inozemnykh derzhav (2014) [Information on official observers from foreign countries] *Visnyk Centralnoji vyborchoji komisiji* [Bulletin of the Central Election Commission]. № 3 (30), pp. 56–57.

5. Vidomosti pro oficijnykh sposterighachiv vid inozemnykh derzhav. Oficijnyj sajt Centralnoji vyborchoji komisiji. [Information on official observers from foreign countries. Official site of the Central Election Commission]. URL: <https://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2019/wp041pt001GhO1=919.bl:t1>

6. Pro vybory do Palaty Predstavnykiv i Senatu : Zakon № 68/1992. (2002) [Law "On Elections to the House of Representatives and the Senate" № 68/1992.] *Zbirnyk vyborchykh zakoniv krajin Centralnoji ta Skhidnoji Jevropy* [Collection of election laws of Central and Eastern Europe] Vashynghton : Mizhnarodna fundacija vyborchykh system (IBEB).

7. Kocic O. Osoblyvosti vzajemodiji politychnykh partij i predstavnycjkykh orghaniv miscevogho

samovrjaduvannja v Ukraini na suchasnomu etapi. [Features of interaction of political parties and representative bodies of local self-government in Ukraine at the present stage]. URL: [http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03\(3y09kopuse.pdf](http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/2009/2009-03(3y09kopuse.pdf).

8. Krupnyk A.S. (2007) Ghromadsjkyj kontrolj: sutnistj ta mekhanizmy zdijsnennja. [Public control: the essence and mechanisms of implementation] *Teoretychni ta prykladni pytannja derzhavotvorennja* [Theoretical and applied issues of state formation], № 1, pp. 96–115.

9. Lacyba M.V. (2006) Ghromadsjki orghanizaciji na vyborakh. [Public organizations at elections]. K. : Ukrainsjkyj nezalezhnyj centr politychnykh doslidzhenj.

10. Lorjan R. Ghromadsjkyj monitoryngh: kto sposterighatyme za pozacherghovymy vyboramy do Verkhovnoji Rady? [Public monitoring: who will observe the early elections to the Verkhovna Rada?]. URL: [https://www.oporaua.org/article/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019/fake observers 2019](https://www.oporaua.org/article/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019/fake%20observers%202019).

11. Nyzhnyk N.R. (2005) Neurjadovi orghanizaciji jak vyznachaljna oznaka demokratychnosti suspiljstva [Non-governmental organizations as a defining feature of democratic society] *Statystyka Ukrainy*. [Statistics of Ukraine], № 3, pp. 73–77.

12. Partnerstvo ta spivpracija jak nevid'jemna skladova dijajlnosti OGHs. Ob'jednujemosja zarady reform (UNITER). [Partnership and cooperation as an integral part of CSO activities. Uniting for Reform (UNITER)]. URL: <http://cd-platform.org/library/statti/1782-partnerstvo-ta-spivpratsia-iak-nevid-iemna-skladova-diialnosti-ohs>.

13. Pashuk O. (2002) Mizhnarodni naghlyadovi orghany u vyborchomu procesi Ukrainy. Vybory 2002: pohlyad molodykh [International supervisory bodies in the election process of Ukraine. Elections 2002: the view of the young]. K. : Nauka.

14. Pozhydaev Je.O. (2007) Neurjadovi orghanizaciju suspiljno-politychnomu zhytti Ukrainy: mezhi uchasti ta priorytety dijajlnosti [Non-governmental organizations in the socio-political life of Ukraine: limits of participation and priorities of activity]. *Strategichni priorytety*. [Strategic priorities], № 4 (5), pp. 19–26.

15. Polishuk I.O. (2008) Evolucija kuljтуры politychnykh vyboriv v Ukraini : Monografija [Evolution of the culture of political elections in Ukraine : Monograph]. X. : KhNU imeni V.N. Karazina.

16. Posibnyk zi sposterezhennja za vyboramy (2006) [Election Observation Handbook] [perekl. z angl.]. Kompanija «K.D.M.» [5-te vydannja]. Varshava. URL: www.osce.org/uk/odihr/elections/70293?downloadand=true

17. Jaku rolj vidighrajutj politychni partiji ta ghromadsjki orghanizaciji v rozvytku demokratiji [What role do political parties and public organizations play in the development of democracy?]. URL: <https://www.citizen.in.ua/photos/topic/f/20181203190717rozdilpdf>.

18. Jakubovsjkyj O. (2004) Derzhavna vlada i ghromadjanske suspiljstvo: systema vzajemodiji: monografija [State power and civil society: the system of interaction: a monograph]. Odesa: Vyd- vo ORIDU NADU.

19. ENEMO je pershoju misijeju zi sposterezhennja za vyboramy, jaka napravyla svojikh sposterighachiv dlja monitorynghu dostrokovykh parlamentsjkykh

vyboriv v Ukrajinі u 2014 roci [ENEMO is the first election observation mission to send observers to monitor the early parliamentary elections in Ukraine in 2014]. ULR: <http://enemo.eu/uploads/file-manager/Missions/Ukraine-2014-EarlyParliamentary/ENEMOPressreleaseUkrainePE2014UKR.pdf>.

Transformation of the place and role of non-governmental organizations in the political process of Ukraine

Liasota Alina Yevhenivna

PhD in Political Science,
Associate Professor,
Associate Professor at the Political
Science Department
Oles Honchar Dnipro National University
Nauki avenue, 72,
Dnipro, Ukraine

The article is devoted to the study of topical issues of interaction of non-governmental organizations with other elements of the political system of modern Ukraine.

The existence of an extensive system of non-governmental organizations is a guarantee of democratization of socio-political relations, building a civic type of political culture and increasing the efficiency of the political system of society as a whole. Non-governmental organizations are an important component of a democratic political system and communicate with other components.

Within the Ukrainian political system, NGOs mostly play a supporting role in interacting with political parties. Political parties may involve public organizations in order to expand their own electoral field, open or covert agitation, use analytical structures of non-governmental organizations in their activities, involve public activists in their activities, and others. These trends are especially pronounced at the local level. At the same time, most national, and even more so international, organizations have signs of independence, and sometimes they themselves form the foundation of party structures. Within the Ukrainian political process, there are many examples of a non-governmental organization turning into a political party. The urgency of the work lies in the need to study the transformation of the place and role of non-governmental organizations in the modern political process.

To date, there is a fairly wide range of interaction between NGOs and public administration. The main forms of influence are lobbying, public consultations, public control, etc. But for these forms to be effective, openness, publicity, ethics, institutional capacity and accountability are needed on both sides of the process. On the example of the Ukrainian political system, it can be noted that this interaction is gradually improving, but still has some shortcomings.

The author concludes that the most important are the processes of communication of non-governmental organizations with such elements of the political system as public authorities and local governments, political parties and other non-governmental organizations (which may have local, national and international levels).

Key words: non-governmental organizations, political system, civil society, political process.

Ростецька Світлана Іванівна

Особливості формування регіональної ідентичності: кейс Італії

УДК 355.426

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.10>

Ростецька Світлана Іванівна
кандидат політичних наук, доцент,
доцент кафедри політичних наук і права
Південноукраїнського національного
педагогічного університету
імені К.Д. Ушинського
вул. Старопортофранківська, 26,
Одеса, Україна

Кожна конкретна країна характеризується своїми особливостями політики формування загальнонаціональної ідентичності на основі регіональних ідентичностей.

У статті визначено специфіку процесу формування регіональної ідентичності в Італії як країні із прикладами деволюції у системі зав'язків Центр–Регіони, наявністю політичних криз та конфліктів.

Дослідження враховує контекст як історичної спадщини, так і сучасних глобалізаційних процесів, які, безсумнівно, грають важливу роль у конструюванні моделі регіональної ідентичності будь-якої держави.

Зазначено, що в Італії, незважаючи на досить велику кількість різних сепаратистських рухів і їх активну діяльність, жодному з них не вдалося досягти поставлених цілей і обійти італійську Конституцію. При цьому потрібно зазначити, що положення національних і мовних меншин у країні не можна назвати критичним, позаяк вони представляють свої інтереси в Парламенті (і в Сенаті, і в Палаті депутатів). Наполегливість у діях сепаратистських рухів пов'язана з їх глибоким історичним корінням. Можливим каталізатором рухів може стати проблема напливу біженців з країн Близького Сходу. Величезний наплив мігрантів призведе до погіршення соціально-економічної обстановки в країні, внаслідок чого збільшиться число прихильників різних сепаратистських рухів. У якийсь момент центральна влада може не втримати ситуацію під контролем, і не буде гарантії того, що Італія тривалий час зможе проіснувати як єдина держава. Але в Італії спроби окремих регіонів змінити відносини з центром пов'язані в основному з економічними міркуваннями, тому простого перерозподілу повноважень на їх користь буде цілком досить для того, щоб зберегти єдність країни, нехай і на інших, федеративних засадах.

Зазначено, що позитивним аспектом для ЄС може вважатися те, що італійські популісти-евроскептики не ставлять на порядок денний питання про вихід Італії з ЄС за прикладом британців.

Ключові слова: ідентичність, національна ідентичність, регіональна ідентичність, конфлікт, політична криза, сепаратизм.

Вступ. Сучасні політичні процеси в країнах Європи, як і у всьому світі, характеризуються ростом значимості регіонального фактора. При цьому поняття «регіон» ускладнюється і не обмежується лише географічними, етнічними і конфесійними межами. Регіони включаються в міжнародну економічну кооперацію, об'єднуються в міжрегіональні асоціації, спираючись на принцип субсидіарності, підтримують різноманітність власних інтересів, серед яких не тільки економічні, а й часто етнокультурні, що виходять за рамки однієї держави. Формування і просування регіональної ідентичності стало невід'ємною частиною комплексу міжнародних і зовнішньоекономічних регіональних зв'язків.

Кожна конкретна країна характеризується своїми особливостями політики формування загальнонаціональної ідентичності на основі регіональних ідентичностей. Саме взаємодія регіональних ідентичностей у рамках єдиного політичного простору може відбуватися по-різному: процеси етнолінгвістичного і культурного синтезу спочатку зовсім різних регіональних ідентичностей; вибудовування мультикультурного простору навколо домінуючого, центрального в культурному і етнічному сенсі ядра; пошук компромісу між різними етнічними і мовними групами; виключення з політичного порядку питання про необхідність інте-

грації регіональних ідентичностей у загальнонаціональну єдність у разі збереження їх культурної та іншої своєрідності і т.д.

Активний пошук основ ідентичності, гострий інтерес до минулого країни, спроби визначення змісту таких понять, як громадянин, нація, – всі ці питання актуалізуються у сучасному суспільстві. З ростом популярності ідей глобалізму сучасна держава-нація переживає кризу суспільно-політичного ладу. Саме в останні десятиліття процеси політичної дезінтеграції з'явилися в багатьох федеративних і унітарних державах Західної Європи. І власне в Італії цей процес хоч і є латентним, на відміну від Великої Британії або Іспанії, але водночас викликає науковий інтерес і в частині дослідження власної моделі співіснування національної та регіональної ідентичностей.

Мета та завдання. Тому метою статті є визначення специфіки процесу формування регіональної ідентичності в Італії, країні із прикладами деволюції у системі зав'язків Центр–Регіони, наявності політичних криз та конфліктів.

Результати. За Конституцією Італія – унітарна держава, але насправді італійська єдність є досить хитким поняттям. Об'єднання країни під егідою п'ємонтської монархії сталося півтора століття тому, але регіональні відмінності яскраво простежуються і нині.

Перш за все необхідно згадати історичне минуле країни. Пізніє об'єднання Італії (в масштабах європейської історії воно сталося лише 150 років тому) відіграло безпосередню роль у тому, яким є нинішній рівень національної та регіональної ідентичностей італійців. З терміном «Рісорджіменто» прийнято пов'язувати початок формування і розвитку національної самосвідомості. В умовах сучасної італійської дійсності досі немає єдиної думки з приводу періодизації процесу Рісорджіменто – національно-визвольної революції, що розтягнулася на більшу частину XIX століття. Традиційно роком об'єднання Італії прийнято вважати 1861, проте з великою кількістю застережень. Досі ведуться суперечки про те, коли ж саме почався цей процес, адже ще після Віденського конгресу 1815 року шанси на об'єднання були дуже малі: сама ідея італійської нації здавалася далекою і навіть не особливо бажаною для більшості італійців. Італія існувала лише як географічне поняття, і не більше того. І як справедливо зазначає Валеріо Линтнер у своїй роботі «Італія. Історія країни», в процесі Рісорджіменто і об'єднання Італії не можна бачити історичну неминучість, викликану нездоланими силами. Швидше, це була низка не зв'язаних між собою і навіть випадкових подій, які завершилися створенням історичної і багато в чому культурно логічної і узгодженої єдності, яку ми спостерігаємо зараз [3, с. 194].

Для багатьох поколінь дослідників Італії ключовою була фраза, яку приписують одному із творців Рісорджіменто, активному учаснику процесу політичного об'єднання держави Массімо д'Адзельо: «Італію ми створили, тепер ми будемо створювати італійця». Такий вислів багато в чому пояснює актуальність і важливість постановки проблеми самоідентифікації на момент територіального об'єднання країни.

Сучасний відомий фахівець з Італії І.Б. Левін з приводу цього питання пише таке: «Фокусуючи увагу на відсутності» італійця в уже зробленому «єдиному національно-державному просторі Італійського королівства, Массімо д'Адзельо відсилав до спадщини багатівкової роздробленості країни, до її етнолінгвістичної різноманітності. ... Заклик «зробити італійця» прочитувався іноді і як необхідність покінчити з дробленням територіально-адміністративного віднесення жителів півострова. До початку Рісорджіменто в Італії існували вісім держав, кожна – зі своєю митницею, монетою, системою заходів. Окрім того, країна була розділена на безліч провінцій і муніципій: до моменту об'єднання в ній налічувався 7721 міст (у сусідній Франції з територією вдвічі більшою їх було 1 307), з яких 713 сходили до доримської і 1971 – до римської епохи (не випадково середньовічною метафорою Італії була «країна міст»). Чи не кожен з цих населених пунктів був центром, столицею, цита-

деллю чогось – герцогства, графства, абатства і т.д. – і ревниво курирував власні порядки, традиції, звичаї» [2, с. 89].

Наприклад, у мові. У роки Рісорджіменто на так званій стандартній італійській мові висловлюватися тільки один житель Італії із сорока, інші тридцять дев'ять говорили на місцевих діалектах. Загальна для всіх мов, створена на основі флорентійського діалекту часів Данте і Боккаччо, змогла їх потіснити (але не витіснити) тільки з поширенням радіо і телебачення, однак мовної єдності досі досягти не вдалося. Будь-який житель країни здатний за однією-двома фразами безпомилково визначити, з якої області і навіть з якого міста родом його співрозмовник. Нерідко буває так, що як тільки один італієць переходить зі стандартної мови на свій діалект, співрозмовник перестає його розуміти.

Мовою відмінності не обмежуються. Багато жителів Італії сприймають себе насамперед як венеціанців або неаполітанців і тільки потім як італійців. Адміністративно країна розділена на двадцять областей, але є й інший, неофіційний розподіл на Північ і Південь. Північ багатий настільки, що за рівнем життя практично не поступається Північній Європі. Південь на цьому тлі виглядає іншою країною: рівень доходів у Калабрії, Кампанії, Апулії і на Сицилії в два рази нижчий, ніж у Ломбардії, Венето і Емілії-Романьї.

У дуже спрощеній формі наявний економічний поділ Італії можна змалювати так: у країні існує динамічний промисловий і фінансовий центр на Півночі і напіваграрна інертна периферія на Півдні.

У претензіях, які південці і сіверяни висувують один одному, довга історія. Процес, який на Півночі вважали об'єднанням Італії, на Півдні багато хто сприймав як незаконне завоювання Королівства обох Сицилій П'ємонтом (блискуче виклад цієї точки зору дав Томазі ді Лампедуза в романі «Леопард»). Започаткована Муссоліні спроба викувати з мешканців Апеннінського півострова єдину націю, спадкоємицю Римської імперії, не увінчалася успіхом і залишила по собі недобру пам'ять.

В Італії, як і у світі загалом, регіон стає важливим рівнем політичного і економічного діалогу, де національні, наднаціональні і глобальні сили зустрічаються із місцевими вимогами.

Однією із гострих проблем, з якою нерозривно пов'язана регіональна ідентичність, є проблема сепаратизму в Італії.

Згідно з Конституцією Італії, особливі форми й умови автономії мають п'ять регіонів: Фріулі-Венеція-Джулія, Сардинія, Сицилія, Трентіно-Альто-Адідже і Валле-д'Аоста. Саме ці регіони володіють найбільшою політичною та економічною вагою серед усіх адміністративно-територіальних одиниць італійської держави. У них же найбільш яскраво виражені і сепаратистські настрої. Це насамперед пов'язано з історичними причинами.

До прикладу, більша частина провінції Фріулі-Венеція-Джулія, що примикає до Трієста, після Другої світової війни була передана Югославії. З низки численних мовних меншин виділяється етнічна та мовна словенська меншість. В області Трентіно-Альто-Адідже, що включає у себе автономні провінції Тренто і Больцано, близько 70% жителів становлять етнічні німці, адже раніше ці території були частиною Австро-Угорської імперії. Після Першої світової війни за Сен-Жерменським мирним договором Трентіно і Південний Тріоль перейшли до Італійського королівства.

На Сицилії діє партія «Рух за автономію», її очолює губернатор цієї області Р. Ломбардо. Партія представлена, хоча і слабо, в обох палатах італійського парламенту. Її програма – правоцентристська, не виходить за рамки широкої економічної та політичної автономії. Також на Сицилії існує більш радикальна партія – «Рух за незалежність Сицилії» (Movimento per l'Indipendenza della Sicilia, MIS), що бере свій початок від сицилійського руху за незалежність 1943–1947 рр. Основні цілі цього руху представлені у вигляді трьох принципів: деколонізація, самовизначення, незалежність і боротьба з італійською політикою у Сицилії. Вплив цих організацій наразі невеликий [1, с. 85].

У Валле-д'Аоста з 1948 р. офіційно визнаний франко-італійський білінгвізм, причому французька мова виконує статутну і представницьку функцію. Тим часом, проведені в 2011 р. соціологічні дослідження виявили значну перевагу на користь італійської мови. Згідно з результатами опитувань, рідною мовою її назвали 71,58% респондентів, різні говірки/діалекти – 12,16% опитаних, франко-провансальською – 3,21%, французькою – всього 0,99%. Ідентифікатором же регіону є саме франко-провансальські говори. Саме поняття «говір» (фр. Patois) у Валле-д'Аоста втратило негативну конотацію; навпаки, говір називається «мовою серця», що має на увазі особливу прихильність вальдостанців до свого рідного говору [4].

На Сардинії протягом багатьох років існує рух за незалежність від Італії і будь-якої іншої держави (Indipendentismu SARDU). Його розвиток пов'язаний з тим, що, як наполягають його ідеологи, сардинська культура значно відрізняється від італійської, а також із загрозою поступового зникнення сардинської мови. Крім того, у соціальній мережі Facebook створено групу «CantonMaritimo» («Приморський кантон»), що ставить за мету приєднання Сардинії до Швейцарії. Вона висловлює позиції Сардинської партії дії. А. Карузо, один із засновників руху, пропонує передати острів Швейцарії як компенсацію державного боргу, оскільки офіційно визнаний рівень безробіття на острові становить 18,1%. Ще в 2012 р. опитування показало, що 40% жителів Сардинії проголосували б за відділення від Італії [1, с. 87].

Головним якісним показником, за яким розрізняються сепаратистські рухи в Італії, і до того ж дуже значно, є те, наскільки впливовим й активним є те чи інше об'єднання і його ідеї. На поточний момент сепаратистські рухи мають сильний вплив на області в північній частині країни. Це пов'язано насамперед з економічними факторами: наприклад, рівень безробіття в Італії в березні 2016 р. становив 11,4%, а на півдні, наприклад на Сицилії, рівень безробіття в два рази більший, ніж у середньому по країні. Саме тому жителі півночі розглядають себе як «виробників», а південні регіони – як «споживачів», і вважають для себе більш вигідним створення держави без південних регіонів.

Посилення невдоволення Півночі стосовно Півдня призвело до створення Північної Ліги за незалежність Паданії (Lega Nord per l'Indipendenza della Padania). Ліга Півночі була створена в 1989 р. Вона виступає за створення незалежної держави Паданії зі столицею в Мілані за допомогою надання північним провінціям незалежності від аграрного Півдня. В програмних документах «Ліги Півночі» лежать дві тенденції: з одного боку, підкреслюється приналежність північних областей (Паданії) до європейської ідентичності та їх активну участь у глобальній економіці, з іншого боку, партія наполягає на необхідності захисту власної ідентичності і протистояння втручання інститутів і механізмів ззовні. Одним з основних принципів, запропонованих Лігою Півночі, є пункт про створення податкового федералізму. Загалом, ідеологія і політичні дії «Ліги Півночі» не привели до формування досить серйозної загрози державній єдності і територіальній цілісності Італії. Водночас вони зробили досить вагомий внесок у процес певної трансформації політичної системи країни в ЄС, а саме процесу «деволюції», тобто передачі більш широких адміністративних і фінансових повноважень від центрального уряду регіонам [5]. Результати парламентських виборів 2018 року в Італії показали, що євроскептики мають широку підтримку у суспільстві. І саме Ліга Півночі, яка змінила назву своєї політичної сили на Лігу, отримала великий відсоток голосів виборців. Парламентські вибори передбачали, що виборці одночасно голосуватимуть і за депутатів нижньої палати, і за сенаторів. За підсумками на виборах у Сенат найбільше голосів (близько 37 відсотків) набирають разом праві популісти з «Ліги Півночі» Маттео Сальвіні, Forza Італія («Вперед, Італія»), Сільвіо Берлусконі і націонал-консервативна партія «Брати Італії». На другому місці, використовуючи ліві лозунги, – протестний рух «П'ять зірок» на чолі з Луїджі ді Майо (більше 32 відсотків). На третьому місці з результатами майже 23 відсотки голосів – соціал-демократи. На виборах у нижню палату парламенту правоцентристи лідирують з результатом у 37 відсотків голосів, у руху «П'ять зірок» – 32,7 відсотка,

соціал-демократи набирають близько 23 відсотків (у правлячій Демократичній партії при цьому – близько 19 відсотків) [6].

Більше того, в Італії сформувався новий уряд – через три місяці після виборів, які привели до дивного альянсу лівого руху «П'ять зірок» з праворадикальними популістами з «Ліги». На перший погляд, між двома політсилами загального мало, проте тижні інтенсивних переговорів показали, що ідеологічні опоненти можуть досягти компромісу з ключових питань зовнішньої та внутрішньої політики. Їх компроміс був скріплений коаліційною угодою обсягом у півсотні сторінок. У ній, зокрема, вказується про бажання обох партій виступити за скасування санкцій ЄС проти РФ, а також відмовитися від обмежувальних заходів в економіці ЄС. Іншою важливою угодою стало те, що на посаду прем'єр-міністра не претендували лідери партій – Маттео Сальвіні («Ліга») і Луїджі ді Майо (рух «П'ять зірок»). У результаті переговорів вибір несподівано пав на мало кому відомого професора права з Флоренції Джузеппе Конте – людини, яка до цього ніколи не працювала на державних посадах. Але коаліція проіснувала недовго. Кризовим моментом у діяльності стало голосування «Ліги» разом з опозицією за будівництво високошвидкісної залізниці до Франції, це відбулося всупереч позиції руху «П'ять зірок». В Італії популістський рух «П'ять зірок» і лівоцентристська Демократична партія заявили, що дійшли згоди щодо створення коаліційного уряду. Партії домовилися, що на посаді прем'єр-міністра залишиться Джузеппе Конте [7, с. 192].

Італія лише підтвердила тенденцію: більш радикальні суперники традиційних партій стають прийнятним вибором для європейців, які бачать в їхніх популістських гаслах і обіцянках альтернативу і новизну. Європейці чекають від них простих рішень для складних проблем, які накопичувалися роками.

Висновки. Таким чином, найбільш глибоке і комплексне розуміння складного механізму самовизначення італійців можливе лише крізь призму національно-регіонального компонента.

Регіони відіграють усе більш істотну роль у геополітичних процесах. Проблеми регіоналізму перебувають нині в центрі політичного життя багатьох країн.

Регіональні ідентичності мають свою складну структуру і динаміку, що характеризуються субрегіональними кліважами всередині самих регіональних ідентичностей, які визначаються включеними в них етнічними меншинами, сформованими в процесі імміграції. В умовах глобалізації остання обставина, особливо в сенсі посилення останніми роками потоку іммігрантів з країн Близького Сходу та інших регіонів світу, сприяє складанню різноманітних міжетнічних диференціацій всередині самих

регіональних ідентичностей, що актуалізує проблему соціальної та політичної консолідації.

В Італії, незважаючи на досить велику кількість різних сепаратистських рухів і їх активну діяльність, жодному з них не вдалося досягти поставлених цілей і обійти італійську Конституцію. При цьому потрібно зазначити, що положення національних і мовних меншин у країні не можна назвати критичним, позаяк вони представляють свої інтереси в Парламенті (і в Сенаті, і в Палаті депутатів). Наполегливість у діях сепаратистських рухів пов'язана з їх глибоким історичним корінням. Можливим каталізатором рухів може стати проблема напливу біженців з країн Близького Сходу. Величезний наплив мігрантів призведе до погіршення соціально-економічної обстановки в країні, внаслідок чого збільшиться число прихильників різних сепаратистських рухів. У якийсь момент центральна влада може не втримати ситуацію під контролем, і важко бути впевненими, що Італія довго зможе проіснувати як єдина держава.

І наостанок, позитивним моментом для ЄС може вважатися те, що італійські популісти-евроскептики не ставлять на порядок денний питання про вихід Італії з ЄС за прикладом британців.

Сама умовність італійської єдності знижує гостроту суперечок між федералістами та унітаристами і служить гарантією того, що політичні пристрасті в Італії не досягнуть критичного рівня. В Італії спроби окремих регіонів змінити відносини з центром пов'язані в основному з економічними міркуваннями, тому простого перерозподілу повноважень на їх користь буде цілком досить для того, щоб зберегти єдність країни, нехай і на інших, федеративних засадах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Баранов А.В. Сепаратизм в современной Италии: факторы развития, институционализация, политические стратегии. *Человек. Сообщество. Управление*. 2015. Т. 16. № 12. С. 78–90.
2. Левин И.Б. Национальная идентичность в условиях глобализации (на материале Италии). *Новые тенденции во внутренней политике развитых стран*. Москва, 2005. 166 с.
3. Линтнер В. Италия. История страны. Москва, 2008. 384 с.
4. Моисеева Д.П. Валле-д'Аоста на перекрестке языков и идентичностей. *Диалог культур*. 2015. № 8. URL: <http://www.regionalstudies.ru/journal/homejournal/rubric/2012-11-02-22-11-32/366—q—q.html> (дата звернення 13.03.2021).
5. Giorgia Bull and Filippo Tronconi. The elusive nature of the Lega Nord. *Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe: From Local to Transnational*. Routledge, 2012. P. 123.
6. Elezioni Politiche. 2018. URL: https://www.corriere.it/elezioni-2018/risultati-politiche/camera.shtml?refresh_ce-cr (дата звернення: 12.03.2021).

7. Rostetska S. Features of regional identity formation in the UK and Italy: comparative analysis. Development trends of scholarly knowledge in philosophy, sociology and political sciences : collective monograph / O.A. Dolzhenkov, L.M. Dunayeva, N.P. Hedikova, L.M. Khyzhniak, etc. Lviv–Toruń : Liha-Pres, 2019. P. 187–204.

REFERENCES:

1. Baranov, A.V. (2015). Separatizm v sovremennoj Italii: faktory razvitiya, institucionalizaciya, politicheskie strategii. Chelovek. Soobshchestvo. Upravlenie. T. 16. No. 12. S. 78–90.
2. Levin, I.B. (2005). Nacional'naya identichnost' v usloviyah globalizacii (na materiale Italii). Novye tendencii vo vnutrennej politike razvityh stran. Moskva. 166 s.
3. Lintner, V. (2008). Italiya. Istoriya strany. Moskva. 384 s.

4. Moiseeva, D.P. (2015). Valle-d'Aosta na perekrestke yazykov i identichnostej. Dialog kul'tur. 2015. No. 8. URL: <http://www.regionalstudies.ru/journal/homejurnal/rubric/2012-11-02-22-11-32/366—q—q.html>.

5. Giorgia Bull and Filippo Tronconi (2012). The elusive nature of the Lega Nord. Mapping the Extreme Right in Contemporary Europe: From Local to Transnational. Routledge. R. 123.

6. Elezioni Politiche (2018). Retrieved from: https://www.corriere.it/elezioni-2018/risultati-politiche/camera.shtml?refresh_ce-cp.

7. Rostetska, S. (2019). Features of regional identity formation in the UK and Italy: comparative analysis. Development trends of scholarly knowledge in philosophy, sociology and political sciences: collective monograph / O.A. Dolzhenkov, L.M. Dunayeva, N.P. Hedikova, L.M. Khyzhniak, etc. Lviv–Toruń: Liha-Pres, 2019. P. 187–204.

Features of the formation of regional identity: case of Italy

Rostetska Svitlana Ivanivna

Candidate of Political Science,
Assistant Professor,
Assistant Professor at the Department
of Political Science and Law
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K.D. Ushynsky
Staroportofrankivska str., 26,
Odessa, Ukraine

Each country is characterized by its own characteristics of the policy of forming a national identity based on regional identities.

The article identifies the specifics of the process of forming a regional identity in Italy, as a country with examples of devolution in the system of ties of the Center–Regions, the presence of political crises and conflicts.

The study takes into account the context of both the historical heritage and modern globalization processes, which undoubtedly play an important role in constructing a model of regional identity of any state.

It is noted that in Italy, despite a fairly large number of different separatist movements and their active work, none of them managed to achieve their goals and circumvent the Italian Constitution. It should be noted that the situation of national and linguistic minorities in the country cannot be called critical, as they represent their interests in Parliament (both in the Senate and in the Chamber of Deputies). Persistence in the actions of separatist movements is associated with their deep historical roots. A possible catalyst for movement could be the problem of the influx of refugees from the Middle East. The huge influx of migrants will worsen the socio-economic situation in the country, which will increase the number of supporters of various separatist movements. At some point, the central government may not keep the situation under control, and there will be no guarantee that Italy will be able to exist as a single state for a long time. However, in Italy, attempts by individual regions to change relations with the centre are mainly related to economic considerations, so a simple redistribution of powers in their favour will be enough to preserve the unity of the country, albeit on a different, federal basis.

It is noted that a positive aspect for the EU can be considered the fact that Italian populist Eurosceptics do not put on the agenda the issue of Italy's withdrawal from the EU following the example of the British.

Key words: identity, national identity, regional identity, conflict, political crisis, separatism.

Khevturiani Amiran
Kharchilava Lili

Theoretical and methodological aspects of separatism as a political phenomenon

UDC 32.323.01:323.173
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.11>

Khevturiani Amiran
Doctor of International Relations,
Professor, Academician,
Georgian Technical University
Kostova str., 77,
Tbilisi, Georgia

Kharchilava Lili
Doctoral Student at the Faculty of Law
and International Relations
Georgian Technical University
Kostova str., 77,
Tbilisi, Georgia

Modern society is entering an era characterized by the emergence of new challenges: progressive nationalism, terrorism, religious intolerance, as well as increasingly asserting itself political separatism. The latter showed its destructive potential at the end of the 20th century during the collapse of a number of states in Asia, Africa and Europe, which for a long time existed as a single statehood. In the modern world, a number of ethnically heterogeneous states face ethnic challenges that take the form of ethno-political conflicts and even internal (separatist) wars. Thus, this phenomenon goes beyond national and regional security problems and acquires an international character.

The study of the phenomenon of separatism is complicated by the fact that both in science and practical politics, it has a clearly expressed emotional context, since both the subjects of an open political struggle and participants scientific discourse operate with fundamental values that affect the ethnic, cultural or national identity of large social groups. Therefore, separatism seems to be one of the most difficult problems in the field of political and conflictological studies, since it is associated with a serious threat to the existence of the integrity of the state and its sovereignty.

By the nature of any phenomenon (including separatism), we mean the sources from which it was formed. Such sources are various kinds of factors: internal and external; subjective and objective. The key essential characteristic of separatism is the tendency to separate groups within integral national formations in connection with the actualization of territorial and ethnic identity. Thus, separatism is associated with the emotional and sacred component of the mass consciousness and with the attributes of the nation state.

Key words: separatism, irredentism, regionalism, independence, federalism, superethnos.

Introduction. In the works of most scholars throughout the history of political thought, the essence of separatism was considered in the context of its negative consequences for the integrity of state borders and the preservation of sovereignty.

According to the American political scientist D. Horowitz, separatism is active actions to withdraw a territory and the population living on its territory from a larger state, of which it is a part. The researcher pays attention, first of all, to the legal side of the issue, placing at the forefront the problem of preserving/violating sovereignty, which, as a rule, is spelled out in the Constitution. Separatism always turns out to be closely related to the concept of “sovereignty”, since it presupposes a violation of the territorial integrity of the state as its attributive property. It was in the change in ideas about the essence and content of sovereignty that, according to the author, the greatest contradictory opinions on the problems of nation-state building were manifested [2, p. 42].

Concept of “separatism” vs “secession”. The “generic” term of separatism is the concept of secession. The diversity of the phenomenon of separatism has led to the fact that the problem of secessionism, as a political and civil phenomenon, “drowned” in numerous works devoted to the description of various movements, types and forms of separatism. Often in the political science literature you can find the use of the term “separatism” and “secessionism” as synonyms. Perhaps, this can be called true only in a legal vein, when direct secession (separatism) takes a legally enshrined form – secession. From

the point of view of political processes and the mood of civil society, everything is a little more complicated.

The significant number of forms of secession that can be exploited by territories within a country is a growing problem faced by many European countries. Secession is no longer just a legal possibility of leaving the composition, it is the result of the alienation of society and the state, which has become a deep contradiction. Most modern scholars emphasize the unproductiveness of secession as a tool for overcoming the fundamental problem of the relationship between society and the state [3, p. 66]. In general, the phenomenon of political alienation is a consequence of the formation of any state [4], which, by redistributing resources, realizes the right to a monopoly on violence based on unlimited amount of seized public resources. The measure of civil alienation is determined by the ratio of the actions of power to the total number of actions of individuals.

In science separatism is most often called the desire of individual parts of the state to secede, to stand apart as a new state or autonomous entity on national, religious or linguistic grounds [5, p. 398].

Due to the complexity of the nature of separatism, it can be considered in different aspects: legal (legal), political, ideological, socio-cultural, etc. From a legal point of view, separatism is a certain purposeful, legally regulated behaviour, a special legally significant activity. Some scholars (for example, S. Huntington) interpret separatism precisely as illegal activity aimed

at the withdrawal of autonomy from a sovereign state [6, p. 132].

Taking into account the fact that most modern states are polystructural and polyethnic, the presence and strengthening of ethnic contradictions becomes an objective prerequisite for the formation of separatist sentiments and actions. They are usually based on sociocultural, linguistic, socio-economic disproportions and even ecological differences, perceived by the ethnic minority as a manifestation of discrimination on the part of the government (the so-called "Centre"), which protects the interests of only the ethnic majority (or "superethnos"). Political discrimination as one of the conditions for the emergence of separatist movements and sentiments usually manifests itself in the fact that, unlike the dominant majority, a small ethnic unit is deprived or limited in political rights. The situation is aggravated by economic discrimination.

The range of reasons and prerequisites for the emergence of separatism is very wide. It is worth highlighting the fact that American and British researchers, who have accumulated the most experience in studying this phenomenon, focus on the socio-economic factor in the formation of separatist movements. As a specific factor, there are intergroup relations that develop between ethnic groups with different levels of socio-economic development, which largely determine the behaviour of these groups.

In this vein, theoretical grounds are put forward that the more economically developed, richer regions show a greater tendency towards secession. Arguments in favour of this position come, for the most part, from the study of a number of cases of ethnic separatism in the post-Soviet space.

Among researchers who have studied similar phenomena in other parts of the world, mainly in Asia and Africa, the opposite opinion prevails, however, that the richer regions prefer to remain part of the ethno-federal system, since in this case they have much more benefits for yourself. From this point of view, the poor regions are the most exploited part of the country, and they, of course, are more likely to raise the banner of secession at the first opportunity. There is a rather serious theoretical contradiction that requires at least a partial resolution.

Theoretical provisions based on the so-called "dilemma of ethnic security", suggest that the most economically developed ethnic regions of a multinational state will be the first candidates for secession from the federation [7].

States in which national minorities are concentrated on one territory stand out in the theory of security dilemma as an independent case, since there is a potentially more convenient way to resolve this dilemma: instead of escalating ethnic tension by creating mutual threats or cultivating mutual fears, any ethnic group can impose the main hopes

of avoiding such threats to withdraw from the ethno-federal system.

Forms of contemporary separatism. Separatism can be carried out in different forms (ideas, actions, slogans), remaining unchanged in ideological content and preserving the nature of an illegal or at least legally ambiguous phenomenon. Moreover, in the case of an obvious antisocial and illegal nature of this phenomenon, we have every right to characterize its form and the actions of supporters of separatist ideas as extremist, since the very fact that a certain behavioural form is illegal includes the "extreme" ways and methods of achieving the designated targets [8].

Today in the world political and territorial isolation is increasingly becoming the cause of extremist activity. The essence of modern extremist movements characterizes the attitude towards "their" isolated territory, which is the material basis for the functioning of a social community that makes it possible to identify as separatist most of them [9].

The main element of any separatist conflict remains an identity crisis, which consists in a change in the national, political and religious self-identification of the population, an increase in the role of nationalist groups and organizations and their political activity [10].

In this work, separatism is defined as a political movement that arises in geographically heterogeneous states and is aimed at the withdrawal of a separate territory from an integrated state to create a new independent state (that is, a secession that will result from this process) or inclusion in another state (Irredentism).

Along with separatism, such forms of disintegration as regionalism and autonomy are distinguished.

Separatism is the result of a disintegration process that takes place in an extremely dynamic and active mode. Note that autonomy and regionalism do not entail the separation of an autonomous territory from a single state and usually act as the first stages of the disintegration process.

Another stage in the disintegration process is regionalism. It is characterized by the dissatisfaction of certain regional and ethnic groups with their position and their desire to recognize the cultural isolation and economic independence of the region, the struggle for reforms, but within the existing state structure [11, p. 23].

Autonomy is an appeal by the inhabitants of a territory to the idea of recognizing it as autonomy, to the consolidation of specific rights and privileges in the management rights of any part of the state in the main law of the country and other normative legal acts. Autonomy differs from separatism by the struggle for the recognition of the region's rights to self-government within the framework of existing legislation, without the requirements of independence, and from regionalism – by a wider set of requirements for economic, socio-cultural and political independence [11, p. 24].

It would seem that it is easiest to typologize separatism by its nature and ideological colouring: religious, ethnic, sociolinguistic. However, many of these components turn out to be closely intertwined and represent a “tangle of contradictions”. Although most often you can find precisely the ethnic and religious types of separatism, the subjects of which are the corresponding minorities. At the same time, any type of separatism, regardless of its nature, is based on a misunderstood principle of self-determination, when any ethnic (confessional) or socio-cultural (linguistic) community must have its own state-formalized territory. In documents of international law, in the laws of various states, in political theory, such there is no interpretation of the principle of the right of nationalities and ethnic groups to self-determination.

In international legal documents, the right to self-determination is understood as the right not of national-ethnic groups, but of territorial communities, to build their own system of government, taking into account the democratically expressed will of the population of the territory and, naturally, without infringing on the political, social and cultural rights of the rest of the population, relying on recognition the existing system of statehood. First of all, for national groups, self-determination is the realization of their rights to actively participate in various social and political processes, to form their own, unique civic associations that most effectively solve local problems [12].

Often national – ethnic separatism intensifies in the context of a socio-economic crisis, rising unemployment, crime, widening gap between the poor and the rich, increasing differentiation of citizens, in the course of a tough struggle for power. All these factors are used by national ethnic groups or regional elites as a tool to put pressure on the central government and often turn into violent conflict.

The tendencies of ethnic separatism, due to the special character of ethnic solidarity, the so-called “ethnic favouritism” or nepotism, poses a great threat to the country’s integrity. People’s tendencies to favour vital groups, that is, relatives, family, and act at the same time with them in conflict situations [13, p. 17].

Encroachment on the sovereignty of the state by any groups using the ideas of separatism is another important aspect of the analysis of this phenomenon. The aspect is largely legal. Modern researchers believe that the current state has power over the territory outlined by the established boundaries. Thus, the dominant factor in relations between the state and national groups wishing to secede is the principle of sovereignty over a certain territory, or, in other words, the principle of territoriality.

Various national groups constantly refer to the right of nations to self-determination, which is enshrined in some of the most important international legal acts.

However, the right of nations to self-determination is not at all the basis of the right to secede from the state. The absence of a universally valid right to self-determination leads to secession, which, thus, comes into direct conflict with the international legal foundations of the state’s territorial sovereignty. The consequence of this, most likely, would be the endless disintegration of states, accompanied by resettlement, if such a right existed and was consistently applied [14, p. 21].

Religious separatism should be especially noted in this context. Religious separatism, in contrast to ethnic separatism, is predetermined by ideological or religious attitudes towards the creation of territorial autonomy on a confessional basis (for example, the Protestant “ultra” in Northern Ireland, the religious sect “Aum Senrikyo” in Japan, the Islamic movement “Muslim Brotherhood” in the Middle East, etc.) or an independent theocratic state. In recent years, the problem of Islamic separatism has become much more urgent. It’s like with external influence from states and organizations interested in destabilizing the political situation on the territory of a particular state (material support of anti-government organizations, export of extremist views, “warming up” separatism, etc.) [15, p. 16].

In the event of the emergence and escalation of interreligious and interethnic conflicts, the dominant role in most cases belongs to extremist movements within the framework of religious and national-ethnic separatism.

Conclusions. It is important to understand the principle of self-determination as a special political process, during which it is necessary to take into account the complex nature of the relationship between rights and obligations, provided that this principle is implemented. In our opinion, in modern conditions it should not be reduced to the limited format “one state for one nation”. In this paper we are of the opinion that this principle is extremely destructive, because:

firstly, the issue of the contradiction between the principles of state sovereignty, which implies the unity and indivisibility of the territory and the principle of nationality, which implies the territorial isolation of the people/peoples, remains unresolved;

secondly, there is still no single approach to the criteria for determining the possibility of self-determination and further independent existence and development.

To date, secession is the only developed legal condition for self-determination, which implies:

the right to exercise secession must be enshrined in the current Constitution of the country. But at the same time, the very provisions of the Constitution or the status of the subject (territory) cannot serve as a basis for secession, since they may be inconsistent/contrary to the norms of the national Constitution, the constitution can recognize the right to self-determination only under the federal structure of the state. In other forms

of administrative-territorial structure, the right to secession is not granted;

the right of an ethnic group to self-determination should be exercised only in certain, legally established forms. At the same time, there should be a guarantee of the observance of the interests of this ethnos, as well as all other ethnic groups that previously formed a single state with it. The observance of universally recognized human rights (of the country's population as a whole) also remains obligatory;

in the event of a secession, it is necessary to objectively assess the feasibility of the chosen form of self-determination, especially if full separation/secession from the state is assumed.

Another important specificity of secession is that it is possible only under federalism. In this case, the right to exercise secession is recognized only if the federation was based on the national-territorial principle with the right of nations to self-determination. Only if the above conditions are met, secession can be recognized as the optimal legal form of territorial separation. At the same time, it is worth paying attention to the fact that territorial and political isolation is a narrower concept than the ethno-religious self-determination of the people.

BIBLIOGRAPHY:

1. Тишков В.А. Реквием по этносу: Исследования по социально-культурной антропологии. Москва : Наука. 2003. 544 с.
2. Горовиц Д. Ирредентизм, сепаратизм и самоопределение. Национальная политика в Российской Федерации. Москва : Наука, 1993. С. 147.
3. Фарукшин М.Х. Этничность и федерализм. Казань. 2013. С. 49–106.
4. Макаренко В.П. Теория сецессии: посылки, аргументы и следствия. *Вестник Московского университета: Сер. 18: Социология и политология*. 2006. № 2. С. 17–41.
5. Политическая энциклопедия. В 2-х томах. Т. 2. Москва : Мысль, 1999. С. 398–399.
6. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. Москва : «Издательство АСТ», 2003. С. 234.
7. Денисова Г.С. Этнический фактор в чеченском кризисе. *Научная мысль Кавказа*. № 3. 1996. С. 54–60.
8. Политическая энциклопедия. В 2-х томах. Т. 2. Москва : Мысль, 1999. С. 399.
9. *Правовые основы противодействия экстремистской деятельности* : материалы Всероссийской научно-практической конференции (11 февраля 2011 года). Тюмень : Вектор Бук, 2011. С. 89.
10. Болотникова О.Р. Территориальная целостность государств и право наций на самоопределение: возможен ли компромисс? *Актуарные проблемы мировой политики и мировой экономики*. Москва : Издательство Перо, 2010. С. 33.
11. Лубский А.В. Глобализация и регионализация: к методологии исследования. *Глобализация и регионализация в современном мире* : материалы международной научной конференции. Ростов-на-Дону : Социально-гуманитарные знания, 2002. С. 23.

12. Байрамов И.М. Проблема этнического сепаратизма в социальной психологии. Баку, ТолГУ, 2011. С. 2.

13. Ванханен Т. Этнические конфликты: их биологические корни в этническом фаворитизме. Москва : Кучково поле, 2014.

14. Бабкин И.О. Феномен этнического сепаратизма : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата политических наук. Ставрополь, СГУ, 2002.

15. Поляков А.Е. Сепаратизм как форма политико-правовой девиации: теоретико-правовой аспект : автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербургского государственного ун-та, 2003.

REFERENCES:

1. Tishkov, V.A. (2003). *Rekvjem po jetnosu: Issledovanija po social'no-kul'turnoj antropologii*. Moscow : Nauka, 544.
2. Gorovic, D. (1993). Irredentizm, separatizm i samoopredelenie. *Nacional'naja politika v Rossijskoj Federacii*. Moscow: Nauka, 147.
3. Farukshin, M.H. (2013). *Etnichnost' i federalizm*. Kazan. 49–106.
4. Makarenko, V.P. (2006). Teorija secessii: Posylki, argumenty i sledstvija. *Vestnik Moskovskogo universiteta: Ser. 18: Sociologija i politologija*. No. 2, 17–41.
5. *Politicheskaja jenciklopedija*. (1999). V 2-h t. T. 2. Moscow : Mysl, 398–399.
6. Hantington, S. (2003). *Stolknovenie civilizacij*. Moscow: "Izdatelstvo АСТ", 234.
7. Denisova, G.S. (1996). Jetnicheskij faktor v chechenskom krizise. *Nauchnaja mysl Kavkaza*. No. 3. 54–60.
8. *Politicheskaja jenciklopedija*. (1999). V 2-h t. T. 2. Moscow : Mysl, 399.
9. *Pravovye osnovy protivodejstvija jekstremistskoj dejatel'nosti: Materialy Vserossijskoj nauchno-prakticheskoj konferencii (11 fevralja 2011 goda)* (2011). Tjumen : Vektor Buk, S. 89.
10. Bolotnikova, O.R. (2010). Territorial'naja celostnost' gosudarstv i pravo nacij na samoopredelenie: vozmozen li kompromiss? *Aktuarnye problemy mirovoj politiki i mirovoj jekonomiki*. Moscow : Izdatelstvo Pero, 33.
11. Lubsij, A.V. (2002). Globalizacija i regionalizacija: k metodologii issledovanija. *Globalizacija i regionalizacija v sovremennom mire: Materialy mezhdunarodnoj nauchnoj konferencii*. Rostov-na-Donu: Socialno-gumanitarnye znanija, 23.
12. Bajramov, I.M. (2011). *Problema etnicheskogo separatizma v social'noj psihologii*. Baku, TolGU, 2.
13. Vanhanen, T. (2014). *Etnicheskie konflikty: ih biologicheskie korni v etnichskom favoritizme*. Moscow : Kuchkovo pole.
14. Babkin, I.O. (2002). *Fenomen jetnicheskogo separatizma: Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata politicheskikh nauk*. Stavropol : SGU.
15. Poljakov, A.E. (2003). *Separatizm kak forma politiko-pravovoj deviacii: Teoretiko-pravovoj aspekt: Avtoreferat dissertacii na soiskanie uchenoj stepeni kandidata juridicheskikh nauk*. Sankt-Petersburg: Izd-vo Sankt-Peterburgskogo gosudarstvennogo un-tu.

Теоретичні та методологічні аспекти сепаратизму як політичного явища

Хевцуріані Аміран

PhD з міжнародних відносин, професор,
академік,
Грузинський технічний університет
вул. Костава,
77, Тбілісі, Грузія

Харчилава Лілі

аспірант факультету права
та міжнародних відносин
Грузинського технічного університету
вул. Костава, 77,
Тбілісі, Грузія

Сучасне суспільство вступає в епоху, що характеризується появою нових викликів: прогресивного націоналізму, тероризму, релігійної нетерпимості, а також політичного сепаратизму, що поширюється дедалі більше. Останній продемонстрував свій руйнівний потенціал наприкінці XX століття під час розпаду низки держав в Азії, Африці та Європі. У сучасному світі низка етнічно неоднорідних держав стикаються з етнічними проблемами, що набувають форм етнополітичних конфліктів і навіть внутрішніх (сепаратистських) війн. Таким чином, це явище виходить за рамки проблем національної та регіональної безпеки та набуває міжнародного характеру.

Дослідження явища сепаратизму ускладнюється тим, що як у науці, так і в практичній політиці це явище має чітко виражений емоційний контекст, оскільки як суб'єкти відкритої політичної боротьби, так і учасники наукового дискурсу оперують фундаментальними цінностями, що корелюють з етнічною, культурною або національною ідентичністю великих соціальних груп. Сепаратизм видається однією з найскладніших проблем у галузі політичних досліджень, оскільки він пов'язаний із серйозною загрозою існуванню цілісності держави та її суверенітету.

Під природою будь-якого явища (включаючи сепаратизм) ми маємо на увазі джерела, з яких воно походить. Такими джерелами є різного роду фактори: внутрішні та зовнішні; суб'єктивний та об'єктивний. Ключовою суттєвою характеристикою сепаратизму є тенденція до відокремлення груп у рамках цілісних національних утворень у зв'язку з актуалізацією територіальної та етнічної ідентичності. Отже, сепаратизм пов'язаний з емоційним та сакральним складниками масової свідомості та з атрибутами національної держави.

Ключові слова: сепаратизм, ірідентизм, регіоналізм, незалежність, федералізм, суперетнос.

РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Горулько Ольга Юріївна

Гендерна компетентність – дієвий механізм утворення паритетного парламенту

УДК 328.1:305

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.12>

Горулько Ольга Юріївна
аспірантка кафедри парламентаризму
та політичного менеджменту
Національної академії державного
управління при Президентів України
вул. Антона Цедіка, 20,
Київ, Україна

У статті аналізуються сутність і особливості діяльності паритетного парламенту, в складі якого гендерна рівність досягається співвідношенням 50 на 50, та одного з механізмів його утворення – гендерної компетентності, якою мають оволодіти політики і публічні службовці задля реалізації гендерної політики в державі. Встановлено, що паритетні парламенти утворені в країнах із найбільш розвинутою демократією (Португалія, Швеція, Франція, Німеччина, Шотландія); вони характеризують еволюційний розвиток інституту парламентаризму, забезпечують особливий статус парламенту в державах із парламентською та парламентсько-президентською формами правління. Охарактеризовано базові показники паритетних парламентів: кількість представників обох статей у парламенті; якість законодавчих і нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення гендерної рівності; рівень політичної культури в суспільстві, пов'язаний із реалізацією принципу паритетної демократії, який характеризується визнанням у суспільстві і державі рівноправності внеску жінок і чоловіків у розвиток демократії; рівень гендерної компетентності, що характеризується сукупністю знань, умінь, досвіду, мотивації, особистих якостей щодо дотримання рівності прав і свобод представників обох статей. Наголошено на наявності недоліків у чинному законодавстві України щодо дотримання принципів гендерної рівності, не вирішених питаннях щодо гендерних зобов'язань України, недостатньому утвердженні цінності гендерної рівності в усіх сферах соціального життя, відсутності вироблених гендерних стратегій та відповідної до них гендерної політики. Виявлено позитивну тенденцію розвитку гендерної паритетності у Верховній Раді України – вищому і єдиному законодавчому органі влади в державі. Акцентовано на необхідності формування в публічних службовцях і політиків гендерної компетентності як складника їх професійної компетентності. Запропоновано структуру програми підготовки гендерно компетентних політиків.

Метою дослідження є обґрунтування сутності й особливостей діяльності паритетного парламенту та необхідності формування гендерної компетентності в публічних службовцях і політиків як дієвого механізму його утворення.

Результати дослідження можуть бути використані в роботі Верховної Ради України та її апарату з метою підготовки гендерно компетентних народних депутатів та їх помічників, які своєю професійною діяльністю сприяють формуванню і розвитку гендерної політики в державі.

Ключові слова: гендерна політика, паритетний парламент, гендерна рівність, гендерна компетентність.

Вступ. Становлення України як розвинутої соціально-правової держави з високим рівнем життя і політичною стабільністю зумовлює необхідність комплексного аналізу однієї з важливих проблем теорії і практики політології – формування гендерної політики шляхом застосування демократичного принципу рівноправної участі політиків у державотворчих процесах, визнання принципів гендерної паритетності та професійної здатності до їх діяльності як важливого компонента професійної компетентності та демократичного розвитку держави і суспільства.

Гендерна компетентність політиків та публічних службовців як основних політичних акторів є одним із дієвих механізмів досягнення гендерної рівності в парламенті, державі і суспільстві, запорукою створення передумов для більшої демократії та самореалізації кожної особистості незалежно від її статі.

З огляду на деякі недоліки у виконанні Україною гендерних зобов'язань, які відображено у Стратегії гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки та імplementовано в чинне законодавство (Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року тощо), виникає потреба у формуванні гендерної компетентності в публічних службовців і політиків як складника їх професійної компетентності. Це сприятиме «розгойдуванню» доволі стійких гендерних стереотипів, які панують у суспільній свідомості, та підвищенню рівня політичної культури, яка формується на основі суспільних цінностей.

Аналіз теоретичного і прикладного наукового доробку у сфері парламентаризму, зокрема утворення паритетних парламентів, які функціонують у державах із розвинутою демократією, є досить

актуальним питанням і предметом вивчення для вітчизняних науковців.

Мета та завдання. Метою статті є узагальнення підходів до виявлення сутності й особливостей паритетного парламенту та одного з механізмів його утворення – гендерної компетентності публічних службовців і політиків, що сприятиме вирішенню гендерних зобов'язань України, пов'язаних із забезпеченням рівних прав і можливостей жінок та чоловіків, утвердженню цінності гендерної рівності в усіх сферах соціального життя, виробленню гендерних стратегій та відповідної до них гендерної політики.

Методи дослідження. Формування узагальнених уявлень про паритетний парламент та гендерну компетентність як одну з його базових характеристик забезпечувалось шляхом використання методів теоретичного й компаративного аналізу. Системний підхід застосовано для розгляду проблеми утворення гендерної паритетності в парламенті, обґрунтування необхідності формування гендерної компетентності у публічних службовців і політиків, розробки структури та змісту програми навчального тренінгу з підготовки гендерно компетентного політика.

Результати. Надбанням соціально-політичного дискурсу останнього десятиліття стало поняття «гендерна політика», яке означає заходи, спрямовані на ліквідацію або попередження дискримінації за ознакою статі в суспільстві. Така політика спрямована на утвердження гендерної рівності між жінками і чоловіками у прийнятті суспільно важливих рішень.

Нині світова спільнота формує нові принципи гендерної політики, які формують сучасну ідеологію гендерного паритету і включають гендерну рівність, врахування специфічних інтересів жінок і чоловіків у процесі формування політики, забезпечення рівних прав і можливостей незалежно від статі, рівний доступ жінок і чоловіків до прийняття рішень на всіх рівнях, рівну участь чоловіків і жінок в економічних, соціальних та культуротворчих процесах, зменшення гендерної нерівності, засвоєння принципів паритетної демократії.

Науковці виокремили кілька типів державної політики щодо становища жінок – патріархальний,

патерналістський, егалітарний [17], які передували політиці гендерної паритетності (табл. 1).

Як бачимо з таблиці 1, егалітарний тип державної політики основною метою має усунення ставово-рольових відмінностей у процесі соціалізації особи, досягнення такого стану суспільства, коли жінкам і чоловікам гарантовані рівні можливості для реалізації їхнього творчого та інтелектуального потенціалу.

Таким чином, політика гендерної паритетності виникла на ґрунті, що забезпечив гендерний баланс і змінив свідомість у більшості громадян, зокрема країн-учасниць ЄС, які змогли в останню чверть століття виправити ситуацію з низькою репрезентацією жінок в органах влади. Європейське Економічне Співтовариство з часу свого заснування розробило повний цикл програм, пов'язаних із жіночими питаннями. Ці програми мали на меті забезпечення «рівних можливостей для жінок та чоловіків у соціальному, професійному та політичному житті, допомогу жінкам, які зазнали перешкод, заходів для підвищення свідомості». Такі дії з боку ЄС спочатку мали дві основні цілі:

- додати соціально-політичний вимір до регуляторних правил, що мають зв'язок з економічною політикою;

- зробити певні кроки до ліквідації умов структурної кризи на ринку праці для жінок [22].

Надалі вони забезпечили реалізацію принципу паритетної демократії, сформували паритетні парламенти у провідних державах Європи, зокрема таких як Португалія, Швеція, Франція, Німеччина, Шотландія [1], де гендерна рівність досягла співвідношення представників жіночої і чоловічої статі 50 на 50.

Паритетну демократію науковці розглядають як «оптимальну модель системи стримувань і противаг, що забезпечує реалізацію рівних прав і можливостей для всіх учасників демократичного процесу, створюючи певний баланс інтересів. Відлік становлення паритетних відносин та взаємин можна розпочати з розвитку конституціоналізму та парламентаризму, реалізації принципу розподілу влад» [5]. Окремі питання розуміння проявів паритетної демократії досліджувались вітчизняними

Таблиця 1

Типи державної політики щодо становища жінок, що передували політиці гендерної паритетності

Тип державної політики		
<i>патріархальний</i>	<i>патерналістський</i>	<i>егалітарний</i>
чіткий розподіл функцій між жінками і чоловіками в сім'ї та суспільстві	досягнення юридичної рівноправності в соціальному стані жінок і чоловіків	створення рівних умов для самореалізації особистості в усіх соціальних сферах, незалежно від статі
обмеження участі жінок у процесі прийняття управлінських рішень і громадській діяльності	широка участь жінок у громадській діяльності; створення умов для поєднання жінками трьох ролей: професіонала, матері і господині	участь жінок в усіх сферах життєдіяльності суспільства, включаючи державне управління

Джерело: розроблено автором на основі [17]

і зарубіжними науковцями, які у своїх працях розглядали проблеми розподілу влади системного та функціонального характеру, взаємодію держави і громадянського суспільства, досягнення легітимності представницьких органів влади, що формуються шляхом загальних виборів та приймають колегіальні політико-управлінські рішення, які мають задовольняти публічні інтереси суспільства [3; 6; 7; 9; 4].

Утвердження принципів паритетної демократії легітимізує механізми формування і здійснення влади, взаємодії різних політичних та соціальних суб'єктів. Тому паритетна демократія сприймається як найоптимальніша форма вирішення суспільних задач, на що вказують і розглянуті нами порівняльні показники індексів демократії та гендерної рівності:

– за індексом демократії Україна у 2020 році посіла 79 місце серед 167 держав [4], тоді як перші місця посіли Норвегія, Ісландія, Швеція;

– за індексом гендерного розриву (Global Gender Gap Report) у 2020 році Україна посіла 59-е місце серед 153 держав, який враховує національні статистичні дані, рівень досягнень і можливостей чоловіків і жінок щодо економічної участі, кар'єрні перспективи, політичні права, здоров'я та тривалість життя та освіти. У десятку країн за індексом гендерного розриву увійшли Ісландія, Норвегія, Фінляндія, Швеція, Ірландія, Руанда, Філіппіни, Швейцарія, Словенія та Нова Зеландія [21].

Запорукою ефективності й успішності багатьох європейських країн, таких як Німеччина, Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, де рівень життя є достатньо високим, є гендерний паритет, гендерно орієнтоване бюджетування на всіх рівнях та гендерна експертиза в законодавчому процесі.

Залежність демократії і гендерності очевидна. Тому очевидним є і той факт, що держави з вищим індексом демократії формують паритетні парламенти і досягають гендерної рівності, по-перше, завдяки відповідальному ставленню до виконання власних гендерних зобов'язань, по-друге, завдяки розвитку політичної культури суспільства, що сприяє поступовій заміні традиційних гендерних стереотипів на сучасні демократичні цінності, по-третє, завдяки професійально підготовленим фахівцям для роботи в парламенті, які володіють, серед інших складників професійної компетентності, *гендерною компетентністю*, під якою ми розуміємо сукупність знань, умінь, досвіду, мотивації, особистих якостей щодо дотримання рівності прав і свобод обох статей.

Тому до *гендерно компетентних фахівців* ми зараховуємо тих, хто визнає і дотримується принципу паритетної демократії. Верховна Рада України ув цьому питанні, на наш погляд, має бути взірцем, а народні депутати України мають демонструвати високий рівень політичної культури, ген-

дерної компетентності і відповідати вимогам сьогодення, зокрема щодо виконання ними гендерних зобов'язань держави.

Так, Україна, виконуючи вимоги Угоди про Асоціацію з ЄС, прийняла низку нормативно-правових актів, пов'язаних із виконанням Глобальних цілей сталого розвитку. Це, зокрема, Національна доповідь «Цілі сталого розвитку: Україна», якою визначено цільові орієнтири для досягнення до 2030 року, які відображені в національній системі завдань і показників [18]. У цих документах визначені цілі, національні завдання та комплекс заходів на зазначений термін. Однак темпи їх виконання незадовільні, а певні позиції залишаються проблемними (гендерний розрив у економічних можливостях, політична участь, гендерні стереотипи). Це стосується і Верховної Ради України, яка в умовах демократичного розвитку держави, на жаль, не є прикладом для інших інститутів держави щодо набуття ними інституційної спроможності і реалізації гуманістичних цінностей, зокрема, пов'язаних із гендерною проблематикою [19]. Так, у Верховній Раді України IX скликання Індекс гендерного розриву зріс до 21%, тоді як у світі в середньому він становить 25%; у країнах Європи – 30% і більше (наприклад, у парламенті Іспанії 44%); серед 23 Комітетів у парламенті IX скликання лише 5 очолюють жінки; більшість працівників Апарату Верховної Ради – жінки (68%), водночас на посадах керівників структурних підрозділів Апарату та їх заступників – жінок 44%, а чоловіків 56%; у керівництві Апарату ВРУ на 7 посадах немає жодної жінки [10].

Зазначимо, що у Верховній Раді України IX скликання представництво жінок становить 20,6% [16], у I скликанні – 2,5% [20]. У другому скликанні Верховної Ради України жінки становили 4,1% усього складу (18 з 436 депутатів), в третьому – 8% (38 з 477), в четвертому – 5,5% (28 з 509), в п'ятому – 8,7% (42 з 483), в шостому – 7,8% (42 з 541), в сьомому – 9,6% (46 з 478), у восьмому – 12% (56 з 468). Це, безперечно, свідчить про позитивну динаміку змін та тенденцію вирішення питань щодо гендерної паритетності в парламенті і про невиконання взятих на себе зобов'язань щодо встановлення співвідношення 30 на 70.

Аналізуючи зміст Постанови КМУ від 11 квітня 2018 р. № 273 «Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року» [12], метою якої є вдосконалення механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадження європейських стандартів рівності, ми помітили деякі неузгодженості. Наприклад, в ній зазначено, що має бути збільшена частка жінок серед народних депутатів України, депутатів обласних та місцевих рад (міст обласного

значення) до 20% у 2021 році. У той же час у країнах Європи встановлюється стандарт у 30%, у парламенті Іспанії він становить 44% [10], ООН започаткувала Програму «Планета 50-50 до 2030 року: Крок уперед до гендерної рівності», в якій відображені національні заходи, спрямовані на досягнення гендерної рівності до 2030 року [15].

Проблемним залишається виконання гендерних зобов'язань: забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків; утвердження цінності гендерної рівності в усіх сферах соціального життя; вироблення гендерних стратегій та відповідної до них гендерної політики. Їх вирішенню мають сприяти такі законодавчі і нормативно-правові акти, прийняті в Україні:

– Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», яким передбачено проведення гендерно-правової експертизи чинного законодавства, проєктів нормативно-правових актів, результатом якої є надання висновку щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [11];

– Постанова Кабінету Міністрів України «Про питання проведення гендерно-правової експертизи» № 997 від 2018 року, якою затверджено Порядок проведення гендерно-правової експертизи та форми висновків та Наказу Міністерства юстиції України № 3719/5, яким затверджено Методичні рекомендації з проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства та проєктів нормативно-правових актів (2018 р.) [8];

– Державна соціальна програма забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [12], якою передбачено вдосконалити механізм забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадити європейські стандарти рівності;

– Національний план дій із виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН із ліквідації дискримінації щодо жінок на період до 2021 року [13], який враховує зміст рекомендацій, заходи, спрямовані на виконання рекомендацій, індикатори досягнення, строк виконання, відповідальні за виконання.

На наш погляд, задля реалізації зазначених гендерних зобов'язань Україна повинна мати:

– чіткий план дій, який ґрунтується на загальних принципах гендерної політики ЄС [2], таких як права людини, демократія, верховенство права;

– колективний контроль за соціальними механізмами панування, які можуть бути реалізовані незалежно від гендерних стереотипів, у тому числі, на основі встановлення чітких критеріїв для проведення гендерно-правової експертизи прийнятих та проєктних нормативно-правових актів;

– відповідні організаційні структури по всій вертикалі влади з метою забезпечення *принципу*

гендерної паритетності, який характеризується визнанням у суспільстві і державі рівноправності внеску жінок і чоловіків у розвиток демократії;

– спеціальні програми підготовки осіб, відповідальних за проведення гендерно-правової експертизи не лише під час розроблення нормативно-правових актів міністерств, інших органів виконавчої влади, актів органів місцевого самоврядування, а й під час їх розробки, що здійснюють, зокрема, народні депутати України.

Для підготовки гендерно компетентних політиків нами пропонується відповідна структура програми «Гендерна паритетність у Верховній Раді України» для народних депутатів та їх помічників, якою передбачено такі теми: сутність принципу паритетної демократії; структура парламенту за ознакою гендерної паритетності; поведінки політика – прояв гендерної культури; мотиваційні чинники щодо застосування принципу гендерної паритетності; толерантність – ознака гендерності.

Висновки. Отже, Україна потребує концептуального визначення гендерної політики, яка є комплексною стратегією забезпечення рівних прав і можливостей представників обох статей, забезпечення гендерної рівності в усіх сферах суспільного життя, визнання гендерної компетентності політиків і публічних службовців як механізму утворення паритетної Верховної Ради України, в якій досягається гендерна рівність.

Пріоритетними в цьому напрямі мають стати питання професійної підготовки політиків, діяльність яких пов'язана з формуванням та реалізацією гендерної політики, розвитку гендерної компетентності політиків, яка характеризується сукупністю знань, умінь, досвіду, мотивації, особистих якостей щодо дотримання ними рівності прав і свобод обох статей, утвердженням принципу паритетної демократії, що характеризується визнанням у суспільстві і державі рівноправності внеску жінок і чоловіків у розвиток демократії, поступовою заміною традиційних гендерних стереотипів на сучасні демократичні цінності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гендерні стереотипи та ставлення громадськості до гендерних проблем в українському суспільстві / авт. колектив: Ю.І. Саєнко – наук. редактор та інші. Київ : Центр соціальних експертиз Інституту соціології НАН України 2007. 143 с.
2. Гендерна політика Європейського Союзу: загальні принципи та найкращі практики. URL: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf
3. Гендерна політика в системі публічного управління України / [М. Канавець (кер. авт. колективу), Ю. Лихач, А. Кукуля, А. Алексеєнко, О. Бутенко, В. Костик, О. Руденко, Н. Богданова; за заг. ред. К. Ващенко]. Київ : Центр адаптації державної служби до стандартів Європейського Союзу, 2018. 125 с.

4. Індекс демократії. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Індекс_демократії

5. Кормич Л.І. Принципові засади паритетної демократії. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1082/Kormich_L.pdf?sequence=1&isAllowed=y

6. Основи гендерної політики в парламентській діяльності : навчальний посібник /авт. кол.; за заг. ред. В.А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2011. 100 с.

7. Парламентаризм : підручник. 2-ге вид., допов. й розшир. / В.А. Гошовська [та ін.]; за ред. В.А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2019. 704 с.

8. Про питання проведення гендерно-правової експертизи : Постанова КМУ від 28 листопада 2018 р. № 997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-п#Text>

9. Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні. Київ : Юридична думка, 2010. 352 с.

10. Про гендерну політику в Україні. URL: <https://gendercenter.sumdu.edu.ua/index.php/news/314-pro-hendernu-polityku-v-ukraini>

11. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 2005. № 52. Ст. 561. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text>

12. Про затвердження Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-п#Text>

13. Про затвердження Національного плану дій з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок на період до 2021 року : Розпорядження КМУ від 5 вересня 2018 р. № 634-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2018-р#Text>

14. Скрипнюк О.В. Демократія: Український і світовий вимір. Київ, 2006. 366 с.

15. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>

16. У новій Раді зросла кількість жінок-депутатів. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/07/23/7221668>

17. Хасбулатова О. Российская государственная политика в отношении женщин (1900–2000). *Теория и методология гендерных исследований*: Курс лекц. / Под общ. ред. О.А. Ворониной. Москва : МЦГИ – МВШСЭН – МРФ, 2001. С. 185–198.

18. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>; Указ Президента України «Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text>

19. Чи стане Парламент прикладом для поконтиненту рівності? (Спільна стаття Дафіни Герчевої, Постійної представниці Програми розвитку ООН в Україні та Заступниці Голови Верховної Ради України Олени Кондратюк). URL: <https://www.rada.gov.ua/print/198765.html>

20. Як змінювався гендерний склад Ради останні 30 років. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/>

infografika/polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-rady-ostanni-30-rokiv

21. Bidenko, Julia; Kiselyova, Valentina. On gender policy in Ukraine. URL: <http://genderindetail.org.ua/library/ukraina/8-zhinochih-vneskiv-bez-yakih-ne-bulob-nezaleznoi-ukraini-134169.html>

22. European Commission: Agenda 2000: For a stronger and wider Union. Luxembourg: Office for Official Publication of the European Communities, 1997. COM (97) 2000, vol. 1. 91 p.

REFERENCES:

1. Saienko Yu.I. et al (2007), *Henderni stereotypy ta stavlennia hromadskosti do hendernykh problem v ukrainskomu suspilstvi* [Gender stereotypes and attitudes of communities to gender issues in the Ukrainian support], Press Tsentru sotsialnykh ekspertyz Instytutu sotsiologii NAN Ukrainy [Center for Social Expertise to the Institute of Sociology of the National Academy of Sciences of Ukraine], Kyiv, 143 p. [in Ukrainian]

2. *Henderna polityka Yevropeiskoho Soiuzu: zahalni pryntsyipy ta naikrashchi praktyky* [Gender policy of the European Union: basic principles and the best practices]. URL: http://www.icps.com.ua/assets/uploads/files/genderna_pol_tika_s.pdf [in Ukrainian]

3. Kanavets M., Lykhach Yu., Kukulia A., Alieksieienko A., Butenko O., Kostyk V., Rudenko O. and Bohdanova N. (edited by Vashchenka K.) (2018), *Henderna polityka v systemi publichnoho upravlinnia Ukrainy* [Gender policy in the system of public administration of Ukraine], Press Tsentru adaptatsii derzhavnoi sluzhby do standartiv Yevropeiskoho Soiuzu, Kyiv, 125 p. URL: http://www.center.gov.ua/component/k2/item/download/1155_a612cd7c05d4e0754914efbea629347a [in Ukrainian]

4. Індекс демократії [Index of democracy]. URL: <https://www.google.com/search?client=opera&q=скільки+демодратичних+країн+у+світі&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8> [in Ukrainian]

5. Kormych L.I. *Pryntsyypovi zasady parytetnoi demokratii* [Fundamental principles of parity democracy]. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1082/Kormich_L.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian]

6. Edited by Hoshovska V.A. (2011), *Osnovy hendernoї polityky v parlamentskii diialnosti* [Fundamentals of gender policy in parliamentary activities], Press NADU, 100 p. [in Ukrainian]

7. Hoshovska V.A. et al (Edited by Hoshovska V.A.) (2019), *Parlamentaryzm: 2-ге vyd., dopov. y rozshyr* [Parliamentarism: 2nd edition, supplemented and expanded], Press NADU, Kyiv, 2019. 704 p. [in Ukrainian]

8. CMU (2018), *Pro pytannia provedennia henderno-pravovoi ekspertyzy* [On the issue of gender-legal expertise], the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated by November 28, 2018 № 997. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-п#Text> [in Ukrainian]

9. *Pravovi zasady formuvannia ta rozvytku hendernoho seredovyscha v Ukraini* [Legal basis for the formation and development of the gender environment in Ukraine], Press Yurydychna dumka, Kyiv, 352 p. [in Ukrainian]

10. *Pro hendernu polityku v Ukraini* [On gender policy in Ukraine]. URL: <https://gendercenter.sumdu.edu.ua/>

index.php/news/314-pro-hendernu-polityku-v-ukraini [in Ukrainian]

11. VRU, Law of Ukraine (2005), Pro zabezpechennia rivnykh prav ta mozhyvostei zhinok i cholovikiv [Law of Ukraine „Ensuring equal rights and opportunities for women and men“], dated September 8, 2005, № 2866-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15#Text> [in Ukrainian]

12. CMU (2018), Pro zatverdzhennia Derzhavnoi sotsialnoi prohramy zabezpechennia rivnykh prav ta mozhyvostei zhinok i cholovikiv na period do 2021 roku [On approval of the State Social Program to ensure equal rights and opportunities for women and men for the period up to 2021], the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated by April 11, 2018 № 27. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/273-2018-n#Text> [in Ukrainian]

13. CMU (2018), Pro zatverdzhennia Natsionalnoho planu dii z vykonannia rekomendatsii, vykladenykh u zakliuchnykh zavvazhenniakh Komitetu OON z likvidatsii dyskryminatsii shchodo zhinok na period do 2021 roku [On approval of the National Action Plan to implement the recommendations set out in the concluding observations of the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women for the period up to 2021], the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated by September 05, 2018 № 634-p. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/634-2018-p#Text> [in Ukrainian]

14. Skrypniuk O.V. (2006), Demokratsiia: Ukrainyskyi i svitovyi vymir [Democracy: Ukrainian and world dimension], Kyiv, 366 p. [in Ukrainian]

15. Stratehiia hendernoï rivnosti Rady Yevropy na 2018–2023 roky [Council of Europe Gender Equality Strategy for 2018–2023.] URL: <https://rm.coe.int/>

prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4 [in Ukrainian]

16. U novii Radi zroslo kilkist zhinok-deputativ [The number of women deputies in the new Rada has increased]. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2019/07/23/7221668> [in Ukrainian]

17. Hasbulatova O. (Edited by Voronina O.A.) (2001), Rossiyskaya gosudarstvennaya politika v otnoshenii jenshin (1900–2000). Teoriya i metodologiya gendernyih issledovaniy [Russian state policy towards women (1900–2000). Theory and methodology of gender studies], Press MTSGI – MVSHSEN – MRF, Moscow, pp. 185–198. [in Russian]

18. Tsili staloho rozvytku ta Ukraina [The goals of sustainable development and Ukraine]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvytku-ta-ukrayina> [in Ukrainian]

19. Ukaz Prezydenta Ukrainy «Pro Tsili staloho rozvytku Ukrainy na period do 2030 roku» [Decree of the President of Ukraine “On the Sustainable Development Goals of Ukraine until 2030”]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text> [in Ukrainian]

20. Dafina Gercheva and Olena Kondratiuk Chy stane Parlament prykladom dlia pokolinnia rivnosti? [Will Parliament become an example for the generation of equality?]. URL: <https://www.rada.gov.ua/print/198765.html> [in Ukrainian]

21. Iak zminiuvavsia hendernyi sklad Rady ostanni 30 rokiv [How the gender composition of the Council has changed over the last 30 years]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2020/03/06/infografika/polityka/yak-zminyuvavsya-hendernyj-sklad-rady-ostanni-30-rokiv> [in Ukrainian]

Gender competence – an effective mechanism for the establishment of a parity parliament

Horulko Olha Yuriivna

Postgraduate Student
at the Department of Parliamentarism
and Political Management
National Academy for Public
Administration under
the President of Ukraine
Antona Tsedika str., 20,
Kyiv, Ukraine

The article analyzes the essence and features of the activities of a parity parliament, in which gender equality is achieved in a ratio of 50 to 50, and one of the mechanisms of its formation is gender competence, which must be mastered by politicians and public servants to implement gender policy in the state. It is determined that parity parliaments are formed in countries with the most developed democracies (Portugal, Sweden, France, Germany, Scotland), they characterize the evolutionary development of the institution of parliamentarism, provide a special status of parliament in states with parliamentary and parliamentary-presidential forms of government. The basic indicators of parity parliaments are characterized, such as: the number of representatives of both sexes in parliament; the quality of legislative and normative legal acts aimed at ensuring gender equality; the level of political culture in society associated with the implementation of the principle of parity democracy, which is characterized by the recognition in society and the state of the equal rights of the contribution of women and men to the development of democracy; the level of gender competence, characterized by a combination of knowledge, skills, experience, motivation, personal qualities to respect the equality of rights and freedoms of both sexes. Noted the presence of shortcomings in the current legislation of Ukraine regarding the observance of the principles of gender equality; unresolved issues of gender obligations in Ukraine; insufficient affirmation of the value of gender equality in all spheres of public life; lack of gender strategies and related gender policies. Identified a positive trend in the development of gender parity in the Verkhovna Rada of Ukraine – the highest and unified legislative body of power in the state. Emphasis is placed on the need to form gender competence among public servants and politicians as a component of their professional competence. The structure of training programs for gender-competent politicians is proposed.

The aim of the study is to explain the essence and characteristics of the activities of a parity parliament and the need to form gender competence in public servants and politicians as an effective mechanism for its formation.

The results of the study can be used in the work of the Verkhovna Rada of Ukraine and its staff to train gender-competent MPs and their assistants, whose professional activities contribute to the formation and development of gender policy in the country.

Key words: gender policy, parity parliament, gender equality, gender competence.

Лукіна Людмила Володимирівна

Політичний дискурс: сутність та особливості застосування

УДК 32-027.21: 808.51
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.13>

Лукіна Людмила Володимирівна
аспірантка кафедри парламентаризму
та політичного менеджменту
Національної академії державного
управління при Президентіві України
вул. Антона Цедіка, 20,
Київ, Україна

У статті розглянуто сутність поняття «політичний дискурс». Акцентовано увагу на відсутності єдиного підходу до визначення поняття «політичний дискурс». З'ясовано, що політичний дискурс є складним і багатогранним феноменом, сутність якого характеризується не лише мовною практикою, а й соціальною реальністю. Наголошено, що інтенція боротьби за владу або її утримання чи використання є специфічною характеристикою політичного дискурсу. Уточнено, що політичний дискурс є різновидом дискурсу – рефлексивної мовної комунікації, що відбувається в політиці і характеризується сукупністю текстів про політику, спрямованих на питання завоювання, утримання й використання державної влади. Розглянуто політичний дискурс як мовленнєву діяльність політичних суб'єктів у сфері певної інституційної комунікації, зокрема політичної. Виокремлено такі основні характеристики політичного дискурсу, як інтертекстуальність, міфологізм, мова. Встановлено, що особливе значення в політичному дискурсі має мова як засіб здійснення соціальної влади та формування (але не вираження) світогляду. Розглянуто жанри політичного дискурсу (агітаційна промова, політичні дебати, дискусії, політичне інтерв'ю, політична промова, урядова заява тощо), які відповідають принципам інтернальності чи екстернальності, тобто орієнтовані на вузькопрофесійну аудиторію (інтернальний тип) та необмежене коло адресатів (екстернальний тип). Політичний діяч розглядається як продуцент, який актуалізує в тексті свою систему цінностей, оцінок інформації, яку він подає отримувачеві (реципієнтові) тексту. Проаналізовано окремі лексеми, які використовуються в політичному дискурсі та набули популярності завдяки подіям останніх десятиліть. Наголошено на тому, що окремі лексеми стають ключовими в певний історичний період, інші опиняються за межами політичного дискурсу, потрапивши під офіційні чи неофіційні обмеження. Розмежовано поняття «політична комунікація» та «політичний дискурс», встановлено, що політична комунікація є процесом передачі інформації, а політичний дискурс – сутнісною характеристикою цього процесу.

Метою дослідження є систематизація наукових поглядів на сутність поняття «політичний дискурс», усвідомлення його значущості в політичній діяльності та виокремлення актуальних аспектів під час застосування політиками, зокрема в умовах розвитку інформаційного суспільства.

Результати аналізу можуть бути використані під час роботи органів державної влади та їх політичних інститутів у процесі модернізації законодавчих актів, які регулюють аспекти мовно-комунікативної політики України та мовну поведінку депутатів усіх рівнів.

Ключові слова: дискурс, політичний дискурс, мова, політична діяльність.

Вступ. Політикою в науці визначають «мистецтво» управляти державою і суспільством. Вона характеризується управлінською діяльністю суб'єктів державної влади на стратегічному рівні, є цілеспрямованою, пов'язаною з ухваленням відповідальних рішень у галузі взаємовідносин між різними суспільними групами, державами й народами, передбачає стратегічне планування, регулювання і формування внутрішніх та зовнішніх правових стосунків і взаємодій [6, с. 41–45].

Суб'єктами державної влади на стратегічному рівні виступають, як правило, представники політичної еліти, які забезпечують процес прийняття рішень і формують норми поведінки в суспільстві. До них зараховують «групи людей, здатних покращити або створити нову систему життя суспільства та надалі забезпечувати збереження й розвиток цієї системи» [4], діяльність яких пов'язана із боротьбою за завоювання, утримання та використання державної влади. Основними знаряддями такої боротьби за владу є різноманітні інструменти і методи. Серед них – дипломатія, торгівля, мігра-

ція, співпраця, наука, освіта, силова (військова) конкуренція тощо. Особливе значення мають мова, мовний твір, мовне письмо – «політичний дискурс» [1], який є складним багатогранним явищем політичної комунікації – «процесу, що охоплює політичну сферу життя людини, посередництвом якого відбувається спілкування між органами влади, політичними партіями, громадськими організаціями і рухами, посадовими особами, виборцями, населенням» [8].

Як зазначають науковці, кожен політичний режим має власний політичний дискурс, який характеризує і розкриває його сутність та національну ознаку. Вивчення політичної мови й опис мови політичної влади певного періоду дає змогу відновити фрагмент історичного розвитку певного періоду в життєдіяльності того чи іншого соціуму та показати крізь призму цього письма те, що воно дає змогу розкрити. Ним визначають, як правило, мовну практику і соціальну реальність. Усвідомлюючи символічну функцію мови, політичний дискурс досліджують психологи і лінгвісти, філософи

та культурологи, історики й семіотики та ін., проте науці бракує розвідок, присвячених цій темі.

Мета та завдання. Метою статті є узагальнення наукових підходів і поглядів до виявлення сутності політичного дискурсу та особливостей його застосування в політичній комунікації.

Методи дослідження. Формування узагальнених уявлень про сутність політичного дискурсу та особливостей його застосування в політичній комунікації зумовило вибір відповідних методів дослідження, зокрема: теоретичного аналізу, що дав змогу сформулювати авторське розуміння поняття «політичний дискурс» не лише як інструменту мовної практики, а й як соціальної дійсності, в результаті якої відбувається рефлексія щодо сучасних змін у політичній комунікації, пов'язаних із розвитком інформаційного суспільства; системного аналізу, що дав змогу визначити основні характеристики політичного дискурсу, такі як інтертекстуальність, міфологізм, мова; логіко-семантичного методу, що дав змогу визначити лексеми, які використовуються в політичному дискурсі та набули популярності в Україні завдяки подіям останніх десятиліть.

Результати. Політичний дискурс вивчають із позиції різних наук. Це зумовлено лінгвістичним переворотом, що відбувся в другій половині ХХ ст. Тоді виник цілий спектр нових напрямів і методів дослідження мовного спілкування, які вплинули на вивчення мовної комунікації, що відбувалося в межах антропології, культурології, естетики, семіотики і герменевтики, кібернетики, нейропсихології, різних напрямів психології та філософії, соціології тощо. Кожен із цих напрямів напрацював власні методи аналізу, свій понятійний апарат. Таким чином, політичний дискурс став об'єктом міждисциплінарного дослідження, методологія якого перетинається та доповнює одна одну.

В українській і зарубіжній науці немає єдиного визначення поняття «політичний дискурс». Так,

до середини ХХ ст. науку про політику намагалися зосередити на таких категоріях, які мали б відображати об'єктивну політичну дійсність. Дослідники, описуючи умови функціонування політичних інститутів, вважали свої результати виправданими й обґрунтованими. Лише представники неklasичної чи постнеklasичної парадигми почали трактувати політику чимось таким, що не існує насправді, наголошуючи, що політика – це не реальний стан речей, а певна спільна мовчазна згода про те, що вважати реальним [13]. Ми ж розглядаємо політику як сферу діяльності, ядром якої є проблема завоювання, утримання та використання державної влади, а політичний дискурс – як форму політичної діяльності, яка орієнтується на питання державного керівництва суспільством, визначення форм, завдань і змісту діяльності органів влади. Такий висновок виник у результаті проведеного нами теоретичного аналізу наукових джерел (див. табл. 1).

Узагальнюючи зміст таблиці 1, визначаємо, що *політичний дискурс* є різновидом рефлексивної мовної комунікації, що відбувається в політиці і характеризується сукупністю текстів про політику, спрямованих на питання завоювання, утримання та використання державної влади. При цьому враховуємо думки й інших науковців щодо поняття «політичний дискурс», а саме:

– «мовна практика, здійснена в політичному просторі (сукупність екстралінгвальних чинників, які впливають на формування політичного дискурсу» [11, с. 177]);

– «спеціально організована й тематично зосереджена послідовність висловлювань, що мають місце в певних специфічних історичних і соціальних рамках, які можуть змінити владні відносини в суспільстві» [5];

– «певна, тобто побудована за певним зразком, комплексна мовленнєва дія» [10, с. 7–9];

Таблиця 1

Сутність поняття «політичний дискурс»

Автор	Сутність поняття
Е. Бенвеніст [3]	дискурс – мовлення, яке привласнюється мовцем; прагматизована форма тексту; реальний вияв мовлення; текст, узятий у подвійному аспекті; мовлення, занурене в життя; складне комунікативне явище, що містить тексти й екстралінгвальні чинники (фонові знання, переконання, настанови, мету адресанта)
Л. Нагорна [7]	дискурс – функціональний стиль мови, який постає не лише як мовленнєва діяльність, але і як політична поведінка, що має колективно-діяльнісну основу
Ю. Хабермас [12]	дискурс – рефлексивна мовна комунікація, яка передбачає самоцінність процесуальності промовляння всіх значимих для учасників комунікації її аспектів
М. Пеше [12]	дискурс – сукупність висловлювань, що циркулюють у соціумі
М. Шретер [14]	дискурс – тематична мережа текстів, що є складною послідовністю тематично близьких текстів, які перебувають у відповідній структурованій мережі.
В. Чернявська [13]	дискурс – конкретна комунікативна подія, зафіксована в тексті й усному мовленні, що здійснюється в конкретному когнітивно зумовленому комунікативному просторі; сукупність тематично співвіднесених текстів
Т. ван Дейк [2]	дискурс – складне поєднання мовної форми, значення й дії, яку можна найкраще характеризувати через поняття комунікативної події чи комунікативного акту

Джерело: авторська розробка

– форма інституційного дискурсу, що виробляються в такому інституційному оточенні, як засідання уряду, сесія парламенту, з'їзд політичної партії [2];

– цілісне утворення, що виступає у вигляді конкретної, тобто побудованої за конкретним визначеним зразком (схемою, фреймом), комплексної мовленнєвої дії; форма соціальної дії, що визначає певні цінності і соціальні норми, умовності й соціальні практики, яка є завжди обмеженою і такою, що перебуває під впливом певних інституційних структур у соціумі та реальних історичних (часових) процесів [9, с. 18].

Уточнене нами поняття «політичний дискурс» більш орієнтоване на розуміння мовної комунікації, яка набуває нових форм в інформаційному суспільстві, і на її рефлексивність – здатність до аналізу й глибокого усвідомлення змісту інформації, що передається. Такий зміст, як правило, більш прагматичний і конкретний щодо тієї чи іншої політичної дії, пов'язаної з боротьбою за владу або її утримання, які ми вважаємо специфічною характеристикою політичного дискурсу, що іманентно присутня в усіх його жанрах (агітаційна промова, дебати в парламенті, дискусії, політичне інтерв'ю, політична промова, урядова заява тощо).

Політичний виступ, як і урядова заява, – це монологічна дія, що означає, передусім, що між учасниками комунікації не передбачається жодних діалогічних дій, натомість здійснюється, перш за все, функція повідомлення та впливу.

Вказані жанри – політичний виступ і урядова заява – відповідають принципам інтернальності – екстернальності публічної промови, тобто орієнтованості того, хто говорить, на вузькопрофесійну аудиторію (інтернальний тип урядової заяви) і необмежене коло адресатів (екстернальний тип).

Будь-який «лист» влади може одночасно розглядатися і як політичний, ідеологізований (оскільки виражає функціональну ідеологію влади, її погляд) дискурс, і як публіцистичний, оскільки він звернений до масової аудиторії та містить виклад певної суспільно-політичної позиції про актуальну тему для відповідного періоду суспільної життєдіяльності.

У політичному дискурсі мова розглядається як засіб здійснення соціальної влади та як засіб формування (але не вираження) світогляду. Ідеологічна спрямованість висловлювання полягає в тому, що політичний діяч актуалізує в тексті свою систему цінностей, оцінок інформації, яку він викладає або в багатьох випадках «нав'язує» отримувачеві тексту. Ідеологічна спрямованість реалізується у тексті особливими засобами синтаксичної організації, наприклад, використанням паралельних конструкцій, риторичних запитань, повторів тощо. Ці засоби призначені для посилено-логічного й емоційного та емоційно-психологічного впливу на реципієнта (отримувача) [10, с. 49–51].

Дослідники виділяють у політичному дискурсі таку його характеристику, як *інтертекстуаль-*

ність, що полягає у визнанні факту існування кількох реальних авторів, відповідальних за певне висловлювання (політичний діяч, політичне групування або партія, від якої він виступає, копірайтер або спічрайтер та ін.). Однак інтертекстуальність як характеристика політичного дискурсу не виключає можливості дослідження та діагностування мовленнєвої поведінки політика на підставі його особистісних характеристик, властивих лише йому.

Інтертекстуальність стосується відповідальності кількох авторів за свої ідеї, популяризуванні я дискурсі, але їхнє оформлення засобами мови відбувається під час комунікації безпосередньо в мить виголошення публічної промови перед аудиторією, а виголошує промову лише одна особа [10, с. 80].

Політичний дискурс характеризується також *міфологічністю*, яка виявляється в тому, що продуцент (відправник повідомлення) постає іміджевою міфологемою: «канцлер», «президент», «лідер партії» та ін. [3]. Міфологічність політичного дискурсу зумовлена свідомим або інтуїтивним вибором продуцента стереотипів, тобто певного, визначеного алгоритму знань, згідно з яким відбувається одностороннє сприйняття того чи іншого соціального об'єкта, групи, явища тощо.

Тобто *політичний дискурс* визначається науковцями як завершене повідомлення, яке має чітко орієнтовану прагматичну установку (втягнення в політичний процес), що поєднує дистинктивні ознаки усного мовлення та письмового тексту з комплексом семіотичних (пара- й екстралінгвістичних) засобів, ґрунтується на демократичних принципах, але за правилами суворої інституційної ієрархії. При цьому найголовнішим засобом політика в боротьбі за владу та збереження кола своїх прибічників є *мова*.

Науковці виокремлюють чотири основні чинники, які роблять мову інструментом соціальної влади [7, с. 419]:

а) добір мовних засобів для повідомлень;

б) складність окремої вербальної одиниці – слово здатне мати різні значення, викликати певні асоціації; одне й те саме явище можна охарактеризувати різними словами, залежно від ставлення мовця;

в) мова – відкрита система (словник допомагає створити цілком нові речення, слова; в нових контекстах слова модифікують свої значення);

г) система мови трактується як відображення наявного ставлення до влади.

«Такі властивості мови, як рухливість семантичної структури слова, складність відмежування конотації від прямих денотативних значень, варіативність денотативних і конотативних значень одних і тих самих мовних знаків під впливом соціальних чинників, багатокомпонентність як лексичного, так і прагматичного значення, синонімічність й асоціативні зв'язки слів, модальність висловлювання, оцінність семантики тощо, навмисно

й цілеспрямовано використовуються пропагандою. Найбільш очевидним у плані мовного впливу є лексичний потенціал. Її основою є уявлення про розширюваність, абстрактність і невизначеність значення слова. На рівні слова існують ситуації спілкування, коли комунікативна семантика слова суперечить його семантиці» [3, с. 41].

У сучасному українському політичному дискурсі розширюється семантика раніше відомих слів.

Наведемо кілька прикладів.

Після демонстрацій на Майдані Незалежності в Києві поширення набули такі лексичні одиниці: Євромайдан, Єврореволюція, Революція гідності, тітушки, Небесна Сотня, Антимайдан, Автомайдан, майданівці, золотий батон, АТО, ДНР, ЛНР, Луганда, Донбавбе, диванна сотня, диванні війська, правосеки, беркутята, зелені чоловічки, чорні чоловічки, колоради, укри, укропи, ватник, атовці (атомники) тощо. Саме слово «майдан» набуло нових значень. У «Словнику української мови» це слово тлумачиться так: 1. Велике незабудоване місце в селі або місті; площа. 2. Те саме, що майданчик. Будівельний майдан – те саме, що Будівельний майданчик (див. майданчик). Стартовий майдан – місце для запускання ракет. 3. діал. Лісова галявина. 4. діал. Смолярня. 5. арх. Стародавня могила, розкопана згори (<http://sum.in.ua/s/majdan>). Нині майданом називають масовий, неформальний народно-визвольний рух в Україні, зокрема проти антинародних режимів Кучми, Януковича та за громадський контроль над владою, використовують як синонім до слова «Євромайдан» («Я хочу нагадати, що Майдан стояв за те, щоб влада була підзвітна і відповідальна...»; «... до складу Уряду народної довіри повинні увійти представники Майдану»; «Вам можуть задавати питання: навіщо вам це, навіщо стояти на цих майданах, навіщо підтримувати тих політиків?»; «А щонайменше чотири тисячі членів самооборони Майдану, сотні нашої з вами самооборони, вирушили на фронт, де не на життя, а на смерть боронять незалежність своєї країни від «сили темної, проклятої орди»; «Сьогодні треба працювати, а не ганьбити ідеї Майдану і країну!»; «Наші вимоги та вимоги Майдану – одне й те саме! Парламентська опозиція діятиме виключно виходячи з потреб, бажань та вимог Майдану. Тобто всіх українців, які протестують». З етичних поглядів не називаємо авторів цих та інших цитат.

У сучасних умовах зростає цікавість до історії, до героїчного минулого держави, особливо козацької епохи. Політики використовують цей прийом, щоб привернути увагу слухачів. Наприклад, збори та мітинги нині дедалі частіше називають віче («Сьогодні, 27 жовтня, о 18:00 – ВІЧЕ на Тарифному Майдані в Києві. Приходьте!»). У «Словнику української мови» подається таке визначення: віче – 1. у давній Русі – народні збори, що були вищим органом влади в деяких містах; 2. зах., заст. масові збори населення; мітинг (<http://sum.in.ua/s/viche>). Застаріле

слово «віче» знову повернулося до активного вжитку в сучасній мові, набувши нового семантичного відтінку, як-от зібрання громади на противагу офіційним зібранням, організованим місцевою владою.

Певні лексеми можуть набувати зовсім іншого значення, яскравим прикладом цього є слова «вата», «ватники». Вони навіть зафіксовані в онлайн-словнику сленгу «Мислово» (<http://myslovo.com/>), який наповнюють самі користувачі. Ватник або ватнік – людина з (пост)радянською ментальністю, яка щиро не розуміє, для чого існує держава Україна. В Україну слово прийшло разом із російською інтервенцією в березні 2014 року. Походить від однойменної назви популярного теплого одягу бідних радянських людей. Сукупність ватників часто позначають збірним іменником «вата» (<http://myslovo.com/?dictionary=ватник>). У «Словнику української мови» зафіксоване таке значення: ватник – півпальто або куртка, стьобані на ваті (<http://sum.in.ua/s/vatnyk>). Наведемо кілька прикладів використання цієї лексеми сучасними політиками: «І моє побажання: ніколи більше в ефірі не показуйте ватників Кобзонів і других шизофреніків»; «Все-таки, пішов, щоб до більшої кількості людей донести нашу позицію. Але не міг не нагадати їм про огидну ситуацію з концертом ватників».

Неологізм «тітушки» має негативне емоційне забарвлення та використовується для позначення груп молодиків «спортивної статури, які з'являються там, де починається надмірна громадянська активність, для того щоб заспокоїти активістів» (<http://myslovo.com/?dictionary=тітушки>). Приклади з виступів засвідчують, що згадане слово міцно закріпилося серед політичних діячів: «Так само, як на Банковій били людей провокатори від Партії Регіонів, так само зараз дав вказівку Голова парламенту Рибак завести сюди тітушок. Ми закликаємо негайно зупинити провокацію. Пане голово, негайно зупиніть провокацію і виведіть своїх бандитів з приміщення парламенту»; «Навпроти, у Маріїнівському парку, депутати від блоку Петра Порошенка розбили свій так званий тарифний майдан, а насправді – антимайдан. Пам'ятаєте, як за часів Януковича було: майдан стояв на Майдані Незалежності, а антимайдан стояв у Маріїнівському парку. Так от нічого не міняється. Зараз депутати від блоку Петра Порошенка розбили, і контролюють, і фінансують, нагнали туди тітушок, і організували тарифний майдан.»; «Ці люди виглядали як класичні тітушки: тепла одяжка і літні туфлі...».

Як бачимо з наведених прикладів, у політичному дискурсі нові слова, які виникають у процесі концептуалізації, можуть набувати різного значення на підставі семантичної конкуренції. Як наслідок, окремі лексеми стають ключовими в певний історичний період, інші опиняються за межами політичного дискурсу, потрапивши під офіційні чи неофіційні обмеження.

Важливим у нашому дослідженні є також розмежування понять між «політичним дискурсом»

та «політичною комунікацією». Це стосується насамперед того, що під політичною комунікацією розуміється процес передачі інформації від адресанта до адресата, що відбувається через певний канал відповідно до обставин мовлення, контексту дії. Політичні тексти актуалізуються в процесі політичної комунікації, проте сам політичний дискурс не є процесом. Він є складною символічною дійсністю, в якій функціонує політична сфера. У цьому саме і полягає суттєва відмінність між цими поняттями. Перше (політична комунікація) – це процес; друге – тематична мережа політичних текстів, об'єднаних однією темою, що детермінує взаємозв'язок дискурсу з прагматичними, соціологічними, психологічними, культурними, лінгвістичними та іншими площинами. Тобто слід розуміти, що дискурс є лише символічною реальністю, яка виникає в процесі комунікації, а не самою комунікацією.

Політичний дискурс – це сукупність політичних текстів, що циркулюють у соціумі, продукуючи та закріплюючи значення за політично значущими символами й концептами, які стають критеріями правильності чи неправильності дій у межах певного соціуму. Цю текстуальну реальність, з одного боку, створюють політичні суб'єкти, а з іншого боку, вона створює їх.

Висновки. Таким чином, у політичному дискурсі ефективно досягається мета дискурсивного плану (проінформувати, звернутися з проханням, переконати, вплинути тощо) або ж загалом досягаються такі загальні соціальні цілі, як становлення або підтримання статусу політика.

Застосування політичного дискурсу в політичній діяльності відіграє важливу роль у збереженні іміджу політика, формуванні його свідомості і поведінки. Достатня інформативність політичного дискурсу досягається не тільки шляхом новизни повідомлюваної інформації, але й за допомогою мовних засобів, що підкреслюють новий аспект у сприйнятті загальновідомої інформації.

Влада завжди здійснює вплив із метою пропаганди своїх ідей переважно в межах політичної комунікації, яка своєю чергою забезпечується політичним дискурсом, що характеризується особливостями і залежить від історичних обставин та національних ознак.

Перспективним видається дослідження різних аспектів сучасного політичного дискурсу в парламентській діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Барт Р. Смерть автора. Избранные работы: Семиотика. Поэтика. Москва, 1994. URL: <http://www.philology.ru/literature1/barthes-94e.htm1>
2. Ван Дейк Т.А. Дискурс и власть: репрезентация доминирования в языке и коммуникации. Москва : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2013. 344 с.
3. Газда Ї., Лазурова Н.О. Політичний дискурс: функції слова в політичному мовленні (на матеріалі

української та чеської мов). *Мовознавство. Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур*. 2011. Випуск 16. С. 38–43.

4. Елітознавство : підручник / за заг. ред. В.О. Гошовської. Київ : НАДУ, 2013. 268 с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Pidruchnuiky_NADU/8cff21da-8434-4265-814c-55dd8266d664.pdf

5. Кожемякин Е. Дискурсный подход к изучению культуры. Современный дискурс-анализ. URL: <http://discourseanalysis.org/ada1/st6.shtml>

6. Лукіна Л. Особливості проявів популізму в сучасному світі. *Практична політологія: тенденції і перспективи* : матеріали І-ї Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, Київ, 17 березня 2021 р.) / за заг. ред. В.А. Гошовської. Київ : НАДУ. 2021. 112 с.

7. Максюта А.В. Імідж політика VIA літературне інтерв'ю. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2009. № 5. С. 417–421. URL: http://www.nbu.gov.ua/Portal/natural/Nvnu/filolog/2009_5/R7/Maksyuta.pdf

8. Політична комунікація. URL: <https://www.google.com/search?client=opera&q=політична+комунікація&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8>

9. Романов А.А. Политическая лингвистика: Функциональный подход. Москва; Тверь : ИЯ РАН, ТвГУ, 2002. 191 с.

10. Селиверстова Л.Н. Речевое поведение политических деятелей Германии XX века: на материале их публичных выступлений и мемуаров : дис. ... канд. филол. наук. Ростов, 2006. 168 с.

11. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність [на матеріалах сучасної газетної публіцистики] : монографія / за ред. В. Різуна. Київ : Нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2002. 392 с.

12. Хабермас Ю. Комунікативна дія і дискурс. Першоджерела комунікативної філософії. Київ : Либідь, 1996. С. 84–91.

13. Чернявская В. Дискурс как объект лингвистических исследований. *Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского Серия «Филология. Социальные коммуникации»*. 2011. URL: http://science.crimea.edu/zapiski/2011/filologiya/uch24_3fn/041.pdf (5)

14. Schröter M. VompolitischenGebrauchderSprache. Wort, Text, Diskurs / Eine Einführung / Melani Schröter Melani, Björn Carius. Frankfurt am Main : Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2009. 144 s.

REFERENCES:

1. Bart R. (1994), Smert avtora [The death of the author]. *Izbrannyie raboty: Semiotika. Poetika*. Moscow, pp. 384–391. URL: <http://www.philology.ru/literature1/barthes-94e.htm> [in Russian]
2. Van Deyk T.A. (2013), Diskurs i vlast: reprezentatsiya dominirovaniya v yazyke i kommunikatsii [Discourse and power: representation of dominance in language and communication], Press Kniznyiy dom «LIBROKOM», Moscow, 344 p. [in Russian]
3. Gazda Yi. and Lazurova N.O. (2011), Politychnyi diskurs: funktsii slova v politychnomu movlenni (na materialy ukrainskoi ta cheskoj mov) [Political discourse: word functions in political speech (based on Ukrainian and Czech languages)]. *Movoznavstvo. Komparatyvni*

doslidzhennia slovianskykh mov i literature [Linguistics. Comparative studies of Slavic languages and literatures]. Vol. 16, pp. 38–43 [in Ukrainian]

4. Edited by Hoshovska V.A. (2013), *Elitoznavstvo [Elite studies]*, Press NADU, Kyiv, 268 p. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Pidruchnuiky_NADU/8cff21da-8434-4265-814c-55dd8266d664.pdf [in Ukrainian].

5. Kojemyakin E. *Diskursnyi podhod k izucheniu kulturyi. Sovremennyi diskurs-analiz [Discourse approach to the study of culture. Contemporary discourse analysis]*. ULR: <http://discourseanalysis.org/ada1/st6.shtml> [in Russian]

6. Lukina L. edited by Hoshovska V.A. (2021), *Osoblyvosti proiaviv populizmu v suchasnomu sviti [Features of manifestations of populism in the modern world]* materials of the First All-Ukrainian scientific-practical Internet conference “Praktychna politolohiia: tendentsii i perspektyvy” [“Practical Pjlitology: tendencies and perspectives”], Press NADU, Kyiv, pp. 41–45. [in Ukrainian]

7. Maksyuta A.V. (2009). *Imidzh polityka VIA politychne intervii [Image policy VIA political interview]*. *Naukovyi visnyk Volynskoho natsionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrainky [Scientific Bulletin of Volyn National University named after Lesya Ukrainka]*. Vol. 5, pp. 417–421. ULR: http://www.nbu.gov.ua/Portal/natural/Nvnu/filolog/2009_5/R7/Maksyuta.pdf (2) [in Ukrainian]

8. *Politychna komunikatsiia [Political communication]*. ULR: <https://www.google.com/search?client=opera&q=політична+комунікація&sourceid=opera&ie=UTF-8&oe=UTF-8> [in Ukrainian]

9. Romanov A.A. (2002), *Politicheskaya lingvistika: Funktsionalnyi podhod [Political Linguistics: A Functional*

Approach]. Press IYA RAN, TvGU, Moscow, Tver, 191 p. [in Russian]

10. Seliverstova L.N. (2006) *Rechevoe povedenie politicheskikh deyateley Germanii XX veka: na materiale ih publicnykh vystupleniy i memuarov [Speech behavior of German politicians of the XX century: on the material of their public speeches and memoirs]*, Dissertation kand. filol.sciences, Rostov, 168 p. [in Ukrainian]

11. Serazhym K. (2002), *Dyskurs yak sotsiolinhvalne yavyshe: metodolohiia, arkhitektonika, variatyvnist [na materialakh suchasnoi hazetnoi publitsystyky] Discourse as a sociolinguistic phenomenon: methodology, architectonics, variability [on the materials of modern newspaper journalism]*, *Nats. un-t im. Tarasa Shevchenka*, Kyiv, 392 p. [in Ukrainian]

12. Khabermas Yurhen (1996), *Komunikatyvna diia i dyskurs [Communicative action and discourse]*. *Pershodzherela komunikatyvnoi filosofii [The primary sources of communicative philosophy]*, Lybid, Kyiv, pp. 84–91 [in Ukrainian]

13. Chernyavskaya V. (2011), *Diskurs kak obyekt lingvisticheskikh issledovaniy [Discourse as an object of linguistic research]* *Uchenyie zapiski Tavricheskogo natsionalnogo universiteta im. V.I. Vernadskogo [Scientific notes of the Tavrichesky National University named after V.I. Vernadsky]* Seriya «Filologiya. Sotsialnyie kommunikatsii» [Series “Philology. Social communications”]. ULR: http://science.crimea.edu/zapiski/2011/filologiya/uch24_3fn/041.pdf [in Russian]

14. Schröter M. *Vompolitischen Gebrauch der Sprache. Wort, Text, Diskurs / Eine Einführung / Melani Schröter Melani, Björn Carius. Frankfurt am Main : Peter Lang Internationaler Verlag der Wissenschaften, 2009. 144 s.*

Political discourse: essence and features in political activity

Lukina Liudmyla Volodymyrivna

Postgraduate Student
at the Department of Parliamentarism
and Political Management
National Academy
for Public Administration under
the President of Ukraine
Antona Tsedika str., 20,
Kyiv, Ukraine

The article considers the essence of the concept of “political discourse”. Emphasis is placed on the lack of a unified approach to the definition of “political discourse”. Political discourse is a complex and multifaceted phenomenon, the essence of which is characterized not only by language practice but also by social reality. It is noted that intention of power struggle or keeping or use of it, it’s specific characteristics of political discourse. It is clarified that political discourse is a kind of discourse – reflexive linguistic communication that takes place in politics and a set of texts about politics, aimed at the conquest, keeping and use of state power. Political discourse is considered as the speech activity of political subjects in the field of certain institutional communication, including political. The main characteristics of political discourse are highlighted, such as intertextuality, mythologism, speech. It is established that language has a special significance in political discourse as a means of exercising social power and forming (but not expressing) a worldview. Considered the genres of political discourse (stump speeches, political debates, discussions, political interviews, political speeches, public statements, etc.) which consistent with the principles of internality or externality, that is, focused on a narrowly professional audience (internal type) and an unlimited circle of addressees (external type). A politician is seen as one who actualizes in the text his own system of values, assessments of information that he presents to the recipient of the text. The article analyzes individual lexemes that are used in political discourse and have gained popularity through the events of recent decades. It is noted that certain lexemes become key in a certain historical period, while others turn out to be outside the political discourse, falling under official or unofficial restrictions. The concepts of “political communication” and “political discourse” are distinguished, these concepts establish that political communication is a process of transferring information, and political discourse is a characteristic of this process, not the process itself. The aim of the research is to systematize scientific views on the essence of the concept of “political discourse”, awareness of its importance in political activities and highlighting relevant aspects in the application of politicians, in particular in the development of the information society. The results of the analysis can be used in the work of public authorities and their political institutions in the process of modernizing legislative acts, which regulate aspects of the cultural and communicative policy of Ukraine and the linguistic behavior of deputies of all levels.

Key words: discourse, political discourse, language, political activities.

Негулевський Ігор Петрович

Трансформація політичного лідерства в сучасній Україні: соціокультурні чинники

УДК 323.39:316.46:316.75](477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.14>

Негулевський Ігор Петрович
аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту
Національної академії державного управління при Президенті України
вул. Антона Цедіка, 20,
Київ, Україна

У статті аналізуються соціокультурні чинники трансформації політичного лідерства в сучасній Україні, до яких зараховано сукупність норм, цінностей та стратегій поведінки політичних лідерів.

Уточнено поняття політичного лідерства як способу формування політичного простору, в якому лідерство є пріоритетною якістю особистості керівника, посада якого зарахована до політичної в органах публічної влади. Розмежовано поняття політичного й етичного політичного лідерства за способами формування політичного простору, відповідно, ліберально-демократичного та демократичного на засадах суспільної довіри.

З'ясовано, що політичне лідерство відіграє одну з ключових ролей у формуванні політичного простору в державі, яке включає формування політичної платформи, соціального партнерства, функціональних обов'язків та, в якому лідерство визнається пріоритетним у діяльності політичного керівника.

Визначено, що політичний простір у сучасній Україні знаходиться в незавершеному – транзитивному стані, а політична система не здатна працювати в режимі підвищеної ефективності. Охарактеризовано процеси трансформації політичного лідерства в сучасних демократіях, які пов'язані з перетворенням політичного простору шляхом системного переходу від ідеократичного та харизматичного типу лідерства до етичного, який, на відміну від інших, характеризується морально-етичною поведінкою, повагою до демократичних цінностей, здатністю до захисту прав і гідності іншої людини.

Запропоновано шляхи соціокультурної трансформації політичного лідерства в Україні: чітке обґрунтування ідеології у програмах політичних партій; визначення в чинному законодавстві функціональних обов'язків керівників, які посідають політичні посади в органах публічної влади; визнання соціального партнерства однією з базових цінностей політичних лідерів.

Метою дослідження є характеристика соціокультурних чинників трансформації політичного лідерства (норми, цінності, стратегія поведінки) в сучасній Україні, які спрямовані на демократичні зміни політичної системи та визнання етичного лідерства пріоритетною здатністю осіб, які обіймають політичні посади в органах публічної влади.

Результати аналізу можуть бути використані в роботі органів публічної влади України та її політичних інститутів – Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, Офісу Президента України, політичних партій.

Ключові слова: політичне лідерство, політичний простір, трансформація політичного лідерства, соціокультурні чинники трансформації.

Вступ. Нині сучасна Україна знаходиться в стані демократичного транзиту і тому має низку викликів, кожен з яких є історичним за масштабами та значенням для майбутньої долі держави. Це – розвиток політичного простору, поява політичних партій із різними ідеологіями, становлення регіональних та місцевих політичних лідерів, адаптація пропорційної виборчої системи до українських реалій тощо. Беззаперечно, адекватна відповідь на ці виклики характеризує успішність не лише реформування публічного управління, а й модернізацію всього українського суспільства. Серед цих викликів значне місце посідає політичне лідерство, яке більшість науковців розглядає як основу демократичного транзиту Української держави. Тому вивчення, систематизація й аналіз теоретичного і прикладного наукового доробку у сфері соціокультурної трансформації політичного лідерства як способу формування політичного простору, є досить актуальним питанням. Адже саме в період системних змін, реформування й модернізації держави, особливого значення набуває наяв-

ність лідерських якостей і здатностей у тих, хто здійснює політичне управління.

Особливе значення набуває визнання українським суспільством і державою пріоритетності європейських цінностей, що призводить до необхідності формування і розвитку іншого типу політичного лідерства – етичного, яке характеризується повагою до етичних переконань і цінностей, гідності і прав інших людей.

Мета та завдання. Метою дослідження є характеристика соціокультурних чинників трансформації політичного лідерства (норми, цінності, стратегія поведінки) в сучасній Україні, які спрямовані на демократичні зміни політичної системи та визнання етичного лідерства пріоритетною здатністю політичних керівників органів публічної влади.

Основними завданнями дослідження є уточнення базових понять, визначення соціального партнерства однією з базових цінностей політичних лідерів, обґрунтування необхідності вдосконалення чинного законодавства України у сфері політичного лідерства, визначення соціокультурних

чинників її трансформації в демократичному політичному просторі.

Методи дослідження. Формування узагальнених уявлень про політичне лідерство як спосіб формування політичного простору, в якому лідерство визнається пріоритетною здатністю особистості керівника, посада якого зарахована до політичної в органах публічної влади, забезпечено шляхом застосування комплексу методів дослідження: метод теоретичного аналізу – для уточнення базових понять; метод системного аналізу – для розгляду політичного простору в державі через його складники – політичну платформу, соціальне партнерство, функціональність обов'язків; метод моделювання – для встановлення соціокультурних чинників трансформації політичного лідерства, таких як стратегія поведінки, цінність, норма та соціокультурних чинників формування етичного політичного лідерства – відповідальна поведінки, демократичні цінності, стандарти (норми).

Результати. Аналізуючи наукові джерела з питань парламентаризму та політичного менеджменту [1; 4; 6], уточнюємо, що *політичне лідерство* є складним соціокультурним явищем, яке базується на авторитеті й репутації політичного лідера і характеризує його імідж у державі та суспільстві, впливає на встановлення відносини між суспільством (народними масами) і владою. При цьому діяльність політичного лідера залежить від його особистих якостей і здібностей, на відміну від політичного лідерства, яке залежить від ситуації, в якій ці якості і здібності проявляються. Тому ми визначаємо, що політичне лідерство залежить від внутрішніх і зовнішніх чинників впливу політичних лідерів на політичний простір.

Однією зі складових частин політичного простору є *політична платформа*, під якою розуміють політичну позицію партії, яка виражається сукупністю принципів ідеологічних положень, визначень, які спираються на відповідну концептуальну теорію або соціально-політичне вчення. На її основі формуються політичні програми та певна ідеологія. Саме вона визначає стратегію поведінки лідера політичної партії, яка є «основою його політичної культури і характеризується духовно-ідеологічною сферою (політична свідомість і політична ідеологія) та спадково-рефлекторними реакціями, звичками й навичками» [2, с. 72].

Політична поведінка залежить від політичної свідомості та політичної ідеології, які є її базовими компонентами, а стратегія політичної поведінки залежить від вибору її типу:

- імпульсивного, що характеризується емоційною неврівноваженістю, низьким рівнем самоконтролю, підвищеною агресивністю, спонтанними бажаннями, низьким рівнем зацікавленості оточуючими;

- нормативного, що характеризується впорядкованістю, стійкістю, стабільністю соціальної взаємодії;

- відповідального, що характеризується особистісною зрілістю, спроможністю усвідомлено і вільно приймати власні рішення, схильністю до інтересів інших людей і суспільства, здатністю до саморегуляції, дотримання соціальних норм і законів.

Наші спостереження за діяльністю політичних лідерів держави за часи незалежності України дає підстави стверджувати про переважно імпульсивний характер їх політичної поведінки. Однак, як свідчать результати досліджень вітчизняних науковців, стратегія поведінки лідерів політичних партій в Україні є відповідальною [3]. Тобто бажання політичних лідерів і реальність не збігаються. У демократичних державах збігаються. Як стверджують дослідники, за формування відповідальної поведінки парламентарів у демократичних державах відповідають політичні партії, які є «охоронцями етичних норм» [3, с. 3–4]. Саме вони першими перевіряють і відбирають політичних кандидатів і діють як «етичні фільтри». Саме вони підтримують лише тих кандидатів, які поведуться відповідно до високих етичних стандартів.

Ми звернули увагу, що в країнах розвинутої демократії, наприклад, Австрії, Великобританії, Нідерландів, Польщі, США, Угорщини, Франції, діють чіткі норми регулювання службової поведінки депутатів: «діють повноваження головуючого як відповідального за порядок; встановлюються правила поведінки депутатів на пленарному засіданні; визначаються санкції недопущення до засідання за порушення правил службової поведінки» [3, с. 3–4].

Тобто правила поведінки депутатів у багатьох парламентах світу регулюються різними правовими актами, моральними кодексами, окремими правилами етики. Порушення правил службової поведінки не лише впливає на імідж окремого депутата, але й створює негативний імідж парламенту загалом, що негативно позначається на ефективності всього законодавчого процесу.

Тому важливим завданням для українського парламенту, на наш погляд, є формування нових політичних традицій, які є усталеними нормами політичної поведінки, політичних цінностей, ідей, звичаїв і передаються від покоління до покоління, адже в традиціях концентруються ті елементи політичного досвіду, які об'єктивно відповідають інтересам і цілям суспільства, визнаються ним і закріплюються як нормативні настанови. Змінюються вони або поступово (в процесі довготривалого суспільного розвитку), або швидко (в періоди докорінних суспільних перетворень, коли на зміну усталеним приходять інші ідеї і цінності) [2].

Тому нині визнання українським суспільством і державою пріоритетності європейських цінностей призводить до необхідності формування і розвитку нового типу політичного лідерства, відмінного від того, що існує впродовж багатьох років, яким було

ідеократичне та харизматичне лідерство. Новий тип політичного лідерства (*етичне лідерство*) пов'язують із повагою до етичних переконань і цінностей, гідності і прав інших людей. Такий тип лідерства, на відміну від інших типів, характеризується більшою відкритістю і підзвітністю (транспарентністю) політичних лідерів – керівників політичних партій, уряду, парламенту, діяльність яких оцінюється, як правило, на загальнонаціональних та місцевих виборах. У більшості громадян цей вибір ґрунтується на їхній буденній свідомості, у політичних експертів – на політичній та теоретичній свідомості, яка базується на доказовій базі, якою виступають, зокрема, міжнародні індекси, що визначають трансформацію політичного лідерства в сучасній Україні. Серед них – індекси демократичного розвитку, соціально орієнтованого партнерства, морально-етичних норм поведінки.

Ми розглянули динаміку змін деяких із них (індексів демократії, сприйняття корупції, інновацій) і встановили, що вони суттєво не змінилися за останні роки, що свідчить про повільну соціокультурну трансформацію політичного лідерства в нашій державі. Так, за індексом демократії Україна у 2007 р. посідала 67 місце, у 2020 – 79 (зі 167 країн світу), за індексом сприйняття корупції, відповідно, 134 місце зі 180 країн у списку (2003 р.) та 117 місце (2020 р.); за глобальним індексом інновацій, відповідно 47 місце зі 129 країн у списку (2019 р.) та 45 місце у 2020 р.

Такі повільні зміни, на наш погляд, зумовлені інерцією мислення політичних лідерів – вихідців із пострадянського періоду, які не мають достатнього досвіду розбудови демократичного суспільства, а також «специфікою перехідного періоду від соціалістичного до ринкового способу управління та низьким рівнем політичної культури лідерів політичних партій і держави» [5, с. 68–75]. При цьому, як зазначають науковці, у більш освіченого покоління молоді спостерігається «постматеріальний» компонент цінностей, що відповідає рівню економічно розвинених країн Європи [7]. Це пояснює, на нашу думку, вибір українського суспільства на останніх парламентських і президентських виборах, пов'язаний із молоддю нашої держави, якій довірили своє майбутнє майже 75% виборців, яка є достатньо освіченою, прагматично мислячою – такою, що прагне розбудувати демократію в державі, соціальне партнерство та управління якістю.

Покоління, народжене в часи незалежності, більше схильється до демократичних нематеріальних цінностей, ніж попередні покоління, в яких переважають цінності матеріальні. Це дає надію на те, що політичне лідерство трансформується в загальнонаціональну цінність в Україні і, як результат, сприятиме забезпеченню завершення системних реформ у державі.

Тому розвиток ціннісної орієнтації на засадах ідеологій *демократичного спрямування* ми визначаємо одним із соціокультурних чинників трансформації політичного лідерства в Україні.

Нині така трансформація відбувається на структурному рівні і зумовлена системними змінами у структурі політичного простору держави, зокрема у сфері зміни способу формування політичної платформи політичних партій – від абстрактних та напіваабстрактних партійних програм до чітких, прозорих, зрозумілих кожному члену партії і пересічним громадянам.

Така трансформація політичного лідерства супроводжується постійними змінами законодавства про політичну партію в Україні. У процесі здійсненого нами аналізу чинного закону України «Про політичні партії в Україні» з'ясовано, що, починаючи з 2001 року, до нього 26 разів вносилися зміни. Більшість із них пов'язані з посиленням уваги у чинному законі до статутної діяльності політичних партій. Статут політичної партії визнається базовим у вирішенні практично всіх питань їх життєдіяльності і, головне, затверджує програму партії, яка може бути змінена лише разом із ним (ст. 10). Ним також встановлюються повноваження політичної партії, її обласних, міських, районних організацій та первинних осередків, порядок здійснення внутрішньопартійного фінансового аудиту, порядок прийняття рішення про обрання керівника, визначення кількісного та персонального складу керівних та контрольно-ревізійних органів обласної, міської, районної організації, первинного осередку політичної партії або іншого структурного утворення (ст. 8).

Однак, незважаючи на зазначені статті Закону України «Про політичні партії в Україні», у чинному законі, які є прогресивними, все ще залишається не визначеним поняття «лідер», не сформовані вимоги до лідера політичної партії, не визначена процедура внесення змін до програми політичної партії. У зв'язку з цим пропонуємо законодавчо врегулювати ці питання і розглянути сутність поняття «політичне лідерство» як спосіб формування політичного простору, що ґрунтується на визнанні демократичних цінностей, морально-етичній поведінці та управлінні якістю, які суттєво впливають на інститути держави і суспільства, забезпечуючи їх реформування й модернізацію.

Вважаємо, що наближення політичних платформ різних політичних партій сприятиме формуванню відповідальної політичної поведінки кожного члена партії, на відміну від тієї поведінки, що існує нині в українському парламенті. У процесі нашого дослідження з'ясовано, що відповідальну політичну поведінку, на думку респондентів (публічні службовці – слухачі Національної академії державного управління при Президентові України, лютий-квітень, 2021 року), не демонструє

практично жодна з парламентських партій Верховної Ради України IX скликання. На нашій запитання: «Чи приймають парламентські політичні партії Верховної Ради України IX скликання закони самостійно?» більшість респондентів відповіли «ні» (77,33%). На питання «Чи контроль за виконанням власно прийнятих законів є для парламентських політичних партій їх цінністю?» також лунала відповідь «ні» (84,7%). Натомість партію «Слуга народу» назвали як таку, що демонструє нормативну поведінку (55,23%) і лише інколи – відповідальну (12,5%); інші політичні партії демонструють імпульсивну поведінку (73,4%) і лише інколи – нормативну (11,6%). Це свідчить про більшість у парламенті України політичних партій харизматичного типу і харизматичного лідерства, на відміну від партій етичного лідерства.

Перехід від харизматичного лідерства до етичного можливий, на нашу думку, за умов посилення соціального партнерства та чіткого (нормативного) визначення функціональних обов'язків політичних лідерів.

Тому наступним соціокультурним чинником трансформації політичного лідерства ми визначаємо *розвиток соціальної взаємодії* в діяльності політичних інституцій, яка стає їх новою цінністю і сприяє формуванню довіри суспільства до політичних інститутів влади, основними детермінантами якої є прозорість, відкритість, зворотність зв'язку, перспективність взаємодії, довгостроковість відносин, раціональність, доцільність, вигідність відносин, емоційність зв'язку.

Вважаємо, що індекс соціальної взаємодії має бути врахований у процесі проведення різного розу соціологічних досліджень щодо встановлення довіри до політичних інститутів держави. Це сприятиме більш чіткому визначенню функцій політичних лідерів, рівня розвитку громадянської та соціальної активності, спільних цінностей і досягнення активної громадянської участі у справах держави та суспільства, встановленню норм, що ґрунтуються на засадах міжнародних стандартів якості і потребують відмови політичних лідерів від авторитарного стилю управління та переходу до демократичного.

Тенденція до посилення позицій соціальної взаємодії політичних партій і політичних лідерів зумовлена, зокрема, використанням міжнародних стандартів якості, які передбачають:

- формування нових традицій у діяльності політичних інституцій (політичних партій, парламенту, уряду), таких як систематичне оприлюднення позитивного досвіду соціальної взаємодії;
- унормування прозорості системи винагород за результати соціальної взаємодії;
- руйнування старих правил і норм соціальної взаємодії як усередині політичної інституцій, так і назовні, які ґрунтуються на домовленостях

та встановленні нових, що ґрунтуються на юридичних угодах;

- запровадження системного моніторингу потреб та інтересів членів політичних інститутів і суспільства загалом;
- встановлення норм етичної відповідальної поведінки політичних лідерів у процесі соціальної взаємодії.

Важливим соціокультурним чинником трансформації політичного лідерства є утвердження функціональних обов'язків політичних лідерів, які забезпечуватимуть рівень довіри суспільства до політичних інститутів влади, основними детермінантами якої є прозорість, відкритість, зворотність зв'язку, перспективність взаємодії, довгостроковість відносин, раціональність, доцільність, вигідність відносин, емоційність зв'язку.

Вважаємо, що у визнанні політичних лідерів громадяни/виборці мають враховувати не лише показники розвитку демократії в державі та соціальної взаємодії в суспільстві, а й індекси:

- соціального розвитку, за яким Україна, наприклад, у 2017 р. посідала 64 сходинку серед 128 країн, увійшовши до групи країн із соціальним розвитком, вищим за середній (індикатори: доступ до вищої освіти, толерантність, якість навколишнього середовища);
- соціального капіталу, який є ресурсом для формування та поширення нових, більш ефективних інститутів, наприклад, такими інститутами стають нові «мережеві» політичні партії, інші громадянські об'єднання в Інтернеті тощо;
- соціальної згуртованості та примирення, який включає такі індикатори, як дружні стосунки з сусідами, соціальна ізоляція та відкритість до різних груп суспільства.

Врахування зазначених індексів сприятиме зміні в нормах діяльності політичних лідерів. Вони змінюватимуться від ситуативних до стандартних, що ґрунтуються на засадах міжнародних стандартів якості.

Висновки. Зазначимо, що у сучасних умовах розвитку України як незалежної, демократичної, соціальної держави важливими є соціокультурні чинники трансформації політичного лідерства: чітке визначення ідеології політичних партій у партійних програмах, функціональних обов'язків політичних лідерів у чинному законодавстві, визнання соціального партнерства цінністю політичних лідерів.

Важливим є розмежування понять «політичне лідерство» та «етичне політичне лідерство», сутність чого полягає в різних способах формування політичного простору – шляхом набуття громадянсько-політичного визнання у державі та суспільстві (політичне лідерство) та соціально орієнтованого партнерства в державі і досягнення високого рівня довіри у суспільстві (етичне лідерство).

Уточнено, що політичне лідерство є складним соціокультурним явищем, яке базується на авторитеті й репутації політичного лідера і характеризує його імідж у державі та суспільстві, впливає на встановлення відносин між суспільством і владою. Етичне політичне лідерство пов'язують із повагою до етичних переконань і цінностей, гідності і прав інших людей, воно характеризується більшою відкритістю і підзвітністю (транспарентністю) політичних лідерів, довірою до них.

Пріоритетним у діяльності етичних політичних лідерів стають процеси перетворення складників політичного простору, таких як політична платформа, соціальне партнерство та функціональні обов'язки на засадах демократії, в результаті чого відбуваються якісні зміни у стратегіях їхньої поведінки, цінностях та нормах діяльності, зокрема: в поведінці політичних лідерів – від ситуативної до відповідальної, в цінностях, які об'єднують громадян у політичних партіях – від пострадянських до демократичних, які мають чітко структуровані і функціональні статутні документи, в нормах діяльності – від ситуативних до стандартних, що ґрунтуються на засадах міжнародних стандартів якості.

Перспективами подальших досліджень порушеної у статті проблематики можуть стати наукові розвідки щодо обґрунтування політичного лідерства як основи демократичного розвитку держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гошовська В.А. Парламентаризм : підручник / В.А. Гошовська [та ін.]. Київ : НАДУ, 2016. 672 с.
2. Даниленко Л.І. Політична поведінка державних службовців: ціннісно-мотиваційний аспект. *Вісник НАДУ*. 2015. № 4. С. 71–76.
3. Когут А., Савчук О. Етичне та правове регулювання поведінки парламентарів: міжнародний досвід та пропозиції для України (Policy Paper). URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28800.pdf>, С. 3-4
4. Парламентаризм та парламентська діяльність : словник-довідник / уклад. В.А. Гошовська та ін.; за заг. ред. д. політ.н., проф. В.А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2012. 228 с.
5. Пахарев А. Політичне лідерство в умовах трансформації пострадянських владних режимів. *Політичний менеджмент*. 2011. № 5. С. 68–75. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/paharev_politychne.pdf

6. Політичне лідерство : навч. посіб. / за заг. ред. В.А. Гошовської, Л.А. Пашко. Київ : НАДУ, 2013. 300 с.

7. Тенденції структурної трансформації українського суспільства в контексті глобалізації та європейської інтеграції. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/tema_zvit_2015.pdf

REFERENCES:

1. Hoshovska V.A. et al (Edited by Hoshovska V.A.) (2019), *Parliamentaryzm: 2-he vyd., dopov. y rozshyr* [Parliamentarism: 2nd edition, supplemented and expanded], Press NADU, Kyiv, 2019. 704 p. [in Ukrainian]
2. Danylenko L.I. (2015), *Politychna povedinka derzhavnykh sluzhbovtziv: tsinnisno-motyvatsiinyi aspekt*. [Political behavior of civil servants: value-motivational aspect], *Visnyk NADU* [Bulletin of NAPA],. Vol. 4, pp. 71–76. URL: http://irbis-nbu.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbu/cgiirbis_64.exe?C21CO M=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/vnaduppu_2015_4_13.pdf [in Ukrainian]
3. Kohut A. and Savchuk O. *Etychne ta pravove rehuliuвання povedinky parlamentariv: mizhnarodnyi dosvid ta propozytsii dlia Ukrainy* [Ethical and legal regulation of parliamentarians' behavior: international experience and proposals for Ukraine] (Policy Paper). [in Ukrainian]. URL: <http://euinfocenter.rada.gov.ua/uploads/documents/28800.pdf>
4. Edited by Hoshovska V.A. et al (2012), *Parliamentaryzm ta parlamentska diialnist* [Parliamentaryism and parliamentary activity], Dictionary-reference book, Press NADU, Kyiv, 228 p. [in Ukrainian]
5. Pakhariev A. (2011), *Politychne liderstvo v umovakh transformatsii postradianskykh vladnykh rezhymiv* [Political leadership in the conditions of transformation of post-Soviet regimes] *Politychny menezhmen* [Political management], Vol. 5, pp. 68–75. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/paharev_politychne.pdf [in Ukrainian]
6. Hoshovska V.A. (Edited by Hoshovska V.A., Pashko L.A.) (2013), *Politychne liderstvo* [Political leadership], Press NADU, Kyiv, 344 p. [in Ukrainian]
7. *Tendentsii strukturalnoi transformatsii ukrainskoho suspilstva v konteksti hlobalizatsii ta yevropeiskoi intehratsii* [Trends in the structural transformation of Ukrainian society in the context of globalization and European integration]. URL: https://sociology.knu.ua/sites/default/files/newsfiles/tema_zvit_2015.pdf [in Ukrainian]

Transformation of political leadership in modern Ukraine: socio-cultural factors

Nehulevskiy Ihor Petrovych

Postgraduate Student
at the Department of Parliamentarism
and Political Management
National Academy for Public
Administration under the President
of Ukraine
Antona Tsedika str., 20,
Kyiv, Ukraine

The article analyzes the socio-cultural factors of transformation of political leadership in modern Ukraine, which include a set of norms, values and behavioral strategies of political leaders.

Defined the concept of political leadership as a means of forming a political space is defined, in which leadership is a priority quality of the personality of a leader, whose position is attributed to political in public authorities. defined the concept of political and ethical political leadership in the ways of forming the political space, respectively – liberal-democratic and democratic on the basis of public trust.

It was found that political leadership plays an important role in shaping the political space in the state, which includes the formation of a political platform, social partnership, functional responsibilities and in which leadership is recognized as a priority in the activities of a political leader.

It is determined that the political space in modern Ukraine is in an incomplete - transitive state, and the political system is not able to work in a mode of increased efficiency. Characterized the processes of transformation of political leadership in modern democracies, which are associated with the transformation of political space through a systematic transition from ideocratic and charismatic type of leadership to ethical, which, unlike others, is characterized by moral and ethical behavior, respect for democratic values, ability to protect rights and the dignity of another person.

Ways of socio-cultural transformation of political leadership in Ukraine are proposed, such as: clear substantiation of ideology in the program of political parties; definition in the current legislation of functional accomplices of the heads who define political positions in public authorities; recognition of social partnership as one of the basic values of political leaders.

The aim of the study is to characterize the socio-cultural factors of transformation of political leadership (norms, values, strategy of behavior) in modern Ukraine, aimed at democratic changes in the political system and the recognition of moral leadership as a priority ability of persons holding political positions in public authorities.

The results of the analysis can be used in the work of public authorities of Ukraine and its political institutions – the Verkhovna Rada of Ukraine, the Cabinet of Ministers of Ukraine, the Office of the President of Ukraine, political parties.

Key words: *political leadership, political space, transformation of political leadership, socio-cultural factors of transformation.*

Тищенко Микола Миколайович

Відповідальність народних депутатів України: політико-правовий аспект

УДК 342.534.086(477)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.15>

Тищенко Микола Миколайович
аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту
Національної академії державного управління при Президенті України
вул. Антона Цедіка, 20,
Київ, Україна

У статті досліджено особливості регулювання етичних принципів поведінки народних депутатів України в нормативно-правових актах, їх вплив на підвищення рівня парламентської культури й авторитету парламенту. Охарактеризовано основні принципи депутатської етики народних депутатів України порівняно з основними вимогами до поведінки євродепутатів. Уточнено базові поняття дослідження – «політична еліта», «політична відповідальність», «мораль народного обранця». Акцентовано на проблемі формування ціннісних характеристик парламентарів, зокрема їх політичній відповідальності, що сприяє забезпеченню системних змін, спрямованих на перетворення України на високорозвинену цивілізовану правову державу.

Розглянуто структуру відповідальності парламентаря як важливого чинника демократичного розвитку держави, визначено в ній місце політичній (професійній) і моральній (особистісній) відповідальності. Охарактеризовано відповідальність парламентаря як таку, що пов'язана із зовнішніми чинниками (соціальна, юридична) і внутрішніми чинниками – професійна (залежить від рівня освіти) і моральна (залежить від рівня культури і системи цінностей особистості). Визначено, що моральна відповідальність народного депутата є базовою і характеризує його морально-психологічний стан; її підґрунтям є політичні інтереси і потреби, політична свідомість, здатність до мобілізації політичної волі й визначення політичних цілей. Зазначено, що поведінка парламентаря має бути взірцем відповідальної моральної поведінки; окреслено її характерні ознаки.

Метою наукової статті є визначення політико-правових засад відповідальності народного депутата України в умовах розвитку парламентаризму в державі, спрямованої на реалізацію демократичних цінностей.

Результати аналізу можуть бути використані під час роботи органів представницької влади, зокрема Верховної Ради України, в процесі модернізації основних нормативно-правових актів, які регулюють політику демократичного розвитку держави та визначають принципи поведінки народних депутатів як народних обранців, які в системі народного представництва є відповідальними за вироблення і реалізацію загальної політики в державі.

Ключові слова: депутат, депутатська відповідальність, моральна відповідальність, політична еліта, парламентаризм.

Вступ. Важливим багатогранним державно-політичним та соціально-правовим явищем у системі політологічних знань постає парламентаризм. Важливу роль у ньому відіграє парламент як інститут народного представництва, в Україні це Верховна Рада України.

Верховна Рада України – єдиний загальнодержавний представницький, колегіальний, виборний, однопалатний, постійно діючий орган законодавчої влади України [3, с. 566–567]. В умовах розвитку парламентсько-президентської форми правління в Україні на неї покладені великі сподівання щодо відповідальності за забезпечення демократичних цінностей та перетворення країни на високорозвинену цивілізовану правову державу.

При цьому проблемою в сучасній Україні залишається поведінка парламентарів, які відіграють особливу роль у функціонуванні та розвитку держави й суспільства загалом і мають бути взірцем відповідальної моральної поведінки. Але досить часто ними ігноруються моральні цінності, що проявляється в повній безвідповідальності за власні слова, дії, вчинки: легко змінюються політичні погляди та ідеологічні орієнтації політичних лідерів, що веде за собою відсутність відповідальності за власні передвиборчі програми. У зв'язку з цим

здебільшого діяльність органів представницької влади, зокрема Верховної Ради України, характеризується строкатістю, нестабільністю та непрогнозованістю, а у свідомості громадськості дедалі більше втрачається авторитет до них.

Проблема цього явища виявляється ще й в тому, що в Україні досить довго відбувається трансформація демократичних процесів (майже 30 років від часу набуття Україною незалежності). Відповідно, збільшується дистанція між поняттям «політична еліта», в якому вже закріпилися досить дискредитовані ознаки та характеристики, і власне політичною елітою з ознаками талановитих державників, політичних лідерів, інтелектуалів із високими моральними цінностями. А це своєю чергою викликає недовіру до діяльності парламентарів, а отже, всієї представницької гілки влади, не лише серед своїх громадян, громадянського суспільства, але й міжнародної спільноти.

У зв'язку з цим необхідна особлива увага науковців та практиків до вивчення проблем відповідальності певних окремих органів державної влади, в тому числі й українського парламенту, формування ціннісних характеристик парламентарів із метою розвитку чинного законодавства з підвищення рівня їх парламентської культури, зокрема її складника – політичної відповідальності.

Мета та завдання. Метою статті є визначення політико-правових засад політичної відповідальності парламентаря в умовах розвитку демократичних цінностей та зміцнення правового статусу єдиного органу законодавчої влади – Верховної Ради України. Основними завданнями дослідження є уточнення базових понять, обґрунтування необхідності вдосконалення чинного законодавства України у сфері парламентаризму, визначення місця і ролі моральної та політичної відповідальності парламентаря, які значною мірою залежать від його особистості і зараховані до внутрішніх чинників відповідальності в загальній їх сукупності, визначення стану реалізації соціальної, юридичної, професійної, моральної відповідальності народного депутата України на сучасному етапі.

Методи дослідження. Формування узагальнених уявлень про політико-правові засади політичної відповідальності народного депутата України забезпечено шляхом застосування комплексу методів дослідження, серед яких: метод порівняльного аналізу – для встановлення законодавчо визначених вимог до євродепутатів та народних депутатів України; метод теоретичного аналізу – уточнення понять «політична еліта», «політична відповідальність», «мораль політичного обранця»; метод функціонального аналізу – розробки структури відповідальності парламентаря і визначення місця і ролі політичної та моральної відповідальності в загальній її ієрархії; метод системного аналізу – розкриття сутності моральної відповідальності парламентаря як базової основи його діяльності та поведінки.

Результати. Аналізуючи наукові джерела з питань парламентаризму та парламентської діяльності, визначаємо відповідальність як різнопланове та багатозначне уявлення, яке широко застосовується в різних суспільних науках. Причина полягає в тому, що предметне поле цього терміна весь час зазнає змін і залежить від різних факторів – історичних, державних, ціннісних, особистісних тощо. Наприклад, сучасні вітчизняні вчені розглядають відповідальність: як принцип урядової діяльності, спільна і рівна політична відповідальність кожного члена уряду перед парламентом незалежно від позиції під час прийняття урядом того чи іншого рішення; як вид соціальної відповідальності, встановленої законодавством і забезпеченої державою, яка полягає в юридичному обов'язку правопорушника примусово зазнати позбавлення певних благ [7].

На нашу думку, відповідальність парламентаря є не лише юридичною та соціальною відповідальністю, а й політичною (професійною) та моральною. При цьому зазначаємо, що юридична відповідальність залежать від чинного законодавства, соціальна – від вимог суспільства, професійна – від освіти та відповідних повноважень, моральна – від

традицій, загальної та політичної культури. Тобто професійна і моральна відповідальності залежать від конкретної особистості, а не від умов її функціонування в тій чи іншій державі чи суспільстві.

Такий підхід до відповідальності парламентарів ми пов'язуємо насамперед із його лідерством, в основі якого лежить самовдосконалення. Адже, як стверджують науковці, «стратегія поведінки керівника проста – будь прикладом. Присвяти себе удосконаленню власної особистості» [15, с. 14]. Тому в контексті нашого дослідження ми розглядаємо політичну відповідальність парламентаря не лише як вид юридичної чи соціальної відповідальності, а й як вид професійної й моральної (особистісної) відповідальності, що проявляється в разі наявності в особистості:

по-перше, знань чинного законодавства і виконання його вимог;

по-друге, професійної підготовки до роботи в представницьких органах влади, громадських та політичних організаціях;

по-третє, високого рівня загальної культури, зокрема, морально-етичних якостей.

Схематично це представляємо таким чином (рис. 1):

Відповідальність	
виникає внаслідок виконання/невиконання вимог :	
суспільства	держави
соціальна відповідальність	юридична відповідальність
залежить від особистості:	
- моральна (особистісна);	
- професійна (політична)	

Рис. 1. Структура відповідальності парламентаря

Джерело: авторська розробка

Як видно з рис. 1, політична відповідальність парламентаря є його професійною відповідальністю, в результаті набуття якої він/вона демонструє зразки моральної поведінки та вміння і навички соціальної практики і правової компетентності.

Але з'ясуємо, про що ж говорить сучасна статистика щодо діяльності народного депутата України.

Щодо *соціальної відповідальності*, то зазначаємо, що в Україні досить повільно розвивається меценатство, яке має «здійснюватися з метою надання допомоги у сфері мистецтва, науки, культури, освіти, просвіти для збереження, примноження і поширення духовних цінностей у суспільстві, сприяння розвитку творчих і духовних основ особистості» [4]. Відсутнє чинне законодавство. Нині розроблено законопроект «Про меценатство у фізичній культурі і спорті» [11], яким передбачено врегулювання деяких аспектів цього процесу, а саме: «Меценатство здійснюється виключно на підставі договору між меценатом спорту та набувачем меценатської допомоги або між меценатом

спорту, набувачем меценатської допомоги та кінцевим бенефіціаром, укладеного в письмовій формі відповідно до вимог, визначених Цивільним кодексом України та цим Законом» (ст. 5, п. 1). Згідно з п. 1 ст. 7 цього законопроекту «розміщення торговельної марки, логотипу, іншого позначення мецената спорту на рекламі набувача меценатської допомоги та кінцевого бенефіціара відповідно до цього Закону не вважається рекламою мецената спорту або його товару чи послуги в розумінні Закону України «Про рекламу»». Це твердження, на наш погляд, є дискусійним.

В Україні діє Закон «Про благодійну діяльність та благодійні організації» [10], цілі і сфери благодійної діяльності якого визначені у ст. 3. Ст. 5 цього Закону визначено види благодійної діяльності.

Як зазначає Громадянська мережа «Опора», більшість чинних народних депутатів України останнім часом активізували власну благодійну діяльність, особливо в умовах пандемії, однак все ж вона більше спрямована на набуття політичних дивідендів, аніж на виконання чинного законодавства [6]. Аналізуючи доступні електронні мережі, на запит «Хто з народних депутатів України має власні благодійні фонди?», ми, на жаль, чіткої відповіді не отримали. Це дає підстави стверджувати про недостатній рівень розвитку соціальної відповідальності у вітчизняних парламентарів.

Щодо *юридичної відповідальності*, то зазначимо, що Верховна Рада України у вересні 2019 року зняла недоторканність із народних депутатів [13], що передбачило виключення зі ст. 80 Конституції положення, яке гарантує парламентарям депутатську недоторканність, а також неможливість бути притягнутими до кримінальної відповідальності, затриманими чи заарештованими без згоди Верховної Ради. При цьому в Конституції залишається згадка про те, що депутати «не несуть юридичної відповідальності за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп» [13].

Ми вважаємо, що такі зміни в чинному законодавстві позитивно вплинули на діяльність народних депутатів. У Верховній Раді України IX скликання практично зникло таке ганебне явище, як образи депутатів, кидання стільцями тощо. Перестали і «кнопкодавяти», запровадили сенсорну кнопку, яка чекала свого включення 13 років [14]. Вважаємо, що такі зміни в чинному законодавстві України щодо діяльності народних депутатів України сприяють підвищенню їх юридичної відповідальності.

З метою досягнення такої відповідальної поведінки парламентаря в Україні діє Закон України «Про статус народного депутата України» [12], в якому визначено у ст. 8 («Депутатська етика») дві основні вимоги до народного депутата – дотримання ним загальноновизначених норм моралі та неприпустимість використання депутатського мандата всупереч цим нормам.

Нами також визначено, що, на відміну від українського законодавства, в державах-учасницях ЄС до євродепутата сформовано більш чіткі вимоги, на що вказує, зроблений нами аналіз Статуту Європейського парламенту, який визначив три групи вимог до діяльності євродепутата:

- встановлення вимог до його належної поведінки, що включає повагу один до одного, заборону висловлювань, що можуть образити чи суперечать нормам належної поведінки, створення Консультативного комітету Європейського парламенту;

- визначення правил щодо організації контактів із різними групами суспільства та налагодження комунікації;

- фінансова прозорість діяльності, створення Бюро з метою контролю такої діяльності.

Важливою також є *моральна відповідальність* парламентарів, яка пов'язана з їхньою системою цінностей. Нині у Верховній Раді України сформована монобільшість, яка об'єднана за «політичною спорідненістю, а не за національністю» [16], сповідує однакову ідеологію, визначену передвиборною програмою політичної партії «Слуга народу» [8]. Саме в цій програмі одним із пріоритетів визнається «очищення, оновлення та відповідальність влади».

Ап'юрі, відповідальна влада не можлива без відповідальних парламентарів. Тому важливою є увага до партійної дисципліни в парламенті.

Як стверджують експерти, українське суспільство не довіряє політичним партіям як інституціям. Згідно з даними соціологічного опитування, проведеного наприкінці 2019 року фондом «Демократичні ініціативи» спільно з соціологічною службою Центру Разумкова, баланс довіри/недовіри до партій в українському суспільстві становить мінус 54%. Нижчі показники лише в судів та російських ЗМІ [7]. Вони це пов'язують із тим, що упродовж останніх трьох скликань парламенту нарахували 43 скандали за участі народних депутатів. Зокрема, 14 фактів виключення депутатів з їхніх фракцій та 3 випадки, коли народні депутати, обрані за списками партії, вирішили не приєднуватися до її фракції в парламенті одразу після виборів [7].

Ми вважаємо, що причиною такого ставлення до виконання парламентських обов'язків є, в тому числі, рівень загальної готовності народних депутатів до виконання, покладених на них, зобов'язань, що пов'язано з їхньою професійною підготовкою. Відсутність професійної підготовленості до виконання парламентських зобов'язань ставить під загрозу якість виконання парламентської діяльності. Тому такі речі і відбуваються в парламенті. Але тенденція змінюється на краще. Як свідчать аналітики «Слова і Діла» [5], в найчисельнішій фракції в парламенті в більшості є вища освіта (у 246 осіб з 254), в інших – середня.

Саме в цій партії найбільше розмаїття професій. Від «Слуги народу» до Ради пройшли 98 підприємців, 40 юристів та адвокатів, 23 викладача, 18 керівників підприємств та їхніх заступників,

11 громадських діячів, 10 помічників посадових осіб, 9 журналістів, 7 економістів, фінансистів і бухгалтерів, 2 політологи, 6 лікарів. Крім того, є спортсмени, піарники, військові, правоохоронець, дипломат, прокурори, науковці, дизайнери, фотограф, сценарист, режисер, продюсери [5].

Серед представлених професій у Верховній Раді України IX скликання відсутні фахівці в галузі публічного управління та адміністрування. Хоча упродовж останніх 10 років в Україні системно ведеться професійна підготовка до парламентської діяльності [9], в якій вітчизняні науковці наголошують на перспективності наукової ідеї вітчизняного парламентаризму, пов'язаної з якісними змінами в державному управлінні в умовах вибору європейського і євроатлантичного вектора розвитку України та запровадження парламентсько-президентської форми правління.

Парламентаризм вони розглядають як інститут представницької демократії, який набуває особливого значення і має новий науковий напрям інтегрованого дослідження сфери публічного управління та адміністрування та політології, що ґрунтується на засадах політичних, державно-управлінських, юридичних, соціально-психологічних, культурологічних знань. Тому знання наукових засад парламентаризму (принципів, форм, моделей, чинників тощо) є важливим для сучасних парламентарів, а постійне розширення професійних знань і вмінь є їхнім прямим обов'язком. Тобто *професійна відповідальність* парламентаря є його політичною відповідальністю, яка розглядається нами як базова у відповідній ієрархії.

Моральна відповідальність народного обранця визначена особливостями його діяльності, налагодження взаємодії з громадянами та громадськістю, яка склалася під впливом соціально-політичних процесів, які переживає держава.

У розвинених країнах вона охарактеризується такими ознаками:

– основна мета народного обранця полягає у прояві своєї індивідуальності з високими моральними та інтелектуальними якостями, яка несе, демонструє і відстоює цінності свободи, рівних можливостей та творчого вияву особистості;

– в основу діяльності народного обранця закладене орієнтування на служіння громадянському суспільству, державі. Відповідно, вищою його моральною цінністю є відстоювання інтересів суспільства та держави. Тому в основі парламентської діяльності мають на першому місці стояти завдання вирішення суспільних проблем;

– для досягнення поставленої мети в забезпеченні високих показників інституціональної спроможності парламенту народні обранці мають орієнтуватися на вищі моральні цінності – відповідальність, відкритість та добросовісність.

Суть моральної відповідальності визначається здатністю людини виконати свій моральний обов'язок. У парламентаря моральна відповідаль-

ність – це безпосередньо демонструвати: обізнаність щодо проблем у суспільстві та здатність невідкладно реагувати на них; усвідомленість власної відповідальності за виконання обов'язків народного депутата; контроль за власними емоціями, словами, діями як представника публічної влади; виконання стратегічної програми дій на користь суспільства й держави заради реалізації суспільних інтересів; рішучість у власних поведінкових актах на антидержавницькі виклики в суспільстві тощо.

Основні засади регулювання моральної поведінки парламентів у багатьох демократичних країнах світу лягли в основу відповідних нормативно-правових актів. У деяких країнах були прийняті так звані кодекси поведінки та етичних норм як самостійні нормативно-правові акти. Це має місце у Великобританії, США, Австралії та Польській Республіці. У низці інших країн зазначені проблеми регулюються відповідними розділами регламентів парламенту (Австрія, Франція, Італія, Аргентина), де визначаються принципи та правила поведінки народних обранців, а також санкції за їх порушення.

Зокрема, в Кодексі етичних норм Великобританії виділили сім «класичних» принципів, яких мають дотримуватися парламентарі під час прийняття рішень:

1) приймати рішення самостійно та в інтересах громадян;

2) заборонено приймати рішення з метою особистого збагачення або отримання фінансових привілеїв для сім'ї або друзів;

3) аргументовано приймати рішення як під час голосувань, так і під час публічних зустрічей, переговорів, надання рекомендацій, укладання контрактів тощо;

4) бути відповідальним за свої рішення та дії;

5) відкрито пояснювати причини своїх рішень та дій;

6) діяти чесно під час виконання своїх обов'язків та уникати конфлікту інтересів;

7) бути прикладом дотримання вищеперерахованих принципів [1, с. 119].

Так, серед принципів, визначених Кодексом етичних норм парламентарів Великобританії, важливе місце належить відповідальності.

Засади депутатської відповідальності лежить в основі й етичного кодексу народних обранців Верховної Ради України. Однак в Україні немає спеціального нормативно-правового акта, котрим регулювалися б засади етичного кодексу поведінки членів парламенту загалом. Деякі принципи етичної поведінки парламентарів прописані в Конституції України, Законі України «Про статус народного депутата України» (ст. 8 «Депутатська етика»), Регламенті Верховної Ради України (ст. 39 «Відповідальність народного депутата України за невиконання своїх обов'язків») та Законі України «Про запобігання корупції». Але вони не всі повною мірою

виконуються. Тому проблема українського законодавства у сфері регулювання етичної поведінки народних обранців залишається відкритою. Причиною, на наш погляд, є недостатня санкціонованість за порушення норм. У законах, котрі регулюють етичну поведінку парламентарів, досить формально визначені санкції або вони виглядають як такі, що не мають достатнього виховного впливу на останніх.

При цьому зазначимо, що важливими механізмами посилення політичної відповідальності парламентарів у державах-учасницях ЄС і в ЄП визнаються не санкції чи покарання, а свідомість, мораль, належна поведінка, культура спілкування, спосіб життя. Відкликання парламентаря чи відправлення його у відставку на підставі укладених угод між членами парламенту та, наприклад, політичними силами, групами, партіями щодо окремих вимог, правил та, відповідно, відповідальності є незаконним та таким, що суперечить положенням законодавства ЄС [17].

Має бути встановлений чіткий баланс між покаранням і свідомістю. Ми вважаємо, що його забезпечить парламент, до складу якого входять парламентарі з відповідною професійною освітою у сфері публічного управління, політології, права.

Висновки. Необхідність достатнього законодавчого регулювання проблем дотримання в законодавчих ініціативах зумовлена тим, що саме врегулювання етичних норм і, зокрема, принципів депутатської відповідальності здатне стимулювати ефективність депутатської діяльності під час прийняття рішень, дотримання моральних принципів у виконанні їх обов'язків та формування службових відносин народних обранців, що підвищує авторитет представницької влади в системі публічного управління та безпосередньо самих парламентарів. Це підтверджується досвідом діяльності парламентів багатьох демократичних країн світу.

Пріоритетним у цьому напрямі має стати постійна робота українського парламенту над удосконаленням чинного законодавства, яке регламентує власне його діяльність і сприяє посиленню політичної відповідальності парламентарів, що ґрунтується на системі цінностей, професійних знаннях, уміннях, навичках у сфері публічного управління, політології, права та високих моральних якостях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабинська Н., Константи́вська А., Рибій О., Бондарчук А. А як у них? Світові парламентські практики. Посібник. 2018. <http://radaprogram.org/publications/yak-u-nyh-svitovi-parlamentski-praktyky-0>
2. Бондарчук А. Партійна дисципліна і довіра до політичних сил в Україні. 43 скандали з участю народних депутатів. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30689013.html>
3. Гошовська В. А. Парламентаризм : підручник / В. А. Гошовська [та ін.]. Київ : НАДУ, 2016. 672 с.
4. Курінна Т.М. Правові механізми державного регулювання розвитку меценатства. URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07ktrmbm.htm>

5. Не лише фотографи: професії депутатів нового скликання Ради. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/07/29/infografika/polityka/piarnyky-fotografy-zhurnalisty-profesiyi-ta-osvita-novoobranyn-nardepiv>

6. Парламентарі – благодійники чи законодавці? URL: https://www.oporua.org/news/parliament/rada_9/19871-parlamentari-blagodiiniki-chi-zakonodavtsi

7. Парламентаризм та парламентська діяльність: словник-довідник / уклад. В.А. Гошовська та ін.; за заг. ред. д. політ.н., проф. В.А. Гошовської. Київ : НАДУ, 2012. 228 с.

8. Передвиборна програма політичної партії «Слуга народу». URL: https://lb.ua/news/2019/06/12/429290_peredviborcha_programa_politichnoi.html

9. Представницька влада у державотворчому процесі України : монографія / В.А. Гошовська, В.С. Куйбіда [та ін.]. Київ : НАДУ, 2018. 320 с.

10. Про благодійну діяльність та благодійні організації: Закон України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

11. Про меценатство у фізичній культурі і спорті: Закон України (проект). URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI02076A.html

12. Про статус народного депутата України : Закон України. *Відомості Верховної Ради України (ВВР)*. 1993. № 3. Ст. 17. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>

13. Рада зняла недоторканність з народних депутатів. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-49562518>

14. Ржеутська Л. Кінець кнопкодавству? Чому сенсорну кнопку в Раді запроваджували 13 років. URL: <https://www.dw.com/uk/kinets-knopkodavstvuchomu-sensornu-knopku-v-radi-zaprovadzhuvaly-13-rokiv/a-56750142>

15. Сенге П. Танец перемен: новые проблемы самообучающихся организаций / Сенге П, Клейнер А., Робертс Ш., Росс Р.Б., Смит Б.Дж. Москва : ЗАО «Олимп – Бизнес», 2003. 624 с.

16. Members of the European Parliament. URL: <https://www.europarl.europa.eu/meps/en/home>

17. Statute for Members of the European Parliament 2005/684/EC, adopting by Euratom: Decision of the European Parliament of 28.09.2005 (2005/684/EC, Euratom). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32005Q0684>

REFERENCES:

1. Babynska N., Konstantynivska A., Rybii O., Bondarchuk A. (2018) A yak u nykh? Svitovi parlamentski praktyky [And how are they? World parliamentary practices], URL: <http://radaprogram.org/publications/yak-u-nyh-svitovi-parlamentski-praktyky-0> [in Ukrainian].
2. Bondarchuk A. Partiina dystsyplina i dovira do politychnykh syl v Ukraini. 43 skandaly z uchastiu narodnykh deputativ [Party discipline and trust in political forces in Ukraine. 43 scandals involving People's Deputies]. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/30689013.html> [in Ukrainian]
3. Hoshovska V.A. et al (2016), Parlamentaryzm [Parlamentarizm], Press NADU, Kyiv, 672 p. [in Ukrainian].
4. Kurinna T.M. Pravovi mekhanizmy derzhavnoho rehulivannia rozvytku metsenatstva [Development art patronage governmental control legal mechanisms].

URL: <http://academy.gov.ua/ej/ej5/txts/07ktrbm.htm> [in Ukrainian].

5. Ne lyshe fotohrafy: profesii deputativ novoho skykannia Rady [Not only photographers: professions of Deputies of the new convocation of the Rada]. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2019/07/29/infografika/polityka/piarnyky-fotohrafy-zhurnalisty-profesiyi-ta-osvita-novooobranyn-nardepiv> [in Ukrainian]

6. Parlamentari – blahodiinyky chy zakonodavtsi? [Are parliamentarians benefactor or legislators?]. URL: https://www.oporua.org/news/parliament/rada_9/19871-parlamentari-blagodiiniki-chi-zakonodavtsi [in Ukrainian].

7. Edited by Hoshovska V.A. et al (2012), Parlamentaryzm ta parlamentska diialnist [Parliamentarism and parliamentary activity], Dictionary-reference book, Press NADU, Kyiv, 228 p. [in Ukrainian].

8. Peredvyborna prohrama politychnoi partii «Sluha narodu» [Election program of the political party “Servant of the People”]. URL: https://lb.ua/news/2019/06/12/429290_peredviborcha_programa_politichnoi.html [in Ukrainian]

9. Hoshovska V.A., Kuibida V.S. et al (2018), Predstavnytska vlada u derzhavotvorchomu protsesi Ukrainy [Representative power in the state-building process of Ukraine], Press NADU, Kyiv, 320 p. [in Ukrainian].

10. VRU, Law of Ukraine (2020), Pro blahodiinu diialnist ta blahodiini orhanizatsii [Law of Ukraine “Charity and Charitable Organizations”], dated by July 05, 2012 № 5073-VI, updated by January 16, 2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5073-17#Text>

11. Law of Ukraine, Pro metsenatstvo u fizychnii kulturi i sporti: Zakon Ukrainy (proiekt) [Law of Ukraine “Charity in physical culture and sport” (project)]. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/JI02076A.html

12. VRU, Law of Ukraine (1993), Pro status narodnoho deputata Ukrainy: Zakon Ukrainy (Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR) [Law of Ukraine “The status of the People’s Deputy of Ukraine (Information of the Verkhovna Rada of Ukraine (IVR)”], dated by November 17, 1992 № 2790-XII, updated by February 02, 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2790-12#Text>

13. Rada zniala nedotorkannist z narodnykh deputativ [The Rada lifted the immunity of people’s deputies], URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-49562518> [in Ukrainian]

14. Rzhetska L. (2021), Kinets knopkodavstvu? Chomu sensornu knopku v Radi zaprovadzhuvaly 13 rokov [The end of button-pressing? Why the touch button was invited to the Rada for 13 years]. URL: <https://www.dw.com/uk/kinets-knopkodavstvu-chomu-sensornu-knopku-v-radi-zaprovadzhuvaly-13-rokiv/a-56750142> [in Ukrainian]

15. Senge P, Kleyner A., Roberts SH., Ross R.B., Smit B.Dj. (2003), Tanets peremen: novyie problemyi samoobuchayuschihysya organizatsiy [The Dance of Change: The Challenges of Sustaining Momentum in Learning Organizations], Press ZAO “Olimp – Biznes”, Moscow, 624 p. [in Russian]

Responsibility of people’s deputies of Ukraine: political and legal aspect

Tyshchenko Mykola Mykolaiovych

Postgraduate Student at the Department of Parliamentarism and Political Management
National Academy for Public Administration under the President of Ukraine
Antona Tsedika str., 20,
Kyiv, Ukraine

The article examines the peculiarities of regulating the ethical principles of behavior of people’s deputies of Ukraine in regulations, their impact on improving the level of parliamentary culture and authority of parliament. The basic principles of parliamentary ethics of people’s deputies of Ukraine are characterized in comparison with the basic requirements for the behavior of European MEPs. The basic concepts of the study have been clarified – such as “political elite”, “political responsibility”, “morality of the elected representative”. Attention is focused on the problem of forming the value characteristics of parliamentarians, in particular their political responsibility, which contributes to ensuring systemic changes aimed at turning Ukraine into a highly developed, civilized, legal country.

The structure of the parliamentarian’s responsibility as an important factor in the democratic development of the state is considered; it defines the place of political (professional) and moral (personal) responsibility. The responsibility of a parliamentarian is described as one that is related to external factors (social, legal) and internal factors – professional (depends on the level of education) moral (depends on the level of culture and value system of the personality). It is determined that the moral responsibility of the People’s Deputy is basic and characterizes his moral and psychological state; it is based on political interests and needs, political consciousness, the ability to mobilize political will and determine political goals. It is determined that the moral responsibility of the People’s Deputy is basic and characterizes his moral and psychological condition; The basis of moral responsibility is political interest and needs, political consciousness, the ability to mobilize political will and determine political goals. It is determined that the moral responsibility of the People’s Deputy is basic and characterizes his moral and psychological condition; The basis of moral responsibility is political interests and needs, political awareness, the ability to mobilize political will and definition of political goals. It was noted that the behavior of a parliamentarian should be an example of responsible and moral behavior; the characteristic features of this behavior are described.

The purpose of the scientific article is to determine the political and legal basis of the responsibility of the People’s Deputy of Ukraine in the development of parliamentarism in the state, aimed at the realization values of democracy.

The results of the analysis can be used in the work of the bodies of representative authorities, in particular the Verkhovna Rada of Ukraine, in the process of modernizing the basic normative and legal acts which regulate the policy of democratic development of the state and determine the principles of behavior of people’s deputies as people’s choices, who in the system of people’s representation they are responsible for developing and the implementation of general policy in the state.

Key words: deputy, deputy responsibility, moral responsibility, political elite, parliamentarism.

РОЗДІЛ 4. ПОЛІТИЧНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНИХ СИСТЕМ ТА ГЛОБАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Давимука Олександра Олегівна

Стратегічна оцінка сучасних загроз безпеці державами Балто-Чорноморського регіону

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.16>

Давимука Олександра Олегівна
аспірантка за спеціальністю
052 «Політологія»
Національного інституту
стратегічних досліджень
вул. Пирогова, 7а,
Київ, Україна

Актуальність дослідження визначається необхідністю комплексного перегляду сучасних загроз і викликів для країн Балто-Чорноморського регіону, геостратегічне значення якого зазнає переоцінки з початком російської агресії проти України 2014 року. Для України також є критично важливим врахування підходів до сприйняття сучасних регіональних проблем державами Балто-Чорноморського простору, зокрема через перспективність розвитку та поглиблення регіональної безпекової співпраці зі стратегічними партнерами і країнами-сусідами.

Метою статті виступає аналіз стратегічного сприйняття та оцінки сучасних викликів і загроз регіональній безпеці країнами Балто-Чорноморського простору. У процесі дослідження був використаний системний підхід, який дав змогу комплексно дослідити Балто-Чорноморський регіон як окремий стратегічний простір, а також компаративний метод задля виявлення спільних закономірностей в оцінках сучасних безпекових викликів і загроз державами Балто-Чорноморського регіону.

У результаті дослідження були охарактеризовані специфіка та значення Балто-Чорноморського регіону для сучасної архітектури безпеки на європейському континенті. Визначено, що, по-перше, відповідний простір представлений низкою держав колишнього союзу, на які РФ намагається поширювати свій вплив, по-друге, країни регіону представляють собою східний фланг НАТО, що впливає на підвищену увагу до цієї території в контексті євроатлантичної системи безпеки.

У рамках вивчення документів довгострокового планування держав Балто-Чорноморського простору були виявлені спільні підходи до оцінки стратегічних викликів і загроз регіональній безпеці. Окреслений сучасний стратегічний контекст для відповідних країн має мінливий, динамічний і непередбачуваний характер, де присутні високі ризики незахищеності та взаємопов'язаності внутрішньої і зовнішньої безпеки. Держави Балто-Чорноморського простору стикаються з проблемами протистояння на рівні цінностей та згуртованості всередині регіональних об'єднань, на які впливають як внутрішні протиріччя, так і зовнішні фактори. При цьому найбільш актуальною загрозою для регіональної безпеки є агресивна політика Російської Федерації, яка має різні прояви – від фактичної незаконної анексії територій до використання проти країн європейського континенту комплексу гібридних інструментів. Останні привертють особливу увагу на рівні стратегічних документів серед держав Балто-Чорномор'я завдяки своїй комплексності та різноманітності у проявах.

Ключові слова: Балто-Чорноморський регіон, регіональна безпека, загрози, стратегія, російська агресія, східний фланг НАТО.

Вступ. Зміна концептуального сприйняття безпеки та її основних складників вже не є новим явищем у міжнародному середовищі. Трансформація глобальної архітектури безпеки з виходом на світову арену загроз нового тисячоліття визнається та приймається як даність міжнародними акторами, що вимушені переосмислювати свої місце і роль в оновленому безпековому просторі, як глобальному, так і регіональному.

Класифікація та оцінка викликів і загроз безпеці залишаються стратегічним завданням будь-якої держави світу. Не менш важливим є своєчасне відстеження характеру міжнародної та регіональної кон'юнктури з метою більш ефективної адаптації держави до сучасних безпекових викликів і загроз. Потреби відповідної адаптації виступають мотиваційним чинником для пошуку та інтенсифікації регіональних форматів співпраці між державами, заснованих на спільному стратегічному баченні безпеки.

Такі формати співробітництва особливо актуалізуються для країн Балто-Чорноморського регіону, геостратегічне значення якого зазнає переоцінки з початком російської агресії проти України 2014 року. Перед державами регіону нині стоїть завдання комплексного перегляду сучасних загроз і викликів, які виступають об'єднуючим фактором задля стабілізації функціонування регіональної архітектури безпеки і протистояння існуючим деструктивним впливам. Для України також є критично важливим врахування підходів до сприйняття сучасних регіональних проблем державами Балто-Чорноморського простору, зокрема через перспективність розвитку та поглиблення регіональної безпекової співпраці зі стратегічними партнерами і країнами-сусідами.

Тематиці Балто-Чорноморського регіону та актуальним питанням регіональної безпеки загалом присвячені роботи багатьох вітчизняних вчених, серед яких можна виділити напрацювання

В. Горбуліна [1], Н. Короми [2], В. Мартинюка [3], Б. Парахонського і Г. Яворської [4] та інших. Тим не менше для вітчизняного та міжнародного наукового середовища є перспективним подальше комплексне дослідження актуальних безпекових тенденцій та форматів регіонального співробітництва в цій сфері серед країн Балто-Чорноморського простору.

Мета та завдання. Метою статті виступає аналіз стратегічного сприйняття та оцінки сучасних викликів і загроз регіональній безпеці країнами Балто-Чорноморського простору. Реалізація поставленої мети зумовлює вирішення таких завдань:

- характеристика специфіки та значення Балто-Чорноморського регіону для сучасної архітектури безпеки на європейському континенті;

- вивчення документів довгострокового планування держав Балто-Чорноморського простору на предмет виявлення спільних підходів до оцінки стратегічних викликів і загроз регіональній безпеці.

Методи дослідження. Під час дослідження були використані системний підхід, який дав змогу комплексно дослідити Балто-Чорноморський регіон як окремий стратегічний простір, і компаративний метод задля виявлення спільних закономірностей в оцінках сучасних безпекових викликів і загроз державами Балто-Чорноморського регіону.

Результати. Балто-Чорноморський простір і його значення для системи регіональної безпеки неодноразово привертала увагу вітчизняних і зарубіжних науковців, передусім у контексті перспектив реалізації геополітичних проєктів, націлених на поглиблення багатосторонніх форматів співпраці між державами регіону. Зокрема, ідея створення Балто-Чорноморського союзу розвивалася з початку ХХ століття і модифікувалася відповідно до світових політичних умов. Її метою було створення протистояння експансії Росії та противаги сильним країнам Західної Європи [6, с. 337].

У сучасних умовах безпековий вимір співпраці держав Балто-Чорномор'я особливо актуалізувався після подій 2014 року. З одного боку, агресивна політика РФ нарівні з іншим комплексом викликів і загроз нового покоління змусила країни регіону трансформувати свої підходи до оцінки ситуації в середовищі безпеки. З іншого боку, воєнне вторгнення РФ на територію України та анексія Криму порушили військовий баланс сил у регіоні і вплинули на зміну конфігурацій, що склалися після завершення холодної війни [4, с. 5]. Таким чином, постала потреба переглянути сучасну роль і геостратегічне значення Балто-Чорноморського регіону загалом, адже ті процеси, які відбуваються нині в його межах, мають суттєвий вплив на європейську і євроатлантичну безпеку.

Перш за все, доцільно конкретизувати територіальні межі, в рамках яких у цьому дослідженні роз-

глядається відповідний простір. Попри відсутність чіткого і загальноприйнятого географічного визначення Балто-Чорномор'я, є розуміння того, що він охоплює регіони Центрально-Східної, Південно-Східної та частково Східної Європи між Чорним, Балтійським і Адріатичним морями. Також цей простір часто називають «In termarium», і неоднозначність цього терміна заклала початок існуванню геополітичної концепції Ю. Пілсудського з аналогічною назвою «Międzymorza» (від польського «Intermarium») [12, с. 165].

Зі сходу географічними межами Балто-Чорномор'я можна вважати Південний Кавказ, із заходу – Західні Балкани, з півдня – півострів Мала Азія (Туреччина), з півночі – Балтійське море. У більш конкретизованому сенсі, за політико-географічними ознаками територіальна структура Балто-Чорноморського регіону включає кілька субрегіональних утворень: (I) Балтія, (II) Центральна Європа та (III) Чорноморський субрегіон [2, с. 56].

У вимірі традиційної геополітики країни Балто-Чорноморського регіону належать до країн римленду, або прикордоння, тобто знаходяться у стиковій зоні, через що вони стають об'єктами геополітичного і геостратегічного значення, але й також впливу [3, с. 130]. Регіон є складовою частиною європейського і євразійського простору, а тому він мусить визначити в ньому своє належне місце й роль, враховуючи при цьому всі загрози та виклики, як внутрішні, так і зовнішні [2, с. 57].

У широкому розумінні Балто-Чорноморський регіон включає в себе політичну і стратегічну складові частини – оборону, економічний розвиток і засоби зв'язку [11, с. 228]. Нині в рамках саме цих складників між країнами регіону відбувається інтенсифікація співробітництва (передусім, у рамках багатосторонніх форматів – Ініціатива трьох морів, Via Carpatia тощо). Тим не менше співробітництво в безпековій площині поки не має чітко окреслених та інституційно оформлених перспектив. Для реалізації проєкту інституалізації держав Балто-Чорноморського простору потрібні конструктивні принципи, які доведуть очевидність позитивних результатів взаємодії, передусім у політичній сфері та економіці [1].

Нині країни Балто-Чорномор'я представлені здебільшого державами колишнього соцтабору (Балтія, члени Вишеградської групи, Україна, Молдова, Грузія, Білорусь), на які РФ намагається здійснювати прямий або опосередкований вплив. Одночасно з цим більшість країн регіону або вже увійшли до європейських структур (у тому числі безпекових), або знаходяться на шляху до нього (вибрали шлях на європейську інтеграцію). Крім того, територія Балто-Чорномор'я представляє собою східний фланг НАТО, присутність якого в цьому просторі, очевидно, зростатиме з огляду

на підвищену увагу Альянсу до безпекових викликів і загроз на кордонах – як на материковій частині, так і у водному просторі. Чорне та Балтійське моря є суміжними водами як Росії, так і НАТО, забезпечуючи доступ до Атлантичного океану. В обох морях розміщуються тепловодні порти (Калінінград і Севастополь) та російський флот (Балтійський і Чорноморський). При цьому моря оточені державами-членами Альянсу та його партнерами, співпраця з якими (Грузією та Україною / Швецією та Фінляндією), в тому числі в морській галузі, за останні роки значно активізувалася [10]. У цьому аспекті Балто-Чорноморський простір вкотре підтверджує свою значимість для регіональної безпеки, хоча акценти щодо його ролі дещо змістилися. Якщо раніше регіон виступав здебільшого об'єктом впливу великих держав, нині держави Балто-Чорномор'я знаходяться в позиції підвищеної суб'єктності на регіональній арені гравців. У рамках членства в ЄС відповідні країни представляють собою держави «Нової Європи», серед яких знаходяться претенденти з амбіціями на регіональне лідерство. У рамках НАТО держави Балто-Чорноморського простору (як союзники, так і партнери – зокрема, Польща, Румунія, Україна і Грузія) отримують підвищену увагу в контексті збільшення військової присутності на своїх теренах і активізації співробітництва зі Сполученими Штатами, Великою Британією і Канадою в безпечній площині.

Такий стан речей створює для країн Балто-Чорноморського простору потребу трансформувати підходи не лише до свого позиціонування в регіоні, а й до змін у безпековому середовищі на далекосяжну перспективу. Відповідні стратегічні оцінки сучасних безпекових викликів і загроз зафіксовані в оновлених документах довгострокового планування держав регіону, серед яких помітним є спільне бачення загальних безпекових тенденцій, які спостерігаються на міжнародному та регіональному рівнях.

Перш за все, для більшості країн Балто-Чорноморського простору очевидним є характер сучасного глобального середовища безпеки. Країни Балтії визначають його у своїх стратегічних документах як напружений і конфліктогенний [17], динамічний і непередбачуваний [18]. Стратегія національної безпеки Польщі від 2020 року акцентує увагу на невизначеності середовища безпеки, що зумовлене відсутністю поваги до міжнародного права та невиконанням державами міжнародних зобов'язань [19]. Стратегія безпеки Чехії від 2015 року наголошує на зростаючій взаємодії між різними безпековими тенденціями і факторами, а також стиранні межі внутрішніх і зовнішніх загроз [21]. Перехід до нового стану відносин між світовими гравцями через пожвавлення глобальної стратегічної конкуренції згадується у Стратегії

національної оборони Румунії на 2020–2024 роки [15]. Документ визначає зниження прозорості та передбачуваності механізмів підтримки стратегічного балансу сил. Аналогічна оцінка зустрічається і в Стратегії національної безпеки Болгарії від 2018 року, зокрема щодо стійкої тенденції на посилення загальної незахищеності в міжнародному аспекті [8]. Високий ступінь невизначеності, непостійності і динамічності середовища міжнародної безпеки згадується і в актуальних стратегічних документах України [7] та Молдови [5]. Такі оцінки країн загалом є відображенням загальної картини на світовій арені гравців, де нині відсутні чітко окреслені та зрозумілі для всіх «правила поведінки», що визначають сучасну систему міжнародних відносин.

З огляду на приналежність більшості країн Балто-Чорноморського простору до європейської демократичної спільноти, для них на стратегічному рівні актуалізувалися питання ціннісного аспекту та згуртованості всередині регіональних об'єднань, що також переглядається в сучасних умовах середовища безпеки. Концепція національної безпеки Естонії від 2017 року вказує на наявність ціннісно-ідейного протистояння ліберального демократичного світу з неліберальним, дестабілізації трансатлантичної безпеки і зниження згуртованості всередині ЄС [17]. Загрози єдності та солідарності Європейського та Євроатлантичного Співтовариства через наявність внутрішньої напруженості та зовнішнього деструктивного впливу згадуються в документах довгострокового планування Латвії [20], Литви [18], Польщі [19], Чехії [21]. Підхід до оцінювання Румунією цього контексту питань вказує на відродження «наполегливої» політики деяких незахідних держав, що кидає виклик сучасному ліберальному міжнародному порядку і впливатиме на регіональну рівновагу та майбутню конфігурацію міжнародних відносин [15]. Таким чином, з одного боку, країни регіону стикаються з внутрішнім концептуальним викликом – пошуком спільного бачення розвитку регіональних об'єднань у нових обставинах міжнародних відносин на засадах єдиних цінностей; з іншого – на ці процеси впливають зовнішні фактори, зокрема поширення альтернативних ліберальній моделі засад (наприклад, із боку впливових гравців з авторитарними режимами).

В оцінках держав регіону ключове місце серед сучасних загроз регіональній безпеці, що мають довгострокові наслідки, відведене агресивній політиці з боку РФ – про неї прямо або опосередковано згадується в переглянутих з 2014 року стратегічних документах фактично всіх країн Балто-Чорноморського простору. Найбільше акцентують на відповідній загрозі ті країни, що мають спільний сухопутний або морський кордон із РФ і найбільше постраждали від її деструктивних дій. Стратегія

національної безпеки України від 2020 року зазначає продовження збройної агресії Росії на українській території, мілітаризацію окупованого Криму, проведення масштабних військових навчань поблизу з державним кордоном України, загрозу судноплавству в Чорному і Азовському морях. Крім того, в документі наголошується на тому, що відповідні дії Москви несуть загрозу всім країнам Балто-Чорноморського регіону [7]. Розцінюються дії РФ як загрози регіональній безпеці і в документах довгострокового планування Грузії [16] та Молдови [5], зокрема через досвід окупації російськими збройними силами частини територій держав або продовження присутності військових формувань РФ на цих територіях.

Актуальною в довгостроковій перспективі залишається загроза з боку РФ і для країн Балтії, які акцентують на збільшенні її військової активності та присутності, зокрема, в регіоні Балтійського моря і на своїх кордонах (у Калінінградській області) [17; 20; 18]. Аналогічну оцінку діям РФ надає і Стратегія національної безпеки Польщі, де міститься згадка про розвиток Росією свого наступального військового потенціалу (у тому числі на західному стратегічному напрямку) [19]. Не оминають увагою питання порушення Москвою міжнародного права та її спроби підірвати трансатлантичну єдність стратегічні документи Румунії [15] та Словаччини [14]. Інші країни Балто-Чорноморського простору, зокрема Чехія, Угорщина і Болгарія, попри уникнення безпосередніх згадок про РФ у своїх стратегіях нацбезпеки, вказують на загрозу з її боку опосередковано – через згадку про агресивну політику деяких суб'єктів на міжнародній арені [21], «амбіції великої держави», що призвели до силової анексії територій сусідніх країн [23], порушення геостратегічного і військового балансу в Чорноморському регіоні [8]. Оцінка сучасної політики Росії як загрози чи виклику регіональній безпеці міститься і на рівні багатосторонніх форматів співпраці, зокрема в контексті процесу формування Стратегічної концепції НАТО-2030, де питанню захисту східного флангу відводиться особливе місце.

Окрему увагу в оцінках країн Балто-Чорноморського простору привертає гібридний та асиметричний характер сучасних безпекових викликів і загроз. Передусім це пов'язано з тим, що держави східного флангу НАТО або країни, розташовані в географічній близькості від східного кордону євроатлантичного регіону, з 2014 року переживають період найбільш високого і тривожного рівня гібридних загроз із боку РФ, що знаходить своє відображення в їхніх оновлених стратегічних документах [9, с. 34]. Оновлені стратегії та концепції безпеки країн Балто-Чорномор'я описують комплексність, різноманітність і багатовимірність проявів сучасних гібридних загроз – починаючи від операцій спецслужб, кібератак, широких інформа-

ційних кампаній, розповсюдження дезінформації, використання конфліктного потенціалу в суспільстві, та закінчуючи економічним тиском і тероризмом [13; 17–21]. У цьому аспекті відводиться місце питанням розвитку новітніх технологій і функціонування кіберпростору як майданчика для можливостей здійснення атак на критично важливі об'єкти держав [5; 8; 15; 16], а також згадується вразливість різних суспільних груп і громадськості загалом до гібридних впливів і операцій ззовні [7; 14; 15]. При цьому підходи держав до оцінки гібридного характеру загроз включають їх раннє виявлення, прогнозування [24, с. 10] та протидію з урахуванням можливих вразливостей країн до таких проявів [22, с. 4]. І хоча питання застосування гібридних методів ведення війни не є новим явищем у міжнародних відносинах, для країн Балто-Чорноморського регіону відповідна тематика набуває особливого значення, зокрема через одночасне застосування широкого спектра таких методів із боку Російської Федерації щодо фактично всіх країн, які нині входять у табір «ідеологічних» противників. Відповідна ситуація вже виступає мотивацією для держав Балто-Чорноморського регіону обмінюватися досвідом та напрацьовувати спільні механізми до протидії окресленим викликам і загрозам, які демонструють тенденцію до зростання у подальшому.

Висновки. Проведений аналіз продемонстрував наявність спільних безпекових викликів і загроз у стратегічних оцінках країн Балто-Чорномор'я – регіону, що має виключне значення для сучасної архітектури безпеки на європейському континенті. По-перше, відповідний простір представлений низкою держав колишнього соцтабору, на які РФ намагається поширювати свій вплив (зокрема, намагаючись протистояти процесам європейської інтеграції або єдності європейської спільноти на цих теренах), по-друге, країни регіону являють собою східний фланг НАТО, що впливає на підвищену увагу до цієї території в контексті євроатлантичної системи безпеки. Окреслений сучасний стратегічний контекст для відповідних країн має мінливий, динамічний і непередбачуваний характер, де присутні високі ризики незахищеності та взаємопов'язаності внутрішньої і зовнішньої безпеки.

Держави Балто-Чорноморського простору стикаються з проблемами протистоянь на рівні цінностей та згуртованості всередині регіональних об'єднань – передусім, НАТО і ЄС, на які впливають як внутрішні протиріччя, так і зовнішні фактори. При цьому найбільш актуальною загрозою для регіональної безпеки є агресивна політика Російської Федерації, яка має різні прояви – від фактичної незаконної анексії територій до використання проти країн європейського континенту комплексу гібридних інструментів. Останні ж

свою чергою привертають особливу увагу на рівні стратегічних документів серед держав Балто-Чорномор'я завдяки своїй комплексності та різноманітності в проявах. Відповідні стратегічні оцінки безпекового середовища зумовлюють необхідність для країн Балто-Чорноморського простору усвідомлювати свою взаємозалежність та напружувати надалі спільні ефективні кроки задля протидії актуальним зарозам і викликам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Горбулін В. Криза довіри: у пошуках нового фундаменту стійких альянсів. *Дзеркало тижня*. 19 березня 2018 р. URL: https://zn.ua/ukr/internal/kryza-doviri-u-poshukah-novogo-fundamentu-stiikih-alyansiv-272302_.html
2. Корома Н. Політико-географічні фактори формування стикових геополітичних регіонів (приклад Балто-Чорноморського регіону). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Географія*. 2012. № 60. С. 53–57.
3. Мартинюк В. Балто-Чорноморський союз: проблеми сьогодення та перспективи розвитку. *INTERMARUM: історія, політика, культура*. 2015. Вип. 2. С. 130–142.
4. Парахонський Б., Яворська Г. Зовнішня політика України в умовах кризи міжнародного безпекового середовища. Аналітична доповідь. *Національний інститут стратегічних досліджень. Серія «Національно безпека»*. 2015. Вип. 10. 100 с.
5. Постановление Парламента Республики Молдова № 134 от 19-07-2018 об утверждении Национальной стратегии обороны и Плана действий по внедрению Национальной стратегии обороны на 2018–2022 годы. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110013&lang=ru
6. Турів М. Концепція Міжмор'я в країнах Центрально-Східної Європи. *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. 2018. Випуск 12. С. 332–339.
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року “Про Стратегію національної безпеки України” : Указ Президента України № 392/2020. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>
8. Актуалізована стратегія за націонална сигурност на Република България. 2018. URL: https://www.mod.bg/bg/doc/cooperation/20181005_Akt_strateg_NS_RB.pdf
9. Brânda O.E., Sauliuc A.L. Hybrid Threats on NATO's Eastern Flank – a Comparative Analysis. *International conference Knowledge-Based Organization*. 2020. Vol. 26. № 1. Pp. 33–41.
10. Christova C. NATO, the Black Sea and the Baltic Sea – a disequilibrium? 2016. URL: https://www.academia.edu/29180756/NATO_the_Black_Sea_and_the_Baltic_Sea_a_disequilibrium
11. Gladyshev M. Baltic-Black Sea Region in the European Security System – Ukraine's and Russia's Interests. *Language – Culture – Politics*. 2019. Vol. 1. Pp. 215–230.
12. Gladyshev M., Krayevska O., Holovko-Havrysheva O. Baltic-Black Sea Region as a Resilient Region: Political

and Security Aspects. *Przegląd Strategiczny*. 2020. Issue 13. Pp. 159–178.

13. Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat. *Nemzeti Jogszabálytár*. 04 April 2020. URL: <https://njt.hu/jogszabaly/2020-1163-30-22.2>

14. Milo D. Highlights of the New Slovak Security and Defence Strategy Proposals. *GLOBSEC*. 11 December 2020. URL: <https://www.globsec.org/2020/12/11/highlights-of-the-new-slovak-security-and-defence-strategy-proposals/>

15. National Defence Strategy of the Republic of Romania for 2020-2024. *Romania Presidential Administration*. 2020. URL: https://www.presidency.ro/files/userfiles/National_Defence_Strategy_2020_2024.pdf

16. National Security Concept of Georgia. 2011. URL: <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/NSC-ENG.pdf>

17. National Security Concept of the Republic of Estonia. 2017. URL: https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_security_concept_2017.pdf

18. National Security Strategy of the Republic of Lithuania. 2017. URL: <https://kam.lt/download/57457/2017-nacsaugstrategijaen.pdf>

19. National Security Strategy of the Republic of Poland. *National Security Bureau*. 2020. URL: <https://en.bbn.gov.pl/en/publications/publications/769,National-Security-Strategy-of-the-Republic-of-Poland.html>

20. On Approval of the National Security Concept. *Legal Acts of the Republic of Latvia*. 26 September 2019. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/309647-on-approval-of-the-national-security-concept>

21. Security Strategy of the Czech Republic. 2015. URL: https://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Security_Strategy_2015.pdf

22. Slovak Republic Hybrid Threats Vulnerability Study. Executive Summary. *GLOBSEC*. 2018. 7 p. URL: https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2018/12/Slovak-Republic-Hybrid-Threats-Vulnerability-Study_Executive-Summary.pdf

23. Stepper P. Sovereignty and Defence Capacities. A Brief Assessment of the New Hungarian National Security Strategy. *Antall József Knowledge Centre*. 2020. URL: <https://digitalistudastar.ajtk.hu/en/research-blog/sovereignty-and-defence-capacities>

24. The Defence Strategy of the Czech Republic. *The Ministry of Defence of the Czech Republic*. MHI Prague, 2017. 16 p.

REFERENCES:

1. Horbulin, V. Kryza dovery: u poshukah novoho fundamentu stiikykh aliانسiv [Crisis of confidence: in search of a new foundation for stable alliances]. *Dzerkalo tyzhnia*. 19 March 2019. URL: https://zn.ua/ukr/internal/kryza-doviri-u-poshukah-novogo-fundamentu-stiikih-alyansiv-272302_.html [in Ukrainian].
2. Koroma, N. (2012). Polityko-geohrafichni faktory formuvannia stykovykh heopolitychnykh rehioniv (pryklad Balto-Chornomorskoho rehionu) [Political and geographical factors in the formation of junction geopolitical regions (example of the Baltic-Black Sea region)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Heohrafiia*. No. 60. Pp. 53–57 [in Ukrainian].

3. Martyniuk, V. (2015). Balto-Chornomorskyi soiuz: problemy sohodennia ta perspektyvy rozvytku [Baltic-Black Sea Union: current problems and development prospects]. *INTERMARUM: istoriia, polityka, kultura*. Vol. 2. Pp. 130–142 [in Ukrainian].
4. Parakhonskyi, B., Yavorska, H. (2015). Zovnishnia polityka Ukrainy v umovakh kryzy mizhnarodnoho bezpekovoho seredovyscha. Analytychna dopovid [Ukraine's foreign policy in the context of the crisis of the international security environment. Analytical report]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen. Seriia «Natsionalno bezpeka»*. Vol. 10. 100 p. [in Ukrainian].
5. Postanovleniie Parlamenta Respubliki Moldova № 134 ot 19-07-2018 ob utverzhdenii Natsyonalnoi stratehii oborony i Planadeistviipovnedreniiu Natsyonalnoi stratehii oborony na 2018–2022 hody [Decision of the Parliament of the Republic of Moldova No. 134 of 19-07-2018 on the approval of the National Defense Strategy and the Action Plan for the Implementation of the National Defense Strategy for 2018–2022]. URL: https://www.legis.md/cautare/getResults?doc_id=110013&lang=ru [in Russian].
6. Turiv, M. (2018). Kontseptsiiia Mizhmoria v krainakh Tsentralno-Skhidnoi Yevropy [The concept of Intermarium in the countries of Central and Eastern Europe]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Politolohiia*. Vol. 12. Pp. 332–339 [in Ukrainian].
7. Ukaz Prezydenta Ukrainy №392/2020 “Pro rishennia Rady natsionalnoi bezpeky i oborony Ukrainy vid 14 veresnia 2020 roku “Pro Stratehiiu natsionalnoi bezpeky Ukrainy”” [Decree of the President of Ukraine №392 / 2020 “On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine from September 14, 2020 “On the National Security Strategy of Ukraine””]. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> [in Ukrainian].
8. Aktualizirana strategiia za natsionalna sigurnost na Republika B'lgariya. 2018. URL: https://www.mod.bg/bg/doc/cooperation/20181005_Akt_strateg_NS_RB.pdf [in Bulgarian].
9. Brânda, O. E., Sauliuc, A. L. (2020). Hybrid Threats on NATO's Eastern Flank – a Comparative Analysis–41 [in English].
10. Christova, C. (2016). NATO, the Black Sea and the Baltic Sea – a disequilibrium? URL: https://www.academia.edu/29180756/NATO_the_Black_Sea_and_the_Baltic_Sea_a_disequilibrium [in English].
11. Gladyshev, M. (2019). Baltic-Black Sea Region in the European Security System – Ukraine's and Russia's Interests. Language – Culture – Politics. Vol. 1. Pp. 215–230 [in English].
12. Gladyshev, M., Krayevska, O., Holovko-Havrysheva, O. (2020). Baltic-Black Sea Region as a Resilient Region: Political and Security Aspects. *Przegląd Strategiczny*. Issue 13. Pp. 159–178 [in English].
13. Magyarország Nemzeti Biztonsági Stratégiája. 1163/2020. (IV. 21.) Korm. határozat. Nemzeti Jogszabálytár. 04 April 2020. URL: <https://njt.hu/jogszabaly/2020-1163-30-22.2> [in Hungarian].
14. Milo, D. Highlights of the New Slovak Security and Defence Strategy Proposals. GLOBSEC. 11 December 2020. URL: <https://www.globsec.org/2020/12/11/highlights-of-the-new-slovak-security-and-defence-strategy-proposals/> [in English].
15. National Defence Strategy of the Republic of Romania for 2020-20. Romania Presidential Administration. 2020. URL: https://www.presidency.ro/files/userfiles/National_Defence_Strategy_2020_2024.pdf [in English].
16. National Security Concept of Georgia. 2011. URL: <https://mod.gov.ge/uploads/2018/pdf/NSC-ENG.pdf> [in English].
17. National Security Concept of the Republic of Estonia. 2017. URL: https://www.kaitseministeerium.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/national_security_concept_2017.pdf [in English].
18. National Security Strategy of the Republic of Lithuania. 2017. URL: <https://kam.lt/download/57457/2017-nacsaugstrategijaen.pdf> [in English].
19. National Security Strategy of the Republic of Poland. National Security Bureau. 2020. URL: <https://en.bbn.gov.pl/en/publications/publications/769,National-Security-Strategy-of-the-Republic-of-Poland.html> [in English].
20. On Approval of the National Security Concept. Legal Acts of the Republic of Latvia. 26 September 2019. URL: <https://likumi.lv/ta/en/en/id/309647-on-approval-of-the-national-security-concept> [in English].
21. Security Strategy of the Czech Republic. 2015. URL: https://www.army.cz/images/id_8001_9000/8503/Security_Strategy_2015.pdf [in English].
22. Slovak Republic Hybrid Threats Vulnerability Study. Executive Summary. GLOBSEC. 2018. 7 p. URL: https://www.globsec.org/wp-content/uploads/2018/12/Slovak-Republic-Hybrid-Threats-Vulnerability-Study_Executive-Summary.pdf [in English].
23. Stepper, P. (2020). Sovereignty and Defence Capacities. A Brief Assessment of the New Hungarian National Security Strategy. Antall József Knowledge Centre. URL: <https://digitalistudastar.ajtk.hu/en/research-blog/sovereignty-and-defence-capacities> [in English].
24. The Defence Strategy of the Czech Republic. The Ministry of Defence of the Czech Republic. MHI Prague, 2017. 16 p. [in English].

Strategic assessment of modern security threats by the Baltic-Black Sea region states

Davymuka Oleksandra Olehivna

Postgraduate Student by specialty
052 "Political Science"
National Institute for Strategic Studies
Pyrohova str., 7a,
Kyiv, Ukraine

The relevance of the study is determined by the need for a comprehensive review of existing threats and challenges for the countries of the Baltic-Black Sea region, the geostrategic significance of which is being re-evaluated with the beginning of the Russian aggression against Ukraine in 2014. It is also crucial for Ukraine to take into account the approaches to the perception of existing regional problems by the states of the Baltic-Black Sea area, in particular through the prospects of developing and deepening regional security cooperation with strategic partners and neighboring countries.

The purpose of this article is to analyze the strategic perception and assessment of current challenges and threats to regional security in the Baltic-Black Sea region. A systematic approach for comprehensive analysis of the Baltic-Black Sea region as a separate strategic space, as well as a comparative method to identify common patterns in assessing current security challenges and threats to the Baltic-Black Sea region were used in the research.

The article characterized the specifics and importance of the Baltic-Black Sea region for modern security architecture on the European continent. It is determined that, firstly, the relevant territory is represented by a number of states of the former socialist area, to which the Russian Federation is trying to extend its influence; secondly, the countries of the region represent NATO's eastern flank, which influences the increased attention to this territory in the context of the Euro-Atlantic security system.

In the framework of studying the long-term planning documents of the Baltic-Black Sea countries, common approaches to assessing strategic challenges and threats to regional security were identified. The outlined current strategic context for the respective countries is changeable, dynamic and unpredictable, where there are high risks of insecurity and interconnectedness of internal and external security. The states of the Baltic-Black Sea region face problems of confrontation at the level of values and cohesion within regional associations, which are influenced by both internal contradictions and external factors. At the same time, the most pressing threat to regional security is the aggressive policy of the Russian Federation, which has various manifestations – from the actual illegal annexation of territories to the use of a set of hybrid tools against the countries of the European continent. The latter attract special attention at the level of strategic documents among the Baltic-Black Sea states due to their complexity and diversity of manifestations.

Key words: Baltic-Black Sea region, regional security, threats, strategy, Russian aggression, NATO's eastern flank.

Кісель Юрій Григорович

Неформальні об'єднання в Конгресі США: досвід для України

УДК 342.53(73:477)

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.17>

Кісель Юрій Григорович
аспірант кафедри парламентаризму та політичного менеджменту Національної академії державного управління при Президенті України
вул. Антона Цедіка, 20,
Київ, Україна

Стаття присвячена розгляду історії створення, організації діяльності та впливу на законодавчий процес таких неформальних об'єднань, створених у Конгресі США, як організації-члени Конгресу (Congressional Member Organizations, CMOs) в Палаті представників та неформальні групи членів у Палаті представників, Сенаті та в обох палатах Конгресу. З'ясовано, що функціонування неформальних об'єднань – явище, притаманне всім демократичним парламентам, у результаті якого обговорюються найгостріші питання політики і держави в колі однодумців. Розглянуто позитивні та негативні впливи неформальних об'єднань у парламенті на політичний процес. Визначено сучасну роль кокусів (англ. caucus) – зібрань прихильників або членів політичної партії чи політичного об'єднання. Визначено роль і значення неформальних об'єднань у діяльності обох палат Конгресу США. Встановлено, що традиційним для конгресменів США є проведення неформальних зібрань для просування спільних інтересів за межами офіційного комітету і політичних партійних систем; членство в них розглядається як засіб реалізації їхньої лобістської діяльності. Розкрито еволюцію розвитку неформальних об'єднань у Конгресі США, починаючи з 1812 року. З'ясовано, що з 60-х рр. XX ст. Демократична дослідницька група (DSG), Група по середам і Група позапартійних членів Конгресу за мир через право (MCPL) були єдиними неформальними групами-членами в Конгресі, які досягли стійкого статусу в рамках законодавчої організації і набули тенденції на зростання. З'ясовано, що з 80-х рр. XX ст. неформальні об'єднання в Конгресі США набули статусу організацій законодавчої служби (Legislative Service Organizations, LSOs), що дало їм право діяти як юридична особа на умовах правомочних (визнаних) організацій-членів (Eligible Congressional Member Organizations, ECMOs), які мають чітко визначені повноваження. Охарактеризовано категорії неформальних організацій-членів: внутрішньо-партійність, особисті інтереси, промисловість, регіональний рівень, рівень штату/округу, рівень національної меншини. Наведено приклад українського кокусу Конгресу (Congressional Ukrainian Caucus, CUC) як двопартійного об'єднання в Палаті представників Конгресу США.

Метою дослідження є узагальнення наукових поглядів на проблему створення і функціонування неформальних об'єднань у Конгресі США, їх впливу на законодавчий процес та використання досвіду в діяльності Верховної Ради України.

Результати аналізу можуть бути використані під час роботи Комітетів Верховної Ради України в процесі модернізації їхньої діяльності, навчальному процесі з підготовки фахівців до діяльності в представницьких органах влади різних рівнів.

Ключові слова: неформальні об'єднання у парламенті, кокус, парламент.

Вступ. Помітною тенденцією функціонування Верховної Ради України є формування і вплив на процес прийняття рішень (поряд із формальними структурами – фракціями, комітетами, підкомітетами) неформальних утворень, до яких, як правило, зараховують окремі угруповання депутатів у межах діючих партійних фракцій, а також позафракційні угруповання, міжфракційні угруповання (на кшталт блоків) тощо [1]. Характерно, що функціонування неформальних об'єднань – явище, притаманне усім демократичним парламентам, що відображає тенденцію політичного плюралізму в межах представницьких і законодавчих органів влади, агрегацію чисельних підходів до опрацювання рішень, які збалансовано будуть відповідати інтересам суспільства. Втім, як показує практика, неформальні об'єднання можуть мати як позитивні, так і негативні впливи на політичний процес, враховуючи включення в систему інтересів під час обговорення питань як загальносуспільного, так і особистісного спрямування. Це зумовлює необхідність регулювання діяльності неформальних об'єднань з урахуванням кращих практик функ-

ціонування парламентів як представницьких органів влади, що довели свою стабільність у системі демократичної організації суспільства.

Мета та завдання. Метою статті є узагальнення наукових поглядів на проблему створення і функціонування неформальних об'єднань у Конгресі США, їх впливу на законодавчий процес та використання досвіду для діяльності Верховної Ради України. Основні завдання дослідження – уточнити поняття «кокус» у Конгресі США, охарактеризувати історію становлення неформальних об'єднань у Конгресі США та їх роль на різних етапах розвитку, визначити позитивні та негативні впливи неформальних об'єднань у парламенті на політичний процес, визначити категорії неформальних організацій-членів у Конгресі США та можливість їх створення у Верховній Раді України.

Методи дослідження. Формування уявлень про неформальні об'єднання, створені в Конгресі США, забезпечено такими методами дослідження: функціональний аналіз – із метою визначення ролі і значення неформальних об'єднань у діяльності обох палат Конгресу США – у Сенаті та в Палаті

представників; теоретичний аналіз – для визначення сутності та цілей неформальних об'єднань у демократичних парламентах; порівняльний аналіз – окреслення історії становлення та розвитку неформальних об'єднань у Конгресі США та можливість застосування деяких категорій неформальних об'єднань у Верховній Раді України; системний аналіз – для характеристики формування регуляторних норм у процесі реалізації адміністративної діяльності Конгресу США; структурно-функціональний аналіз – для визначення структурних елементів демократичних парламентів, таких як неформальні об'єднання; логіко-зіставний аналіз – для характеристики правової бази, що регулює діяльність неформальних об'єднань у Конгресі США.

Результати. На особливий інтерес у нашому дослідженні заслуговує організація неформальних об'єднань у Конгресі США, що, функціонуючи з ініціативи конгресменів, підпорядковуються водночас – відповідно до традицій або ствердженої регуляції – певним нормам своєї діяльності. У колі нашої уваги – сучасна роль *організацій-членів Конгресу* (Congressional Member Organizations, CMOs) в Палаті представників, а також *неформальних груп членів* у Палаті представників, Сенаті та в обох палатах Конгресу. Як правило, ці групи називаються кокусами¹, хоча більш слушним є сприйняття цих утворень як неформальних організацій-членів, на відміну від офіційних партійних кокусів.

Члени Палати представників і Сенату можуть формувати ці групи і брати участь в їхній діяльності з різних причин. Зокрема, діяльність таких груп може пояснюватись політичними орієнтирами або бути зумовленою ситуативними міркуваннями. Групи дозволяють їх членам обмінюватися інформацією та ідеями, а також можуть сприяти взаємодії учасників, якщо інші шляхи контактів обмежені. Деякі групи можуть бути зареєстровані в Комітеті з питань адміністрації Палати представників як Організація-член Конгресу (СМО), що дозволяє їм як членам Палати представників використовувати деякі особисті офісні ресурси на підставі законодавчої підтримки члена конгресу. Оскільки Сенат не має процесу реєстрації груп-членів, СМОs можуть включати до своїх членів і сенаторів. Неформальні організації-члени, які не зареєстровані в Комітеті з питань адміністрації Палати представників (у тому числі в Сенаті), називаються неформальними групами-членів. Термін «неформальна організація-член» використовується в разі посилання як на СМОs, так і на неформальні групи членів.

Враховуючи, що функціонування неформальних об'єднань не є тільки сучасним явищем, на увагу заслуговує історія їх виникнення з аналізом формування регуляторних норм у процесі реалізації адміністративної діяльності Конгресу США.

Так, традиція конгресменів проводити неформальні зібрання для просування спільних інтересів за межами офіційного комітету і політичних партійних систем була започаткована в США від найбільш ранньої історії країни. Прикладами формування таких груп в Конгресі можна вважати, наприклад, т.зв. «Яструбів війни» і «Невидимих», діяльність яких сприяла оголошенню війни проти Великої Британії 1812 року [2, р. 36]. У 1833 році кілька членів Конгресу сформули Товариство помірності, щоб виступати за утримання від алкогольних напоїв, і ця група залишалася активною до 1899 року [1, р. 36–37]. У 1840-х роках група аболіціоністів як неформальна група Конгресу працювала в напрямі заборони і відміни рабства [2, р. 38–39].

Одним із видатних неформальних утворень Конгресу США середини ХХ століття стала заснована в 1959 році Демократична дослідницька група (DSG), яка вважається багатьма спостерігачами першою сучасною неформальною організацією-членом. Вона була сформована помірними і ліберальними демократами Палати представників для протидії впливу південних консервативних демократів, які очолювали на той час багато комітетів [3]. На організаційних зборах групи у 1959 році були присутні 40 членів. На початку 1970-х років кількість DSG становила 170 членів, в середині 1970-х рр. – приблизно 225 членів, в 1980-х роках – до 250 членів, що сплачували внески [3].

Спочатку зустрічі DSG були зосереджені на проведенні брифінгів із законодавчих питань для конгресменів і розробки стратегії щодо незавершеного законодавства. Пізніше DSG, отримавши вплив у Палаті, використовувала оплачуваний персонал для створення дослідницьких та політичних аналізів. Брифінги співробітників DSG та інформація про заплановані голосування в залі стали важливим матеріалом для багатьох членів групи, особливо тих, хто не належав до комітету з законодавства [3].

Провідний дослідник Конгресу таким чином описав вплив DSG на законодавчий процес: «Співробітники DSG на брифінгах та інформації про заплановане законодавство в залі заповнили інформаційний вакуум, залишений лідерами партій. Навіть республіканці підписувалися на законодавчий звіт DSG для детального, збалансованого опису законопроектів і поправок, запланованих для обговорення в залі, а також для інформації про правила, що встановлюють умови дебатів. До 1977 року 37 відсотків членів Палати представників і 66 відсотків законодавчих помічників,

¹ Кокус (англ. caucus) – зібрання прихильників або членів політичної партії чи політичного об'єднання. Найбільшого поширення кокуси набули в США та країнах Британської спідружності.

опитаних Комісією з адміністративного огляду Палати представників, повідомляли, що значною мірою поклалися на матеріали DSG для інформації про законодавство, заплановане для обговорення. Навіть більшість помічників законодавців використовували інформацію про DSG для роботи в комітетах та для того, щоб бути в курсі публічних питань» [2, р. 1].

У 1963 році 14 поміркованих і ліберальних республіканських конгресменів-початківців Палати представників на чолі з Ф. Бредфордом Морсом сформували «Групу по середах», щоб служити форумом для обміну інформацією про чинне законодавство. Його членство пізніше зросло приблизно до 30 членів. У 1966 році сенатори Джейкоб Джавіц, Джозеф Кларк і Джордж Макговерн і конгресмен Палати Роберт Кастенмайер об'єднали позапартійних членів Конгресу за мир через право (MCPL) з метою просування своїх поглядів на зовнішню і оборонну політику з приводу ескалації конфлікту у В'єтнамі. Один з її членів, конгресмен Пол МакКлоскі, заявив: «... значна функція, яку виконує об'єднання, полягає в тому, що воно дає нам джерело знань і можливість для самоінформування поза офіційною роботою комітету <...> По суті, це повстанська організація. Ми повстаємо проти тісних зв'язків між адміністрацією та головами комітетів, які мають монополію на інформацію» [4, р. 631].

Втім, якщо на етапі 1960-х рр. Демократична дослідницька група (DSG), Група по середах і Група позапартійних членів Конгресу за мир через право (MCPL) були єдиними неформальними групами-членами в Конгресі (які досягли видимого та стійкого статусу в рамках законодавчої організації), протягом подальших десятиліть чисельність таких утворень набула тенденції на поступове, але неухильне зростання. Якщо створення т.зв. Конференції конгресменів Великих озер в 1970 році і Конгресу Чорного кокусу (CBC) в 1971 році збільшило кількість неформальних організацій-членів до п'яти [5], то вже до 1980 року кількість неформальних організацій-членів зросла до 59, не враховуючи класових клубів. Дослідники пов'язують це з тим, що для кола конгресменів, які вважали, що чинні інституційні механізми перешкоджають їхнім особистим або політичним цілям (коли члени комітетів значною мірою мали дотримуватися і поважати норми старшинства, стажування та законодавчої спеціалізації в рамках комітетної системи), неформальні організації-члени надавали альтернативну систему політичної роботи, яка забезпечувала більші можливості для індивідуальної спеціалізації в політиці, формування інтересів учасників групи та роботи з колегами-одномумцями [2, р. 19; 4, р. 633].

На увагу заслуговує й специфіка 1970-х років, пов'язана з кардинальними змінами в системі

зовнішньої і внутрішньої політики держави (від пошуків завершення війни у В'єтнамі до налагодження взаємодії державних структур із суспільством в умовах активних антивоєнних рухів), що зумовлювало активізацію ролі Конгресу в політичних процесах Сполучених Штатів. Наступним таким періодом стали 1990-ті роки, що виявили необхідність в умовах формування нового світового порядку активного включення Конгресу в процес опрацювання політики. Так, саме 1970-ті і 1990-ті роки стали особливими етапами в процесі становлення та розвитку неформальних об'єднань у Конгресі із зусиллями конгресової адміністрації врегулювати та унормувати їх діяльність.

Оскільки кількість неформальних організацій-членів зростала протягом 1970-х років, кілька членів і політичних організацій закликали до регулювання цих груп, стверджуючи, що вони діяли значною мірою поза досяжністю правил етики і не підлягали будь-якому прямому нагляду Конгресу [6]. У вересні 1977 року Комісія з адміністративного нагляду Палати представників закликала неформальні групи-члени «нести відповідальність за витрати державних коштів». Для досягнення цієї мети комісія сформувала рекомендації для неформальних організацій-членів, загалом створила рекомендовані критерії для груп, які прагнуть визнання Палатою представників із здобуттям статусу організацій законодавчої служби (Legislative Service Organizations, LSOs) [7]. У липні 1979 року Комітет із питань адміністрації Палати представників видав перші правила, що мали регулювати діяльність неформальних груп-членів як організацій законодавчої служби. Вони надавали право неформальним групам-членам отримувати виплати на найм допоміжного персоналу, надбавки за офіційні витрати, офісні приміщення, обладнання тощо [7].

Втім, оскільки LSOs не потрапляли під дію правил Палати представників щодо витрат державних коштів, кілька експертних організацій стверджували, що зазначені організації можуть завадити діяльності Палати [8, р. 8]. Одна позаконгресова організація, зокрема, повідомляла Комітет із питань адміністрації Палати представників про те, що законодавцям і їх штабам заборонено робити особисто, тепер вони в змозі діяти як група. Зокрема, неформальні групи Палати можуть отримувати необмежену суму коштів від лобістських груп з особливими інтересами; вони можуть не повідомляти про надходження від заходів зі збору коштів як внесків на кампанію, можуть отримувати внески від іноземних урядів, нетендерні гранти від федеральних агентств тощо. Всі ці заходи, якщо б вони проводились конгресменом індивідуально, явно були б заборонені правилами Палати представників або федеральним законодавством [6].

У вересні 1981 року Комітет із питань адміністрації Палати представників сформував спеціальний підкомітет із питань організації законодавчої служби. У жовтні 1981 року підкомітет провів слухання і прийняв кілька рекомендацій щодо регулювання LSOs, які включали, зокрема, такі положення: організаціям (LSOs) заборонялось отримувати доходи або внески як готівкою, так і в натуральній формі з будь-якого джерела (крім Конгресу або його членів, або зі своїх особистих рахунків), за винятком можливості скористатися перевагами освітніх стажувань, стипендій або волонтерських програм (коли програми в першу чергу приносять освіту інтернам, членам наукових співтовариств або волонтерам). LSOs могли поширювати будь-який звіт, аналіз або інші дослідницькі матеріали, підготовлені іншими особами, якщо особистість особи або організації, яка є автором роботи, розголошується повністю [7].

Протягом 1980-х і на початку 1990-х років кількість неформальних організацій-членів Палати представників, як правило, продовжувала збільшуватися, хоча кількість LSOs залишалася досить стабільною. У 1990 році, на рівні 101-го Конгресу, наприклад, було зареєстровано 30 LSOs і 63 неформальні групи членів Палати представників [6]. Окремі конгресмени та політичні організації в той же час ставили під сумнів фінансову сумлінність певних LSOs, стверджуючи, що поквартальні фінансові звіти, які подавалися цими структурами, були неповними, оманливими або подавалися із запізненням. При цьому ці групи не стикались із будь-якими санкціями за порушення норм фінансування з боку Палати представників [9].

Окремі конгресмени та політичні організації активно виступали проти зв'язків LSOs із зовнішніми групами та афілійованими фондами, стверджуючи, що ці відносини мають сумнівний характер. Схожу позицію висловлювали ЗМІ, звертаючи увагу на прояви непотизму та кронізму у призначенні витрат та кадрових рішеннях LSOs, використання ними коштів платників податків на цілі, які зазвичай заборонені або вимагають попереднього схвалення [10; 11]. Деякі дослідники висловлювали занепокоєння щодо децентралізаційного впливу LSOs на процес формування політики Конгресу [12, р. 253–260].

У відповідь на занепокоєння політиків і громадськості з приводу фінансової діяльності LSOs Комітет із питань адміністрування Палати представників видав у серпні 1993 нові вимоги до фінансового обліку організацій, що почали діяти з 1 січня 1994 року. Нові правила:

- підпорядкували фінансове управління LSOs Офісу фінансів Палати представників (усунення окремих банківських рахунків LSO за межами Конгресу), включаючи ваучери на заробітну плату та витрати;

- зобов'язали LSOs (починаючи з січня 1994 року) подавати запропоновані бюджети в сукупності з іншими документами, включаючи заяву про мету діяльності та список усіх працівників та членів організації;

- підпорядкували співробітників LSOs правилам етики Палати представників;

- зобов'язали LSOs подати річні звіти, що розкривають грошові витрати організації [13, р. 94].

Зміна керівництва Палати представників і партійного контролю після виборів 1994 року зумовила подальші реорганізаційні зміни щодо організацій-членів Палати представників шляхом ліквідації LSOs та створення CMOs. На той час нараховувалось 28 LSOs, причому 16 з них мали офісні приміщення Палати, в першу чергу, в офісних будівлях Форд Хауз (Ford House). 6 грудня 1994 року новообраний спікер Палати представників Ньют Гінгріч оголосив, що Республіканська конференція Палати представників прийняла резолюцію про заборону LSOs. Члени Палати представників, як і раніше, могли формувати групи для своїх цілей, але без їх інституційного фінансування [7]. Деякі дослідники Конгресу припускають, що ліквідація LSOs, зокрема, допомогла спікеру Гінгрічу централізувати контроль у Палаті. Як стверджує один із дослідників, усунення LSOs ліквідувало одну з інституційних перешкод для досягнення більш ієрархічної структури Конгресу, після чого посилене політичне значення набували лідери партій та конференції. Так, ліквідація автономних і підприємницьких суб'єктів, таких як LSOs, повністю відповідала досягненню більш централізованої і раціоналізованої Палати представників [13, р. 95].

Слід зазначити, що конгресмени з нової партії меншості та члени існуючих на той час LSOs, включаючи Демократичну дослідницьку групу, Чорний кокус Конгресу, Іспаномовний кокус Конгресу, кокус Конгресу з питань жінок, виступили проти розпуску LSOs. Більше 150 членів Демократичної дослідницької групи, яка мала 18 штатних працівників і бюджет у розмірі 1,6 мільйона доларів у 1993 році, підписали лист у грудні 1994 року до новообраного спікера, стверджуючи, що заборона LSOs була «спробою цензури протилежних поглядів та запереченням основного джерела інформації для партії меншості, коли починається жорсткий законодавчий графік» [14]. Втім, незважаючи на зазначене, LSOs були ліквідовані шляхом прийняття відповідних рішень Палатою представників 104-го Конгресу, орієнтованих на скасування попередніх сертифікатів LSOs із вимогою цим структурам припинити фінансові витрати та звільнити офіси [15].

Водночас 8 лютого 1995 року комітет з адміністрації Палати представників видав нові положення, що визначили статус *організацій-членів Конгресу* (CMOs) та регулювали їх діяльність.

Зокрема, констатувалось, що СМО – це «неформальна організація членів, які користуються офіційними ресурсами для здійснення спільної діяльності.... [Вона] не має окремої корпоративної або юридичної ідентичності, крім Членів, які її утворюють <...> [Це] не є органом, що працевлаштовує, і жоден персонал не може бути призначений або СМО, або від імені. СМО не може мати окремих офісних приміщень» [16].

Ініціатори формування СМО мали вказати назву організації, заяву про мету, прізвища та зайнятість посадовців, а також ім'я будь-якого особистого співробітника (включаючи спільних співробітників), призначених для роботи над питаннями СМО. Учасники не могли використовувати кошти зі своїх офіційних надбавок для підтримки діяльності СМО або надавати свої відверті кредити СМО. Групи не могли приймати кошти або ресурси з зовнішніх груп або окремих осіб для підтримки своєї діяльності. Тим не менш конгресмени могли використовувати для цієї мети свої власні кошти [16].

Більшість (а саме 23 з 28 СМО) були реорганізовані та продовжували працювати або як неформальна група членів (8), або як СМО (15). Чотири LSOs були розформовані, в тому числі один став приватною некомерційною організацією, а інший передав свої дослідницькі обов'язки на Республіканську конференцію Палати представників. Ще один LSO був поглинутий Демократичним кокусом Палати представників [17, р. 77; 18].

Деякі сучасні політичні оглядачі вважали, що заборона LSOs у 1995 році, можливо, сигналізувала про кінець, або, принаймні, значне скорочення кількості, ролі та впливу неформальних організацій-членів Конгресу. Натомість кількість СМО та неформальних груп членів наприкінці 1990-х і на початку 2000-х років продовжувала зростати. Це свідчить про те, що, незважаючи на обмеження щодо засобів підтримки цих організацій, вони зберегли важливу роль у процесі формування політики Конгресу. Так, показово, що протягом останніх десятиліть чисельність СМО та неформальних груп-членів різних типів збільшилася більше, ніж удвічі з 350 структур у Конгресі 108-го скликання (2003–2005) до 854 у Конгресі 115 (2017–2019) скликання [7]. Показовим є й збереження впливів зазначених організацій, причому багато членів Конгресу продовжують вважати свою участь у неформальних групах членів та СМО вигідною для досягнення своїх законодавчих та представницьких цілей.

Неформальні організації-члени, як показує досвід 2000-х і 2010-х років, продовжували існувати як форуми для обговорення ідей та потенційної діяльності, пов'язаної з державною політикою або представницькими міркуваннями. Групи можуть брати участь у законодавчій діяльності (виступати із законодавчою ініціативою або на

підтримку/непідтримку законодавчих ініціатив), забезпечувати навчання членів та персоналу групи з політичних питань або генерувати більш широку обізнаність громадськості з цих питань. Групи часто проводять регулярні зустрічі членів або співробітників із метою обміну інформацією та розробки законодавчої стратегії. Багато неформальних організацій-членів також запрошують зовнішніх спікерів і групи підтримки своїм членам [2, р. 80–109; 19]. Деякі неформальні організації-члени можуть мати порівняно вузький законодавчий інтерес або мету. Інші групи можуть мати більш широку сферу діяльності і вирішувати численні питання, що викликають занепокоєння в конкретному географічному регіоні, економічному секторі або узагальненій сфері політики.

Так, чимало конгресменів розглядають свою участь у неформальних групах або заходах СМО як засіб реалізації або виборчих, або політичних цілей через гнучкість і широкі можливості їх функціонування. Узагальнюючи, зокрема, функціональну спроможність і переваги неформальних організацій-членів, дослідники, акцентують на тому, що такі організації в змозі:

- діяти і бути сформованими без попереднього прийняття спеціального законодавства або зміни норм Палати представників, Сенату або партії;
- регулювати (за потреби) своє членство з метою досягнення окреслених своїх цілей;
- збільшувати функціональні повноваження членів із метою бути залученим до розв'язання значної кількості питань за відсутності обмежень щодо кількості груп, які можуть існувати, або кількості груп, до яких може приєднатися учасник;
- служити засобом вирішення питань і політичних розбіжностей між комітетами, партіями або двома палатами;
- забезпечувати можливість комплексного та скоординованого підходу до питань, щодо яких юрисдикція комітету незрозуміла або фрагментована;
- проводити брифінги та використовувати інші засоби для надання членам інформації та аналізу з питань, що становлять інтерес;
- привертати увагу політиків і громадськості до питань, які, на думку членів групи, необхідно вирішувати;
- посилювати комунікативні відносини членів групи з виборцями певних округів [20–22].

Досвід функціонування неформальних організацій водночас дає змогу дослідникам виокремлювати (поряд із перевагами) певні недоліки діяльності цих структур із погляду на суспільні інтереси в політичному процесі. Зокрема, дослідники стверджують, що неформальні організації-члени стали настільки численними (через процес формування майже з кожної окремої проблеми), що їх здатність ефективно впливати на діяльність Конгресу

стає дедалі більше сумнівною. Серед проблемних аспектів зазначеного:

- здатність неформальних об'єднань створювати конкуренцію з формальним керівництвом та структурою комітетів та їхніми функціями;
- перешкоджати законодавчому процесу або навіть підривати його через фрагментацію процесу реалізації політики Конгресу;
- сприяти певним особливим інтересам через надмірну роль неформальних підходів у законодавчому процесі;
- породжувати конфлікт інтересів серед конгресменів через формальні законодавчі права в одних і тих самих суб'єктних сферах, на які поширюється неформальна організація (тобто з'являючись одночасно представником і критиком одного й того ж питання);
- впливати на негативний імідж Конгресу як органу, що перебуває під надмірним впливом особливих інтересів [12; 13; 21].

Зазначене, як вважається, стало підґрунтям нових спроб законодавців унормувати діяльність неформальних утворень із виокремленням серед них, починаючи з 114-го Конгресу (2015–2017), т.зв. правомочних (визнаних) організацій-членів (Eligible Congressional Member Organizations, ECMOs) як доволі вузького кола формувань із поширеними повноваженнями. Члени таких організацій набули змогу призначати персональний офісний персонал для роботи від імені ECMOs та перераховувати призначені їм (представницькі) кошти як членів Палати на заробітну плату та витрати для цих працівників на спеціальний рахунок Палати щодо ECMOs. Щоб претендувати на статус ECMOs, група мала бути зареєстрованим СМОs у попередньому Конгресі за умов реалізації низки вимог: наявність спільних співробітників, принаймні з 15 офісів членів Палати представників; призначення одного члена Палати представників адміністратором групи; виконання принаймні трьома співробітниками Палати роботи від його імені. Починаючи з 2015 року Комітет із питань адміністрації Палати представників ствердив список правомочних організацій-членів (ECMOs) для певних СМОs, кількість яких на період 2017–2019 становила чотири структури [7].

Втім, як стверджують дослідники, правомочність (визнаність) неформальних організацій може пов'язуватись не тільки із здобуттям ними особливого статусу, а й із визнанням напрямом діяльності, який традиційно зумовлює вагомість структури в системі політичних впливів. Загалом дослідники виокремлюють шість категорій неформальних організацій-членів, хоча деякі з них можуть мати свою специфіку, що ускладнює їх сприйняття через визначені категорії або, навпаки, класифікує у вимірі кількох категорій. Серед категорій неформальних організацій-членів вирізняють групи, орієнтовані на:

- внутрішньопартійність (просування політичних поглядів однодумців у складі політичної партії);
- особисті інтереси (як правило, зосереджені на широкому спектрі питань, які знаходяться під юрисдикцією більш ніж одного комітету);
- промисловість (відстоювання інтересів конкретної галузі);
- регіональний рівень (відстоювання інтересів конкретного регіону);
- рівень штату/округу (відстоювання інтересів конкретного штату або регіону);
- рівень національної меншини / виборчої групи або округу (відстоювання інтересів окремих груп виборців, таких як жінки, меншини, ветерани) [2, р. 31–35].

Так, конгресмени, які приєднуються до внутрішньопартійних організацій-членів, використовують, як правило, своє членство як форум для обміну інформацією та розробки законодавчої стратегії з колегами з партії, які поділяють їх політичну ідеологію. Вони, як правило, працюють над широким спектром питань, і їх участь у неформальному об'єднанні, «стає важливим фактором у встановленні порядку денного», привертаючи увагу до стратегічних напрямів політики [2, р. 87–92].

Організації-члени з особистих інтересів на прикладі кокусу спортсменів, як правило, зосереджуються на підвищенні обізнаності громадськості та Конгресу з конкретизованих питань (переважно внутрішньої політики, пропонуючи – через порядок денний – нові підходи до їх вирішення.

СМОs, які зосереджуються на питаннях, що представляють інтереси окремих галузей, таких як Конгресовий автомобільний кокус, Конгресовий суднобудівний кокус і Конгресовий сталевий кокус, як правило, залучають членів, які рішуче налаштовані просувати інтереси конкретизованого підприємства. Конгресмени часто розглядають своє членство як засіб реалізації лобістської діяльності, підвищуючи водночас обізнаність Конгресу щодо проблем галузі та розробки відповідної законодавчої стратегії.

Регіональні СМОs, такі як Коаліція Північно-Східно-Середнього Заходу в Конгресі або кокус Заходу в Конгресі, а також СМОs окремого штату/округу, таких як Каліфорнійська демократична делегація Конгресу, як правило, зосереджені на просуванні законодавчих ініціатив, які, на їхню думку, допоможуть відповідному регіону або штату (округу).

СМОs національної меншини (виборчої групи/округу), такі як Чорний кокус Конгресу, Іспаномовний кокус Конгресу або Іспаномовна конференція Конгресу, як правило, орієнтовані на обмін інформацією, підвищення обізнаності громадськості і Конгресу щодо проблем певних національних груп, реалізацію відповідної законодавчої ініціативи. Діяльність СМОs цього напрямку, як правило,

потрапляє під юрисдикцію більш ніж одного комітету. Окрім свідчень перед комітетами Конгресу та підготовки законопроектів і поправок, національні СМОs групи (округу) частіше, ніж інші організації, намагаються розмістити питання в законодавчому порядку денному, пріоритетно реалізувати відповідну їхнім інтересам політику [2, р. 96–100].

Прикладом зазначеного типу СМОs є й український кокус Конгресу (Congressional Ukrainian Caucus, CUC) як двопартійне об'єднання в Палаті представників Конгресу США, утворене 1997 року з місією побудови міцніших двосторонніх відносин між Україною та США. Завдяки співпраці з українською американською громадою, група надає підтримку Україні, починаючи від зусиль демократизації та ринково орієнтованих реформ і закінчуючи інформуванням членів Конгресу щодо подій в Україні [23].

У 2015 році було утворено Український кокус у Сенаті США (Senate Ukraine Caucus, SUC) – двопартійну групу підтримки України у Сенаті Сполучених Штатів Америки. Своїм завданням група визнає «посилення політичних, військових, економічних та культурних зв'язків між Сполученими Штатами та Україною». Серед питань, якими успішно опікується кокус (з погляду на реальні рішення Конгресу США), є військова та безпекова допомога Україні [24].

Висновки. Щодо неформальних угруповань сучасного Конгресу США, то їх впливовість на політику держави не викликає заперечення. З погляду дослідників і реальної практики, неформальні організації стали традиційною частиною законодавчого процесу Сполучених Штатів. Вони можуть створювати форуми для різних поглядів, нових ідей політики або більш конкретних складових проблем. Щодо функціонального спрямування неформальних організацій, то їх орієнтованість на суспільні інтереси зумовлюється значним колом регуляторних норм – від організаційних та етичних засад функціонування до фінансового контролю щодо їх діяльності.

Зазначена практика має враховуватись у процесі реформ парламентської діяльності в Україні, де на порядку денному залишаються подолання корупційних впливів на парламент, посилення відповідальності народних депутатів перед виборцями, пошук підходів до реалізації політики, яка слугуватиме соціально-економічному та політичному прогресу суспільства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гошовська В.А. Парламентаризм : підручник / В.А. Гошовська [та ін.]. Київ : НАДУ, 2016. 672 с.
2. Hammond S.W. Congressional Caucuses in National Policy Making. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press, 2001. 258 p.
3. Stevens A.G., Jr., Miller A.H., Mann T.E. Mobilization of Liberal Strength in the House, 1955–1970:

The Democratic Study Group. *The American Political Science Review*. 1974. Vol. 68, no. 2. P. 667–681.

4. Caldwell Ch.F. Government by Caucus: Informal Legislative Groups. *The Journal of Law & Politics*. 1989. Vol. V, no. 3. P. 625–655.

5. Barnett M.R. The Congressional Black Caucus. *Proceedings of the Academy of Political Science*. 1975. Vol. 32, no. 1 P. 34–50.

6. Congressional Member Organizations: Their Purpose and Activities, History, and Formation. August 11, 2015. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20150811_R40683_ef389ae32c550903b3202cb85adcfbb95b70548b.html

7. Congressional Member Organizations (CMOs) and Informal Member Groups: Their Purpose and Activities, History, and Formation. Updated January 23, 2019. URL: <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40683.pdf>

8. Jacoby M. Republicans Ask GAO Audit of All Legislative Service Organizations. *Roll Call*. 1993. March 15. P. 8.

9. Mason D., Greenberg D. New House Rules: A Victory For Congressional Reform. URL: <https://www.heritage.org/political-process/report/new-house-rules-victory-congressional-reform>

10. Rodriguez P.M. GAO Wants to Probe House Caucuses. *The Washington Times*. 1993. June 30. P. A1, A10.

11. Rodriguez P.M. Groups Don't Play by Congress' Rules. *The Washington Times*. 1993. June 30. P. A1, A10.

12. Ripley R.B. Congress: Process and Policy. 3rd ed. New York: W.W. Norton & Company, 1983. 473 p.

13. Singh R. The Rise and Fall of Legislative Service Organizations in the United States Congress. *Journal of Legislative Studies*. 1996. № 2(2). P. 79–102.

14. Love A.A. LSO Money: Where Will It All Go? *Roll Call*. 1994. December 8. P. 1, 21.

15. Rules of the House, *Congressional Record*, vol. 141, part 1 (January 4, 1995), p. 469. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CRECB-1995-pt1/pdf/GPO-CRECB-1995-pt1-1-2.pdf>

16. Dilger R.J. Congressional Member Organizations: Their Purpose and Activities, History, and Formation. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20100628_R40683_d24cfb3d49da21d4a94125b69ad652a7979ecabb.pdf

17. Gertzog I.N. Women and Power on Capitol Hill: Reconstructing the Congressional Women's Caucus. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2004. 197 p.

18. Cooper K.J. Cut Back, Caucuses Struggle to Go Forward. *The Washington Post*. 1995. March 23. P. A25.

19. Burgin E. Congress, Health Care, and Congressional Caucuses: An Examination of the Diabetes Caucus. *Journal of Health Politics, Policy and Law*. 2003. Vol. 28, no. 5. P. 789–820.

20. Hammond S.W., Mulholland D.P., Stevens A.G.Jr. Informal Congressional Caucuses and Agenda Setting. *Western Political Quarterly* 1985. Vol. 38, no. 4. P. 583–605.

21. Caldwell Ch.F. Government by Caucus: Informal Legislative Groups in an Era of Congressional Reform. *The Journal of Law & Politics*. 1989. Vol. V, no. 3. P. 625–655.

22. Victor J.N. , Nils Ringe N. The Social Utility of Informal Institutions: Caucuses as Networks in the 110th U.S. House of Representatives. *American Politics Research*. 2009. Vol. 37, no. P. 742–766.

23. Sawkiw, M. House of Representatives forms Congressional Ukrainian Caucus. Ukrainian National Information Service. URL: <http://www.ukrweekly.com/old/archive/1997/279714.shtml>

24. Matishak, M. (February 9, 2015). Senators launch Ukraine Caucus. *The Hill*. URL: <https://thehill.com/policy/defense/232192-senators-launch-ukraine-caucus>

REFERENCES:

1. Hoshovska V.A. et al (2016), Parlamentaryzm [Parlamentarizm], Press NADU, Kyiv, 672 p. [in Ukrainian].

2. Hammond S. W. Congressional Caucuses in National Policy Making. Baltimor, London: The John Hopkins University Press, 2001. 258 p.

3. Stevens A.G., Jr., Miller A.H., Mann T.E. Mobilization of Liberal Strength in the House, 1955–1970: The Democratic Study Group. *The American Political Science Review*. 1974. Vol. 68, no. 2. P. 667–681.

4. Caldwell Ch.F. Government by Caucus: Informal Legislative Groups. *The Journal of Law & Politics*. 1989. Vol. V, no. 3. P. 625–655.

5. Barnett M.R. The Congressional Black Caucus. *Proceedings of the Academy of Political Science*. 1975. Vol. 32, no. 1 P. 34–50.

6. Congressional Member Organizations: Their Purpose and Activities, History, and Formation. August 11, 2015. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20150811_R40683_ef389ae32c550903b3202cb85adcffb95b70548b.html

7. Congressional Member Organizations (CMOs) and Informal Member Groups: Their Purpose and Activities, History, and Formation. Updated January 23, 2019. URL: <https://fas.org/sgp/crs/misc/R40683.pdf>

8. Jacoby M. Republicans Ask GAO Audit of All Legislative Service Organizations. *Roll Call*. 1993. March 15. P. 8.

9. Mason D., Greenberg D. New House Rules: A Victory For Congressional Reform. URL: <https://www.heritage.org/political-process/report/new-house-rules-victory-congressional-reform>

10. Rodriquez P.M. GAO Wants to Probe House Caucuses. *The Washington Times*. 1993. June 30. P. A1, A10.

11. Rodriquez P.M. Groups Don't Play by Congress' Rules. *The Washington Times*. 1993. June 30. P. A1, A10.

12. Ripley R.B. Congress: Process and Policy. 3rd ed. New York: W.W. Norton & Company, 1983. 473 p.

13. Singh R. The Rise and Fall of Legislative Service Organizations in the United States Congress. *Journal of Legislative Studies*. 1996. № 2(2). P. 79–102.

14. Love A.A. LSO Money: Where Will It All Go? *Roll Call*. 1994. December 8. P. 1, 21.

15. Rules of the House, *Congressional Record*, vol. 141, part 1 (January 4, 1995), p. 469. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/GPO-CRECB-1995-pt1/pdf/GPO-CRECB-1995-pt1-1-2.pdf>

16. Dilger R.J. Congressional Member Organizations: Their Purpose and Activities, History, and Formation. URL: https://www.everycrsreport.com/files/20100628_R40683_d24cfb3d49da21d4a94125b69ad652a7979ecabb.pdf

17. Gertzog I.N. Women and Power on Capitol Hill: Reconstructing the Congressional Women's Caucus. Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2004. 197 p.

18. Cooper K.J. Cut Back, Caucuses Struggle to Go Forward. *The Washington Post*. 1995. March 23. P. A25.

19. Burgin E. Congress, Health Care, and Congressional Caucuses: An Examination of the Diabetes Caucus. *Journal of Health Politics, Policy and Law*. 2003. Vol. 28, no. 5. P. 789–820.

20. Hammond S.W., Mulholland D.P., Stevens A.G.Jr. Informal Congressional Caucuses and Agenda Setting. *Western Political Quarterly* 1985. Vol. 38, no. 4. P. 583–605.

21. Caldwell Ch.F. Government by Caucus: Informal Legislative Groups in an Era of Congressional Reform. *The Journal of Law & Politics*. 1989. Vol. V, no. 3. P. 625–655.

22. Victor J.N. , Nils Ringe N. The Social Utility of Informal Institutions: Caucuses as Networks in the 110th U.S. House of Representatives. *American Politics Research*. 2009. Vol. 37, no. P. 742–766.

23. Sawkiw, M. House of Representatives forms Congressional Ukrainian Caucus. Ukrainian National Information Service. URL: <http://www.ukrweekly.com/old/archive/1997/279714.shtml>

24. Matishak, M. (February 9, 2015). Senators launch Ukraine Caucus. *The Hill*. URL: <https://thehill.com/policy/defense/232192-senators-launch-ukraine-caucus>

Informal associations in the US Congress: experience for Ukraine

Kisiel Yurii Hryhorovych

Postgraduate Student
at the Department of Parliamentarism
and Political Management
National Academy for Public
Administration under
the President of Ukraine
Antona Tsedika str., 20,
Kyiv, Ukraine

The article examines the history of the creation, organization, and legislative influence of informal associations established in the US Congress as Congressional Member Organizations (CMOs) in the House of Representatives and informal groups in the House of Representatives, Senate, and both chambers of Congress. It has been found that the functioning of informal associations is a phenomenon common to all democratic parliaments, as a result of which the most pressing issues of politics and the state are discussed among like-minded people. The positive and negative influences of informal associations in the parliament on the political process are considered. The modern role of caucus is defined, caucus-gatherings of supporters or members of a political party or political association. The role and significance of informal associations in the activities of both palaces of the US Congress are determined. It has been established that it is traditional for US congressmen to hold informal meetings to promote common interests outside the official committee and political party systems; membership in them is seen as a way to implementing their lobbying activities. The evolution of the development of informal associations in the US Congress from 1812 to the present is revealed. It was found that since the 60s of the twentieth century. The Democratic Research Group (DSG), the Wednesday Group and the Non-Party Members of the Congress for Peace through Law (MCPL) were the only informal members of Congress that have achieved sustainable status within the legislative organization and have grown. It was found that since the 80s of the twentieth century. Informal associations in the US Congress have acquired the status of Legislative Service Organizations (LSOs), this gave them the right to act as legal entities under the legal conditions of Eligible Congressional Member Organizations (ECMOs), which have clearly defined powers. The categories of informal member organizations are characterized – internal party affiliation, particular interests, industry, regional level, state / district level, level of national minority. Examples of the Congressional Ukrainian Caucus (CUC) as a bipartisan association in the US House of Representatives are given.

The purpose of the study is to generalize scientific views on the problem of creation and functioning of informal associations in the US Congress, their impact on the legislative process and the use of experience in the activities of the Verkhovna Rada of Ukraine.

The results of the analysis can be used: during the work of the Committees of the Verkhovna Rada of Ukraine in the process of modernization of their activities; in the educational process of training specialists for activities in representative bodies of different levels.

Key words: *informal associations in parliament, caucus, parliament.*

Козьма Василь Васильович

Роль стратегічних комунікацій Росії в європейському інформаційному просторі (до питання євроскептицизму)

УДК 327

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.18>

Козьма Василь Васильович
доктор політичних наук, доцент,
провідний науковий співробітник
науково-організаційного центру
Національної академії
Служби безпеки України
вул. Михайла Максимовича, 22,
Київ, Україна

Проблема стратегічних комунікацій останнім часом стала актуальною для досліджень із міжнародної політики з погляду як визначення понятійно-категоріальних характеристик зовнішньополітичного інструментарію, так і прикладного аспекту діяльності міжнародних акторів. Для сучасних держав стратегічна комунікація виступає інструментом державного управління, критично важливим чинником у стратегічному стримуванні, частиною політичного, дипломатичного й військового комплексу заходів на міжнародній арені.

Статтю присвячено стратегічним комунікаціям Російської Федерації в європейському інформаційному просторі в контексті вивчення природи євроскептицизму. Актуальність дослідження полягає в тому, що воно зосереджене на аналізі головних чинників євроскептицизму, одним з яких є російський інформаційний вплив.

Мета статті – з'ясувати, які головні причини спонукають до зростання кількості євроскептиків сьогодні та які наслідки такого зростання для національної безпеки України. Зазначено, що основним рушієм зростання популярності євроскептичних політичних сил в останні десятиліття стала фінансова криза та заходи жорсткої економії, які викликали невдоволення громадян, рівень добробуту яких помітно знизився.

У статті приділено увагу партіям і рухам євроскептиків, лідери яких, прагнучи завоювати голоси виборців, використовують будь-які прийоми популістської риторики, граючи насамперед на націоналістичних і антиіммігрантських настроях виборців. Результат останніх виборів до Європейського парламенту підтвердив прогнози дослідників про можливість деякого успіху євроскептиків. Проте їм не вдалося домогтися бажаного відсотка голосів для значущого впливу на прийняття рішень. Підкреслено, що будь-яка криза Єврозони впливає на рівень євроскептицизму, проте цей вплив ні в якому разі не є монолітним. Обов'язково потрібно враховувати важливі національні відмінності в структурі євроскептицизму, оскільки політичні сили в тій чи іншій країні по-різному розуміють та трактують це поняття.

Ключові слова: євроскептицизм, стратегічні комунікації, міжнародна безпека, інтеграція, міграційна політика, національна безпека.

Вступ. Сучасні події в Україні актуалізували необхідність не лише наукового узагальнення теоретичних напрацювань щодо сутності тих чи інших кризових процесів, а й з'ясування причин їх виникнення, відтворення та перебігу. В цьому контексті важливою передумовою проведення антикризових заходів є, на нашу думку, ретельний аналіз впливу зовнішньополітичних чинників на безпекову політику України. Зазначимо, що таких чинників є багато, і кожен з них потребує окремого вивчення. В цій публікації ми приділимо увагу одному з них, а саме проблемі євроскептицизму, а також спробуємо з'ясувати роль стратегічних комунікацій Росії в європейському інформаційному просторі.

Стан наукової розробленості проблеми. Вітчизняні дослідники приділяють значну увагу вивченню проблеми євроскептицизму. Варто зазначити, що більшість із них констатують зростання останнім часом дезінтеграційних тенденцій всередині Європейського Союзу. Значну роль у цих процесах відіграють євроскептичні політичні організації, діяльність яких загрожує не лише політиці більш тісної співпраці всередині ЄС, а й зовнішньополітичним інтересам України. З останніх робіт на цю тему варто згадати праці М. Розумного [1], К. Вітмана [2, с. 8–12], О. Гісси [3, с. 172–181],

О. Бондаренка [4, с. 96–102], С. Наумкіної, Ю. Маслова [5, с. 58–62] та ін.

Мета та завдання. Отже, спробуємо з'ясувати, які головні причини спонукають до зростання кількості євроскептиків сьогодні та наслідки такого зростання для національної безпеки України.

Результати. Не будемо ставити коня поперед воза й одразу списувати все на «руку Кремля». Роль Росії в дезінтеграційних процесах по всьому світі значна, проте існують інші чинники, і перше місце серед них ми відводимо чинникам економічним. Провали в економічній політиці Європейського союзу одразу ж відбиваються на рівні та способі життя мільйонів людей. Так, наприклад, значна кількість євроскептиків серед населення ЄС з'явилася у свій час внаслідок запровадження програми «жорсткої економії» з метою порятунку Греції від фінансово-економічної кризи. Попри значну фінансову допомогу, виділену структурами Євросоюзу та МВФ, починаючи з 2010 року, стабілізувати економіку Греції вдалося лише у 2018 році. Зрозуміло, що такий порятунок – не альтруїстичний крок з боку Брюсселя, і розраховуватися за нього греки будуть ще дуже довго. Факт витрачання величезних сум платників податків – громадян ЄС на вирішення проблем однієї країни значно

посилив критику європейських інституцій. З самого початку проведення непопулярних реформ у Греції заявили про себе євроскептичні популістські політичні партії та політичні об'єднання як у самій Греції, так і за її межами. Яскравим прикладом слугує діяльність найбільшого євроскептичного політичного об'єднання Греції «СІРІЗА», представники якого виступили з різкою критикою політики ЄС, вважаючи, що такі кроки лише шкодять національній економіці. До того ж деякі політичні партії («Незалежні греки») виступили за відмову від програми європейської фінансової допомоги та навіть виходу Греції з Єврозони [6]. У цьому місці зробимо короткий відступ і звернемо увагу читачів на декілька показових моментів. По-перше, як тільки будь-яка політична організація заявляє про свої євроскептичні позиції, особливо якщо ці позиції ґрунтуються на різкій критиці політики ЄС щодо підтримки України, то, як правило, така організація має всі шанси потрапити на російське телебачення у категорію «друзі Росії». Другий момент вказує на тісний зв'язок ідеології політичних партій з євроскептицизмом. Згадана вище євроскептична коаліція політичних партій Греції «СІРІЗА» об'єднує ідеологічно близькі політичні групи лівого та ліворадикального спектру (комунізм, соціалізм, троцькізм, марксизм, маоїзм тощо). Проте не варто переоцінювати роль ідеології всередині сучасних політичних партій, адже одна справа – виступати з популістськими гаслами на передвиборчих зборах, а зовсім інша – брати на себе відповідальність за прийняття непопулярних рішень, перебуваючи при владі. Отже, на прикладі Греції ми бачимо, як економічні чинники впливають на посилення ролі євроскептичних партій у внутрішній політиці окремо взятої країни.

Другим важливим чинником, що вплинув та продовжує впливати сьогодні на посилення позицій євроскептиків, є питання імміграції. Зазначимо, що європейська міграційна криза 2015 року, яка була викликана масовим напливом мігрантів із країн Близького Сходу та Африки, подається багатьма дослідниками як приклад неефективності європейських інститутів та провальної зовнішньої політики ЄС загалом. Безумовно, одномоментне збільшення в рази кількості людей, охочих потрапити в заможні країни Європи, стало неабияким випробуванням для міграційних, прикордонних, поліцейських та інших служб ЄС. Проте важко об'єктивно оцінити масштабність проблеми, не розібравшись у специфіці європейської міграційної політики, та з'ясувати, хоча б у загальних рисах, причини, що призвели до неконтрольованого напливу такої кількості людей до ЄС. Стосовно специфіки зазначимо, що вона (специфіка) має тісний зв'язок із рівнем економічного розвитку конкретної країни. Іншими словами, економічне зростання потребує значної кількості людського капіталу. Чомусь сьо-

годні не заведено називати речі своїми іменами, проте варто нагадати, що капіталізм як суспільний лад, система виробництва й розподілу нікуди не зникав і своєї мети не змінював, а полягає вона у максимізації доходів, насамперед для власників виробництва, за рахунок дешевої робочої сили. Таким чином, міграційна політика країн Західної Європи після другої світової війни була спрямована на те, щоб поповнювати дефіцит робочої сили шляхом залучення мігрантів. Питання інтеграції, асиміляції, адаптації, ідентифікації, соціалізації тощо залишалися другорядними і покладалися на впровадження ідеї мультикультуралізму під прапором політичної рівності за зразком Сполучених Штатів Америки. Залишимо без розгляду наслідки мультикультуралізму та сьогоднішні «жорсткі» варіанти міграційної політики таких країн, як Франція, Німеччина чи Велика Британія. Скажемо лише, що ідея європейського «плавильного казана» себе не виправдала, натомість створила нові внутрішньополітичні проблеми (етнокультурні, релігійні, соціальні), розв'язання яких потребує значних зусиль. Отже, запит на робочу силу економічно розвинених країн є головним рушієм міграційних процесів. Проте, як нам відомо, у 2015 році жодна з європейських країн не переживала різкого економічного зростання, що потребувало б залучення значної кількості трудових мігрантів. Яка ж причина такого «переселення народів»? Ось тут варто уважніше придивитися до наступного чинника, а саме до «руки Кремля» й зокрема до специфіки стратегічних комунікацій Росії в європейському інформаційному просторі.

Не будемо заперечувати, що міграційна криза в ЄС 2015 року значною мірою є наслідком тривалих громадянських конфліктів у країнах Африки та Близького Сходу, проте ми схильні вважати, що природа цієї кризи лежить не лише в гуманітарній площині, адже люди, які бажають убезпечити себе й свої родини від жахів війни, не прориваються через десятки кордонів із немовлятами на руках, щоб потрапити виключно до Німеччини, Франції чи Великої Британії. Вони шукають притулку в сусідніх безпечних країнах із надією на швидке повернення додому. За багатьма ознаками (одномоментність, однаправленість, одноманітність поширюваної інформації, масштабність тощо) ця криза радше є елементом цілеспрямованої міжнародної політики, інструментом політико-економічного тиску на Європейський Союз із метою дестабілізації інтеграційних процесів. Виникає закономірне питання: кому це вигідно? Шукаючи відповідь, ми мимоволі потрапляємо в пастку тривалих дискусій навколо проблем глобальної міжнародної політики. Однак у цьому випадку чітко простежується зв'язок між подіями в Україні та міграційною кризою в ЄС. Очевидно, що запровадження санкційної політики проти Російської Федерації за анексію Криму

та розв'язання війни на сході України не могло не вплинути на зовнішньополітичні стосунки Росії та ЄС. Це, зокрема, визнають і російські вчені, щоправда, критичного аналізу подій у їхніх публікаціях годі шукати. Наведемо декілька цитат, які наочно демонструють специфіку російських стратегічних комунікацій: «Воссоединение Крыма с Россией в марте 2014 г. стало ключевой и наивысшей точкой в проявлении трехсторонних противоречий, обозначивших переход стратегии США и ЕС к курсу на открытую конфронтацию с Российской Федерацией. <...> В настоящий момент Евросоюз стал добровольным заложником антироссийской политики США. С одной стороны, ЕС испытывает давление со стороны миграционного кризиса, вызванного непродуманными действиями НАТО в ходе Арабской весны. С другой стороны, ЕС является заложником безответственной политики правительства Украины, действующего по указаниям США» [7, с. 6]. У відповідь на запровадження санкцій не лише змінилася риторика Кремля, а були прийняті конкретні заходи щодо дестабілізації та послаблення ЄС зсередини. Доказами цілеспрямованої російської політики є численні публікації у ЗМІ, мета яких – переконати передусім російських громадян у несправедливості застосування санкцій і невтручання Росії в європейську політику. Проте публічні заперечення не заважають допитливим дослідникам знаходити численні докази зворотного. Одним із прикладів відвертої спроби фальсифікації та перекручування фактів є стаття співробітника російського Інституту світової економіки та міжнародних відносин В.А. Оленченко «Міграційна хвиля в Європі», в якій він пише: «Как правило, миграционным приливом беженцев в Европу предшествуют пропагандистские кампании, побуждающие беженцев покидать места проживания и искать более безопасные зоны. <...> В настоящее время реалии меняются. Воздействие российских ВКС и наступление правительственных сирийских войск нарушает западный план по Сирии. Под их совместными ударами боевики разбегаются, и тем самым исчезает фактор, консолидирующий лагеря беженцев. Они частично возвращаются, частично остаются в местах своего проживания, частично мигрируют. В целом становится достаточно очевидно, что фактор беженцев в заметном большинстве является искусственно сформированным и управляемым феноменом» [8, с. 60]. Покладаючи лівову частку відповідальності за міграційну кризу на США, автор чомусь уникає відповіді на питання, хто ж стоїть за пропагандистськими гаслами, які збурили сотні тисяч людей рухатися саме в напрямі Європи. Складається враження, що це США навмисно направили біженців до ЄС, щоб послабити своїх же союзників. Водночас втручання Росії у сирийський конфлікт подається як акт «гуманності та миру».

Віншому місці автор згаданої публікації вказує на так званий «Норвезький казус». Йдеться про різке одномоментне збільшення потоку мігрантів до Норвегії з території Росії. Далі цитата: «По состоянию на февраль 2016 г., по официальным норвежским данным, в Норвегии скопилось 5–6 тысяч мигрантов. Мигранты устремлялись в Норвегию через российско-норвежскую границу, прибывая в Россию с однократной туристической визой, то есть не предполагая, что они будут следовать обратно через российскую территорию, и, видимо, ориентируясь на Норвегию как на пункт своего назначения. Норвегия могла быть для них привлекательной в связи с тем, что она входит в Шенгенскую зону, которая предполагает бесконтрольное пересечение границ со странами Евросоюза. Характеризуя миграционный феномен, норвежские должностные лица оперируют следующими фактами. Мигранты в названном количестве прибыли в страну во второй половине 2015 г., то есть их въезд в Норвегию и по срокам, и по интенсивности синхронен с миграционным приливом в страны ЕС. Норвежцы акцентируют внимание на том, что начало миграционного прилива в их страну в августе 2015 г. было для них неожиданным, как и прекращение прилива – почти в одночасье – 30 ноября 2015 г. И тот и другой сроки имеют свое объяснение. В августе 2015 г. на Ближнем Востоке активизировались слухи о подготовке террористической группировкой ИГИЛ (запрещена в России) решающего наступления на сирийские правительственные войска, которое подавалось как будущая безоговорочная победа над правительством Б. Асада. Этот тезис широко тиражировался западными СМИ и стимулировал миграционные движения. Что касается ноября 2015 г., то он отмечен встречей «Группы поддержки Сирии» в Вене (Австрия) 14.11.2015 г. заявлением «Группы двадцати» по борьбе с терроризмом в Анталии (Турция) 15–16.11.2015 г. и поездкой французского президента Ф. Олланда в США, Британию, Германию и Россию с целью прояснения возможностей создания широкой антитеррористической коалиции 20–27.11.2015 г. В ноябре 2015 г. заметно активизирована деятельность российских ВКС в Сирии и публично отмечена неблагоприятная роль Турции. Названные мероприятия радикально поменяли векторы развития ситуации в Сирии и вокруг нее. Из изложенного выше просматривается вполне очевидная «направляемость» движения мигрантов в Норвегию. В частности, разработка маршрутов движения мигрантов в Норвегию, их визовое и логистическое обеспечение никак нельзя воспринимать как продукт деятельности самих мигрантов, поскольку это далеко выходит за пределы их образования, кругозора, знания российских и европейских реалий, не говоря уже о синхронности их движения и сроках прибытия и убытия» [8, с. 62].

У наведеній розлогій цитаті залишається лише правильно розставити акценти, адже автор випадково чи навмисно підкреслює, що одномоментний рух такої кількості людей неможливий без логістичної та візової підтримки. Питається: хто надав цим людям таку підтримку та яким чином вони отримали російські візи? Наведемо коротку інформаційну довідку і бачення проблеми з норвезького боку. Далі пряма мова: «Все они обладали визами для пребывания на территории России или пригодными для перемещения по России транзитом документами. Именно это, с точки зрения властей в Осло, дает основания говорить о том, что они могли просить о предоставлении убежища еще до появления в Норвегии» [9]. Стосовно дати припинення міграції, то і тут автор лукавить, заявляючи про те, що зустрічі на високому рівні та діяльність військового контингенту Росії в Сирії радикально змінили внутрішньополітичну ситуацію та відповідно зупинили потік мігрантів. Все набагато простіше: у листопаді норвезька влада закрила кордон для мігрантів і внесла зміни в імміграційне законодавство, згідно з яким у розгляді прохань про притулок буде відмовлено взагалі, якщо прохач прибув з країни, в якій його життю нічого не загрожувало. На жаль, обсяг статті не дає можливості наводити інші приклади, а їх є чимало, зазначимо лише, що позицію Росії до майбутнього ЄС можна окреслити дуже змістовним «застереженням»: «облик будущей Европы, а также успех или неуспех этой трансформации зависит, в том числе, и от того, как ЕС будет выстраивать свои отношения с внешними партнерами, включая Россию» [8, с. 63].

Повертаючись до природи євроскептицизму, окреслимо ще одну групу причин його зростання. Це питання, які стосуються демократії та національних суверенітетів. «Ще однією проблемою політичної системи Євросоюзу як такої є проблема «демократичного дефіциту». Критика прийнятих у Брюсселі рішень поступово трансформується у євроскептицизм. Створилася ситуація, коли громадяни можуть висловитися «за» або «проти» проекту європейської інтеграції, але не можуть вплинути на його конкретний зміст» [10]. Такий стан речей дає можливість євроскептичним партіям критикувати політику ЄС, наголошуючи передусім на тому, що членство в ЄС загрожує національним суверенітетам та національній ідентичності.

Також доволі поширеним є розуміння євроскептицизму як певної форми суспільної свідомості, яка виникає в результаті подолання конфліктів та суперечностей. Проте детальне вивчення цього предмета переконливо доводить, що однією з головних причин посилення євроскептицизму серед пересічних громадян Європейського Союзу є діяльність харизматичних політичних лідерів та очолюваних ними організацій. Здебільшого це

опозиційні політичні партії правого чи лівого ідеологічного спектру. Проте приклад Британської консервативної партії показує, що євроскептицизм притаманний і правлячим партіям, і навіть на певний проміжок часу може стати складовою частиною їхньої ідеології. Вивчення впливу особистісного чинника на природу євроскептицизму є окремою науковою проблемою і потребує висвітлення на сторінках інших публікацій.

Наведені чинники, що впливають на зростання рівня євроскептицизму, не є вичерпними. Аналіз тих, що були згадані нами у цій публікації, дає можливість зробити висновок, що будь-яка криза Єврозони впливає на рівень євроскептицизму. Проте цей вплив ні в якому разі не є монолітним. Обов'язково потрібно враховувати важливі національні відмінності в структурі євроскептицизму, оскільки політичні сили в тій чи іншій країні по-різному розуміють та трактують це поняття.

Теоретичне вивчення природи євроскептицизму було б неповним без ознайомлення з практичним його втіленням у реальній політиці. Таким чином, зважаючи на важливу роль Європейського парламенту у формуванні політики Європейського Союзу, питання його партійного складу залишається актуальною темою для дослідження та обговорення провідними науковцями та експертами, адже, як зазначалося вище, від того, яким буде баланс сил всередині правлячої коаліції, великою мірою залежатиме політика Євросоюзу не лише щодо підтримки України, а й стосовно стримування Росії, зокрема збереження та нарощування антиросійських санкцій.

Аналіз підсумків виборів до Європейського парламенту (травень 2019) дозволяє зробити деякі висновки, визначити головні особливості та з'ясувати ключові тенденції. Насамперед сюрпризом виборів став не результат голосування, а висока явка виборців. Майже 51% з 420 мільйонів європейських виборців взяли участь у голосуванні. Ще однією особливістю виборів було те, що під час виборчої кампанії практично зникли гасла про вихід з ЄС, а апологети так званого «крайнього євроскептицизму» навіть заперечували свої колишні вимоги. Замість цього в умовах приїзду до Європи мігрантів-мусульман керівники правих популістів залучили стратегію, в межах якої євроскептики стали видавати себе за захисників справжньої Європи, європейських патріотів, які стоять на захисті традиційних європейських цінностей. Не можна оминути увагою ще одну притаманну всім виборам у ЄП особливість. Як правило, найбільшу активність проявляє виборець партій, які перебувають у своїх країнах в опозиції. Прихильники партій, тимчасово (або постійно) відсторонених від владних важелів у своїх державах, на євровиборах отримують додаткову можливість висловити свою підтримку тим, хто не несе прямої відповідальності

за події і явища негативного плану у міжвиборчий період. Тому, як правило, представництво національної опозиції в Європарламенті набагато ширше і різноманітніше, ніж у власних державах.

Отже, з 751 місця у Європарламенті 500 місць, тобто дві третини отримали партії, що підтримують інтеграцію Європи (єврооптимісти). Решту місць поділили між собою партії так званого євроскептичного спрямування. Їх стало більше, як і в усій європейській політиці загалом, проте їм не вдалося суттєво збільшити своє представництво в Європейському парламенті нового скликання.

Статистика підсумків останніх виборів в Європейський парламент навряд чи істотно вплине на характер роботи вищого органу законодавчої влади Євросоюзу. У всякому разі арифметична більшість прихильників коригування, а не зміни позиції Європейського парламенту з основних питань зовнішньої та внутрішньої політики ЄС, зможе і в доступному для огляду майбутньому визначати характер діяльності Євросоюзу. Проте позиції євроскептиків, особливо у питаннях зовнішньоекономічної співпраці, знаходять прихильників серед інших груп парламенту. Насамперед йдеться про відновлення співпраці з Росією, оскільки це, за словами багатьох європейських проросійських політиків, вигідно не лише національному бізнесу, а й виборцям загалом. Для нашої країни такі настрої вкрай небажані, оскільки можуть призвести до зняття чи послаблення санкцій проти Російської Федерації. Крім того, звертає на себе увагу посилення проросійських настроїв в інформаційному просторі ЄС та активна участь у цих процесах європейських політиків. Тому пошук союзників серед політичних партій, представлених в Європейському парламенті, є стратегічно важливим завданням як для державних інституцій, так і для української партійної системи. Йдеться не лише про налагодження зв'язків між політичними партіями, а й про пошук та залучення до тісної співпраці з Україною окремих авторитетних особистостей європейської політики з метою протидії агресивній політиці російської Федерації та захисту національних інтересів.

Висновки. Підсумовуючи сказане вище, зазначимо, що дослідження природи євроскептицизму та його вплив на політичну та національну безпеку української держави є вкрай важливою науково-практичною проблемою, вивчення якої дає можливість глибше зрозуміти специфіку сучасних європейських політичних процесів. Крім того, це створює можливість компетентно та ефективно протидіяти тим політичним силам усередині ЄС, які становлять загрозу національній безпеці України. У подальших дослідженнях варто звернути увагу на особистісний чинник європейської політики, оскільки роль та вплив окремих політичних лідерів на вироблення політики ЄС щодо нашої країни залишається недостатньо вивченою проблемою.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Розумний М.М. Виклики національного самовизначення. Київ: НІСД, 2016. 196 с.
2. Вітман К.М. Євроскептицизм як прояв дезінтеграційних тенденцій в ЄС. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Історія. Філософія. Політологія*. Одеса: Фенікс, 2017. Вип. 13. С. 8–12.
3. Гісса О.К. Діяльність євроскептиків в Європейському парламенті: ретроспективний і сучасний виміри. *Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент*. Чернівці, 2014. Вип. 2. С. 172–181.
4. Бондаренко О. Аналіз впливу міграційних процесів на рівень євроскептицизму серед громадян ЄС. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Міжнародні відносини: науковий журнал*. Луцьк, 2017. Вип. 6. С. 96–102.
5. Наумкіна С., Маслов Ю. Європейські парламенти як органи забезпечення інституційної платформи взаємодії в суспільстві. *Політикус*. Одеса, 2019. Вип. 1. С. 58–62.
6. Тарнавський О. Генезис євроскептицизму. Європейські студії в Україні: здобутки, виклики та перспективи. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Київ, 2 червня 2017 р.). Київ: Українська Асоціація викладачів і дослідників європейської інтеграції, 2017. 416 с.
7. Кошкин А.П., Новиков А.В. Геополитический треугольник отношений России, Евросоюза и США: взгляд в будущее. *Власть*, 2016. Вып. 4. С. 5–13.
8. Оленченко В.А. Миграционная волна в Европе. Запад – Восток – Россия. Томск, 2016. С. 60–63.
9. Норвегия начала выдворение беженцев обратно в Россию. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2016/01/160119_norway_migrants_russia
10. Врадій О. Можливості подолання проблеми «Демократичного дефіциту» в Європейському Союзі. *Сучасна українська політика. Політика і політологи про неї*. Київ, 2010. Вип. 21. С. 267–280.

REFERENCES:

1. Rozumnyj M. (2016) Vyklyky nacionalnogo samovyznachennja. Kyjiv, 196.
2. Vitman K. (2017) Jevroskeptycyzm jak projav dezintegracijnykh tendencij v JeS [Euro-scepticism as a manifestation of disintegration tendencies in the EU]. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo ghumanitarnogo universytetu. Serija: Istorija. Filosofija. Politologhija*. № 13. S. 8–12.
3. Ghissa O. (2014) Dijalnistj jevroskeptykiv v Jevropejskomu parlamenti: retrospektyvnyj i suchasnyj vymiry [The activities of Eurosceptics in the European Parliament: retrospective and modern dimensions]. *Mediaforum: analytika, proghnozy, informacijnyj menedzhment*. № 2. S. 172–181.
4. Bondarenko O. (2017) Analiz vplyvu migracijnykh procesiv na rivenj jevroskeptycyzmu sered ghromadjan JeS [Analysis of the impact of migration processes on the level of Euroscepticism among EU citizens]. *Naukovyj visnyk Skhidnojevropskogo nacionalnogo universytetu imeni Lesi Ukrajinky. Mizhnarodni vidnosyny: naukovyj zhurnal*. № 6. S. 96–102.
5. Naumkina S., Maslov Ju. (2019) Jevropejski parlamenti jak orghany zabezpechennja instytucijnoji platformy vzajemodiji v suspiljstvi [European parliaments

as bodies for providing an institutional platform for interaction in society]. *Politykus*. № 1. S. 58–62.

6. Tarnavskiy O. (2017) Ghenezys jevroskeptycyzmu. Jevropejski studiji v Ukraïni: zdobutky, vyklyky ta perspektyvy [Genesis of Euroscepticism. European Studies in Ukraine: Achievements, Challenges and Prospects]. *Zbirnyk materialiv Mizhnarodnoji naukovopraktychnoji konferenciji* (Kyjiv, 2 chervnja 2017 r.). Kyjiv: Ukraïnsjka Asociacija vykladachiv i doslidnykiv jevropejskoji integraciji. 416 s.

7. Koshkin A.P., Novikov A.V. (2016) Geopoliticheskiy treugol'nik otnosheniy Rossii, Evrosoyuza i SShA: vzglyad v budushchee [The geopolitical triangle of relations between Russia, the European Union and the United States: a look into the future]. *Vlast'*. № 4. S. 5–13.

8. Olenchenko V.A. (2016) Migratsionnaya volna v Evrope. Zapad – Vostok – Rossiya [Migration wave in Europe. West – East – Russia]. Tomsk. S. 60–63.

9. Norvegiya nachala vydvorenje bezhentsev obratno v Rossiyu [Norway has started the expulsion of refugees back to Russia]. URL: https://www.bbc.com/russian/international/2016/01/160119_norway_migrants_russia

10. Vradij O. (2010) Mozhlyvosti podolannja problemy «Demokratychnogo deficytu» v Jevropejskomu Sojuzi [Opportunities to overcome the problem of «Democratic deficit» in the European Union]. *Suchasna ukraïnsjka polityka. Polityka i politologhy pro neji*. Kyjiv. № 21. S. 267–280.

The role of Russian strategic communications in the European information space (on Eurosceptism)

Kozma Vasyl Vasylovych

Doctor of Political Sciences,
Associate Professor,
Leading Researcher at the Scientific
and Organizational Center
National Academy
of Security Service of Ukraine
Mikhail Maksimovich str., 22,
Kyiv, Ukraine

The problem of strategic communications has recently become relevant for international policy research both in terms of determining the conceptual and categorical characteristics of foreign policy instruments, and the applied aspect of the activities of international actors. For modern states, strategic communication is a tool of public administration, a critical factor of strategic deterrence, part of the political, diplomatic and military package of activities in the international arena.

The article is devoted to the strategic communications of the Russian Federation in the European information space in the context of studying the nature of Euroscepticism. The relevance of the study is that it focuses on the analysis of the main factors of Euroscepticism, one of which is the Russian information influence.

The aim of the article is to find out the main reasons for the growth of the number of Eurosceptics today and the consequences of such growth for the national security of Ukraine. It is noted that the main driver of the growing popularity of Eurosceptic political forces in recent decades has been the financial crisis and austerity measures, which have caused dissatisfaction among citizens, whose well-being has declined markedly.

The article focuses on the parties and movements of Eurosceptics, whose leaders, seeking to win the votes of voters, use any methods of populist rhetoric, playing primarily on the nationalist and anti-immigrant sentiments of voters. The result of the last elections to the European Parliament confirmed the predictions of researchers about the possibility of some success of Eurosceptics. However, they failed to achieve the desired percentage of votes to significantly influence decision-making. It is emphasized that any crisis in the euro area affects the level of Euroscepticism, but this effect is by no means monolithic. Important national differences in the structure of Euroscepticism should be taken into account, as political forces in the country understand and interpret this concept differently.

Key words: Euroscepticism, strategic communications, international security, integration, migration policy, national security.

Moshenets Ihor Oleksandrovykh

European markets of liquid natural gas: policy challenges and energy diplomacy

UDC 327.82

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.19>

Moshenets Ihor Oleksandrovykh
Postgraduate Student at the Center
for Security Studies
National Institute for Strategic Studies
Pyrohova str., 7a,
Kyiv, Ukraine

Technological peculiarities of liquid natural gas (LNG) transportation have important influence on energy geopolitics, providing an alternative toward onshore pipelines way for gas trading. The purpose of this article is to explain the interplay between agency of key regional political actors and economic functioning of European LNG market. The method of this research would be process tracing. Three basic claims of our analysis are follows. First, there are four key determinants of the future role of LNG in European energy mix: increasing of internal demand due to the gradual depletion of internal gas fields and limiting coal usage; technological breakthrough of shale gas industry in USA; conditions related to spread between European and Asian LNG prices and between cost of LNG and pipeline deliveries in Europe. As for now, European LNG market still plays the balancing role on the world scale being still less attractive in pricing terms destination for LNG supplies than Eastern Asia. Second, European Commission's powers in regard to LNG industry have the form of partial financing of infrastructure construction and monitoring the compliance of market players to European energy law. Brussels have avoided political intrusions in the industry to define which particular countries should be in priority as exporters. In turn, member-states play the key role in defining infrastructure priorities, which leaves them the opportunity to integrate their own strategic energy considerations in the wider EU-level framework. Despite considerable environmentalist opposition to some projects, in general, EU policies were influential for further expanding of LNG import capacities during the last decade. Third, LNG exporters have opportunities to influence the ways of increasing own exports by the means of energy diplomacy. Nevertheless, the US and Russia have different strategies for exporting their LNG to Europe. US have used energy diplomacy in the framework of high-profile state-level meetings for both commercial and political reasons. Russian LNG strategy was built around contacts on the corporate level for finding partners among Western European companies without active involvement of state diplomacy but with the preservation of formal or informal control of Russian state over all its national LNG companies.

Key words: European Union, LNG, energy diplomacy, geopolitics.

Introduction. Liquid natural gas (LNG) is a steadily growing segment of natural gas markets, that is expanding – from 135 billion cubic meters in 2000 to 485 billion in 2019 [16]. Despite challenges brought by the Covid-19 pandemic for the LNG market, this source of energy still has all chances to remain competitive in the future.

Technological peculiarities of LNG transportation have an important influence on energy geopolitics by providing an alternative toward onshore pipelines way for gas trading.

LNG is natural gas that is transformed to liquid form in the process of liquefaction (cooling to minus 162 degrees Celsius), then transported by ships in metal containers and after its regasification is used again for transportation via pipelines or trucks. Export and import terminals where, correspondingly, liquefaction and regasification are performed, serve as the crucial gatekeeper points for a network that bridges gas suppliers and gas buyers by creating principally new spatial connections. Therefore LNG terminals are strategic places of geoeconomic influence, in which power constellations in world energy markets are geographically rearranged, mediating the influence of various states and firms.

Purpose and tasks. The purpose of this article is to explain the interplay between the agency of key regional political actors and the economic functioning of European LNG markets by distinguishing the core geopolitical interests and motivation influencing the decision

of key market players and state institutions in charge of the relevant policy area.

In order to reach mentioned research goal, we need to concentrate on such tasks as 1) distinguishing the structural role of the European region on the scale of the global LNG market by taking into account changes in LNG internal demand and external supply; 2) defining the extent of European Commission's control over the functioning of regional LNG market as well as the role of member states in shaping EU position in this sphere; 3) examining the role and character of diplomatic activities performed by major LNG supplying countries for promoting their export.

Methods of research. The core method of this research would be process tracing. The usage of this method allows building a coherent narrative by selecting the relevant for the research topic historic facts and connecting them in a unified chain of cause-effect relations.

Results. The place of Europe on the global LNG market. The EU is after Japan (102 bcm) and China (91 bcm) the third-largest LNG market in the world, having imported 84 bcm of LNG after regasification in 2020 [24, p. 3]. As of April 2021, on the EU territory function 25 regasification terminals (seven in Spain, four in France, three in Italy, three in Finland, and one in each of the eight countries: Belgium, Croatia, Greece, Lithuania, Malta, Netherlands, Poland, Portugal). Their overall annual regasification capacity is 255 bcm [21] which provides the potential to cover more than half of EU

natural gas annual import demand (326 bcm of natural gas was imported in 2020 in overall [24, p. 3]). But, as we can see from comparing the overall technical capacity with factual amounts of regasified gas, the utilization rate of existing capacities is low, accounting only for nearly one-third of the whole. It is not something unusual but rather typical situation. LNG terminals serve, firstly, as reserve capacities for providing additional amounts of natural gas in times of high market demand, and, secondly, as a potential alternative source needed for greater supply diversification and strengthening bargaining positions with onshore pipeline exporters.

Four factors are defining the standing of the EU on the global LNG market.

The first factor is the rise of European interest in more gas supplies which makes LNG a viable option for diversification of supplies. The combination of three factors play here a crucial role: the need to limit the usage of coal from the considerations of low-carbon development; the inability of renewable energy (wind and solar) to guarantee the stable energy flow during the different times of a day [12, p. 13–14]; planned refusal from nuclear energy of such countries, as Germany. On the other side, the declining of internal European gas reserves also partially contributed to the growing gas demand, especially in Western Europe: Dutch Groningen field, the biggest gas field on the territory of EU, should steadily shorten its output and is planned to be shut down until 2030 [28, p. 17]. The role of natural gas as transitional fuel on the road of energy transformation toward zero-carbon growth is widely discussed on the different levels of the EU governance system especially since the proclamation of the European Green Deal political course in 2019. The results of political deliberation of the future role of natural gas are yet to be defined.

The second major factor which changed the situation on European LNG markets was the shale gas revolution in the USA. The invention of the new technology of hydraulic fracturing allowed the US to expand its gas and oil production and provide also larger amounts of gas for sale to the world markets [15, p. 75].

The third factor is a price gap between European and East Asian LNG markets. Despite the fact, that a significant part of LNG deliveries are made in the framework of long-term oil price-linked contracts, short-time supplies for the spot market are the most decisive factor influencing whether the overall LNG import would relatively increase or decrease in comparison to analogous periods in the past. The basic logic of spot supplies is that exporters prefer to route their cargos to those markets which are prepared to buy LNG for the highest price. Eastern Asia is more dependent on LNG due to the lack of pipeline alternatives similar to those, available in Europe (especially in such countries as Japan and South Korea). Therefore, Asian prices are usually higher than European ones. When the prices converge, Europe's LNG market can expand, but when the spread increases (usually in favor of Asian markets), European LNG import usually falls.

Two periods of significant price difference between the two regions were observed during the last decade. The first one appeared after the Fukushima disaster in Japan in 2011, which have forced this country to abandon temporarily its nuclear power facilities [5, p. 151–152]. The second big divergence of prices occurred at the end of 2020 as the result of a “perfect storm” – faster post-pandemic economic recovery in Eastern Asia, abnormally cold winter, increase of pricing for transportation [17].

The fourth important factor for the European LNG market is the competition of LNG with pipeline gas, especially in the context of economic rivalry between the USA and Russia. The competitiveness of each of the two sides against another one depends on the difference between US and European spot prices [2, p. 3] and the difference between European spot prices and Russian oil-linked contract prices. In the situation of a low-price environment (under \$40 per barrel), Russian pipeline deliveries are more competitive, whether under higher oil prices economic attractiveness of US LNG considerably increases [6, p. 3].

However, it is highly unlikely, that LNG import would remove Russian pipeline gas with its quite favorable pricing conditions from EU energy mix. Also, in the situation of potential competition with LNG, Russian Federation was forced to transform its energy strategy during the 2010s. Russia has moved from revenue maximization to market share preservation – preparedness to make discounts in order not to lose its export markets [19, p. 212–217]. That meant for Gazprom to trade more gas on the spot market and make export contracts more flexible.

Such measures, despite preserving Russia's economic influence, could be seen as effective in strategic deterring of Russian Federation. These changes limit Kremlin's ability to manipulate politically gas trade. Also, Moscow's need to lower gas prices decreases revenues from the gas export, which in long run weakens the Russian economy.

Supranational and national policy responses for developing the LNG industry. The current legal framework of LNG terminals' operation is established by article 36 of the third gas directive. The main difference from the pipeline gas markets is that European legislation does not require the unbundling of LNG terminals. Unbundling means division of production from transporting and marketing functions in vertically integrated energy companies [26, p. 24]. Concerning LNG terminals, the absence of unbundling prescriptions means that they may be operated by the same large state monopolists which control main gas extraction facilities of their countries.

Nevertheless, the cornerstone of the legal regime in European gas markets, third-party access requirement, remains valid for the LNG industry. This norm presupposes the ability of any company to contract the usage of the terminal for its deliveries in the case of abilities of free transport capacities [26, p. 19]. Only six terminals, which constitute less than one-quarter of all terminals, are exempted from the conventional regulatory regime since 2011 [30, p. 2].

Apart from market-based regulations, during the last years, EU policymakers tried also to address the geopolitical challenges by the elaboration of the EU global action plan and defining the role of energy in it. The LNG strategy's three main pillars were the development of needed infrastructure; completing the internal liberalized gas market; intensifying diplomatic dialogue with current and potential LNG suppliers [7, p. 2–3]. It directly recognized that Central European member states are dependent on Russia as the sole supplier and that the development of infrastructure in this geographical area should enable better access of LNG to their national energy markets, which would diversify their supplies [7, p. 2].

Nevertheless, this document still got some criticism. The Council of European Energy Regulators (CEER) in its analytical response to the strategy noticed, that the EU LNG strategy concentrates on the capacity approach without paying the needed attention to the commodity-based approach. The regulators stressed that possessing a free place in the LNG import terminals does not automatically grant that they could be filled immediately by the needed amount of LNG in times of energy supply crisis [4, p. 5]. Also, CEER pointed out that strategy does not give any exact information about what companies, countries, or regions should play the defining role in the strategy, as well as what is the detailed technical emergency plan of optimal LNG usage in the time of emergency with energy supply [4, p. 5].

Infrastructural development was considered as the priority in the further development of European LNG markets. Special institutional arrangements were created to facilitate this process. In 2011 was adopted a plan of Trans-European Network for Energy (TEN-E), which defined the general view for the development of infrastructure for the next decade. Since 2013 Commission publishes the lists of Projects of Common Interests (PCI) for clarification of short-term priorities corresponding with a broader 10 year-plan. They include the most important infrastructure objects which improve the functioning of European markets and can obtain EU financing for their development. The representatives of member counties play a substantial role in the elaboration of PCI lists. The whole territory of the EU is divided into four subregional high level groups. They serve as the platforms for deliberations between energy ministers of neighboring countries about the most needed for construction infrastructure objects. The possible influence of particular projects on markets of other EU members is also taken into account in these meetings.

The PCI list is renewed every two years. European Commission has already adopted its four versions.

As of summer 2018, the EU has spent and was planning to spend in overall 638 million euros on LNG infrastructure until 2021 [9]. EU funding complements usually additional sources of funding (private or public) and normally accounts for 30–50% of overall projects' budget. The sources of funding are diversified. To the main of them belong Connecting Europe Facility, European Regional Development Fund, and the European Energy Recovery Programme.

The lists of PCI in different years concentrated on such basic LNG terminals as Shannon in Ireland, Swinoujscie in Poland, Klaipeda in Lithuania, Gothenborg in Sweden, Krk Island in Croatia, Constanta in Romania, Revithoussa, Alexandroupolis, and Aegean in Greece. Some projects included the full construction of the facility, why others were limited to the capacity extension or some type of technological expertise.

Baltic region and Balkans played in this regard the special role.

The LNG terminal in Swinoujscie opened in 2014 and changed the energy balance in the region. The inflow of LNG from Qatar and later also from the US allowed Poland to officially proclaim in November 2019 that since 2023 it would not buy the Russian gas [8]. The country plans to expand its LNG import even further: the project of another terminal in Gdansk was included in the last PCI list. The Polish pipeline interconnections with neighbouring countries were also much improved with using EU's financing which may make Poland a regional gas hub in the future.

Floating Storage Regasification Unit (FSRU) Independence in Lithuanian Klaipeda allowed the country to halve its import of Russian gas and to strengthen its bargaining position in commercial talks with Russian Gazprom, obtaining a 23% discount from Gazprom for its pipeline gas [3, p. 189]. The basic long-term contract of supplies was concluded with Norwegian company Equinor.

Hungarian state owned company MVM Group launched cooperation with Adria LNG terminal in Croatia (Krk Island) reserving 1 bcm of its annual capacities from 2021 to 2027. Hungarian corporate customer already concluded an agreement with Shell on supplies in the amount of 0,25 bcm per year for the same period [13].

Nevertheless, not all previously planned projects were implemented. There were some of them which were blocked (Gothenburg project in Sweden and Cork in Ireland) or delayed (Shannon LNG in Ireland) due to the resistance against them organized by climate activists. The project of the LNG terminal in Romanian Constanta should have played an important role in the proposed in 2010 project of Azerbaijan-Georgia-Romania Interconnector which should combine pipeline and LNG supplies. The project of the Constanta LNG terminal was included in PCI List in 2013 but later was pulled out. For that were many reasons: higher geopolitical risk of LNG supplies due to the Russian annexation of Ukrainian Crimea; lack of needed capacities for this route in Azerbaijan after concentration on projects in Turkish direction; reorientation of Romania toward developing its gas fields on Black Sea shelf [11].

Diplomatic agency of LNG exporters to EU. The dynamic on the European LNG market is shaped not only by the Commission's measures but also by the strategic actions of the main LNG exporters. To the traditional exporters belonged Qatar, Algeria, Norway, Peru, Trinidad, and Tobago. However, during the last time, Russia and the USA were gaining in importance in this

market obtaining the position in top-3 LNG exporters to the EU in 2019 [23, p. 18].

After the shale revolution, the US share in European LNG import is growing very fast – from 0.6% in 2016 [22, p. 12] to 22.6% in 2020 [24, p. 18]. Despite the considerable interests of Donald Trump's presidential administration in the development of the US LNG industry, the political motivations played a similarly important role: the US was aware of the geopolitical consequences of providing supply alternative for dependent on Russian export countries.

The US involvement in European gas markets could be conceptualized through the lenses of the three basic strategies. The first one provides direct diplomatic communication with the EU supranational institutions to get the political guarantees of enlarging the share of US LNG export. In this regard key event was the meeting of Donald Trump with Jean-Claude Juncker in July 2018 [14]. The President of the Commission made the public promise to the US President to build new LNG terminals, which would increase the European capacity to absorb more LNG imports.

Another strategy provided active diplomatic involvement on subregional diplomatic platforms. In 2017 Donald Trump visited the Warsaw Three Seas Initiative summit where he promoted for participant countries the idea of buying American LNG [10]. Speaking at 2018 Romanian Three Seas Initiative summit US Energy Secretary Rick Perry proclaimed the establishment of a new "Partnership of Transatlantic Energy Cooperation" [29]. In February 2020, during his speech at Munich Security Conference, US Secretary of the State Michael Pompeo announced the commitment to allocate 1 billion dollars for the infrastructural development in the framework of the Three Seas Initiative [27].

The third US strategy was to engage directly in international energy affairs in East-Central and South-Eastern Europe as the most dependent on Russian export regions. In 2018 Trump and Polish President Andrzej Duda signed a memorandum about US-Polish cooperation in the energy sphere. After their meeting, Polish public company PGNIG concluded the contracts with three American companies on LNG supplies [28, p. 15]. In September 2019, with the involvement of Polish President, Ukrainian President Volodymyr Zelenskiy and US Energy Secretary Rick Perry signed a three-party memorandum that provided import of US LNG from Swinoujscie to Ukraine [18]. However, the conclusion of a bigger contract was not held despite the rumours of the talks on this issue [31]. After the first session of the US-Bulgarian strategic dialogue, held in January 2020, Bulgaria decided to buy a 20% stake in Greek company Gastrade to take part in Alexandroupolis LNG project and to obtain regasified LNG via Interconnector Greece-Bulgaria pipeline (Alexandroupolis LNG terminal is planned to begin its operation in 2023) [25].

Despite its diplomatic success, further involvement of the American state in promoting national LNG export is doubtful. The new presidential administration of Joseph

Biden is expected to shift US energy policies toward rapid decarbonization of the economy and limited usage of all types of fossil fuels .

Russia traditionally was the biggest European supplier of natural gas by using the conventional way of transportation via offshore or onshore pipelines. But recently, fearing the competition from LNG, it also significantly expanded its leverage in this segment of the market. Previously not even listed among the main LNG exporters to Europe, Russia became in 2020 the second-largest exporter with 20% share [24, p. 3]. The destination analysis of Russian LNG supplies shows that LNG has the potential for reaching countries that were not the traditional buyers of Russian gas. (Spain and Portugal have not consumed Russian gas before but have ordered some short-time supplies of LNG) [24, p. 16].

Russia liberalized LNG export in 2013 [19, p. 202] and preserved Gazprom's export monopoly only in the segment of pipeline gas deliveries. However, only one private company, Novatek, used provided opportunity and started to play a profound role in developing Russian LNG projects. The key role for supplies for Europe plays the Yamal LNG project. Despite the original Novatek's owner's claims, that the company would sell their LNG from the Yamal project almost entirely to Asia, 80% of its export supplies in 2019 were destined for Europe [34]. Russian private company has developed its network of corporate ties with European players. For example, French firm Total is a minority shareholder of Yamal LNG project (20%). This project has logistics cooperation with Belgium's Zeebrugge LNG terminal operated by local company Flyxus. Both companies, Fluxys and Novatek, are co-shareholders of a planned LNG terminal in German Rostock on the shore of the Baltic Sea with a Russian company owning 49%. However, its planned capacity is relatively small (0.3–0.7 bcm annually after regasification) and, due to the absence of plans about integrating terminal in a German grid system, its LNG deliveries could be used only for shipping fuel and small-scale truck transportation [20]. Both Gazprom and Novatek are active in developing liquefaction facilities in the area near the Baltic Sea in Ust-Luga, Vyborg, and Vysotsk.

It is worth admitting that the availability of two corporate players, private and public ones, does not mean weakened control of the Russian government over this area of external economic activities. Novatek is owned by Leonid Mikhelson. He is one of the richest Russian oligarchs with close ties to Russian political elites. Possible political considerations of Russian LNG export could be seen from Mikhelson's public statement made in 2019. He said then that his company is prepared to help Gazprom to meet its contract duties in the case when transit contract with Ukraine would not be agreed and pipeline Nord Stream-2 would fail to start in time to substitute Ukrainian route [33].

Gazprom also tried to develop LNG projects with a more pronounced geopolitical vision. Russian experts claimed that this facility would provide an alternative way for supplying Russian exclave in Kaliningrad, making it

less dependent on gas transit through Lithuania. Also were expressed hopes that Marshall Vasilevsky could compete with the Klaipeda LNG terminal for Baltic markets [1]. However, this calculation proved itself misleading, as Gazprom decided to relocate this facility from Kaliningrad to other places eight months after its installation [32].

Conclusions. European LNG market plays a balancing role on the world scale being still less attractive in pricing terms destination for LNG supplies than Eastern Asia. The EU policy regulation of the LNG market reflected the market-oriented principles of the EU energy policy paradigm and have not presupposed an elaborated vision of LNG as a geopolitical tool. All strategic considerations remained in the area of infrastructure construction.

European Commission's powers regarding the LNG industry have the form of monitoring the compliance of market players to European energy law and partially financing infrastructure construction. On the other side, member-states play a key role in defining infrastructure priorities which leaves them the opportunity to integrate their own strategic energy considerations in the wider EU-level framework. Despite considerable societal opposition to some projects, EU policies were in general influential for further expanding of LNG import capacities during the last decade.

US and Russia have different strategies for exporting their LNG to Europe. The US uses energy diplomacy in the framework of high-profile state-level meetings for both commercial (selling surpluses of internal gas production) and political (countering Russian monopolistic influence used for blackmailing) reasons. On the other side, Russia sees LNG as only secondary to the pipelines way of delivering its own gas to Europe. Russian LNG strategy was built around contacts on the corporate level for finding partners among Western European companies without the active involvement of state diplomacy. Nevertheless, the preservation of informal control of the Russian state over the LNG industry is still a sign of possible geopolitical calculations standing behind commercial agreements of Russian companies.

BIBLIOGRAPHY:

1. Bochkarev D. (2019). Floating Storage Regasification Unit (FSRU) in Kaliningrad: Scoring Several Goals with One Shot. *Valdai Club*. URL: <https://valdaiclub.com/a/highlights/floating-storage-regasification-unit-fsru/>
2. Bordoff J., Losz A. (2016) If You Build It, Will They Come? The Competitiveness of US LNG in Overseas Markets. Center on Global Energy Policy of Columbia SIPA. URL: <https://energypolicy.columbia.edu/sites/default/files/Competitiveness%20of%20US%20LNG%20in%20Overseas%20Markets.pdf>
3. Bros T. (2017). Global LNG Pricing Dynamics and Impact on Europe. In Hafner, Manfred; Tagliapietra, Simone (eds). *The European Gas Markets: Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan, 2017. P. 179–193.
4. CEER response to the European Commission's strategy for liquefied natural gas and gas storage. *Council of European Energy Regulators*. URL: <https://www.ceer.eu/documents/104400/-/-/22e2218f-f124-2d30-fabd-b8d031879278>

5. Corbeau, A.-S. (2017). Global LNG Market Outlook and Repercussions for Europe. In Hafner M., Tagliapietra S. (eds). *The European Gas Markets: Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan, 2017. P. 147–179.

6. Corbeau A.-S., Yermakov V. Will There Be a Price War Between Russian Pipeline Gas and US LNG in Europe? *European Gas Hub*. URL: https://www.europeangashub.com/wp-content/uploads/attach_664.pdf

7. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on an EU strategy for liquefied natural gas and gas storage. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/1_EN_ACT_part1_v10-1.pdf

8. Declaration of will to terminate Yamal Contract effective December 31, 2022. *PGNIG*. URL: <http://en.pgnig.pl/news/-/news-list/id/declaration-of-will-to-terminate-yamal-contract-effective-december-31-2022/newsGroupId/1910852>

9. European Union imports of U.S. Liquefied Natural Gas (LNG) are on the rise. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_4920

10. Gotev, G., Brzozowski, A. (2018). The Brief – Three Seas, Two Leaders. *Euractiv*. URL: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/the-brief-three-seas-two-leaders/>

11. Gusilov E. (2019). Black Sea LNG: Dreams vs Reality. *Romanian Energy Center*. URL: <https://www.roec.biz/project/black-sea-lng-dreams-vs-reality/>

12. Hafner M., Tagliapietra S. (2017). The Role of Natural Gas in the EU Decarbonization Path. In Hafner, Manfred; Tagliapietra, Simone (eds). *The European Gas Markets: Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan, 2017, P. 1–24.

13. Hungary concludes historic LNG purchasing agreement with Shell. *Embassy of Hungary Washington*. URL: <https://washington.mfa.gov.hu/eng/news/hungary-concludes-historic-lng-purchasing-agreement-with-shell>

14. Joint U.S.-EU Statement following President Juncker's visit to the White House. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_18_4687

15. Leal-Arcas R. Natural Gas, US Shale Dynamics and Energy Security: A View from the European Union. In Raszewski S. (ed.) *The International Political Economy of Oil and Gas*. Palgrave MacMillan, 2018. P. 73–86.

16. Liquefied natural gas trade volume worldwide from 1970 to 2019 (in billion cubic meters). *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/264000/global-lng-trade-volume-since-1970/>

17. Meliksetian V. (2021). Why Asian LNG Prices Are Going Through The Roof. *Oil Price*. URL: <https://oilprice.com/Energy-General/Why-Asian-LNG-Prices-Are-Going-Through-The-Roof.html>

18. Memorandum of Cooperation Among The Republic of Poland, Ukraine and The United States of America On Enhancing Regional Security of Natural Gas Supply. *US Department of Energy*. URL: <https://www.energy.gov/ia/articles/memorandum-cooperation-among-republic-poland-ukraine-and-united-states-america-enhancing>

19. Mitrova T. The New Russian Gas Export Strategy After the Ukraine Crisis. In Hafner M., Tagliapietra S.(eds).

The European Gas Markets: Challenges and Opportunities. Palgrave Macmillan, 2017, P. 195–226.

20. O'Donnell T. (2018). Germany's Real LNG Strategy. *Berlin Policy Journal*. URL: <https://berlinpolicyjournal.com/germanys-real-lng-strategy/>

21. Projected regasification capacity of large-scale liquefied natural gas (LNG) terminals in Europe by development phase from 2020 to 2026 (in billion cubic meters). *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1101409/lng-terminals-regasification-capacity-outlook-europe/>

22. Quarterly Report on European Gas Markets. Vol. 9, Iss. 4, fourth quarter of 2016. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/gasmarketreports_2016.zip

23. Quarterly Report on European Gas Markets with focus on the impact of global LNG markets on EU gas imports. Vol. 12, Iss. 4, fourth quarter of 2019. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2019_final.pdf

24. Quarterly Report on European Gas Markets with focus on the impact of global LNG markets on EU gas imports. Vol. 13, Iss. 4, fourth quarter of 2020. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2020_final.pdf

25. Sampson J. (2021). Bulgartransgaz completes participation in Alexandroupolis LNG terminal. *Gas World*. URL: <https://www.gasworld.com/bulgartransgaz-completes-participation-in-alexandroupolis-lng-terminal/2020414.article>

26. Talus K. (2016). Introduction to EU Energy Law. Oxford University Press, 2016, 180 p.

27. US commits \$1 billion dollars to develop Central European infrastructure. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/news/press-releases/us-commits-1-billion-dollars-to-develop-central-european-infrastructure/>

28. Vicari M. (2019). The American «New Energy Realism» And The Prospects Of US LNG In The EU. *Vocal Europe*. Policy Paper. 18 p.

29. Wemer D. (2019). The Three Seas Initiative explained. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-three-seas-initiative-explained-2/>

30. Yafimava K. (2020). Finding a Home' for Global LNG in Europe: Understanding the Complexity of Access Rules for EU Import Terminals. *Oxford Institute of Energy Studies*. OEIS Paper, NG 157, January 2020. URL: <https://www.oxfordenergy.org/publications/finding-a-home-for-global-lng-in-europe-understanding-the-complexity-of-access-rules-for-eu-import-terminals/?v=35b5282113b8>

31. Американська компанія відмовилася від ідеї поставок скрапленого газу в Україну. *Економічна Правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/09/11/665001/>

32. «Маршал Василевский» отправился в Индию. *Коммерсантъ*. URL: shorturl.at/bwLU4

33. НОВАТЭК предложил «Газпрому» помочь с Украиной. *Коммерсантъ*. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4018757>

34. НОВАТЭК сгущает конкуренцию. *РБК*. URL: <https://www.rbc.ru/newspaper/2019/12/24/5dfca3dc9a7947a09a08fcd6>

REFERENCES:

1. Bochkarev D. (2019). Floating Storage Regasification Unit (FSRU) in Kaliningrad: Scoring Several Goals with One Shot. *Valdai Club*. URL: <https://valdaiclub.com/a/highlights/floating-storage-regasification-unit-fsru/>

2. Bordoff J., Losz A. (2016) If You Build It, Will They Come? The Competitiveness of US LNG in Overseas Markets. Center on Global Energy Policy of Columbia SIPA. URL: <https://energypolicy.columbia.edu/sites/default/files/Competitiveness%20of%20US%20LNG%20in%20Overseas%20Markets.pdf>

3. Bros T. (2017). Global LNG Pricing Dynamics and Impact on Europe. In Hafner, Manfred; Tagliapietra, Simone (eds). *The European Gas Markets: Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan, 2017. P. 179–193.

4. CEER response to the European Commission's strategy for liquefied natural gas and gas storage. *Council of European Energy Regulators*. URL: <https://www.ceer.eu/documents/104400/-/-/22e2218f-f124-2d30-fabd-b8d031879278>

5. Corbeau, A.-S. (2017). Global LNG Market Outlook and Repercussions for Europe. In Hafner M., Tagliapietra S. (eds). *The European Gas Markets: Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan, 2017. P. 147–179.

6. Corbeau A.-S., Yermakov V. Will There Be a Price War Between Russian Pipeline Gas and US LNG in Europe? *European Gas Hub*. URL: https://www.europeangashub.com/wp-content/uploads/attach_664.pdf

7. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on an EU strategy for liquefied natural gas and gas storage. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/documents/1_EN_ACT_part1_v10-1.pdf

8. Declaration of will to terminate Yamal Contract effective December 31, 2022. *PGNIG*. URL: <http://en.pgnig.pl/news/-/news-list/id/declaration-of-will-to-terminate-yamal-contract-effective-december-31-2022/newsGroupId/1910852>

9. European Union imports of U.S. Liquefied Natural Gas (LNG) are on the rise. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_18_4920

10. Gotev, G., Brzozowski, A. (2018). The Brief – Three Seas, Two Leaders. *Euractiv*. URL: <https://www.euractiv.com/section/politics/news/the-brief-three-seas-two-leaders/>

11. Gusilov E. (2019). Black Sea LNG: Dreams vs Reality. *Romanian Energy Center*. URL: <https://www.roec.biz/project/black-sea-lng-dreams-vs-reality/>

12. Hafner M., Tagliapietra S. (2017). The Role of Natural Gas in the EU Decarbonization Path. In Hafner, Manfred; Tagliapietra, Simone (eds). *The European Gas Markets: Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan, 2017, P. 1–24.

13. Hungary concludes historic LNG purchasing agreement with Shell. *Embassy of Hungary Washington*. URL: <https://washington.mfa.gov.hu/eng/news/hungary-concludes-historic-lng-purchasing-agreement-with-shell>

14. Joint U.S.-EU Statement following President Juncker's visit to the White House. *European Commission*. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/STATEMENT_18_4687

15. Leal-Arcas R. Natural Gas, US Shale Dynamics and Energy Security: A View from the European Union. In Raszewski S. (ed.) *The International Political Economy of Oil and Gas*. Palgrave MacMillan, 2018. P. 73–86.

16. Liquefied natural gas trade volume worldwide from 1970 to 2019 (in billion cubic meters). *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/264000/global-lng-trade-volume-since-1970/>

17. Meliksetian V. (2021). Why Asian LNG Prices Are Going Through The Roof. *Oil Price*. URL: <https://oilprice.com/Energy/Energy-General/Why-Asian-LNG-Prices-Are-Going-Through-The-Roof.html>
18. Memorandum of Cooperation Among The Republic of Poland, Ukraine and The United States of America On Enhancing Regional Security of Natural Gas Supply. *US Department of Energy*. URL: <https://www.energy.gov/ia/articles/memorandum-cooperation-among-republic-poland-ukraine-and-united-states-america-enhancing>
19. Mitrova T. The New Russian Gas Export Strategy After the Ukraine Crisis. In Hafner M., Tagliapietra S. (eds). *The European Gas Markets: Challenges and Opportunities*. Palgrave Macmillan, 2017. P. 195–226.
20. O'Donnell T. (2018). Germany's Real LNG Strategy. *Berlin Policy Journal*. URL: <https://berlinpolicyjournal.com/germanys-real-lng-strategy/>
21. Projected regasification capacity of large-scale liquefied natural gas (LNG) terminals in Europe by development phase from 2020 to 2026 (in billion cubic meters). *Statista*. URL: <https://www.statista.com/statistics/1101409/lng-terminals-regasification-capacity-outlook-europe/>
22. Quarterly Report on European Gas Markets. Vol. 9, Iss. 4, fourth quarter of 2016. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/gasmarketreports_2016.zip
23. Quarterly Report on European Gas Markets with focus on the impact of global LNG markets on EU gas imports. Vol. 12, Iss. 4, fourth quarter of 2019. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/ener/files/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2019_final.pdf
24. Quarterly Report on European Gas Markets with focus on the impact of global LNG markets on EU gas imports. Vol. 13, Iss. 4, fourth quarter of 2020. URL: https://ec.europa.eu/energy/sites/default/files/quarterly_report_on_european_gas_markets_q4_2020_final.pdf
25. Sampson J. (2021). Bulgartransgaz completes participation in Alexandroupolis LNG terminal. *Gas World*. URL: <https://www.gasworld.com/bulgartransgaz-completes-participation-in-alexandroupolis-lng-terminal/2020414.article>
26. Talus K. (2016). *Introduction to EU Energy Law*. Oxford University Press, 2016. 180 p.
27. US commits \$1 billion dollars to develop Central European infrastructure. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/news/press-releases/us-commits-1-billion-dollars-to-develop-central-european-infrastructure/>
28. Vicari M. (2019). The American «New Energy Realism» And The Prospects Of US LNG In The EU. *Vocal Europe*. Policy Paper. 18 p.
29. Wemer D. (2019). The Three Seas Initiative explained. *Atlantic Council*. URL: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/the-three-seas-initiative-explained-2/>
30. Yafimava K. (2020). Finding a Home' for Global LNG in Europe: Understanding the Complexity of Access Rules for EU Import Terminals. *Oxford Institute of Energy Studies*. OEIS Paper, NG 157, January 2020. URL: <https://www.oxfordenergy.org/publications/finding-a-home-for-global-lng-in-europe-understanding-the-complexity-of-access-rules-for-eu-import-terminals/?v=35b5282113b8>
31. Amerykanska kompaniya vidmovylasya vid ideyi postavok skraplenogo gazu v Ukrainu. *Ekonomichna Pravda*. URL: <https://www.epravda.com.ua/news/2020/09/11/665001/> [in Ukrainian]
32. «Marshal Vasylevskiy» otravylsya v Yndyyu. *Kommersant*. URL: shorturl.at/bwLU4 [in Russian]
33. NOVATEK predlozhyt «Gazpromu» pomoch s Ukrainoj. *Kommersant*. URL: <https://www.kommersant.ru/doc/4018757> [in Russian]
34. NOVATEK sgushchaet konkurencyu. *RBK*. URL: <https://www.rbc.ru/newspaper/2019/12/24/5dfca3dc9a7947a09a08fcd6> [in Russian]

Європейські ринки скрапленого природного газу: політичні виклики та енергетична дипломатія

Мошенець Ігор Олександрович

аспірант центру безпекових студій
Національного інституту стратегічних
досліджень
вул. Пирогова, 7а,
Київ, Україна

Технологічні особливості транспортування скрапленого природного газу (СПГ) є вагомим чинником впливу на енергетичну геополітику завдяки створенню альтернативних до трубопроводів шляхів постачання. Метою цієї статті є пояснення взаємозв'язку між діяльністю головних регіональних політичних акторів та економічним функціонуванням європейських ринків СПГ. Базовим для цього дослідження є метод відстеження процесів. Ключові тези нашого аналізу такі: 1) чотири базові фактори визначають майбутню роль СПГ в паливно-енергетичному балансі ЄС. Ними є: збільшення внутрішнього попиту через поступове виснаження власних газових родовищ та обмеження споживання вугілля; технологічний прорив американської індустрії сланцевого газу; різниця між ринковими цінами на СПГ в Європі та Східній Азії та між цінами на СПГ і постачання газу трубопроводами в Європі. Нині ЄС відіграє роль балансуєчого регіону на світовому ринку, будучи менш привабливим у ціновому вимірі напрямком постачань, ніж Східна Азія; 2) повноваження Європейської Комісії щодо галузі СПГ стосувались часткового фінансування інфраструктурних проектів та моніторингу дотримання ринковими гравцями норм європейського енергетичного законодавства. Брюссель вирішив уникати прямого політичного втручання в галузь СПГ із метою визначення конкретних пріоритетних держав-експортерів. Країни-члени ЄС своєю чергою отримали змогу відігравати провідну роль у визначенні інфраструктурних пріоритетів, що надало їм можливості інтегрувати свої стратегічні міркування щодо енергетичної сфери в ширший загальноєвропейський контекст вироблення політики; 3) експортери СПГ також можуть впливати на збільшення своїх поставок методами енергетичної дипломатії. Утім, США та Росія мають різні стратегії просування свого експорту СПГ на європейські ринки. Енергетична дипломатія США концентрувалась на міждержавних зустрічах найвищого рівня. Натомість російська стратегія базувалась на корпоративних контактах без формального залучення інструментів державної дипломатії. Попри те, тісний формальний та неформальний контроль кремлівських політичних еліт за всіма активними у сфері СПГ компаніями зберігається. **Ключові слова:** Європейський Союз, СПГ, енергетична дипломатія, геополітика.

Польовий Тарас Євгенович

Антиукраїнська риторика білоруських медіа після внутрішньополітичної кризи 2020 року (на прикладі телеканалів «СТВ» та «Беларусь 1»)¹

УДК 327.8:32.019.51

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.20>

Польовий Тарас Євгенович
кандидат політичних наук,
асистент кафедри міжнародної
інформації
Національного університету
«Львівська політехніка»
вул. Степана Бандери, 12,
Львів, Україна

Ця стаття є результатом моніторингу вмісту головних білоруських медіа, проведеного з метою виявлення присутності української тематики в інформаційному просторі Білорусі. Автором здійснено спробу аналізу ефірів новинних програм та передач політичного спрямування державних телеканалів «СТВ» та «Беларусь 1». У процесі дослідження з'ясувалося, що після політичної кризи в Білорусі та позіршення двосторонніх білорусько-українських відносин українська тематика опинилася в центрі уваги головних білоруських телеканалів. Доведено, що з певного періоду на білоруському телебаченні активно просуваються проросійські нарративи, спрямовані на створення негативного образу України. На підставі проведеного аналізу автором виокремлено групу основних нарративів, трансльованих білоруськими телеканалами. Звернуто увагу на методи та прийоми подачі інформації, пов'язаної з темою України. Стверджується, що використання тих чи інших нарративів або їх комбінацій покликане не інформувати білоруське суспільство про події в Україні, а радше переконати глядача в правильності і безальтернативності такого трактування. Звертається увага на посилення російської інформаційної присутності на білоруському телебаченні. Вказано на факт синхронізації інформаційної повістки російських та білоруських телеканалів та часткове перенесення групи російських нарративів і тем у медіапростір Білорусі. На підставі наведених цитат з ефірів білоруських державних телеканалів «СТВ» та «Беларусь 1» продемонстровано, що цими медіа ведеться послідовна кампанія, спрямована на дискредитацію України як державного утворення та маргіналізацію процесів, подій і явищ, які в ній відбуваються. Зазначено, що, проводячи аналогії між білоруським та українським досвідом державного будівництва, ці телеканали позиціонують Україну як невдалий приклад ведення власної внутрішньої політики та взірць хибного вибору зовнішньополітичного орієнтира. Підкреслено, що доволі специфічна інтерпретація телеканалами «СТВ» та «Беларусь 1» українських внутрішньополітичних реалій спрямована на формування в білоруському суспільстві негативного образу України.

Ключові слова: образ України, антиукраїнська риторика, проросійські нарративи, білоруське телебачення, телеканали «СТВ» і «Білорусь 1».

Вступ. Політична криза в Білорусі та невизнання українською стороною Олександра Лукашенка як легітимно обраного президента зумовили погіршення двосторонніх відносин між Україною і Республікою Білорусь. Таким чином, на передній план вийшли протиріччя, що існують між двома державами упродовж тривалого часу. З білоруської сторони, цей процес супроводжувався посиленням антиукраїнської риторики з боку Олександра Лукашенка, який заявляв про спроби втручання України у внутрішні справи Білорусі і звинувачував українську сторону у спробах дестабілізації ситуації в державі [18; 29; 32]. Одночасно з труднощами міждержавного діалогу на білоруському телебаченні почало спостерігатися зростання кількості матеріалів, присвячених українській тематиці.

Тези про український сценарій протестів для Білорусі та деструктивний вплив Майдану, які були характерними для російських державних телеканалів, стали озвучуватися в ефірах білоруських каналів.

Зазначимо, що претензії до висвітлення української тематики окремими білоруськими телеканалами були і раніше. Приміром, ще у 2017 році Національна рада з питань телебачення і радіомовлення висунула білоруському телеканалу «Беларусь 24» вимогу змінити підхід щодо висвітлення подій в Україні [38]. Однак на білоруському телебаченні такі явища мали епізодичний характер і не мали рис цілеспрямованої інформаційної кампанії.

Мета і завдання. Зважаючи на наявну кон'юнктуру, важливо, на наш погляд, розуміти, як у таких обставинах білоруські телеканали висвітлюють події, пов'язані з Україною, та який образ української держави формує місцеве телебачення.

Метою цього дослідження є представлення узагальненого образу України на білоруському державному телебаченні. Досягнення поставленої мети можливе за умови вирішення таких завдань:

- розглянути риторику та прийоми, які застосовуються у висвітленні української тематики;
- виокремити основні антиукраїнські нарративи, трансльовані білоруськими телеканалами.

Методи дослідження. У статті проаналізовано матеріали білоруських телеканалів «СТВ»

¹ Стаття підготовлена в рамках Visegrad Scholarship Program, на базі кафедри міжнародних відносин і сучасної історії, факультету історії і міжнародних відносин Білостоцького університету (Республіка Польща)

та «Беларусь 1». Дослідження здійснено з допомогою методу моніторингу з елементами якісного контент-аналізу. Із застосуванням цих методів розглянуто сюжети новинних ефірів та телепередач політичного спрямування, в яких прямо чи опосередковано фігурували згадки про Україну.

Здійснено моніторинг матеріалів білоруських державних телеканалів «СТВ» і «Беларусь 1» в період із серпня 2020 року по березень 2021 року. Наведені хронологічні межі, обґрунтовані початком політичної кризи в Білорусі та зміною підходів у роботі місцевих телеканалів після приходу російських спеціалістів на білоруському телебаченні [30]. Піврічний період моніторингу дає змогу сформулювати деякі висновки стосовно риторики, яка звучить на телеканалах «СТВ» та «Беларусь 1», та виокремити дотичні до України наративи, трансльовані цими медіа.

Оскільки здійснити моніторинг усіх білоруських телеканалів було б проблематично, основна увага була сконцентрована на двох згаданих національних телеканалах, які входять до числа найбільш популярних білоруських телеканалів [47, с. 138]. Крім того, згідно з результатами дослідження, проведеного Інформаційно-аналітичним центром при Адміністрації президента Білорусі, згадані телеканали також користувалися високим рівнем довіри глядачів [47, с. 139].

Результати. Розглядаючи загалом білоруське телебачення, варто зазначити, що воно сформувалося і продовжує функціонувати під значним російським впливом. Популярність російських телеканалів та російського інформаційного продукту, провідна роль телебачення як джерела отримання інформації створюють сприятливий фон для просування проросійських наративів у білоруському суспільстві [43, с. 200]. Показовими в цьому плані є результати моніторингу, проведеного Білоруською асоціацією журналістів (БАЖ) з метою встановлення присутності російської тематики і проросійської пропаганди в ЗМІ, які свідчать, що основним джерелом проросійської пропаганди в Білорусі залишається телебачення [35].

Враховуючи вплив російського телебачення на білоруського глядача та важливість інформування суспільства щодо подій в Україні, ще в 2014 році українська та білоруська сторони домовилися про запуск в білоруські кабельні мережі українського телеканалу UATV, який на початку 2019 року отримав дозвіл на мовлення. Метою каналу стало забезпечення доступу білоруської аудиторії до об'єктивної інформації про події в Україні, українську історію і культуру. Але, оскільки канал не представлений в усіх кабельних мережах Білорусі і відсутній у безплатному соціальному пакеті телепрограм, це обмежує його вплив на масового глядача і робить фактично неконкурентним порівняно з російським інформаційним продуктом.

Зростанню російської присутності на білоруському телебаченні посприяли політична криза в Білорусі 2020 року та працевлаштування на місцевому телебаченні російських спеціалістів [30], в результаті чого, за оцінками експертів, телебачення в Білорусі, яке раніше було під повним контролем білоруської влади, уже взято під російський контроль [12]. Отже, антиукраїнські наративи, які упродовж тривалого часу просувалися на головних російських телеканалах, з осені 2020 року почали фігурувати і в сюжетах білоруського телебачення.

Синхронізація основних новинних тем російського і білоруського телебачення особливо яскраво спостерігається на прикладі ефірів, в яких розглядається українська тематика. Поверхове ознайомлення з контентом головних білоруських телеканалів до серпня 2020 року і більш детальний моніторинг, здійснений в обраних хронологічних межах, дає змогу зіставити рівень інтересу до висвітлення української проблематики. Якщо до початку політичної кризи в Білорусі та посилення російської присутності в білоруському медіапросторі особливого інтересу до теми України не спостерігалось, то після вищезгаданих подій кількість таких матеріалів стала помітно збільшуватися. При цьому як у Білорусі, так і в Україні пропагандистська інформаційна активність спостерігалася під час або після політичних криз чи масових акцій протесту. Зазвичай інформаційні атаки здійснюються в той період, коли суспільство є найчутливішим до них, під час виборів і у кризові періоди [50]. Саме згадані обставини зумовили інтерес до більш глибокого дослідження цієї проблеми.

У цій статті основна увага буде звернута на два національні телеканали, а саме «СТВ» та «Беларусь 1», у мовленні яких можна спостерігати прояви вищезазначених тенденцій. Телеканал «СТВ» (Столичное телевидение) – один із трьох національних телеканалів, які здійснюють мовлення на усю територію Білорусі [41]. «Беларусь 1» – позиціонується як основний державний телеканал Білорусі і є першим національним телеканалом у Білорусі, який веде мовлення із 1956 року [8]. З огляду на частку програм російського походження на згаданих білоруських телеканалах [9], їх можна зарахувати до категорії так званих «гібридних телеканалів», які, будучи зареєстрованими в Білорусі, певну долю свого контенту запозичують у Росії.

В ефірах обраних телеканалів тема України як піднімається у світлі внутрішньобілоруських подій, так і стає предметом розгляду на окремих програм [55]. Найчастіше в ефірах вибраних телеканалів українська проблематика фігурує в контексті причин та наслідків акцій протесту 2013–2014 років і їх аналогій із протестами в Білорусі [25; 24]. Погіршення соціально-економічного становища населення, банкрутство державних підприємств,

наступ на свободу слова, залежність від кредитів Міжнародного валютного фонду та ін. є прямими результатами Майдану [3; 55]. У деяких сюжетах простежується курс, спрямований на дискредитацію активних учасників акцій протестів в Україні [26]. Проводячи паралелі та аналогії між згаданими подіями в Україні та протестами в Білорусі, автори матеріалів намагаються маргіналізувати ці явища, акцентуючи на їх зрежисованості, недостовірності та сфабрикованості [51].

Таким чином, в умовах практичної відсутності на білоруському телебаченні альтернативної інформації про Україну і дефіциту інформованості телевізійної аудиторії про події в Україні, теза «хочете як в Україні» стала активно просуватися в білоруському інформаційному просторі. Україна іронічно називається «незалежною» і «страной победившей демократии», в якій відбуваються наступ на незалежні медіа та вбивства десятків журналістів [20]. Ще одним із прикладів зневажливої і зверхньої риторики є ефір каналу «Беларусь 1» від 28 лютого 2021 року. Проводячи аналогію з білоруськими акціями протесту, в новинному сюжеті згадують про «плеяду героїв майдану без племені і роду, які замінили в ЗМІ, підручниках і устах українців героїв Великої Вітчизняної війни» [52].

В окремих випадках навіть побіжний аналіз розглянутих матеріалів, наприклад, перегляд сюжетних заголовків каналу «Беларусь 1», дає змогу збагнути їх антиукраїнську спрямованість, прикладом чого можуть служити наведені нижче заголовки:

- «Е. Бондаренко: Украина все больше превращается в колониальную страну» [15];
- «А. Портнов: Украина находится под внешним управлением» [4];
- «Р. Кузьмин: Украиной управляет группа олигархов» [49];
- «Е. Лукаш: Украина трещит по швам» [16];
- «А. Шарий: Бюджет Украины – колониальный бюджет» [6];
- «Е. Мураев: Мы на пороге раздела Украины» [17];
- «А. Дубинский о внешнем управлении Украиной» [1], та ін.

Використовуючи уривки з ефірів окремих українських телеканалів та цитуючи вибраних українських політиків, білоруському глядачу транслюють наративи про неповноцінність та безперспективність України як держави. Згадана вибірковість дозволяє видавати думки окремих коментаторів за позицію української політичної еліти щодо подій в Україні і Білорусі. Окрім персон українських політиків, із кінця серпня 2021 року в ефірах телеканалу «Беларусь 1», в якості експертів і коментаторів почали з'являтися українські громадяни [56]. Однак, по суті, ці експерти формують практично

ідентичні антиукраїнські наративи, а не забезпечують різноманітність озвучуваних суджень.

Україна позиціонується як держава, яка «знаходиться в авангарді антибілоруської істерії», будучи «несамостійною і позбавленою суверенітету», відкрила проти Білорусі «фронт ворожнечі і ненависті» [54]. В окремих сюжетах, авторами з певною долею емоційності вживаються оціночні судження, супроводжувані іронічною тональністю і менторським ставленням щодо сучасного політичного режиму в Україні. Зокрема, зазначається, що «зробивши відмінний від Білорусі вибір», «відрікшись від віри і роду племені», Україна «змушена бути шісткою у нових господарів» [39; 54]. Водночас у риториці спостерігається тенденція, спрямована на розмежування українських політиків і українського народу. Приміром, апелюючи до спільного минулого, Україну називають «слов'янською сестрою», а українців – «братами» і «друзями» [39]. На такому фоні озвучуються заклики до українського народу до єднання з Білоруссю і Росією [54]. У подібному контексті можна розглядати приклад титрування України в одному із сюжетів державного телеканалу «СТВ» «колишньою УРСР» [40].

Значна частина матеріалів із досліджуваного масиву тим чи іншим чином стосуються теми деструктивного впливу Заходу, зокрема ЄС та США, на внутрішньополітичну ситуацію в Україні. Застосовуючи тези про управління країною іноземними кураторами [31], зовнішнє управління [27; 57; 13; 21], в ефірах цих телеканалів говорять, що Захід використовує Україну виключно як сировинний придаток, тимчасового союзника, плацдарм і американську зброю для боротьби з Росією [36; 46]. Цим можна пояснити тези про несамостійну та непослідовну зовнішню політику щодо Білорусі, яку веде Україна, і залежність українського керівництва від позиції Заходу в оцінці білоруських подій [48; 23; 5].

Варто зазначити увагу білоруських телеканалів щодо резонансних внутрішньоукраїнських подій. Зокрема, в одному з ефірів телеканалу «СТВ» звертається увага на мовне питання в Україні, яке розглядається у світлі дискусій щодо Закону «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Згаданий закон позиціонується як насильна українізація, як акт насильства над людьми, і засіб приниження української мови [37; 39]. Для порівняння, в ефірі того ж каналу від 25 квітня 2019 року новина про прийняття Верховною Радою України згаданого закону подається стримано із переліченням основних пунктів цього нормативно-правового акта [11]. Це, на наш погляд, ілюструє суттєві зміни в підходах до висвітлення як цього питання, так і української проблематики на телеканалі «СТВ».

Активна інформаційна кампанія спостерігалася на цих телеканалах із приводу «обмежень свободи

слова українськими властями і тиску на незалежні ЗМІ» [44]. В ефірах «СТВ» та «Беларусь 1» тиражувалися повідомлення про «політичну розправа з неугодами ЗМІ в Україні» [10; 27]. Акцентуючи на «непотрібності такого прикладу для Білорусі», в сюжеті від 3 лютого 2021 року говорять про «утиски свободи слова під маркою нібито захисту інформаційного простору» [2]. Політику української влади щодо медіа порівнюють із ситуацією в гітлерівській Німеччині 30-х років [42]. Білоруський медіаексперт Павлюк Биковський із цього приводу зазначає, що за свободу слова в Україні виступали ті, хто ігнорує проблеми з нею в Білорусі [22].

У розвиток цього дискурсу на каналі «Беларусь 1» висвітлюється тема «героїзації нацизму в Україні» [34], де до влади в результаті державного перевороту прийшли абсолютні радикали – неонацисти, в тому числі русофоби» [58]. У матеріалі цього ж телеканалу під назвою «Ампутація пам'яті» говориться, що «національними героями проголошені пособники фашистів – Степан Бандера і Роман Шухевич, а діти в нацистському привітанні скандують «хайль» [7].

У низці сюжетів український фактор позиціонується як загроза безпеці та джерело дестабілізації внутрішньополітичної ситуації в Білорусі. «Планування терактів на території Білорусі, постачання зброї з України здійснюється у тісному зв'язку з українськими радикалами» [53]. У цьому ж контексті Україна згадується в повідомленнях про затримання анархістських угруповань на території Білорусі [33; 45; 19; 14]. Також згадки про «анархістів, які нав'язують свої порядки на українських вулицях», виникають і у сюжетах, напряду не пов'язаних з українською проблематикою [28]. З цього приводу українська дослідниця М. Авдєєва зазначає, що ціллю таких сюжетів є намагання показати, що громадяни України нібито беруть участь у радикалізації протестів, і представити Україну «форпостом провокацій проти Білорусі». Насправді ж Нацполіція і прикордонники України вилучили такий арсенал, але аж ніяк не «при спробі перекидання у Білорусь» [59].

У процесі проведеного дослідження звернуто увагу на часту повторюваність основних тез і наративів в ефірах «СТВ» та «Беларусь 1», коли інформаційна повістка двох різних телеканалів щодо України є фактично синхронізованою. Така частота згадувань пов'язана з тим, що повторюваність наративів є основою російської пропаганди, що добре помітно на прикладі Білорусі, де російські пропагандисти дотримуються тої ж основної лінії, що і в Україні [50].

Окрему увагу варто приділити також аналізу відеоконтенту вибраних телеканалів. Проведений в окреслений період моніторинг показав, що у чималій кількості матеріалів відеоряд, яким супроводжуються сюжети, є часто повторюваним,

містить сцени силового протистояння, економічного занепаду, покликаний апелювати до емоцій глядача і створити картинку, що відповідає озвучуваним тезам. Аналізуючи природу такого зображення українських реалій у Білорусі, згадана вище М. Авдєєва вказує на факт перенесення з невеликими змінами групи російських наративів методів і тем у білоруський інформаційний простір [59].

Висновки. Підбиваючи підсумки, можемо стверджувати, що з огляду на загальний дискурс, негативну скерованість розглянутих матеріалів та специфічну інтерпретацію українських внутрішньополітичних реалій, телеканали «СТВ» та «Беларусь 1» формують негативний образ України. У більшості ефірів досліджуваних телеканалів авторами часто вживаються оціночні судження з негативним або іронічним емоційним забарвленням щодо України як держави та подій, що відбуваються на її території. Варто зазначити, що виникнення антиукраїнської риторики на провідних білоруських телеканалах можна пов'язувати з розширенням російської інформаційної присутності в республіці, залученням російських спеціалістів до роботи на білоруському телебаченні та запозиченням практик і прийомів раніше застосовуваних російськими медіа щодо України.

Таким чином, спираючись на матеріали, розглянуті в процесі моніторингу, з-поміж основних антиукраїнських наративів, які транслюються на білоруському телебаченні, можемо виокремити такі:

- держава під зовнішнім керуванням Заходу;
- маргіналізація українських політичних еліт;
- наступ на свободу слова в Україні;
- ототожнення України з нацизмом;
- Україна є джерелом нестабільності для Білорусі;
- Майдан – причина соціально-економічної і політичної нестабільності України.

Можемо констатувати, що використання наведених наративів або їх комбінацій має на меті не інформування білоруського суспільства про події в Україні, а його переконання в правильності і безальтернативності такого бачення. Задля досягнення цієї мети здійснюються апеляція до емоцій глядача, підміна фактів використанням оціночних суджень та однобоке подання інформації без озвучення альтернативного погляду на проблему.

ЛІТЕРАТУРА:

1. А. Дубинский о внешнем управлении Украиной. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/a_dubinskiy_o_vneshnem_upravlenii_ukrainoy/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 24.12.2020).
2. А. Кривошеев: Такой пример Беларуси абсолютно не нужен. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/a_kvivosheev_takoy_primer_belarusi_absolyutno_ne_nuzhen/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 3.02.2021).
3. А. Лесик о последствиях Майдана: безработица, рост коммуналки, банкротство предприятий.

URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/a_lesik_o_posledstviyakh_maydana_bezrobotitsa_rost_komunalnki_bankrotstvo_predpriyatij_/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 6.03.2021).

4. А. Портнов: Украина находится под внешним управлением. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/a_portnov_ukraina_nakhoditsya_pod_vneshnim_upravleniem/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 26.01.2021).

5. А. Савичев: Украина действует по указке Запада. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/a_savichev_ukraina_deystvuet_po_ukazke_zapada_/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 9.12.2020).

6. А. Шарий: Бюджет Украины – колониальный бюджет. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/a_shariy_byudzheta_ukrainy_kolonialnyy_byudzheta/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 15.12.2020).

7. Ампутация памяти. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/ampitatsiya_pamyati_/?sphrase_id=1882408 (дата звернення: 6.12.2020).

8. Беларусь 1. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Беларусь_1 (дата звернення: 20.03.2021).

9. Белорусские госканалы транслируют картину мира из российского окопа. URL: <https://naviny.online/article/20190316/1552763558-belorusskie-goskanaly-transliuyut-kartinu-mira-iz-rossiyskogo-okopa> (дата звернення: 18.03.2021).

10. В Украине негодные действующей власти телеканалы прекращают эфирное вещание из-за санкций государства. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/v_ukraine_negodnye_deystvuyushchey_vlasti_telekanaly_prekrashchayut_efirnoe_veshchanie_iz_zasankts/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 3.02.2021).

11. Верховная Рада приняла закон об использовании украинского языка. URL: <http://www.ctv.by/povosti-ukrainy/verhovnaya-rada-prinyala-zakon-ob-ispolzovanii-ukrainskogo-yazyka?page=11> (дата звернення: 10.03.2021).

12. Гибридная интервенция. Лукашенко передаёт контроль над Беларусью Кремлю. URL: <https://isans.org/articles/gibridnaya-intervenciya.html> (дата звернення: 28.02.2021).

13. Глава Компартии Украины обратился к белорусам на ВНС: коль мы говорим о единстве, то здесь речь идёт о единстве в действиях. URL: <http://www.ctv.by/glava-kompartii-ukrainy-obratilsya-k-belorusam-na-vns-kol-my-govorim-o-edinstve-zdesrech-idet-o> (дата звернення: 12.02.2021).

14. Госпогранкомитет вблизи украинской границы задержаны четверо анархистов с оружием. URL: <http://www.ctv.by/gospogrankomitet-vblizi-ukrainskoj-granicy-zaderzhany-chetvero-anarhistov-s-oruzhiem> (дата звернення: 31.10.2020).

15. Е. Бондаренко: Украина все больше превращается в колониальную страну. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/e_bondarenko_ukraina_vse_bolshe_prevrashchaetsya_v_kolonialnuyu_stranu/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 2.02.2021).

16. Е. Лукаш: Украина трещит по швам. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/e_lukash_ukraina_treshchit_po_shvam/ (дата звернення: 15.12.2020).

17. Е. Мураев: Мы на пороге раздела Украины. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/e_muraev_

[my_na_poroge_razdela_ukrainy/?sphrase_id=1880356](https://www.tvr.by/news/obshchestvo/a_lesik_o_posledstviyakh_maydana_bezrobotitsa_rost_komunalnki_bankrotstvo_predpriyatij_/?sphrase_id=1880356) (дата звернення: 2.12.2020).

18. «За кольцевой жизнью меняется разительно» – Лукашенко не считает ситуацию в Беларуси проблемной или сложной. URL: <https://www.belta.by/president/view/za-koltsevoj-zhiznmenjaetsja-razitelno-lukashenko-ne-schitaet-situatsijuv-belarusi-problemnoj-ili-405328-2020/> (дата звернення: 1.03.2021).

19. За участие в преступной организации к уголовной ответственности привлечены анархисты. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/za_uchastie_v_prestupnoj_organizatsii_k_ugolovnoj_otvetstvennosti_privlecheny_anarkhisty/?sphrase_id=1882242 (дата звернення: 29.01.2021).

20. Зеленский продолжает гонения на отечественные независимые СМИ и блогеров. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/zelenskiy_prodolzhaet_goneniya_na_otechestvennye_nezavisimye_smi_i_blogerov/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 9.03.2021).

21. И. Иваночко: Внешнее управление пронизало все сферы политической и общественной жизни Украины. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/i_ivanochko_vneshnee_upravlenie_pronizalo_vse_sfery_politicheskoy_i_obshchestvennoj_zhizni_ukrainy/?sphrase_id=1882403 (дата звернення: 25.02.2021).

22. Инструмент для белорусской пропаганды: как и зачем государственные СМИ защищали закрытые украинские телеканалы. URL: <https://mediatq.by/article/instrument-dlya-belarusskoj-propagandy-kak-i-zachem-gosudarstvennye-smi-zashchishchali> (дата звернення: 15.02.2021).

23. К. Курьев: Позиция Украины по Беларуси навязана извне. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/k_kurylev_pozitsiya_ukrainy_po_belarusi_navyazana_izvne/ (дата звернення: 15.01.2021).

24. К. Молчанов: Белорусам следует изучить украинский кейс. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/k_molchanov_belorusam_sleduet_izuchit_ukrainskiy_keys/?sphrase_id=1809167 (дата звернення: 26.08.2021).

25. К. Молчанов: О печальном примере Украины. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/k_molchanov_o_pechalnom_primere_ukrainy/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 15.10.2020).

26. Каких «героев» взрастила демократическая Украина. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/kakikh_geroev_vzrastila_demokraticeskaya_ukraina/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 24.02.2021).

27. Какое телевидение в Украине больше не говорит и не показывает. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/https://www.tvr.by/news/v_mire/kakoe_televidenie_v_ukraine_bolshe_ne_govorit_i_ne_pokazyvaet_/?sphrase_id=1880356/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 7.02.2021).

28. Кто и зачем делает из преступников героев и как остаться собой в мире, охваченном информационской войной, расскажем в проекте «Площадка». URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/ko_i_zachem_delaet_iz_prestupnikov_geroev_i_kak_ostatsya_soboy_v_mire_okhvachennom_

informatsionnoy_/?sphrase_id=1882242 (дата звернення: 16.02.2021).

29. Лукашенко об уличных беспорядках: успокоиться и дать нам навести порядок. URL: <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-ob-ulichnyh-besporjadkah-uspokoitsja-i-dat-nam-navesti-porjadok-402900-2020/> (дата звернення: 14.08.2020).

30. Лукашенко подтвердил работу российских пропагандистов на ТВ в Беларуси. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-world/3085466-lukashenko-podtverdil-rabotu-rossijskih-propagandistov-na-tv-v-belarusi.html> (дата звернення: 6.03.2021).

31. Лукашенко – украинцам: Лукашенко всегда будет вашим человеком! Рейтинг глав государств. URL: https://www.youtube.com/watch?v=aeTtXEQVNBi&ab_channel=CTVBY20 (дата звернення: 4.02.2021).

32. Лукашенко: идет гибридная война против Беларуси, и мы должны ждать пакостей с любой стороны. URL: <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-idet-gibridnaja-vojna-protiv-belarusi-i-my-dolzhy-zhdat-pakostej-s-ljuboj-storony-401625-2020/> (дата звернення: 6.08.2020).

33. МВД сообщило о задержании брестских анархистов из международной преступной организации. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/mvd-soobshchilo_o_zaderzhanii_brestskikh_anarkhistov_iz_mezhdunarodnoy_prestupnoy_organizatsii/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 5.03.2021).

34. Майдан. 7 лет спустя. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/maydan_7_let_spustya/?sphrase_id=1882408 (дата звернення: 18.02.2021).

35. Мониторинг пророссийской пропаганды в медиа Беларуси (2019). URL: <https://baj.by/sites/default/files/analytics/files/monitoring-prorossiyskoj-propagandy-v-media-belarusi.pdf> (дата звернення: 11.03.2021).

36. Мы интересны только США! Только в качестве плацдарма против России, по типу Украины! *Политика*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-zzNiBAz5JI&ab_channel=CTVBY (дата звернення: 10.02.2021).

37. Насильственная украинизация вызвала острые споры в стране. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/nasilstvennaya_ukrainizatsiya_vyzvala_ostrye_spory_v_strane/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 16.01.2021).

38. Нацрада попередила телеканал «Беларусь 24» за карту України без Криму. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2197247-nacrada-poperedila-telekanal-belarus-24-za-kartu-ukraini-bez-krimu.html> (дата звернення: 4.03.2021).

39. Наша родная, братская Украина сделала не такой выбор, как мы. Мнение Григория Азаренка. URL: <http://www.ctv.by/nasha-rodnaya-bratskaya-ukraina-sdelala-ne-takoy-vybor-kak-my-mnenie-grigoriya-azarenka> (дата звернення: 5.12.2020).

40. Новости «24 часа» за 16.30 03.10.2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-siteh_xv7Y&t=877s&ab_channel=CTVBY (дата звернення: 3.10.2020).

41. О нас. URL: <http://www.ctv.by/about> (дата звернення: 15.03.2021).

42. Политика нынешних властей Украины напоминает ситуацию в гитлеровской Германии

30-х годов. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/politika_nyneshnikh_vlastey_ukrainy_napominaet_situatsiyu_v_gitlerovskoy_germanii_30_kh_godov/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 22.02.2021).

43. Польовий Т. Вплив російської пропаганди на інформаційну політику Республіки Білорусь. *Біа́лорускіе Zeszyty Historyczne – Беларускі Гістарычны Зборнік*. Біа́лорускіе Towarzystwo Historyczne, 2019. Nr. 51. S. 198–208.

44. Попавшие под санкции украинские NewsOne, ZIK и «112 Украина» обратились к международному сообществу. URL: <http://www.ctv.by/novosti-ukrainy/popavshie-pod-sankcii-ukrainskie-newsone-zik-i-112-ukraina-obratilis-k> (дата звернення: 5.02.2021).

45. Правоохранители задержали брестских анархистов из международной преступной организации. URL: <http://www.ctv.by/novosti-bresta-i-brestskoy-oblasti/pravoohraniteli-zaderzhali-brestskikh-anarkhistov-iz-mezhdunarodnoy> (дата звернення: 5.03.2021).

46. Бортник Р. Украина – американское оружие против России. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/r_bortnik_ukraina_amerikanskoe_oruzhie_protiv_rossii/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 7.03.2021).

47. Республика Беларусь в зеркале социологии: сборник материалов социологических исследований / Информационно-аналитический центр при Администрации Президента Республики Беларусь. Минск: 2018, 180 с. URL: <http://eschool.by/wp-content/uploads/2019/04/011.pdf> (дата звернення: 26.02.2021).

48. Руслан Бортник: у Украины отсутствует самостоятельная внешняя политика в отношении Беларуси. URL: <http://www.ctv.by/ruslan-bortnik-u-ukrainy-otsutstvuet-samostoyatel'naya-vneshnyaya-politika-v-otnoshenii-belarusi> (дата звернення: 22.11.2020).

49. Р. Кузьмин: Украиной управляет группа олигархов. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/r_kuzmin_ukrainoy_upravlyaet_gruppa_oligarkhov/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 18.01.2021).

50. Сравниваем антиукраинские нарративы кремлевской пропаганды в Беларуси и в Украине. URL: <https://isans.org/articles/sravnivaem-antiukrainskie-narrativy.html> (дата звернення: 6.03.2021).

51. Такая же тактика применялась против украинского Беркута! *Протесты. Изнанка*. URL: https://www.youtube.com/watch?v=N9tRxUCK3EI&ab_channel=CTVBY (дата звернення: 10.03.2021).

52. Трезубец украинских проблем: высокие тарифы на ЖКУ, языковой вопрос и проблема со свободой слова. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/trezubets_ukrainskikh_problem_vysokie_tarify_na_zhku_yazykovoy_vopros_i_problema_so_svobodoy_slova_/?sphrase_id=1880356 (дата звернення: 28.02.2021).

53. «Тротил протеста» – как банда Автуховича хотела взорвать страну. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/troitil_protosta_kak_banda_avtukhovicha_khotela_vzorvat_stranu_10_02/?sphrase_id=1882242 (дата звернення: 10.02.2021).

54. «Украина, наша славянская сестра, открыла против нас фронт вражды и ненависти». Мнение Григория Азаренка. URL: <http://www.ctv.by/ukraina-nasha-slavyanskaya-sestra-otkryla-protiv-nas-front>

vrazhdy-i-nenavisti-mnenie-grigoriya (дата звернення: 16.12.2020).

55. Успеть до полуночи. Эфир 02.02.2021. URL: <https://www.tvr.by/videogallery/informatsionno-analiticheskie/uspets-do-polunochi/uspets-do-polunochi-efir-02-02-2021/> (дата звернення: 2.02.2021).

56. «Хотите как в Украине?» Как белорусское ТВ манипулирует аудиторией с помощью украинских экспертов. URL: <https://mediaiq.by/article/hotite-kak-v-ukraine-kak-belorusskoe-tv-manipuliruet-auditoriey-s-pomoshchyu-ukrainskih> (дата звернення: 2.03.2021).

57. «Этот комик оказался в роли политиков, над которыми он смеялся». Вадим Гигин о президенте Зеленском и ожиданиях от ВНС. URL: <http://www.ctv.by/etot-komik-okazalsya-v-rol-i-politikov-nad-kotoryymi-smeyalsya-vadim-gigin-o-prezidente-zelenskom-i> (дата звернення: 6.02.2021).

58. Юрий Кот: Белорусов не нужно делить на своих и чужих. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/yuriy_kot_belorusov_ne_nuzhno_delit_na_svoikh_i_chuzhikh/?sphrase_id=1882412 (дата звернення: 23.09.2020).

59. Otoczeni pierścieniem wrogów. Dlaczego propaganda kremłowska kształtuje na Białorusi negatywny obraz Ukrainy i Polski. URL: <https://bialorus2020studium.pl/otoczeni-pierscieniem-wrogow-dlaczego-propaganda-kremłowska-kształtuje-na-białorusi-negatywny-obraz-ukrainy-i-polski/> (дата звернення: 12.03.2021).

REFERENCES:

1. A. Dubinskij o vneshnem upravlenii Ukrainoy [A. Dubinsky about an external control of Ukraine]. 2020. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/a_dubinskiy_o_vneshnem_upravlenii_ukrainoy/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

2. A. Krivosheev: Takoy primer Belarusi absolyutno ne nuzhen [A. Krivosheev: Such an example is absolutely unnecessary for Belarus]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/a_krivosheev_takoy_primer_belarusi_absolyutno_ne_nuzhen/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

3. A. Lesik o posledstviyakh Majdana: bezroboticz, rost kommunalki, bankrotstvo predpriyatij [A. Lesik on the consequences of the Maidan: unemployment, the growth of communal services, bankruptcy of enterprises]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/a_lesik_o_posledstviyakh_majdana_bezrobotitsa_rost_kommunalki_bankrotstvo_predpriyatij/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

4. A. Portnov: Ukraina nakhoditsya pod vneshnim upravleniem [A. Portnov: Ukraine is under external control]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/a_portnov_ukraina_nakhoditsya_pod_vneshnim_upravleniem/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

5. A. Savichev: Ukraina deystvuet po ukazke Zapada [A. Savichev: Ukraine is acting on the orders of the West]. 2020. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/a_savichev_ukraina_deystvuet_po_ukazke_zapada/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

6. A. Shariy: Byudzhet Ukrainy – kolonialny byudzhet [A. Shariy: The budget of Ukraine is the colonial budget]. 2020. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/a_shariy_byudzhet_ukrainy_kolonialny_byudzhet/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

7. Amputatsiya pamyati [Memory amputation]. 2020. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/amputatsiya_pamyati/?sphrase_id=1882408 [in Russian].

8. Belarus 1 [Belarus 1]. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Беларусь_1 [in Russian].

9. Belorusskie goskanaly transliruyut kartinu mira iz rossijskogo okopa [Belarusian state channels broadcast a picture of the world from a Russian trench]. 2019. URL: <https://naviny.online/article/20190316/1552763558-belorusskie-goskanaly-transliruyut-kartinu-mira-iz-rossiyskogo-okopa> [in Russian].

10. V Ukraine neugodnye deystvuyushhej vlasti telekanaly prekrashhayut efirmoe veshhanie iz-za sankcij gosudarstva [In Ukraine, TV channels disagreeable to the current government stop broadcasting due to state sanctions]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/v_ukraine_neugodnye_deystvuyushchey_vlasti_telekanaly_prekrashchayut_efirmoe_veshchanie_iz_za_sankts/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

11. Verkhovnaya Rada prinyala zakon ob ispolzovanii ukrainskogo yazika [The Verkhovna Rada adopted a law on the use of the Ukrainian language]. 2019. URL: <http://www.ctv.by/novosti-ukrainy/verkhovnaya-rada-prinyala-zakon-ob-ispolzovanii-ukrainskogo-yazyka?page=11> [in Russian].

12. Gibrinaya intervencziya. Lukashenko perydayot kontrol nad Belarusyu Kremlyu [Hybrid intervention. Lukashenko hands over control of Belarus to the Kremlin]. 2020. URL: <https://isans.org/articles/gibrinaya-intervencziya.html> [in Russian].

13. Glava Kompartii Ukrainy obratilsya k belorusam na VNS: kol my govorm o edinstve, to zdes rech idyot o edinstve v deystviyakh [The head of the Communist Party of Ukraine appealed to the Belarusians at the ABA: since we are talking about unity, then here we are talking about unity in actions]. 2021. URL: <http://www.ctv.by/glava-kompartii-ukrainy-obratilsya-k-belorusam-na-vns-kol-my-govorm-o-edinstve-zdes-rech-idet-o> [in Russian].

14. Gospogrankomitet: vblizi ukrainskoj granicy zaderzhany chetvero anarkhistov s oruzhiem [State Border Committee: Four anarchists with weapons were detained near the Ukrainian border]. 2020. URL: <http://www.ctv.by/gospogrankomitet-vblizi-ukrainskoj-granicy-zaderzhany-chetvero-anarkhistov-s-oruzhiem> [in Russian].

15. E. Bondarenko: Ukraina vse bolshe prevrashhaetsya v kolonialnyu stranu [E. Bondarenko: Ukraine is increasingly turning into a colonial country]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/e_bondarenko_ukraina_vse_bolshe_prevrashchaetsya_v_kolonialnyu_stranu/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

16. E. Lukash: Ukraina treshhit po shvam [E. Lukash: Ukraine is bursting at the seams]. 2020. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/e_lukash_ukraina_treshchit_po_shvam/ [in Russian].

17. E. Muraev: My na poroge razdela Ukrainy [E. Muraev: We are on the verge of the partition of Ukraine]. 2020. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/e_muraev_my_na_poroge_razdela_ukrainy/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

18. «Za kolchevoj zhizn menyaetsya razitelno» – Lukashenko ne schitaet situacziyu v Belarusi problemnoj

ili slozhnoj [«Life is changing dramatically over the ring» – Lukashenka does not consider the situation in Belarus problematic or difficult]. 2020. URL: <https://www.belta.by/president/view/za-koltsevoj-zhizn-menjaetsja-razitelno-lukashenko-ne-schitaet-situatsiju-v-belarusi-problemnoj-ili-405328-2020/> [in Russian].

19. Za uchastie v prestupnoj organizacii k ugolovnoj otvetstvennosti privlecheny anarkhisty [Anarchists prosecuted for participation in a criminal organization]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/za-uchastie-v-prestupnoj-organizatsii-k-ugolovnoj-otvetstvennosti-privlecheny-anarkhisty/?sphrase_id=1882242 [in Russian].

20. Zelenskij prodolzhaet goneniya na otechestvennye nezavisimye SMI i blogerov [Zelensky continues to persecute domestic independent media and bloggers]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/zelenskiy-prodolzhaet-goneniya-na-otechestvennye-nezavisimye-smi-i-bloggerov/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

21. I. Ivanochko: Vneshnee upravlenie pronizalo vse sfery politicheskoy i obshhestvennoj zhizni Ukrainy [I. Ivanochko: External control penetrated all spheres of political and public life of Ukraine]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/i-ivanochko-vneshnee-upravlenie-pronizalo-vse-sfery-politicheskoy-i-obshchestvennoj-zhizni-ukrainy/?sphrase_id=1882403 [in Russian].

22. Instrument dlya belarusskoj propagandy: kak i zachem gosudarstvennye SMI zashchishhali zakrytye ukrainskie telekanaly [A tool for Belarusian propaganda: how and why state media protected closed Ukrainian TV channels]. 2021. URL: <https://mediainq.by/article/instrument-dlya-belarusskoj-propagandy-kak-i-zachem-gosudarstvennye-smi-zashchishhali> [in Russian].

23. K. Kurylev: Pozicziya Ukrainy po Belarusi navyazana izvne [K. Kurylev: Ukraine's position on Belarus is imposed from outside]. 2021. URL: <https://www.tvr.by/news/obshchestvo/k-kurylev-pozitsiya-ukrainy-po-belarusi-navyazana-izvne/> [in Russian].

24. K. Molchanov: Belorusam sleduet izuchit ukrainskij kejs [K. Molchanov: Belarusians should study the Ukrainian case]. 2020. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/k-molchanov-belorusam-sleduet-izuchit-ukrainskiy-keys/?sphrase_id=1809167 [in Russian].

25. K. Molchanov: O pechalnom primere Ukrainy [K. Molchanov: About the sad example of Ukraine]. 2020. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/k-molchanov-o-pechalnom-primere-ukrainy/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

26. Kakikh "geroev" vzrastila demokraticeskaya Ukraina [What "heroes" did democratic Ukraine bring up?]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/kakikh-geroev-vzrastila-demokraticeskaya-ukraina/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

27. Kakoe televidenie v Ukraine bolshe ne govorit i ne pokazyvaet [Which television in Ukraine no longer speaks or shows]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/https://www.tvr.by/news/v_mire/kakoe-televidenie-v-ukraine-bolshe-ne-govorit-i-ne-pokazyvaet-/?sphrase_id=1880356/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

28. Kto i zachem delaet iz prestupnikov geroev i kak ostatsya soboj v mire, okhvachennom informacii

vojnoj, rasskazhem v proekte «Ploshhadka» [Who and why makes heroes out of criminals and how to remain yourself in a world engulfed in information war, we will tell in the «Ploshhadka» project]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/kto-i-zachem-delaet-iz-prestupnikov-geroev-i-kak-ostatsya-soboj-v-mire-okhvachennom-informatsionnoj-/?sphrase_id=1882242 [in Russian].

29. Lukashenko ob ulichnykh besporyadkakh: uspokoihsya i dat nam navesti poryadok [Lukashenka about street riots: calm down and let us restore the order]. 2020. URL: <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-ob-ulichnykh-besporjadkakh-uspokoitsya-i-dat-nam-navesti-poryadok-402900-2020/> [in Russian].

30. Lukashenko podtverdil rabotu rossijskikh propagandistov na TV v Belarusi [Lukashenka confirmed the work of Russian propagandists on TV in Belarus]. 2020. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-world/3085466-lukashenko-podtverdil-rabotu-rossijskikh-propagandistov-na-tv-v-belarusi.html> [in Russian].

31. Lukashenko – ukrainczam: Lukashenko vseгда budet vashim chelovekom! Rejting glav gosudarstv [Lukashenka to Ukrainians: Lukashenka will always be your man! Rating of heads of state]. 2021. URL: https://www.youtube.com/watch?v=aeTtXEQVNBi&ab_channel=CTVBY20 [in Russian].

32. Lukashenko: idet gibridnaya vojna protiv Belarusi, i my dolzhny zhdat pakostej s lyuboj storony [Lukashenka: there is a hybrid war against Belarus, and we must wait for dirty tricks from any side]. 2020. URL: <https://www.belta.by/president/view/lukashenko-idet-gibridnaya-vojna-protiv-belarusi-i-my-dolzhny-zhdat-pakostej-s-lyuboj-storony-401625-2020/> [in Russian].

33. MVD soobshchilo o zaderzhanii brestskikh anarkhistov iz mezhdunarodnoj prestupnoj organizacii [The Ministry of Internal Affairs announced the arrest of Brest anarchists from an international criminal organization]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/mvd-soobshchilo-o-zaderzhanii-brestskikh-anarkhistov-iz-mezhdunarodnoj-prestupnoj-organizatsii/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

34. Majdan. 7 let spustya [Maidan. 7 years later]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/majdan_7-let-spustya/?sphrase_id=1882408 [in Russian].

35. Monitoring prorossijskoj propagandy v media Belarusi [Monitoring of pro-Russian propaganda in the media of Belarus]. 2019. URL: <https://baj.by/sites/default/files/analytics/files/monitoring-prorossiyskoj-propagandy-v-media-belarusi.pdf> [in Russian].

36. My interesny tolko SShA! Tolko v kachestve placzdarma protiv Rossii, po tipu Ukrainy! Politika [We are interesting only to the USA! Only as a springboard against Russia, like Ukraine! Politics]. 2021. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-zzNiBAz5JI&ab_channel=CTVBY [in Russian].

37. Nasilstvennaya ukrainizacziya vyzvala ostrye spory v strane [Forced Ukrainization sparks controversy in the country]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/nasilstvennaya-ukrainizatsiya-vyzvala-ostrye-spory-v-strane/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

38. Natsrada poperedyla telekanal «Belarus 24» za kartu Ukrainy bez Krymu [The National Council warned «Belarus 24» TV channel for a map of Ukraine without

Crimea]. 2017. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2197247-nacrada-poperedila-telekanal-belarus-24-za-kartu-ukraini-bez-krimu.html> [in Ukrainian].

39. Nasha rodnaya, bratskaya Ukraina sdelala ne takoy vybor, kak my. Mnenie Grigoriya Azaryonka [Our dear, fraternal Ukraine made a different choice than we did. Opinion of Grigory Azaryonok]. 2020. URL: <http://www.ctv.by/nasha-rodnaya-bratskaya-ukraina-sdelalane-takoy-vybor-kak-my-mnenie-grigoriya-azarenka> [in Russian].

40. Novosti «24 chasa» za 16.30 03.10.2020 [«24 hours» news for 16.30 03.10.2020]. 2020. URL: https://www.youtube.com/watch?v=-siteh_xv7Y&t=877s&ab_channel=CTVBY [in Russian].

41. O nas [About us]. URL: <http://www.ctv.by/about> [in Russian].

42. Politika nyneshnikh vlastej Ukrainy napominaet situaciyu v gitlerovskoj Germanii 30-kh godov [The policy of the current authorities of Ukraine resembles the situation in Nazi Germany in the 30s]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/politika_nyneshnikh_vlastey_ukrainy_napominaet_situatsiyu_v_gitlerovskoy_germanii_30_kh_godov/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

43. Polovyi T. 2019. Vplyv rosijskoyi propagandy na informacijnju polityku Respubliki Biorus [The influence of the Russian propaganda on the information policy of the Republic of Belarus]. Białoruskie Zeszyty Historyczne – Belaruskii Gistarychny Zbornik. [Białoruskie Zeszyty Historyczne – Belarusian Historical Collection]. Białoruskie Towarzystwo Historyczne, 2019. Nr. 51. S. 198–208. [in Ukrainian].

44. Popavshie pod sankczii ukrainskie NewsOne, ZIK i 112 Ukraina obratilis k mezhdunarodnomu soobshhestvu [Sanctioned Ukrainian NewsOne, ZIK and 112 Ukraine appeal to the international community]. 2021. URL: <http://www.ctv.by/novosti-ukrainy/popavshie-pod-sankcii-ukrainskie-newsone-zik-i-112-ukraina-obratilis-k> [in Russian].

45. Pravookhraniteli zaderzhali brebstskikh anarhistov iz mezhdunarodnoj prestupnoj organizaczii [Law enforcement officers detained Brest anarchists from an international criminal organization]. 2021. URL: <http://www.ctv.by/novosti-bresta-i-brebstskoy-oblasti/pravookhraniteli-zaderzhali-brebstskih-anarhistov-iz-mezhdunarodnoy> [in Russian].

46. Bortnik R. Ukraina – amerikanskoe oruzhie protiv Rossii [R. Bortnik: Ukraine is an American weapon against Russia]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/r_bortnik_ukraina_amerikanskoe_oruzhie_potiv_rossii/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

47. Respublika Belarus v zerkale socziologii: sbornik materialov socziologicheskikh issledovanij [The Republic of Belarus in the mirror of sociology: collection of sociological research materials]. Informacziionno-analiticheskij cenztr pri Administraczii Prezidenta Respubliki Belarus. [Information and analytical center under the Administration of the President of the Republic of Belarus] Minsk: 2018. 180 c. URL: <http://eschool.by/wp-content/uploads/2019/04/011.pdf> [in Russian].

48. Ruslan Bortnik: u Ukrainy otsustvuet samostoyatel'naya vneshnyaya politika v otnoshenii Belarusi [Ruslan Bortnik: Ukraine has no independent foreign policy towards Belarus]. 2020. URL:

<http://www.ctv.by/ruslan-bortnik-u-ukrainy-otsustvuet-samostoyatel'naya-vneshnyaya-politika-v-otnoshenii-belarusi> [in Russian].

49. Kuzmin R. Ukrainoj upravlyaet gruppa oligarkhov [Kuzmin R. Ukraine is controlled by a group of oligarchs]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/r_kuzmin_ukrainoy_upravlyaet_gruppa_oligarkhov/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

50. Sravnivaem antiukrainskie narrativy kremlevskoj propagandy v Belarusi i v Ukraine [We compare the anti-Ukrainian narratives of the Kremlin propaganda in Belarus and in Ukraine]. 2020. URL: <https://isans.org/articles/sravnivaem-antiukrainskie-narrativy.html> [in Russian].

51. Takaya zhe taktika primenyalas protiv ukrainskogo Berkuta! Protesty. Iznanka [The same tactics were used against the Ukrainian “Berkut”! Protests. The underside]. 2021. URL: https://www.youtube.com/watch?v=N9tRxUCK3EI&ab_channel=CTVBY [in Russian].

52. Trezubecz ukrainskikh problem: vysokie tarify na ZhKU, yazykovoj vopros i problema so svobodoy slova [The trident of Ukrainian problems: high tariffs for housing and communal services, the language issue and the problem with freedom of speech]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/v_mire/trezubets_ukrainskikh_problem_vysokie_tarify_na_zhku_yazykovoy_vopros_i_problema_so_svododoy_slova_/?sphrase_id=1880356 [in Russian].

53. “Trotil protesta” – kak banda Avtukhovicha khotela vzorvat stranu [“TNT of the protest” – how Autukhovich’s gang wanted to blow up the country]. 2021. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/trotil_protesta_kak_banda_avtukhovicha_khotela_vzorvat_stranu_10_02/?sphrase_id=1882242 [in Russian].

54. “Ukraina, nasha slavyanskaya sestra, otkryla protiv nas front vrazhdy i nenavisti”. Mnenie Grigoriya Azaryonka [“Ukraine, our Slavic sister, has opened a front of enmity and hatred against us”. Opinion of Grigory Azaryonok]. 2020. URL: <http://www.ctv.by/ukraina-nasha-slavyanskaya-sestra-otkryla-protiv-nas-front-vrazhdy-i-nenavisti-mnenie-grigoriya> [in Russian].

55. Uspet do polunochi. Efir 02.02.2021 [Catch before midnight. Ether 02.02.2021]. 2021. URL: <https://www.tvr.by/videogallery/informatsionno-analiticheskie/uspets-do-polunochi/uspets-do-polunochi-efir-02-02-2021/> [in Russian].

56. “Khotite kak v Ukraine?” Kak belarusskoe TV manipuliruet auditoriej s pomoshhyu ukrainskikh ekspertov [«Do you want it to be like in Ukraine?» How Belarusian TV manipulates the audience with the help of Ukrainian experts]. 2020. URL: <https://mediaiq.by/article/hotite-kak-v-ukraine-kak-belarusskoe-tv-manipuliruet-auditoriej-s-pomoshchyu-ukrainskikh> [in Russian].

57. “Etot komik okazalsya v roli politikov, nad kotorymi on smeyalsya”. Vadim Gigin o prezidente Zelenskom i ozhidaniyakh ot VNS [“This comedian ended up in the role of the politicians he laughed at”. Vadim Gigin about President Zelensky and expectations from ABA]. 2021. URL: <http://www.ctv.by/etot-komik-okazalsya-v-rolipolitikov-nad-kotorymi-smeyalsya-vadim-gigin-o-prezidente-zelenskom-i> [in Russian].

58. Yuriy Kot: Belorusov ne nuzhno delit na svoikh i chuzhikh [Yuri Kot: Belarusians should not be divided into friends and foes]. 2020. URL: https://www.tvr.by/news/obshchestvo/yuriy_kot_belorusov_ne_nuzhno_

delit_na_svoikh_i_chuzhikh_/?sphrase_id=1809159 [in Russian].

59. Otoczeni pierścieniem wrogów. Dlaczego propaganda kremlowska kształtuje na Białorusi

negatywny obraz Ukrainy i Polski. 2020. URL: <https://bialorus2020studium.pl/otoczeni-pierscieniem-wrogow-dlaczego-propaganda-kremlowska-kształtuje-na-bialorusi-negatywny-obraz-ukrainy-i-polski/>.

Anti-Ukrainian rhetoric of the Belarusian media after the 2020 internal political crisis (on the example of TV channels “CTV” and “Belarus 1”)

Polovyi Taras Yevhenovich

Ph.D. in Political Science
Assistant at the Department
of International Information
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12,
Lviv, Ukraine

This article is the result of a content monitoring of the main Belarusian media, carried out to identify the presence of Ukraine in the information space of Belarus. The author attempted to analyze the air of news programs and political programs of the state TV channels “CTV” and “Belarus 1”. In the course of the research, it became clear that after the political crisis in Belarus and the deterioration of bilateral Belarusian-Ukrainian relations, the Ukrainian topic was at the center of attention of the main Belarusian TV channels. It has been proven that pro-Russian narratives aimed at creating a negative image of Ukraine have been actively promoted on Belarusian television for some time. Based on the analysis, the author singled out a group of basic narratives broadcast by Belarusian TV channels. Attention is paid to the methods and techniques of presenting information related to the subject of Ukraine. It is argued that the use of certain narratives or their combinations is intended not to inform the Belarusian society about the events in Ukraine, but rather to convince the viewer of the correctness and non-alternative nature of such an interpretation. Attention is drawn to the strengthening of Russia’s information presence on Belarusian television. The fact of synchronization of the information agenda of Russian and Belarusian TV channels and partial transfer of a group of Russian narratives and themes to the media space of Belarus is pointed out. Based on the above quotes from the Belarusian state TV channels “CTV” and “Belarus 1”, it has been demonstrated that these media are conducting a consistent campaign aimed at discrediting Ukraine as a state entity and marginalizing the processes, events, and phenomena that take place in it. It is noted that drawing analogies between the Belarusian and Ukrainian experience of state building, these TV channels position Ukraine as an unsuccessful example of conducting their own domestic policy and a model of wrong choice of foreign policy. It is emphasized that the rather specific interpretation of the Ukrainian domestic political realities by “CTV” and “Belarus 1” TV channels is aimed at forming a negative image of Ukraine in the Belarusian society.

Key words: image of Ukraine, anti-Ukrainian rhetoric, pro-Russian narratives, Belarusian television, TV channels “CTV” and “Belarus 1”.

Зан Михайло Петрович

Порівняльний аналіз політичного представництва міноритарних етнічних груп Словацької Республіки та України (за результатами експертного опитування)¹

УДК 323.15(477+437.6):303.446
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.21>

Зан Михайло Петрович
кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри політології
і державного управління
Ужгородського національного
університету
вул. Університетська, 14,
Ужгород, Україна

У статті проаналізовано актуальну проблематику політичного представництва міноритарних етнічних груп Словацької Республіки та України. Автор базує власне дослідження на результатах експертного анкетування, яке було проведено в обох країнах. Незважаючи на різницю в чисельності населення, Словаччину та Україну зараховують до одного типу країн із поліетнічним складом населення. Опитування засвідчило високий рівень довіри до функціонування етнополітичних партій, особливо на рівні регіону та муніципалітетів. Особливий акцент зроблено на політизації угорської, ромської та русинської етнічних громад.

Громадсько-політичну діяльність угорської етнічної спільноти Словаччини та України як словацькі (92%), так і українські (88%) респонденти визначають найбільш успішною. Такій оцінці сприяло, зокрема, парламентське представництво партії «Міст» / MOST-HÍD (2010–2020). Високі оцінки політичної репрезентації угорців України пов'язані з понад 30-літньою активною діяльністю КМКС – Товариства угорської культури Закарпаття / KMKSZ – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, 15-річною активністю «КМКС «Партія угорців України» та Демократичної партії угорців України; діяльністю на Закарпатті понад 20 угорських національно-культурних товариств.

До менш активних у політичній сфері суспільства етнічних меншин словацькі експерти зараховують русинів, українців і ромів, українські респонденти – росіян, кримських татар, євреїв, ромів та ін. Політичні партії «Ромська ініціатива Словаччини» / Rómska iniciatíva Slovenska та Партія ромської коаліції / Strana rómskej koalície втрапили електоральні симпатії. Намагання політичної самоорганізації в рамках «Піддукланської демократичної громади» / Podduklianska demokraticka hromada, політичних партій «Регіональний демократичний рух – Схід» / Regionálne demokratické hnutie – Východ та «Наш край» / Naš kraj не принесло практичного результату для русинської етнічної громади Східної Словаччини. Зареєстрована на початку 2016 року Циганська партія України нині не проявляє політичної активності. Політизація діяльності русинських громадських організацій в Україні, спроби створення політичних партій в 1992, 1995 та 2002 роках призводили до звинувачень русинських лідерів у сепаратизмі.

Серед причин успішності в громадсько-політичній сфері словацькі респонденти в першу чергу називають самостійну мобілізацію місцевих громад (44%), державну підтримку (32%), харизму лідерів (28%), підтримку з боку інших держав (20%) та міжнародних фондів (20%). З іншого боку, найбільш вагомою причиною громадсько-політичної успішності етнічних громад України респонденти називають «підтримку з боку інших держав» (60%). Про самостійність у мобілізації громад етнічних меншин говорять 36%, а роль фінансування з боку міжнародних фондів – 32% опитаних. Лише 8% зазначають місце державної підтримки у діяльності меншин; 8% визначають харизму етнополітичних лідерів; 24% вказують на роль усіх наведених чинників етнополітичної мобілізації. На наш погляд, різниця у відповідях словацьких і українських респондентів засвідчує різні ступені розвитку громадянського суспільства та правової держави в Словацькій Республіці та Україні.

Ключові слова: етнічна меншина, політичне представництво, етнополітична партія, Словацька Республіка, Україна.

Вступ. Політичне представництво (репрезентація) передбачає дії акторів політики (лідерів, політичних партій, виборних інституцій влади) від імені соціальних груп, відстоюючи при цьому їхні інтереси. Особливої актуальності проблематика політичного представництва набуває в багатоскладових поліетнічних державах. Міноритарні етнічні

групи (етнічні меншини) конструюють власну ідентичність й перманентно включаються в політичний порядок денний полікультурного простору держави. Так, вони неодмінно мають бути організованими в громадянському суспільстві й репрезентованими в політиці як одній із найважливіших сфер соціального буття.

Словацька Республіка (далі – СР) та Україна, зокрема суміжні регіони Закарпаття та Пряшівщини, поєднані спільними політико-історичними

¹ Дослідження виконано за фінансової підтримки Національної стипендійної програми Словацької Республіки SAIA (03–06.2018).

та соціокультурними взаємозв'язками. Їх пов'язує досвід урегулювання/неврегулювання практично однотипних етнополітичних проблем (політизація угорської етнічності, русинський громадсько-політичний рух, «ромське питання»). Вивчення особливостей політичної репрезентації міноритарних груп у компаративному вимірі сприятиме розробці практичних рекомендацій задля оптимізації між-етнічної взаємодії у рамках спільного геоетнополітичного ареалу Центрально-Східної Європи.

Мета та завдання. Метою статті є висвітлення головних аспектів проблематики політичної репрезентації міноритарних етнічних груп Словаччини та України в компаративному вимірі. У рамках поставленої мети автор прагне вирішити такі завдання: 1) проаналізувати специфіку функціонування етнополітичних партій; 2) з'ясувати рівень політизації угорської етнічної громади; 3) окреслити особливості включення ромів у громадське суспільство та політичне життя; 4) дати оцінку громадсько-політичній активізації представників русинської етнічної групи в обох країнах.

Методи дослідження. У рамках науково-дослідницького стажування при Інституті політології філософського факультету Пряшівського університету / *Prešovská univerzita v Prešove* нами було проведено анкетне опитування словацьких та українських експертів (по 25 представників обох сторін). Головною метою стало з'ясування комплексу питань стосовно проблематики участі етнічних меншин у суспільно-політичному житті двох країн. Акцент зроблений на співвідношенні загальнонаціонального та регіонального вимірів етнополітики СР та України. Регіональний контекст стосується Пряшівського самоврядного краю Словаччини та сусідньої Закарпатської області України.

Соціально-демографічний портрет респондентів. Серед 25 словацьких експертів – 16 чоловіків і 9 жінок. Більшість – викладачі, науковці (10 чол.), 6 державних службовців, 5 журналістів та 4 громадських діячів. За етнічним походженням: 14 словаків, 6 українців, 3 роми, 1 русин, 1 чех. Водночас за рідномовною ідентичністю ці респонденти виявилися: 16 – словацькомовними (серед них 1 – з подвійною, словацько-ромською мовною ідентичністю), 5 – україномовними, 3 – русинськомовними. Серед 25 українських експертів збережена подібна до словацької соціально-демографічна вибірка респондентів. Водночас за етнічним походженням серед них: 13 українців (серед них 1 – з українською та угорською ідентичністю), 4 угорців, 3 русини, 2 роми, 1 румун, 1 росіянин і 1 німець. У той же час за мовною ідентичністю україномовними є 14 респондентів, 3 – угорськомовними, 3 – русино-україномовними, 2 – ромсько-україномовними, 1 румуномовний, 1 російськомовний та 1 німецькомовний. Як бачимо, різноплановість етнічної та мовної ідентифіка-

цій, навіть на тлі невеликої вибірки респондентів, засвідчує наявність бінарного самовизначення особистості й нетотожності етнічної та мовної ідентичностей особистості, особливо коли йдеться про населення поліетнічних прикордонних регіонів Центрально-Східної Європи.

Об'єкт студії. Словаччина належить до типу країн із поліетнічним складом населення. Невелика за кількістю населення держава (5,4 млн осіб) в етнонаціональній структурі представлена титульним етносом – словаками (80,7%), найбільш чисельними меншинами угорців, ромів і русинів (11,1%) та представниками інших етнічних груп [10]. Чисельність угорців СР становить 458 467 осіб (8,5%). В основному вони проживають на півдні країни. Згідно з переписом населення 2011 року в Словаччині проживало 105 738 ромів (2%). Водночас за спеціальною методикою авторів «Атласу ромських громад» у 2019 році в країні нараховувалося біля 400 тис. представників ромської етнічної групи (8%) [4]. Ромська громада Словаччини розселена дисперсно. Етнічна група русинів нараховує 33 482 осіб; українцями себе визначили 7430 осіб. Переважна більшість русинів і українців проживає в Пряшівському та Кошицькому краях, зокрема в районах Меджилабірці, Гуменне, Свидник, Бардейов та Стара Любовня. Кількість осіб, які задекларували русинську мову як рідну, значно більша за число ідентифікованих пересом русинів – 55 469 осіб, у той час як українську мову визнають рідною тільки 5689 осіб [11]. На противагу цьому чисельність греко-католицьких (206 871 осіб) і православних (49 133 осіб) вірників у Словаччині дозволяє робити висновок, що в їхньому середовищі домінують автохтони-русини Східної Словаччини, які одночасно ідентифікували себе етнічними словаками [12].

До названого типу країн зараховуємо й Україну, адже за результатами останнього перепису населення етнічними українцями задекларували себе біля 78%. Майже половина (12 із 25) регіонів України підпадають під критерій регіонів із поліетнічним складом, при цьому 10 із 12 презентують Східну й Південну Україну. Окремо варто виділити Крим, Одеську, Чернівецьку та Закарпатську області, де поліетнічність є найбільш мозаїчною, в той час як в інших регіонах України вона зумовлена домінуванням росіян на тлі незначної кількості представників інших міноритарних груп. За переписом 2001 року росіяни в Криму становили понад 58%, а в м. Севастополі – 71,6%. Досить репрезентована етнічна група кримських татар (12%), білорусів (1,4%), менше – вірменів, татар і євреїв. На Одещині проживало понад 20% росіян, 6,1% болгар, 5% молдован, 1,1% гагаузів, по 0,5% євреїв та білорусів, менше – вірменів та ромів. Поліетнічним регіоном України є Буковина (Чернівецька область), де 25% населення в 2001 році становили

представники меншин, зокрема: румуни (12,5%), молдовани (7,3%), росіяни (4,1%), менше – поляки, білоруси та євреї. На Закарпатті 19,5% населення репрезентоване етнічними меншинами, які проживають компактно, головним чином у сільській місцевості. Це – угорці (12,1%), румуни (2,6%), росіяни (2,5%), роми (1,1%), менше – словаки, німці, білоруси та євреї [3].

Результати. *Етнополітичні партії.* Зазначимо, що найбільш активними суб'єктами етнопартійного будівництва як Словаччини, так і України є представники угорської етнічної громади. Партії ромів СР менш активні в політичному процесі. Нині 13 із 15 ромських політичних партій у процесі ліквідації [8]. Втім навіть дві діючі ромські партії Словаччини (див. табл. 1) не брали участі у виборчих парламентських кампаніях 2020 та 2016 років. В 2012 році Партія ромського союзу Словаччини / *Strana Rómskej únie na Slovensku* отримала лише 2891 голос (0,11%). Партія ромської коаліції / *Strana rómskej koalície* в 2010 році здобула 6 947 (0,27%) голосів виборців. Порівняна активність ромських політичних сил емпірично фіксувалася в 1990-х роках, а в 2000-х пішла на спад. На

початку 1990-х років Ромська громадська ініціатива СР / *Rómska občianska iniciatíva SR*, яка виникла ще в листопаді 1989 року, отримувала значно більшу підтримку виборців, але поступово втратила свої позиції. Зокрема, на парламентських виборах 1992 року політична партія здобула 18 343 голоси (0,6%), 1994 року – 19 542 (0,68%), а в 2002 році – лише 8420 голосів виборців (0,29%). Тоді ж на виборах Політичний рух ромів Словаччини – РОМА / *Politické hnutie Rómov na Slovensku – ROMA* набрав 6 234 голосів (0,22%) [2, с. 147].

Що стосується України, то зареєстрована в Одесі 11 лютого 2016 року Циганська партія України відома громадськості тільки одиничним фактом висування кандидата в народні депутати Дениса Гончаренка 7 червня 2019 року на позачерговому З'їзді партії в одномандатному виборчому окрузі № 136 (частина Малиновського та Суворовського районів Одеси) на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року.

Порівняна більшість (32%) словацьких експертів вважає, що функціонування політичних партій етнічних меншин доцільне на всіх рівнях; певна частина опитаних переконана в їхній функціональності

Таблиця 1

Етнополітичні партії в СР та Україні [1; 8]

№	Словацька Республіка	Україна
<i>Угорці</i>		
1	Партія угорської спільноти / <i>Strana maďarskej komunity – Magyar Közösség Pártja</i> (19.03.1990)	«КМКС» Партія угорців України (17.02.2005)
2	Міст / <i>MOST–HÍD</i> (03.07.2009)	Демократична партія угорців України (24.03.2005)
3	Угорський християнсько-демократичний альянс / <i>Maďarská kresťanskodemokratická aliancia – Magyar Kereszténydemokrata Szövetség</i> (14.06.2004)	
4	Угорський форум / <i>Magyar Fórum – Maďarské fórum</i> (28.02.2019)	
5	Угорська громадська належність / <i>Magyar Közösségi Összefogás – Maďarská komunitná spolupatričnosť</i> (22.10.2019)	
<i>Роми</i>		
6	Ромська ініціатива Словаччини / <i>Rómska iniciatíva Slovenska</i> (25.10.1996)	Циганська партія України (22.01.2016)
7	Партія ромської коаліції / <i>Strana rómskej koalície</i> (19.06.2009)	
<i>Росіяни / Проросійські партії</i>		
8		Слов'янська партія (10.06.1993)
9		Прогресивна соціалістична партія України (09.07.1996)
10		Партія «Союз» (11.06.1997)
11		ПАРТІЯ «РУСЬ» (30.09.1998)
12		Політична партія України «РУСЬ ЄДИНА» (05.06.2003)
13		Партія «Київська Русь» (13.04.2007)
<i>Інші етнічні громади</i>		
14		Партія поляків України (06.10.2014)
15		Грузинська партія України (22.01.2016), перейменована в травні 2017 році на ПОЛІТИЧНУ ПАРТІЮ «БЛОК МІХЕІЛА СААКАШВІЛІ» (не стосується особистості Міхеїла Саакашвілі)

на рівні регіональної влади (24%) та муніципалітетів (24%), на рівні парламенту – 20%. Лише 8% вказують на недоцільність етнополітичних партій, оскільки головним у державі має бути «громадянський принцип». Про доцільність функціонування етнополітичних партій в Україні одночасно на рівні парламенту, регіональної та муніципальної влади говорять 44% респондентів, лише на рівні регіональної влади – 32%, тільки на рівні муніципалітетів – 8% опитаних. Про недоцільність функціонування політичних партій, які репрезентують інтереси етнічних меншин, зазначають 16% вітчизняних респондентів.

Угорська етнічна спільнота. Більшість (92%) словацьких експертів визначають громадсько-політичну успішність угорської етнічної меншини. Один респондент навіть зазначає, що політичне представництво всіх етнічних громад Словаччини, за винятком угорської, є невдалим, неефективним. Серед успішних громадсько-політичному житті країни епізодично визначаються русини (16%), українці (8%) та роми (4%). Проте останніх більшість респондентів (72%) зараховують до аутсайдерів політичного життя СР. «Найменш успішними» в громадсько-політичному житті Словаччини також визнаються представники української (16%), русинської (8%), німецької, моравської, польської та болгарської етнічних груп (по 4%).

У рамках іншого запитання анкети більшість респондентів (56%) визначають громадсько-політичну участь представників угорської меншини Словаччини як «активну», 12% – «скоріш активну», по 8% – «скоріш пасивну» та «пасивну», 16% не визначилися з відповіддю на питання. Варто підкреслити, що угорська етнічна громада СР, як і України, досить структурована в політико-партійному та громадському форматах. Водночас, на відміну від стабільної діяльності угорського політикуму на Закарпатті, у Словаччині тривалий час відбувалася боротьба за лідерство між окремими політиками-угорцями, виникали різні політичні партії, створювалися коаліції з провладними політичними силами тощо. Зрештою це призводило до дисперсизації угорськомовного електорату, який віддавав перевагу загальнонаціональним партіям. Найбільш виражено це засвідчили вибори до парламенту Словацької Республіки 29 лютого 2020 року. Парламентська (з 2010 року – М.З.) партія «Міст» / *MOST–HÍD*, яка орієнтується на угорськомовний електорат і представників меншин (насамперед, ромів і русинів) отримала 59 174 голосів (2,05%) і не пройшла до парламенту [7]. Інші політичні партії угорців Словаччини, зокрема, Партія угорської спільноти / *Strana maďarskej komunity*, «Угорський християнсько-демократичний альянс» / *Maďarská kresťanskodemokratická aliancia*, «Угорський форум» / *Maďarské fórum* та «Угорська громадська належність» / *Maďarská komunitná spolupatričnosť* виступають політичними акторами на регіональному рівні.

Беззаперечним лідером, представником угорської громади Словаччини на загальнонаціональному рівні є очільник політичної партії «Міст» Бела Бугар / *Béla Bugár*, про що зазначають 72% словацьких респондентів. 12% виділяють громадсько-політичну діяльність Абела Раваса / *Ábel Ravasz*, якого в 2016 році партія «Міст» номінувала на посаду урядового Уповноваженого у справах ромських громад, 8% – колишнього депутата парламенту від партії «Міст», а з березня 2018 року міністра юстиції Габора Гала / *Gábor Gál*, по 4% – політика з багаторічним стажем, депутата Європейського парламенту (2014–2019 роки) Пала Чакі / *Pál Csáky*, колишнього функціонера партії «Міст», а з 28 лютого 2019 року лідера нової партії «Угорський форум» Жолта Шімона / *Zsolt Simon* та урядового Уповноваженого у справах національних меншин Ласла Буковського / *László Bukovszky*.

Деяко схоже до словацьких експертів, 88% українських опитаних визначили громадсько-політичну активність угорської етнічної меншини як «найбільш успішну». Це також найвищий показник оцінки політичної участі серед усіх етнічних груп, які вказували респонденти в анкеті. Серед успішних етнічних громад у громадсько-політичному просторі України респонденти виділяють також росіян і кримських татар (по 20%), євреїв і ромів (по 16%), поляків і словаків (по 8%), литовців, німців, румунів, азербайджанців і вірменів (по 4%). Водночас серед «найменш успішних» меншин у громадсько-політичному житті України опитані визначили ромів (20%), гагаузів і русинів (по 12%), білорусів, молдован, вірменів (по 8%), росіян, поляків, болгар, євреїв, азербайджанців, грузинів (по 4%).

На запитання про рівень громадсько-політичної участі угорців України більшість респондентів (80%) відповіли, що вона є «активною» (один респондент навіть зауважив, що вона «мега-активна»), 20% вказали, що вона є «скоріш активною». Високі оцінки політичної репрезентації угорців пов'язані з понад 30-річною активною діяльністю КМКС – Товариства угорської культури Закарпаття / *KMKSZ – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség*, 15-річною активністю «КМКС «Партія угорців України» та Демократичної партії угорців України, діяльністю на Закарпатті понад біля двох десятків угорських національно-культурних товариств, сформованих за віковим та професійним критеріями. Завдяки значній фінансовій підтримці з боку Угорщини вони втілюють у життя сотні різноманітних соціогуманітарних та економіко-інфраструктурних проєктів у краї.

Українські респонденти на загальнонаціональному рівні визначають громадсько-політичну діяльність голови партії «КМКС «Партія угорців України» Василя Брензовича (52%), кримськотатарських діячів Мустафу Джемілева (36%) та Рефата Чубарова (20%), лідера міжрегіонального

об'єднання «Румунська спільнота України» Іона Попеску (12%), очільника Ради німців України Володимира Лейсле (8%), президента Всеукраїнського єврейського конгресу Вадима Рабиновича, президента Українського єврейського комітету Олександра Фельдмана, голови Асоціації єврейських громадських організацій та общин України Йосифа Зісельса, президента Асоціації болгар України Антона Кіссе, голови Демократичної партії угорців України Ласло Зубанича, першого заступника голови Закарпатської обласної ради Йосип Борто, колишнього народного депутата України Іштвана Гайдоша (по 4%).

Серед причин успішності в громадсько-політичній сфері словацькі респонденти в першу чергу називають самостійну мобілізацію місцевих громад (44%), державну підтримку (32%), харизму лідерів (28%), підтримку з боку інших держав (20%) та міжнародних фондів (20%); 16% вказали всі названі варіанти; лише один респондент не визначився з відповіддю. Прикметно, що порівняно зі словацькими респондентами (очевидно, це засвідчує різні ступені розвитку громадянського суспільства та правової держави – М.З.) найбільш вагомою причиною громадсько-політичної успішності етнічних громад України респонденти називають «підтримку з боку інших держав» (60%). Про самостійність у мобілізації громад етнічних меншин говорять 36%, а роль фінансування з боку міжнародних фондів – 32% опитаних. Лише 8% зазначають місце державної підтримки у діяльності меншин; 8% визначають харизму лідерів етнічних меншин як важливий чинник успішності на громадсько-політичній арені України; 24% респондентів вказують про роль всіх наведених факторів політичної мобілізації.

Ромська етнічна меншина. Громадсько-політичну участь ромів на рівні місцевих громад СР 52% респондентів визначають «скоріш пасивною», а 32% – «пасивною». Тільки 8% опитаних говорили про «активну» та 8% про «скоріш активну» (половина з них є етнічними ромами, громадськими активістами Пряшівщини – М.З.) політичну репрезентацію ромів Словаччини. Водночас варто зазначити, що за результатами місцевих виборів 2018 року в країні нараховується 557 депутатів-ромів і 46 старост ромського походження в місцевих громадах. Упродовж останнього часу кількість депутатів і старост ромського походження збільшується. Відповідно до результатів дослідження авторів «Атласу ромських громад в Словаччині 2013» серед депутатів місцевих рад було 426 (4,7%) ромів у 197 (18,4%) населених пунктах і 29 старост-ромів (2,7%). Найбільше їх у Пряшівському (159), Банськобистрицькому (152) та Кошицькому (101) краях [5, s. 62]. Зазначимо також, що в 2012 році вперше в політичній історії країни ромський кандидат Петер Поллак / Peter

Pollák потрапив до національного парламенту. У 2019 році він обраний представником від СР до Європейського парламенту. Попри 8% репрезентацію ромів у словацькому суспільстві, за результатами виборів 29 лютого 2020 року до парламенту потрапило троє ромів за списками популістської партії «Звичайні люди та незалежні особистості». Це становить лише 2% народних представників (150 депутатів) у Національній Раді Словацької Республіки.

На відміну від словацьких респондентів, 40% опитаних в Україні розцінюють громадсько-політичну участь ромів як «скоріш активну», а 16% – як «активну». Водночас 16% визначають її «скоріш пасивною», 20% – «пасивною», 8% говорять про локальне значення громадсько-політичної участі ромів («активна в деяких громадах»). Варто також зазначити, що в одному з відкритих запитань анкети 16% українських експертів виділяють ромів серед «найбільш успішних» етнічних меншин у державі. В той же час 20% вказують, що роми «найменш успішні» у громадсько-політичній сфері життя України. На наш погляд, поділ вітчизняних респондентів на дві протилежні групи засвідчує специфічні особливості політичної участі ромів України. З одного боку, йдеться про відсутність зацікавлення серед переважної більшості ромів політикою та громадськими справами, тому респонденти вказують на абсентеїзм ромської спільноти, з іншого – емпірично констатується бурхлива діяльність громадських організацій, які формуються, як правило, за родинно-клановим принципом. Так, ромські громадські організації переважно орієнтуються на освоєння ґрантових коштів із міжнародних фондів. Один респондент із м. Ужгорода слушно зауважив, що «якщо його не буде (фінансування – М.З.), то я сумніваюся, що вона (громадсько-політична участь ромів – М.З.) буде активна».

Русинська етнічна група. Словацькі респонденти практично поділилися у своїх поглядах щодо етноідентичності русинів: 44% вважають їх «окремим етносом, відмінним від українців»; так само 44% – «субетнічною (етнографічною) групою українців»; 12% не можуть визначитися в питанні русинської етноідентифікації. Один респондент із групи невизначених навіть зауважує, що це – «самостійний» етнос, але «близький до українців». Думки респондентів віддзеркалюють реалії варіативної ідентифікації русинів Північно-Східної Словаччини («русини», «русини-українці», «українці», «словаки-греко-католики / православні») та етнополітичного менеджменту держави, тобто офіційне визнання русинів окремою етнічною групою, поряд з українцями.

На противагу словацьким респондентам, більшість опитаних в Україні (44%) визначають русинів субетнічною (етнографічною) групою українського народу; 28% переконані у тому, що русини –

окремий етнос, відмінний від українців. Водночас 28% опитаних констатували різні варіанти стосовно етноідентифікації русинів: 1) «українці»; 2) етнічність «українці-русини»; 3) «політична конструкція»; 4) «етнічна спільнота з невизначеним (дискусійним) статусом»; 5) «не визначився»; 6) «не знаю»; 7) «встановлення етнічності є особистою справою кожного». На наш погляд, відповіді респондентів переконують у тому, що як власне самовизначення русинів, так і гетеростереотипна ідентифікація русинів із боку представників інших етнічних спільнот залишається «плаваючою» ідентичністю в Україні. Цьому сприяли інтеграційні/асиміляційні процеси за часів СРСР і майже тридцятирічний період державності України. За цей час соціалізувалися три покоління закарпатців, велика частина з яких у результаті «політики репресивного стирання і забування» (за Полом Коннертоном), яке є підставою нової ідентичності, втратила русинську ідентичність предків і ситуативно «включилася» в загальноукраїнський контекст націогенезу [6, р. 60–63].

Більшість словацьких респондентів (52%) визнають громадсько-політичну участь русинів у місцевих громадах «скоріш активною», 16% констатують «активну» участь, 16% визначають її «скоріш пасивною», 8% – «пасивною», 8% – не визначилися з відповіддю. Опитані, таким чином, констатують результати діяльності громадської організації «Русинське відродження у Словаччині» / *Rusínska obroda na Slovensku*, на противагу організації «Союз русинів-українців Словацької Республіки» / *Zväz Rusínov-Ukrajincov Slovenskej republiky*. Крім цього, на наш погляд, йдеться про практичний досвід русинських громадських активістів у намаганні політичної самоорганізації в рамках «Піддуклянської демократичної громади» / *Podduklianska demokraticka hromada* (травень 1995 року), політичних партій «Регіональний демократичний рух – Схід» / *Regionálne demokratické hnutie – Východ* (жовтень 2001 року) та «Наш край» / *Náš kraj* (вересень 2010 року) [9; 13].

Відповіді українських респондентів щодо громадсько-політичної участі в місцевих громадах русинів Закарпаття поділилися таким чином: 48% вказали на «скоріш пасивну» участь, 28% – на «пасивну» участь, 16% – на «скоріш активну» участь, 4% – на «активну» участь із зауваженням, що йдеться про старше покоління, а 4% громадсько-політичну участь русинів визначили як «неефективну». Таким чином, у відповідях українських респондентів констатовано низький рівень включеності русинів у громадянське суспільство на рівні закарпатського соціуму. Очевидно, домінування паройкіального та підданського типів політичної культури на початку ХХІ ст. має спонукати лідерів русинських громадських організацій до роботи не тільки в культурній сфері, але і в напрямі оптимізації громадянської освіти в середовищі русин-

ської громади Закарпаття. Нині понад десяток русинських національно-культурних товариства часто-густо зосереджені на вузькому колі своїх симпатиків. Одні й ті самі особи є членами, навіть очільниками (Димитрій Сидор і Микола Бобинець), різних русинських громадських організацій Закарпаття.

У контексті сказаного вище прикметним є те, що серед відомих політичних і громадських лідерів, представників національно-культурних товариств у Закарпатській області лише один респондент називає Євгена Жупана (голова Закарпатського обласного об'єднання громадян «Народна Рада Русинів Закарпаття», колишній депутат обласної ради) та один опитаний – Юрія Продана (голова Закарпатського обласного науково-культурологічного товариства ім. Олександра Духновича, колишній керівник апарату Виноградівської районної державної адміністрації). На нашу думку, респонденти, як і більшість громадськості, не бачать у русинах представників етнічної меншини, асоціюючи їх (подібно до гуцулів, бойків, лемків – М.З.) із субетнічною/етнографічною складовою частиною українського етносу. З іншого боку, це засвідчує факт перебування русинського руху Закарпаття 2010-х років у своєрідній латентній фазі громадсько-політичної активності. Радикальна діяльність відомих серед громадськості Димитрія Сидора та Петра Гецька, на відміну від 1990-х та 2000-х років, нині майже не проявляється в громадсько-політичній сфері Закарпаття.

Висновки. По-перше, опитування засвідчило високий рівень довіри до функціонування етнополітичних партій. Особливо це стосується регіонального та місцевого рівнів політики. Така оцінка зумовлена багаторічним структуруванням та діяльністю у СР політичних партій угорської («Міст» та ін.) та ромської (Ромська ініціатива Словаччини та Партія ромської коаліції) етнічних громад. В Україні, починаючи з 2005 року, політичні партії угорської меншини («КМКС «Партія угорців України» та Демократична партія угорців України) є активними акторами закарпатського регіонального політикуму. Брак політичної мобілізації не сприяє політико-партійному структуруванню русинської етнічної групи СР. Етнополітичні партії, які виражено орієнтуються на етнічних росіян та російськомовне населення (Слов'янська партія, прогресивна соціалістична партія, «Союз» та ін.), упродовж останніх років знаходяться на периферії суспільно-політичних процесів в Україні.

По-друге, угорська громада охоплює значний ареал на Півдні Словаччини, водночас угорці репрезентують найбільш чисельну етнічну меншину Закарпатської області України. Фактично йдеться про так звані «етнічні території» угорського етносу, які було розмежовано за рішенням Тріанонського договору 4 червня 1920 року.

Діяльність угорських політичних партій та громадських організацій в Україні є більш-менш стабільною, натомість у Словаччині політичний порядок денний угорського політикуму часто змінювався (боротьба за етнополітичне лідерство, виникнення нових партій, утворення коаліцій тощо). Очевидно, цей чинник у поєднанні з наростанням популістських політичних проєктів і призвів до відсутності парламентського представництва за результатами виборів 2020 року. За результатами опитування, найбільш рейтинговим українським політиком угорського походження є голова партії «КМКС «Партія угорців України» Василь Брензович, а лідер політичної партії «Міст» Бела Бугар вже тридцять років репрезентує угорську етнічну громаду на загальнонаціональному рівні СР.

По-третє, порівняльний аналіз ступеня інклюзії ромської етнічної меншини в громадсько-політичне життя суспільства засвідчує істотні переваги СР над Україною. Політичне представництво ромів у Словаччині інституційоване через відповідні державні структури, політичні партії. Натомість в Україні наявна конкуренція за освоєння ґрантових коштів серед ромських громадських організацій на рівні окремих регіонів (Закарпаття, Львівщина, Одещина, Донеччина). Власне тому українські експерти поділилися на групу, яка оцінювала політичну активність еліти, лідерів національно-культурних товариств, і групу, яка орієнтувалася на ромів як цілісну етнічну спільноту з певними «груповими інтересами».

По-четверте, русинська етноідентичність істотно переважає український ідентифікаційний вибір східнослов'янського автохтонного населення Північно-Східної Словаччини. Цьому сприяли чинники широкого вжитку етноніма «русин», державна етнонаціональна політика СР після 1989 року, громадська самоорганізація русинів. Поряд із цим русинська етноідентичність на Закарпатті через об'єктивні причини (близькість до літературної української мови, державна інтеграційна/асиміляційна етнополітика часів СРСР та незалежної України тощо) практично знаходиться в латентному стані. Опитані експерти констатували відмінність громадської та політичної участі русинів Словаччини та України. Русинська громадськість Пряшівського краю є більш активною в громадському та політичному житті, ніж русини Закарпатської області. Русинські громадські організації на Закарпатті зосереджені на рівні пропагування культурної спадщини власної етнічності. Політизація русинського руху, зокрема, спроби створення політичних партій у 1992, 1995 та 2002 роках, призводили до звинувачень у сепаратизмі і не сприяли самоорганізації русинів із чіткою етноідентифікацією на громадсько-політичному рівні. Словацькі респонденти говорять про діяльність відомих громадських і політичних лідерів русинського похо-

дження Петера Крайняка, Мирослава Лайчака, Петера Медвіда та ін. Українські респонденти виділили громадсько-політичну активність Євгена Жупана та Юрія Продана.

Загалом здійснений нами порівняльний аналіз засвідчує наявність двох протилежних моделей політичного представництва міноритарних етнічних груп СР та України. На наш погляд, Словаччина репрезентує збалансовану національну модель соціальної інтеграції етнічних меншин, а Україна представляє пострадянську, транзитно-лібералізовану модель етнополітики. Власне тому, декларуючи рух до європейського співтовариства, в найближчій перспективі в Україні варто сформувати чітку нормативно-правову базу, що стосується етнонаціональної сфери життя українського суспільства. Йдеться про Концепцію державної етнонаціональної політики України, оновлення Закону «Про національні меншини в Україні», розробку та прийняття Закону «Про національно-культурну автономію в Україні». Тільки за таких обставин політична репрезентація міноритарних етнічних груп буде відповідати міжнародним, зокрема європейським, стандартам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Відомості щодо зареєстрованих у встановленому законом порядку політичних партій станом на 1 січня 2020 року. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561> (дата обращения: 17.03.2020).
2. Горват М. Особливості включення ромів у громадсько-політичне життя країн Центрально-Східної Європи (на прикладі Румунії, Угорщини та Словацької Республіки). *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2019. Вип. 24. С. 141–150.
3. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 року. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (дата обращения: 12.11.2018).
4. Ábel Ravasz predstavil nový Atlas rómskych komunit – trendy sú pozitívne. URL: https://www.minv.sk/?spravy_rk&sprava=abel-ravasz-predstavil-novy-atlas-romskych-komunit-trendy-su-pozitivne (дата обращения: 12.03.2020).
5. Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013 / A. Mušinka, D. Škobla, J. Hurrle, R. Matlovičová, J. Kling. Bratislava : UNDP, 2014. 120 s.
6. Connerton P. Seven types of forgetting. *Memory Studies*. 2008. № 1. P. 59–71.
7. Parlamentné voľby 2020 na Slovensku. URL: <https://www.vysledkyvolieb.sk/parlamentne-volby/2020/priebezne-vysledky> (дата обращения: 10.03.2020).
8. Register politických strán a politických hnutí. URL: <http://ives.minv.sk/rez/registre/pages/list.aspx?type=ps> (дата обращения: 17.03.2020).
9. Rokytko R. Novela o jazyku menšín sa nepáči strane Rusínov. URL: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/5917831/novela-o-jazyku-mensin-sa-nepaci-strane-rusinov.html> (дата обращения: 07.03.2020).
10. Tab. 10. Obyvateľstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991. URL: <https://www7.statistics.sk/>

wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmhe&CVID=knLHmhe (дата обращения: 20.02.2019).

11. Tab. 11. Obyvatelstvo SR podľa materinského jazyka – SODB 2011, 2001. URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/65804666-cc85-4ac6-bacd-acb0bba52ed8/Tab_11_Obyvatelstvo_SR_podla_materinskeho_jazyka_SODB_2011_2001.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmAz&CVID=knLHmAz (дата обращения: 20.02.2019).

12. Tab. 14. Obyvatelstvo SR podľa náboženského vyznania – sčítanie 2011, 2001, 1991. URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/54eb0cba-ec99-4549-8a33-5c86eead59c1/Tab_14_Obyvatelstvo_SR_podla_nabozenskeho_vyznania_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHnky&CVID=knLHnky (дата обращения: 20.02.2019).

13. Tilňák J. Skusenosti z činnosti politickej strany Regionalnedemocratickehnutie–Vychod. *Rusini–historia, súčasnosť a perspektivy: spoločenskovedny seminar*. Prešov : Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, 2006. S. 90–104.

REFERENCES:

1. Vidomosti shchodo zareiestrovanykh u vstanovenomu zakonom poriadku politychnykh partii stanom na 01 sichnia 2020 roku [Information on Political Parties Registered in Law, 01 January 2020]. URL: <https://minjust.gov.ua/m/4561> (Accessed: 17.03.2020) [In Ukrainian].

2. Horvat, M. (2019). Osoblyvosti vkluchennia romiv u hromadsko-politychne zhyttia krain Tsentralno-Skhidnoi Yevropy (na prykladi Rumunii, Uhorshchyny ta Slovatskoi Respubliky) [Peculiarities of Roma Inclusion in Public and Political Life of the Central and Eastern Europe (Lessons Learned from Romania, Hungary and the Slovak Republic)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriiia filos.-politoh. studii*, vyp. 24, pp. 141–150 [In Ukrainian].

3. Pro kilnist ta sklad naselennia Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naselennia 2001 roku [About the Number and Composition of Population in Ukraine According to the Results of All-Ukrainian Population Census 2001]. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality/> (Accessed: 12.11.2018) [In Ukrainian].

4. Ábel Ravasz predstavil nový Atlas rómskych komunit – trendy sú pozitívne [Abel Ravasz Presented the New Atlas of Roma Communities – Trends are Positive].

URL: https://www.minv.sk/?spravy_rk&sprava=abel-ravasz-predstavil-novy-atlas-romskych-komunit-trendy-su-pozitivne (Accessed: 12.03.2020) [In Slovak].

5. Atlas rómskych komunit na Slovensku 2013 / A. Mušinka, D. Škobla, J. Hurrle, R. Matlovičová, J. Kling. Bratislava : UNDP, 2014. 120 s.

6. Connerton, P. (2008). Seven types of forgetting. *Memory Studies*, no. 1, pp. 59–71.

7. Parlamentné voľby 2020 na Slovensku [Parliamentary Elections 2020 in Slovakia]. URL: <https://www.vysledkyvolieb.sk/parlamentne-volby/2020/priebezne-vysledky> (Accessed: 10.03.2020) [In Slovak].

8. Register politických strán a politických hnutí [Register of Political Parties and Political Movements]. URL: <http://ives.minv.sk/rez/registre/pages/list.aspx?type=ps> (Accessed: 17.03.2020) [In Slovak].

9. Rokytko, R. (2011). Novela o jazyku menšín sa nepáči strane Rusínov [Rusyn Political Party does not like the Amendment about Minority Language]. URL: <https://kosice.korzar.sme.sk/c/5917831/novela-o-jazyku-mensin-sa-nepaci-strane-rusinov.html> (Accessed: 07.03.2020) [In Slovak].

10. Tab. 10. Obyvatelstvo SR podľa národnosti – sčítanie 2011, 2001, 1991 [Tab. 10. Population of SR by Nationality – Census 2011, 2001, 1991]. URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/1f62189f-cc70-454d-9eab-17bdf5e1dc4a/Tab_10_Obyvatelstvo_SR_podla_narodnosti_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmhe&CVID=knLHmhe (Accessed: 20.02.2019) [In Slovak].

11. Tab. 11. Obyvatelstvo SR podľa materinského jazyka – SODB 2011, 2001 [Population of SR by Mother Tongue – SODB 2011, 2001]. URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/65804666-cc85-4ac6-bacd-acb0bba52ed8/Tab_11_Obyvatelstvo_SR_podla_materinskeho_jazyka_SODB_2011_2001.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHmAz&CVID=knLHmAz (Accessed: 20.02.2019) [In Slovak].

12. Tab. 14. Obyvatelstvo SR podľa náboženského vyznania – sčítanie 2011, 2001, 1991 [Population of SR by Religion – Census 2011, 2001, 1991]. URL: https://www7.statistics.sk/wps/wcm/connect/54eb0cba-ec99-4549-8a33-5c86eead59c1/Tab_14_Obyvatelstvo_SR_podla_nabozenskeho_vyznania_scitanie_2011_2001_1991.pdf?MOD=AJPERES&CVID=knLHnky&CVID=knLHnky (Accessed: 20.02.2019) [In Slovak].

13. Tilňák, J. (2006). Skusenosti z činnosti politickej strany Regionalne demokraticke hnutie – Vychod [Experience of the Political Party *Regional Democratic Movement – East*]. *Rusini – historia, súčasnosť a perspektivy: spoločenskovedny seminar*. Prešov: Združenie inteligencie Rusinov Slovenska, pp. 90–104 [In Slovak].

Comparative analysis of the political representation of ethnic minority groups in Slovak Republic and Ukraine (on the results of expert survey)

Zan Mykhaylo Petrovych

PhD in Historical Sciences,
Associate Professor,
Associate Professor
at the Department of Political Science
and Public Administration
Uzhhorod National University
Universitetska str., 14,
Uzhhorod, Ukraine

The current problem of political representation of ethnic minority groups in the Slovak Republic and Ukraine are analyzed. The author bases his own research on the results of expert survey in these countries. Despite significant differences of the number of inhabitants, Slovakia and Ukraine belong to the same type of countries with a multi-ethnic population. The survey has revealed a high level of trust in ethnopolitical parties, in particular at the regional and municipal levels. Emphasis on the politicization of Hungarian, Gypsy and Rusyn ethnic communities had been highlighted.

Public and political activities of the Hungarian ethnic group in Slovakia and Ukraine, both Slovak (92%) and Ukrainian (88%) respondents have determined as the most successful. Such an assessment related to the fact of parliamentary representation of the MOST-HÍD (derived from the Slovak and Hungarian words for «bridge») party (2010–2020). High ratings of the political representation of Hungarians in Ukraine are associated with more than thirty years of activity of the KMKS – the Association of Hungarian Culture in Transcarpathia / KMKSZ – Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség, more than the fifteen year functioning of the «KMKS» «Hungarian Party in Ukraine» and the Hungarian Democratic Party in Ukraine, the representation in Transcarpathia of about twenty Hungarian NGOs.

The representatives of Rusyn, Ukrainian and Gypsy ethnic groups by Slovak experts are related to less active in political life. The Ukrainian respondents have considered the same Russians, Crimean Tatars, Jews, Gypsies etc. Political parties “The Roma Initiative of Slovakia” / Rómska iniciatíva Slovenska and Party of the Roma Coalition / Strana rómskej koalície have lost of their electorate. Attempts at political self-organization within the framework of the “Under Dukla Democratic Community” / Podduklianska demokraticka hromada, political parties “Regional Democratic Movement – East” / Regionálne demokratické hnutie – Východ and «Our Land» / Náš kraj did not give a practical result for Rusyns ethnic community in the Eastern Slovakia. The Gypsy Party of Ukraine, registered at the beginning of 2016, is inactive in politics. The Rusyn NGOs politicization in Ukraine, in particular the attempts of political party building (1992, 1995, 2002) have led to accusations of Rusyn leaders in ethnic separatism.

Among the reasons for success in public and political life, the Slovak respondents have listed the following factors: the independence in mobilizing of ethnic minority communities (44%), state support (32%), charisma of leaders (28%), support of the other states (20%) and international foundations (20%). On the other hand, the Ukrainian respondents have described “support of the other states” (60%) as the most significant reason for public and political success of ethnic communities in Ukraine. 36% of respondents have indicated the independence in mobilizing of ethnic minority communities, 3 % have indicated the importance of international funds supporting. Only 8% have noted the role of the state support in organizing of minority public activities; 8% have identified the factor of charisma of ethnopolitical leaders; 24% have indicated the significance of all the above mentioned factors for ethnopolitical mobilization. In our opinion, the difference in the questionnaire responses of the Slovak and Ukrainian respondents indicates the various levels of rule of law and civil society development in the Slovak Republic and Ukraine.

Key words: ethnic minority, political representation, ethnopolitical party, Slovak Republic, Ukraine.

Павлюх Марія Василівна

Український національний ідеал преси Союзу українок (1922–1939): спротив польській владі

УДК 323.1:070-055.2»ХХ»

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.22>

Павлюх Марія Василівна
 orcid.org/0000-0001-5502-8367
 кандидат наук із соціальних комунікацій,
 асистент кафедри міжнародної інформації
 Національного університету «Львівська політехніка»
 вул. Степана Бандери, 12,
 Львів, Україна

Актуальність теми зумовлена сучасними політологічними, гендерними та націоналістичними дослідженнями жіночих рухів у європейських країнах, зокрема українського жіночого руху, який у I половині ХХ століття став частиною визвольного руху української нації у боротьбі за власну державу. Характер українського жіночого руху, активна участь і залучення жінок до громадських і політичних подій у Галичині перетворив його у активну частину визвольного руху на західноукраїнських землях. У багатьох наукових дослідженнях жіночий рух в Галичині не виокремлюють від загально-визвольного, проте розмах, форми та методи боротьби активних жінок вказує на те, що це унікальне явище, відмінне від гендерних рухів тогочасної Європи, що мало власну політичну періодику.

Проаналізовано головну тематику преси Союзу українок (жанри, свідомісні концепти, парадигми та стереотипи, які існували у тогочасному галицькому суспільстві). Виокремлено кілька форм та видів боротьби і спротиву українського жіночого руху в Галичині польській владі та польському шовінізму. Подано світоглядні образи нового «типу жінки», яка сформувалася у публіцистиці політичної жіночої преси Союзу українок. Простежено емоційний тон у викривальних публікаціях польської шовіністичної політики щодо українського питання. Здійснено аналіз кількох програмних публікацій. Відстежено ціннісну парадигму концепції національного виховання молодшої людини, служіння національному ідеалу української молоді у боротьбі за власну державу. Методи дослідження. У дослідженні використано комплекс загальних і спеціальних методів: метод концептуального аналізу у визначенні жіночого руху як частини загально-визвольного руху Галичини I половини ХХ століття; тематичний аналіз у визначенні головної тематики видань Союзу українок; синтез у вивченні методів і форм боротьби активного жіноцтва за свої права та за права рідної нації.

Результати і висновки. Українська національна ідея – головна ідея і свідомісний концепт преси Союзу українок, яка виражалася у спротиві активному жіноцтву польській шовіністичній політиці на західноукраїнських землях. Національним та політичним ідеалом жіночої періодици стала вільна і незалежна українська нація у власній державі.

Ключові слова: український жіночий рух, преса Союзу українок, національна ідентичність, українська національна ідея, національний ідеал, жіноча періодика, визвольний рух.

Вступ. Національна ідея стає головною ідеєю і свідомісним концептом Союзу українок та жіночого руху I половини ХХ століття, який переходить у форму активної боротьби жінки за самостійність власного народу [1, с. 123]. На шпальтах політичної жіночої преси формується національний і політичний ідеал українського жіноцтва [3, с. 28]. Політичним ідеалом патріотичної жіночої преси Союзу українок є «національна держава по обидва боки Дніпра з правічними українськими традиціями та єдиною українською мовою, яка повинна лунати голосно, дзвінко, а національні символи, гімн повинні об'єднати українців в єдину державу» [9].

Політична преса Союзу українок I половини ХХ століття об'єднує кілька патріотичних жіночих видань: «Жіночий вістник» (М. П. – мовою оригіналу), «Українка», «Світ українки», «Жінка», «Громадянка». Вони виходили у період з 1922 року до 1939 року. Усі видання Союзу українок сповідували національний ідеал [15, с. 65], що виражався у прагненні та боротьбі за незалежну, вільну державу; вони намагалися впливати на жіноцтво, щоб залучати його до активної громадської та політичної роботи; вели просвітництво для сільського жіноцтва; виховували молоде покоління у патріотичному дусі [15, с. 67]. Це були головні завдання

жіночого руху, патріотичної організації Союзу українок та його друкованих органів.

Головними публікаціями на шпальтах часописів стають політичні публікації, спогади про різні політичні події, активний заклик до жіноцтва брати участь у виборах і політиці. На шпальтах видань формується образ не жінки-матері чи жінки-господині, а жінки-патріотки, яка, сповнена моралі і національного духу, працює для своєї нації [14, с. 54]. Образ активної жінки, яка веде громадську працю, була першою спробою зламати давній стереотип про жінок і їхню пасивність у політиці. Жінка бере активну участь у політичному житті своєї нації, стежить за політичними подіями, бореться за свої політичні права.

Союз українок ставив собі за мету вести просвітництво серед сільського жіноцтва, яке було досі пасивне, але яке могло бути рушійною силою нації у визвольному русі [5, с. 4]. Сільське жіноцтво, що було позбавлене можливості здобути належну освіту, не цікавилася політичними подіями. Усталені стереотипи про короткий жіночий розум чи про «темряву» сільської жінки намагалися зламати часописи Союзу українок, залучаючи жінок до активної праці. Відомо, що Союз українок мав свої філії не тільки у містах, а й по селах, тому села

навідували підготовлені для активної громадської роботи інструкторки, які виголошували реферати та промови на захист сільського жіноцтва.

Усі часописи Союзу українок спіткала єдина доля – масові арешти журналісток та конфіскації політичних, патріотичних матеріалів. На шпальтах виднілися «білі плями» конфіскацій від постійної цензури польської поліції, яка намагалася знищити патріотичний дух журналісток. Масові арешти активісток заохочували патріоток-інтелігенток до активної праці за незалежність власної держави і ця тенденція спостерігається протягом діяльності Союзу українок до 1939 року на Галичині [3, с. 327].

На шпальтах часописів Союзу українок формується тип «нової жінки» [2, с. 29], яка не тільки бореться за свої права чи за економічну залежність від чоловіка, а й поряд із чоловіками намагається боронити самостійність української нації. Діяльність Союзу українок формувала в української жінки почуття відповідальності за долю своєї нації перед майбутніми поколіннями, сприяла вливанню жіночого руху в загальноновизвольний рух західноукраїнських земель. *Українка-громадянка, українка-патріотка, українка-активістка* формується як основний образ жінки та світоглядний концепт у пресі Союзу українок.

Мета та завдання. Метою статті є тематичний аналіз журналістських матеріалів часописів Союзу Українок (1922–1939) для того, щоб з'ясувати, яку роль відіграла організація та її друковані органи на свідомісну парадигму визвольного руху, зокрема жіночого руху (за виборче право, за право займатися активною громадською і просвітницькою діяльністю, за право на освіту; за право обіймати важливі політичні посади), що виражалися у боротьбі і спротиві польській владі на західноукраїнських землях I половини ХХ століття.

Мета передбачає такі завдання:

1. Дослідити основні свідомісні концепти журналістських матеріалів преси Союзу українок та світоглядні образи публіцистики, які були сформовані цією пресою;

2. Вивчити значення національної ідеї для українського жіночого руху, яка стала провідною ідеєю преси Союзу українок та її національним ідеалом;

3. Простежити форми та методи боротьби активного жіноцтва з польською владою на шпальтах жіночої преси Союзу українок.

Основна частина. Преса Союзу українок на західноукраїнських землях, яка виходила з 1922 року до 1939 року, мала націоналістичний характер. На сторінках видань Союзу українок велася патріотична пропаганда, яку намагалася викоринити польська влада із свідомості українців протягом багатьох років. Усі видання нещадно перевірялися польською поліцією, а цензура конфіскувала абзаци і навіть статті, де критикувалася польська влада. На перших полосах

часописах були присутні пусті рядки з позначкою «сконфісовано» [15, с. 65].

Спротив українському жіночому патріотичному руху польська влада чинила у кількох формах:

1) попередження польської поліції (застосування методу залякування);

2) накладання цензурою заборони на публікацію частини статей, журналістських матеріалів, а подекуди вилучення із друкарні цілих сторінок і розворотів видань із позначкою «сконфісовано»;

3) заборона виходу видання і закриття у зв'язку із «антипольською» пропагандою на сторінках (багато часописів друкувалися під іншими назвами);

4) арешт активісток і членів організації Союзу українок (особливо після створення організації Дружина княгині Ольги).

Часописи Союзу українок активно критикували на шпальтах своїх видань політику польської влади, її шовіністичний і зневажливий тон щодо українського народу. Політичні публікації часописів були популярним жанром жіночої патріотичної журналістики. Матеріали жіночої преси ставили перед громадськістю гострі політичні, невирішені питання, серед яких українське поневолення і тиск на українських патріотів.

Серед публікацій «Жіночого вістника» привертає увагу звернення до читачок Мілени Рудницької, яка була головою Союзу українок. У програмній статті Мілена Рудницька виступає із закликом вступати «масово у місцеві і повітові комітети допомоги голодній Україні» [13]. Це був заклик не тільки до милосердя галичан, а й також до національної свідомості українців на західноукраїнських землях, які прагнули допомогти своїм братам і сестрам на Великій Україні. У статті також подано детальний опис знущань над українцями у сталінській Україні. Серед головних метафоричних висловлювань, які характеризують сталінську політику на радянській Україні, були такі: *нелюдський режим, Сталін-нелюд, тиран, людиноненависник*. Саме ці висловлювання формували в українських галичанок уявлення про сталінські реформи та знущання над братами з Великої України [13].

Замітка М. Рудницької на шпальтах видання «Українка» [19] про відмову українському жіноцтву у виборах до польського сейму спричинили політичну бурю у Галичині та налякали польську поліцію, оскільки журналістка писала про боротьбу жінок за виборче право та право балотуватися, а й також про становище русинів (українців) на західноукраїнських землях і переслідування польською владою. У цій статті гостро критикується польська шовіністична політика, яка не дозволяє жінкам-галичанкам плекати власні традиції та представляти власну державу у сеймі.

Особливою гостротою відзначається кореспонденція «Сучасні злидні й жіноцтво» [16] часопису

«Світ українки», в якій йшлося про важку долю української жінки, яка позбавлена можливості вчитися рідною мовою, бути економічно незалежною, сповідувати рідну віру, відзначати важливі державні та церковні свята без остраху бути заарештованим та переслідуваним [17]. Ці гострі і прямі висловлювання статті привернули увагу польської поліції і статтю частково конфіскували, а місця, в яких була надрукована викривальна інформація про польську політику щодо українців, перетворилися у «білу пляму» на сторінці без жодного тексту чи пояснення. Такі випадки на сторінках політичної патріотичної української жіночої преси траплялися часто і навіть перетворилися у тенденцію бути «незручними для польської влади» [18].

О. Залізняка надрукувала у виданні «Світ України» невелику замітку «Українські жінки й політичні партії» [18], в якій ставилися актуальні для українського жіноцтва проблеми, критикувалася польська влада, залучалося жіноцтво до активної діяльності в українських патріотичних організаціях, які забороняла польська влада. Ця публікація привернула увагу польських шовіністів і авторка піддавалася політичним переслідуванням. Наскрізною проблемою у багатьох статтях часописів Союзу українок стали не тільки переслідування польською владою чи арешти, а байдужість українського жіноцтва до активної боротьби за власну державу.

Великих переслідувань зазнав часопис «Жінка» за свої політичні публікації. Програмні статті М. Рудницької: «Жінка і політика» [11; 12], «Будьмо єдині» [9], «Напередодні жіночого з'їзду» [10], де авторка ставить питання про роль жінки у житті нації піддавалися частковій конфіскації: спостерігалася відсутність певних абзаців на сторінці, що унеможливило сприйняття змісту і стаття втрачала певний смисл, бо головні ідеї опускалися. Масові політичні переслідування польською владою активних журналісток не лякали активне жіноцтво і, коли закривалося одне видання, натомість з'являлося інше.

Програмна стаття «Жінка і політика» [11; 12] розкриває українське жіноцтво у європейському контексті, як частину активної жіночої європейської спільноти. Стаття Мілени Рудницької містила глибокий ретроспективний аналіз та нариси про сміливих і відомих жінок у світі, які досягли успіху у багатьох сферах життя, попри постійні упередження, суспільні стереотипи, заборони [4; 2]. Ця стаття надихнула багатьох активних жінок на подальшу боротьбу з польською владою за допомогою ідей та журналістського пера. Постійна критика шовіністичної політики поляків, гострі висловлювання – головна риса публікацій на шпальтах видання «Жінка».

Статтю «Будьмо єдині» [9] можна назвати не тільки маніфестом активного політичного жіноцтва

Галичини, а й закликом до об'єднання українців в єдину соборну і незалежну державу. Звісно, що ця стаття викликала обурення багатьох польських чиновників, які намагалися чинити всілякі перешкоди активному українському жіноцтву у просвітництві та пропаганді української національної ідеї. Тому в кінці будь-якої викривальної гострої статті авторки закликають до об'єднання у спільній боротьбі заради майбутнього українського народу.

Союз українок рішуче вступив у конфлікт із польською владою, тому що уряд відмовився видавати закордонні візи українським делегаткам для участі у Міжнародному Конгресі в Царгороді [10]. У часописі було опубліковано матеріал про закриття філії Союзу українок у Крем'янці та заборону Рівненської філії проводити будь-які культурні заходи (виставки, вечорниці) з безглуздим твердженням про безпеку. Про цю подію у виданні були надруковані кілька невеликих заміток, де гостро критикується цей інцидент. Звичайно, що відмова видавати закордонні візи українським жінкам – це тільки привід, щоб залякати активних жінок. І тому жінки з великим обуренням на шпальтах цього видання описували усі безглузді рішення польської влади та закликали не лякатися і не падати духом.

Особливою гостротою і патріотичним духом пройнята відома кореспонденція «Відношення молоді до жіночого руху» [11] М. Струтинської та її нарис «На шляху розбудови особистості» [12] у журналі «Жінка». Журнал «Жінка» велику увагу приділяв проблемі формування особистості молодої людини. Цією проблематикою на сторінках видання займалася відомий педагог та діячка Софія Русова. У розвідці «Душа юнака та його виховання» і кореспонденції «Молодь серед хаосу» вона поставила проблему виховання української молоді у країнах фашистського режиму, радила матерям виховати борця за велику ідею – чи цією ідеєю буде національна боротьба, чи наука, чи мистецтво» не мало значення [12].

У багатьох своїх статтях Софія Русова давала фахові поради батькам: як доглядати за дитиною з пелюшкового віку аж до дорослого. Головним акцентом у світоглядних статтях журналістки і педагога було виховання свідомого громадянина своєї держави, що готовий віддано та сміливо боротися за свою землю. На статтях Софії Русової виховувалася тогочасна молодь, яка через деякий час стала до лав ОУН. Софія Русова неодноразово наголошувала, що любов до рідної землі, до рідної мови, традицій, культури та віри складає основу для виховання молодого покоління.

Саме ці патріотичні та політичні публікації спричинили нові конфлікти з польською владою. Видання в черговий раз отримало попередження. За такі публікації польська влада не тільки конфіскувала матеріали націоналістичного характеру, а й арештовувала авторок статей.

На жаль, видання довелося закрити у зв'язку з тим, що польська влада заборонила видання Союзу українців.

Постійні конфлікти з польською владою змушували Союз українок із жіночої організації перетворитися на політичну. 1938 року була створена організація «Дружина княгині Ольги» [15, с. 68], тому що діяльність Союзу українок була заборонена на кілька місяців. Одночасно із організацією, що утворилася з'явився друкований орган політичної організації – «Громадянка». «Громадянка» відзначалася гостротою та безапеляційністю до польської влади. У статтях цього видання не було жодної нейтральності, натомість майже у всіх статтях присутня нещадна критика польської влади і польських шовіністів, які насаджують українцям свої закони і не хочуть визнати права на власну державу для українців.

У першому числі були конфісковані статті А. Курдидик «Жінки з Чижикова» [6], «Результати виборів до сейму» [6], оскільки у них нещадно критикується дії польської влади проти українського жіноцтва. У статті «Результати виборів до сейму» авторка аналізує усі умови та передумови виборів, критикуючи те, що українців не хочуть реєструвати в депутати лише через те, що вони – українці, а українських жінок взагалі за людей не вважають, принижуючи на насміхаючись над «жіночим розумом».

І такі конфіскації у жіночих часописах траплялися часто. Деякі читачки розгублено поглядали на журналістські матеріали отриманих видань, що були пустими. Тема часопису «Громадянка» і «білі плями» деяких її матеріалів досі засекречена. У третій частині редакція надрукувала інформацію про конфіскацію деяких матеріалів, які втратили актуальність. З 3 жовтня 1938 року у світ вийшов ще один часопис «Світ українки», який продовжив долю «Громадянки».

Після публікації «Бескидний вітер», надрукованої у другій частині «Світу України» [17] влада конфіскувала перші сторінки статті. У публікації йшлося про українсько-польську війну. У цьому матеріалі у художній формі листа сина до матері розкривається почуття українського воїна, який прагнув перемоги на власній землі, а йому доводиться помирати у такому молодому віці, не досягнувши бажаної перемоги. Йому не жаль свого молодого життя, а те, що залишає матір одну на поталу ворогу, не маючи можливості її захистити.

Отже, виснуємо, що націоналістична преса Союзу українок презентувала громадськості свою боротьбу проти польської влади гострими, викривальними статтями. Вона сформувала новий тип жіночої преси, преси політичної. На шпальтах преси Союзу українок формувалася образ жінки-патріотки, жінки-борця, жінки як особистості, а українська національна ідея стала провідною

ідеєю національно-патріотичної жіночої преси. Попри конфіскації та переслідування польської влади преса Союзу українок відіграла важливе значення у загально-визвольному русі та в історії української преси Галичини. Вона заклала початок політичної жіночої преси, журналістські жанри, вивела жіночий рух на вищий рівень боротьби – рівень політичний, змінила світоглядну парадигму ролі української жінки у суспільстві, зламала негативні стереотипи про жінок у політиці та громадському русі, створила свідомісні концепти жінки-активістки та учасника визвольного руху.

Висновки. Видання Союзу українок були першими жіночими періодичними виданнями, що вели нещадну боротьбу із польською владою. Дослідження публікацій середини 20-х років ХХ століття свідчить про те, що першочерговим на цей час вважалося питання зміцнення жіночого руху. Особливу увагу провід та активісти звертали на потребу залучення до активної громадської праці різних представниць жіноцтва, зокрема селянок.

Жіноча преса Союзу українок – культурний центр згуртування і полемічної діяльності прогресивних українських жінок, які сприяли об'єднанню навколо себе журналісток, громадських і культурних діячок, письменниць, дописувачок, що прагнули прислужитися спільній справі здобуття прав жінки та незалежності української нації. На шпальтах преси Союзу українок формується «новий» тип жінки – жінки-борця за свободу свого народу. Порушуються питання становлення жінки як особистості, з'являються нові жанри жіночої преси, нова тематика, проводяться політичні акції активним жіноцтвом.

Публікації політичної преси – документальний матеріал з історії жіночого руху, що розвивався шляхом активізації роботи гуртків при різних громадських організаціях. Союз українок переростає із феміністичної організації у провідника громадсько-політичного руху жіноцтва. Перехід жіночого руху на національно-визвольні позиції був тривалим і складним процесом, який супроводжувався виробленням нової ідеології жіночого руху, пошуком відповідних форм і методів, що сприяли розгортанню національно-виховної діяльності серед усієї жіночої спільноти.

Преса Союзу українок – це зразок політичної, викривальної журналістики, яка зосереджувалась на досягненні національного ідеалу – самостійності української держави. Преса Союзу українок – політична преса, патріотичного характеру, що вела активну патріотичну пропаганду серед усіх верств жіноцтва проти польської влади. Політична жіноча періодика заклала нові форми, жанри, задавала рішучий тон публікацій, вивела жіночу журналістику на рівень «серйозної» політичної періодики. Національний ідеал, тобто українська національна ідея, яка виражалася у боротьбі за самостійність

нації стала головною свідомісною концепцією усієї жіночої преси Союзу українок, характерною для усіх публікацій видань цієї організації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Bohachevska-Chomiak M. *Femanists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life 1884 – 1939*. Edmonton, 1988. 480 s.
2. Mikulowska C. *Ukraiński ruch kobiecy*. Lwów, 1937. S. 29.
3. Богачевська-Хом'як М. Білим по білому: Жінки в громадському житті України. 1884–1939. Київ : Либідь, 1995. 424 с.
4. Богачевська-Хом'як М. Мілена Рудницька і жіночий рух. *Наше життя*. 1992. Ч. 7–8. С.1–2.
5. Богачевська-Хом'як М. Союз українок у міжвоєнний період. *Наше життя*. 1991. Ч. 2. С. 4–7.
6. *Громадянка*. Ч. 1. 1938.
7. *Громадянка*. Ч. 2. 1938.
8. *Громадянка*. Ч. 6. 1938.
9. *Жінка*. Ч. 18. 1936.
10. *Жінка*. Ч. 23. 1935.
11. *Жінка*. Ч. 3. 1935.
12. *Жінка*. Ч. 4. 1935.
13. *Жіночий вістник*. Ч.2. 1931.
14. Передирій В.А. Галицька періодика для жінок: становлення, розвиток, проблематика (1853–1939 рр.). *Збірник Праць науково-дослідного центру періодики*. Вип. 2. Львів, 1995. С. 44–63.
15. Передирій В.А. *Часописи «Союзу Українок» і національно-визвольний рух у Галичині (1922–1939)*. *Українська періодика: Історія і сучасність* : тези доп. і повід. Всеукр. наук. – теорет. конф. (9–10 грудня 1993). Львів, 1993. С. 64–68.
16. *Світ українки*. Ч. 1. 1938.
17. *Світ українки*. Ч. 2. 1938.
18. *Світ українки*. Ч. 3. 1938.
19. *Українка*. Ч. 1. 1938.
20. *Українка*. Ч. 1. 1939.
21. *Українка*. Ч. 2. 1938.

REFERENCES:

1. Bohachevska-Khomiak M. (1988) *Feministky ne dyvliachys na sebe: zhinky v zhytti ukrainkoi hromady 1884–1939* [Feminists Despite Themselves: Women in Ukrainian Community Life 1884 – 1939]. Edmonton. [in English]

2. Mikulovska, S. (1937). *Ukrainskyi zhinochyi rukh* [in Ukrainian women's movement] Lviv, S. 29. [in Polish]
3. Bohachevska-Khomiak, M. (1995). *Bilym po bilomu: Zhinky v hromadskomu zhytti Ukrainy. 1884–1939*. [White on White: Women in the Public Life of Ukraine. 1884–1939]. Kyiv : Lybid, 424 s. [in Ukraine]
4. Bohachevska-Khomiak, M. (1992). *Milena Rudnytska i zhinochyi rukh*. [Milena Rudnytska and the women's movement]. *Nashe zhyttia*. Ch. 7–8. S. 1–2. [in Ukraine]
5. Bohachevska-Khomiak, M. (1991). *Soiuz ukrainok u mizhvoiennyi period*. [Union of Ukrainian Women in the Interwar Period]. *Nashe zhyttia*. Ch. 2. S. 4–7. [in Ukraine]
6. *Hromadianka*. (1938). Ch. 1. [Hromadianka]. Lviv. [in Ukraine]
7. *Hromadianka*. (1938). Ch. 2. [Hromadianka]. Lviv. [in Ukraine]
8. *Hromadianka*. (1938). Ch. 6. [Hromadianka]. Lviv. [in Ukraine]
9. *Woman*. (1936) Ch. 18. [Woman]. Lviv. [in Ukraine]
10. *Woman*. (1935) Ch. 23. [Woman]. Lviv. [in Ukraine]
11. *Woman*. (1935) Ch. 3. [Woman]. Lviv. [in Ukraine]
12. *Woman*. (1935) Ch. 4. [Woman]. Lviv. [in Ukraine]
13. *Zhinochyi vistnyk*. (1931) Ch. 2. [Women's newsletter]. Lviv. [in Ukraine]
14. Peredyrii, V. (1995). *Halytska periodyka dlia zhinok: stanovlennia, rozvytok, problematyka (1853–1939 rr.)*. [Galician periodicals for women: formation, development, issues (1853–1939)]. Lviv. *Zbirnyk Prats naukovo-doslidnoho tsentru periodyky*. Vyp. 2. S.44–63. [in Ukraine]
15. Peredyrii, V. (1993). *Chasopysy «Soiuzu Ukrainok» i natsionalno-vyzvolnyi rukh u Halychyni (1922–1939)*. [Magazines of the Union of Ukrainian Women and the National Liberation Movement in Galicia (1922–1939)]. *Ukrainska periodyka: Istoriiia i suchasnist: tezy dop. i povid. vseukr. nauk. – teoret. konf. (9–10 hrudnia 1993)*. Lviv, S. 64–68. [in Ukraine]
16. *Svit ukrainky*. (1938). Ch. 1. [The world of Ukrainian women]. Lviv. [in Ukraine]
17. *Svit ukrainky*. (1938). Ch. 2. [The world of Ukrainian women]. Lviv. [in Ukraine]
18. *Svit ukrainky*. (1938). Ch. 3. [The world of Ukrainian women]. Lviv. [in Ukraine]
19. *Ukrainka*. (1938). Ch. 1. [Ukrainian]. Lviv. [in Ukraine]
20. *Ukrainka*. (1939). Ch. 1. [Ukrainian]. Lviv. [in Ukraine]
21. *Ukrainka*. (1938). Ch. 2. [Ukrainian]. Lviv. [in Ukraine]

Ukrainian national ideal of the press of the Union of Ukrainian women (1922–1939): resistance to the Polish authority

Pavliukh Mariia Vasylivna

PhD in Social Communications,
Assistant at the Department
of International Information
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12,
Lviv, Ukraine

The urgency of the topic is due to modern political, gender and national studies of women's movements in European countries, including the Ukrainian women's movement, which in the first half of the twentieth century became part of the liberation movement of the Ukrainian nation in the struggle for their own state. The nature of the Ukrainian women's movement, the active participation and involvement of women in social and political events in Galicia turned it into an active part of the liberation movement in Western Ukraine. Many scientific studies do not distinguish the women's movement in Galicia from the general liberation movement, but the scale, forms and methods of struggle of active women indicate that this is a unique phenomenon, different from the gender movements of contemporary Europe, which had its own political periodicals.

The aim of the study. The main topics of the press of the Union of Ukrainian Women (genres, conscious concepts, paradigms and stereotypes that existed in the Galician society of that time) are analyzed. Several forms and types of struggle and resistance of the Ukrainian women's movement in Galicia to the Polish government and Polish chauvinism have been identified. The ideological images of a new «type of woman», which was formed in the journalism of the political women's press of the Union of Ukrainian Women, are presented. There is an emotional tone in the exposing publications of the Polish chauvinist policy on the Ukrainian issue. The analysis of several program publications is carried out. The value paradigm of the concept of national education of a young person, service to the national ideal of Ukrainian youth in the struggle for their own state is traced.

Research methods. The study uses a set of general and special methods: the method of conceptual analysis in defining the women's movement as part of the general liberation movement in Galicia in the first half of the twentieth century; thematic analysis in determining the main topics of publications of the Union of Ukrainian Women; synthesis in the study of methods and forms of struggle of active women for their rights and for the rights of the native nation.

Results and conclusions. The Ukrainian national idea is the main idea and conscious concept of the press of the Union of Ukrainian Women, which was expressed in the opposition of active women to Polish chauvinist policy in the western Ukrainian lands. The free and independent Ukrainian nation in its own state became the national and political ideal of women's periodicals.

Key words: *Ukrainian women's movement, press of the Union of Ukrainian Women, national identity, Ukrainian national idea, national ideal, women's periodicals, liberation movement.*

Соколовський Олександр Богданович

Питання національних меншин у розвитку транскордонної співпраці Карпатського єврорегіону

УДК 327.8

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.23>

Соколовський Олександр Богданович
 orcid.org/0000-0002-0515-2367
 аспірант кафедри політології та міжнародних відносин Національного університету «Львівська політехніка» вул. Степана Бандери, 12, Львів, Україна

У статті досліджено роль національних меншин у розвитку транскордонної співпраці у Карпатському єврорегіоні. Єврорегіон «Карпати» є одним із найбільших єврорегіонів на теренах Східної та Центрально-Східної Європи, до якого входять такі держави, як Україна, Польща, Словаччина, Угорщина та Румунія. Стратегія ефективного розвитку єврорегіону дає чудові можливості для розширеного політичного діалогу, а також поглибленої економічної, культурної та міжетнічної співпраці. Чимало проєктів у рамках цього єврорегіону покликані перш за все розширити співпрацю з національними меншинами, а також сприяти політиці культурного різноманіття в регіоні та створенню єдиної, добре розвиненої інфраструктури. Від початку свого заснування Карпатський єврорегіон перейшов від декларативного утворення до ефективного та практичного інструменту в багатосторонній дипломатії. Мета створення Карпатського єврорегіону полягала в забезпеченні належного розвитку для членів у координації транскордонного співробітництва, сприянні більш швидкому регіональному та економічному розвитку та, звісно, створенню добросусідських відносин відносин між зацікавленими сторонами. Попри це, Карпатський єврорегіон є чималим, і тому є деяка нерівномірність у співпраці між державами-учасницями процесу. Аналіз показав, що співпраця між Польщею та Україною є значно потужнішою, ніж співпраця між Польщею та Словаччиною. Звичайно, першою причиною такої нерівномірності у співпраці є спільне історичне минуле, а також наявність національних меншин, які і задають основну тенденцію та є основним елементом практичної реалізації співпраці між сторонами. З іншої сторони, деякі держави-члени мають певні побоювання щодо активної участі окремих національних меншин, перш за все це стосується Угорщини та угорської національної меншини в Україні, Словаччини та Румунії. Центральна влада Угорщини є дуже різкою у висловлюваннях та постійно піддає критиці інші уряди та активно заохочує до розширення прав угорської національної меншини, що негативно сприймається її сусідами. Тому недивно, що участь Угорщини в транскордонній співпраці є, але вона є непомітною та не такою ефективною, як з іншими сторонами процесу, зокрема це стосується Польщі-України чи Румунії-України.

Ключові слова: транскордонна співпраця, єврорегіон, єврорегіон «Карпати», національні меншини, Польща, Україна, Словаччина, Румунія, Угорщина.

Вступ. Транскордонна співпраця є важливим елементом системи регіональної політики та чинником безпеки Європейського Союзу та її сусідів, у тому числі України. Ці відносини встановлені на регіональному рівні серед органів місцевого самоврядування, створюють міцну основу для співпраці і сприяють успішній внутрішній політиці та поглибленню європейської інтеграції.

Одним із головних завдань єврорегіональної транскордонної співпраці є комплексний розвиток прилеглих прикордонних регіонів шляхом розширення комерційних, економічних, гуманітарних, культурних, освітніх, академічних зв'язків, транскордонна співпраця в реалізації спільних інтересів у сфері охорони навколишнього середовища, збереження культурної спадщини, розвиток логістики прикордонної інфраструктури.

Транскордонні регіони, що входять до складу Карпатського єврорегіону, характеризуються різним рівнем політичного й економічного устрою. До прикладу, Польща, Угорщина та Словаччина порівняно швидко подолали труднощі початкового періоду трансформацій і стали на шлях сталого економічного розвитку, відзначаються політичною стабільністю і є повноправними державами-учасницями НАТО (1999 р.) та Європейського Союзу (2004 р.). Рівень корупції там низький. Засоби

масової інформації вільні і незалежні. Також у цих країнах функціонує порівняно сильна і добре організована громадська ініціатива.

Своєю чергою Румунія та Україна вибрали шлях повільних і косметичних реформ, напрям яких часто змінюється. Країни характеризуються внутрішньополітичною нестабільністю, перехідною економікою, корумпованістю та демонструють слабкість у повноцінному реформуванні. Демократичні і державні інститути ще нестабільні. Попри це, Румунія більш вдало вийшла з цієї кризи, і їй вдалося реорганізувати свою економіку, а також подолати корупцію. З 2004 року вона член НАТО, з 2008 року стала членом Європейського Союзу (хоча і з деякими обмеженнями). В Україні ж є незацікавленість правлячої верхівки радикально змінити застарілу систему, покласти край корупції, олігархізму, кумівству. До того ж обидві країни страждають від маси бюрократичних обмежень, некомпетентності чиновників, провалу адміністративно-територіальних реформ, що ускладнюють розвиток регіонального й транскордонного співробітництва. Хоча Україна за останні десятиліття і стала на шлях євроінтеграції, було сформовано активне громадянське суспільство, а також були зроблені певні кроки в реформі кожної сфери життя, всі кроки є невеликими, а рішення приймаються вкрай повільно.

Транскордонне співробітництво в рамках Карпатського єврорегіону є важливим інструментом багатосторонньої співпраці, попри це, кожна держава-учасниця цього процесу має вкрай різні погляди на неї.

До питання дослідження транскордонної співпраці в рамках Карпатського єврорегіону найбільш активно залучені українські та польські науковці, оскільки з їх сторони ця співпраця є найбільш результативною та ефективною. Так, до представників польської наукової групи можна зарахувати таких дослідників, як М. Гільда, Е. Кацперска, П. Лазутка, Л. Левковиц та інші. Польські науковці особливо увагу приділяють прикордонному та регіональному співробітництву, а також активно досліджують вплив національних меншин на цю співпрацю. Чимало польських проектів у рамках транскордонного співробітництва Карпатського єврорегіону ставлять за мету поглиблену економічну та культурну співпрацю між сторонами.

Українське наукове коло теж має чимало дослідників у сфері транскордонного співробітництва. Слід зазначити таких дослідників, як І. Артьомов, В. Герасимчук, В. Гоблик, Я. Малик, Н. Мікула та інших. У полі зору українських науковців перебувають, насамперед, більш теоретичні аспекти транскордонної співпраці, ніж практичні. Особливу увагу українські науковці приділяють не скільки участі національних меншин у транскордонній співпраці, скільки принципам формування та розвитку єврорегіону чи економічним перспективам співробітництва держав-учасниць. Дослідження у сфері транскордонної співпраці вкрай варіюються, проте слід зазначити, що усі науковці сходяться на думці, що Карпатський єврорегіон є перспективним і співпрацю в рамках нього потрібно розширювати. Аналіз наукової літератури показав, що проблематика ролі національних меншин у розвитку транскордонної співпраці є малодослідженою, не вистачає системних наукових досліджень.

Мета та завдання. Мета – дослідити роль національних меншин у розвитку транскордонної співпраці Карпатського єврорегіону, проаналізувати європейський досвід залучення і використання можливостей співпраці з національними меншинами в поліетнічних прикордонних регіонах.

Методи дослідження. У статті використано комплекс загальнонаукових методів, зокрема, теоретичного узагальнення, історичного, порівняння, аналізу, структурно-функціональний. Методологічною основою дослідження транскордонного співробітництва є міждисциплінарний підхід, зокрема поєднання системного і структурно-функціонального аналізу; інституціональний підхід – дослідження впливу на транскордонне співробітництво організацій національних меншин.

Результати. Офіційне оформлений Карпатський єврорегіон у 1992 р. у м. Ніредьгаза (Угор-

щина), за ініціативи експертів Інституту досліджень Схід-Захід, відбулась зустріч місцевих та регіональних лідерів із метою визначення перспектив розвитку транскордонного співробітництва у регіоні Карпат і Тисянської долини. У цьому ж році в м. Ужгороді (Україна) представники зацікавлених регіонів підготували основоположні документи об'єднання – Угоду і Статут. Згідно з положеннями Статуту, місія єврорегіону полягала в заохоченні і підтримці громадських ініціатив, налагодженні діалогу між територіальними громадами, органами місцевого самоврядування та неурядовими організаціями, покращенні якості життя населення, запобіганні територіальних суперечок, розвитку інфраструктури, забезпеченні прозорості кордонів та ефективного використання природних ресурсів, а також збереженні унікальної культурної спадщини Карпатського регіону.

Після низки зустрічей та раундів переговорів 14 лютого 1993 р. у м. Дебрецен (Угорщина) міністри закордонних справ Угорщини, Польщі, України ухвалили Декларацію про заснування Карпатського єврорегіону [1].

Варто зазначити, що ставлення центральних урядів до участі певних територій у такій фундації було неоднозначне. Для прикладу, лідери Словаччини мали певні побоювання, що участь у таких угодах окремих територій супроводжуватиме до надання їм більших повноважень на регіональному і місцевому рівні. Правляча еліта вважала, що таке співробітництво призведе до розмиття територіальних кордонів, спричинить втрату національного суверенітету. Однак справжні причини таїлись значно глибше – Словаччина відверто боялась відродження Угорської «імперії», внаслідок приєднання всіх земель, де проживають її етнічні меншини, до цього списку потрапляла й Словацька Республіка. Лише в 1999 р., на сьомому році існування Карпатського єврорегіону, його словацькі члени змінили свій статус з асоційованих на повноправні.

Повіти Румунії у 1993 р. набули лише статусу спостерігача, що було зумовлено недосконалістю національного законодавства, яке визначає повноваження регіональних та місцевих органів, а отже, рівень їх компетенції в налагодженні співробітництва з суміжними прикордонними територіями. Після початку регіональної реформи в Румунії, активної лобістської кампанії представників північно-західних повітів влітку 1997 р. 5 повітів стали повноправними членами єврорегіону [2].

Не варто вважати, що й українська сторона відразу висловила за вступ західних областей країни до складу цієї міжнародної асоціації. Частина політичних сил відстоювала принцип непопорушності кордонів, виключні права центральних органів влади і абсолютно заперечувала будь-яку участь адміністративно-територіальних одиниць у такому транскордонному утворенні. І, що цікаво,

їхні аргументи часто збігалися з позицією словацької сторони щодо «угорської загрози» та її експансіоністських амбіцій [3].

Ось чому утворення Карпатського єврорегіону вважається ретельно зваженим дипломатичним кроком молодих і ще тоді не зовсім компетентних держав Центрально-Східної Європи. Через побоювання щодо автономізму областей, країв, повітів національні уряди включили до складу Карпатського єврорегіону досить значну кількість адміністративно-територіальних одиниць, що зумовило надмірність територіального розширення та неможливість впровадження багатостороннього співробітництва [4].

Попри різномірний рівень розвитку країн-членів Карпатського єврорегіону, їх об'єднує перелік особливостей, характерний для функціонування єврорегіонів як форми транскордонного співробітництва.

По-перше, правове регулювання на території кожної з країн-учасниць Асоціації здійснюється відповідно до чинного законодавства держави, до якої вона належить, а керівні органи асоціації виконують суто координаційні функції і не мають владних повноважень.

По-друге, кожна країна-учасниця Карпатського єврорегіону діє в інтересах своєї країни відповідно до задекларованої зовнішньополітичної концепції.

По-третє, усі прикордонні території, що входять до складу Карпатського єврорегіону, об'єднує спільне історичне минуле, а саме перебування упродовж XVI – XIX століть у складі Габсбурзької Монархії, згодом єдиного державного утворення – Австро-Угорщини, що зумовило розбудову спільної транспортної інфраструктури, взаємодоповнюваності ринків, а отже, єдине просторове розташування. Після Другої світової війни Радянський Союз отримав виключне право на володіння всією Центрально-Східною Європою. Однак жорсткий контроль навіть за внутрішніми кордонами країн не зміг ліквідувати дрібну прикордонну торгівлю в регіоні Карпат, взаємодопомогу під час збирання врожаю, періодичність координаційних зустрічей партійної та державної регіональної еліти, традиції студентських обмінів.

По-четверте, є національні та культурні особливості, пов'язані з багатоетнічним (40% – українці, 19% – румуни, 16% – угорці, 15% – поляки, 2% – словаки та цигани, 1% – німці, євреї, молдовани, серби, хорвати) та поліконфесійним (православні – 33%, римські католики – 28%, грецькі католики – 24%, протестанти – 8%, юдеї – 1%) складом прикордонних територій держав, які входять до складу Єврорегіону [5].

По-п'яте, важливою особливістю територій у складі Карпатського єврорегіону є наявність суміжних проблем транскордонного характеру: уповільнений економічний розвиток; віддаленість

від національних центрів та периферійність; відсутність прикордонних переходів; низький рівень транспортної та інформаційної інфраструктури; безробіття, зумовлене відсутністю реальної диверсифікації економіки регіону; нелегальна міграція; етнічні меншини [6].

По-шосте, чітко визначені спільні інтереси членів Карпатського єврорегіону. В економічній сфері – це розширення транспортної, комунікаційної мереж; вдосконалення пунктів перетину кордону, налагодження безпосередніх зовнішньо-економічних контактів між територіями, заснування кластерів, отримання інноваційного досвіду, залучення іноземних інвестицій. В екологічній сфері – це побудова суміжних гідроспоруд, дамб, перехід до альтернативних джерел енергозабезпечення, застосування сучасних способів утилізації сміття та очищення стічних вод, постійний моніторинг за раціональним використанням ресурсів. У гуманітарній сфері – освітній, культурний, спортивний обмін, проведення спільних ярмарків, фестивалів, змагань, наукових міждержавних конференцій, відкриття літніх шкіл, таборів, туристично-рекреаційних комплексів, розробка курсів із вивчення мов сусідніх держав. У політичній сфері – це реалізація концепції регіонального розвитку, усунення просторових бар'єрів, надання переваг ініціативам самоврядних одиниць, територіальних громад, боротьба з політизацією та централізацією структури Карпатського єврорегіону [7].

Як каталізатор регіональних тенденцій розвитку, Карпатський єврорегіон пережив низку організаційних перетворень, щоб найкращим чином служити своїй місії. Організаційна структура єврорегіону «Карпати» включає Раду, виконавчого директора, Міжнародний Секретаріат, національні представництва, робочі комісії.

Вищим керівним органом асоціації є Регіональна Рада, до складу якої входять 15 осіб (по 3 представники від кожної країни-учасниці). До повноважень Ради належить приймати рішення з питань транскордонного співробітництва, членства, участі в міжнародних організаціях, створювати робочі комісії, ухвалювати розроблені комісіями проєктні пропозиції та гарантувати умови для їх виконання. Засідання Ради відбуваються кожні шість місяців [8].

Виконавчий директор призначається Радою Карпатського єврорегіону на два роки на підставі конкурсного відбору, який проводиться в регіонах-членах асоціації. До повноважень виконавчого директора входить виконання рішень Ради Карпатського єврорегіону, керівництво Секретаріатом, координація діяльності робочих комісій та національних представників, підготовка проєктів угод, проєктів засідань Ради, підтримка контактів із місцевими та міжнародними інституціями [9].

Організаційним органом Карпатського єврорегіону є Міжнародний Секретаріат, керівником якого

є виконавчий директор. До обов'язків Секретаріату належить координувати щоденну роботу асоціації, робочих комісій, організувати засідання Ради та виконувати відповідні адміністративні завдання, підтримувати зв'язки з національними офісами, міжнародними організаціями, брати участь у пошуках донорів. Роботу Міжнародного Секретаріату підтримують національні офіси держав-членів асоціації, постійні координатори, які також здійснюють організаційні, перекладацькі та координаційні функції. До складу Секретаріату, окрім виконавчого директора, входить помічник виконавчого директора, секретар [10].

Секретаріат кожні два роки змінює місцезнаходження. Протягом короткої історії існування Карпатського євро регіону виконавчими директорами були Адам Пеціол (Польща), Пал Віраг (Угорщина), Михайло Буковецький (Україна), Пйотр Гелінський (Польща).

У структурі Карпатського євро регіону діють 7 робочих комісій, діяльність яких координується положенням, схваленим у квітні 1996 р. на XV засіданні Ради Карпатського євро регіону. Згідно нього:

- робочі комісії утворюються з метою розв'язання різноманітних проблем транс кордонного співробітництва або реалізації спеціальних проєктів;

- до складу комісій входять по два представника від кожної національної сторони Карпатського євро регіону, призначені членами Ради;

- діяльністю комісій керує голова, який представляє національну сторону, на яку покладено завдання щодо координації роботи цієї комісії;

- основним завданням комісій є збір пропозицій щодо проєктів із транс кордонного співробітництва, надання допомоги в реалізації кращих із них [11].

Нині в рамках Карпатського євро регіону функціонує 7 робочих комісій, серед яких – Комісія з питань туризму (координатор – польська сторона), Комісія з регіонального розвитку та охорони довкілля (координатор – угорська сторона), Комісія з питань розвитку соціальної інфраструктури (координатор – українська сторона) та ін. Координаційне забезпечення здійснюють національні представництва, що відповідальні за підтримання постійних контактів із Радою. Серед їхніх основних функцій: поглиблення дво- і багатостороннього співробітництва; сприяння реалізації проєктів, ініційованих територіальними громадами; надання інформаційної, технічної та фінансової допомоги; пошук донорів тощо [12].

Карпатський фонд відіграє роль, так би мовити, посередника між великими міжнародними фондами, зацікавленими в розвитку транс кордонного співробітництва, громадянського суспільства, між-етнічної співпраці, відродженні сіл та міст та місцевими громадськими організаціями, органами місцевого самоврядування, які пропонують своє

бачення у вирішенні вищезгаданих проблем. Стратегічними завданнями Карпатського фонду є:

- сприяння поглибленню багатостороннього діалогу між прикордонними регіонами України, Угорщини, Румунії, Польщі та Словаччини;

- розвиток демократії і громадянського суспільства на місцевому та регіональному рівнях;

- реалізація спільних економічних, наукових, екологічних, культурних та освітніх проєктів;

- підвищення соціальної мобільності громад;

- технічна та фінансова підтримка місцевих ініціатив;

- поглиблення кооперації між самоврядними одиницями, громадами, неурядовими організаціями та органами державної влади;

- попередження конфліктів шляхом розвитку між-етнічного співробітництва та захисту національних меншин;

- забезпечення принципів регіональної політики Європейського Союзу: субсидіарності (коли вищі одиниці мають право і мають розв'язувати рішення в державі, на виконання яких нижчі ланки не здатні), децентралізації (перерозподіл повноважень), партнерства (співробітництво між суб'єктами управління різних адміністративно-територіальних рівнів);

- розвиток логістичної, туристично-рекреаційної, економічної структури регіону, системи охорони здоров'я, соціального та культурного захисту;

- заохочення іноземного капіталу;

- підтримка ефективності і безпеки кордонів;

- сприяння комплексному соціально-економічному розвитку периферійних територій, зменшення їх відсталості стосовно центру [13].

Карпатський євро регіон є вкрай активним у плані програм та грантів. Так, для прикладу на теренах України діє чимало програм у рамках проєктів Карпатського євро регіону. Одна з них – Програма підтримки ініціатив місцевих карпатських громад. Програма була створена у 2018 році та діє на теренах чотирьох областей – Львівської, Чернівецької, Івано-Франківської та Закарпатської, де в рамках програми щороку реалізовується від 1 або 2 конкурсних наборів проєктів, за результатами яких переможці отримують приз у розмірі 250 000 грн. на реалізацію місцевих громадських ініціатив. Така програма є вкрай ефективною, особливо в контексті розвитку та вирішенні проблем гірських територій [14].

Важливо зазначити активну діяльність лемків Польщі щодо організації різноманітних транс кордонних заходів. Прикладами таких заходів є «Лемківська ватра» у Здині, Міжнародний фольклорний фестиваль національних та етнічних меншин «Свят під Кичера», «Міжнародна бієнале лемківської культури» у Криниці або «Зустрічі з лемківською культурою» у Гожуві-Великопольському у справі лемківської меншини та фестивалю.

Окрім цього проєкту, в рамках єврорегіону Карпати на теренах України нині діє біля 30 різноманітних грантів: фотоконкурс «Місцевий розвиток Карпат у дії», Конкурс ініціатив місцевих карпатських громад, Конкурс освітніх обмінів між Львівською, Луганською та Донецькою областями, Конкурси журналістських матеріалів, Грант на підтримку Карпатської мережі регіонального розвитку тощо [15].

Серед великих проєктів, які відбуваються в рамках Карпатського єврорегіону, слід згадати проєкт «Шлях волоської культури на українсько-польському прикордонні», який реалізовується спільно з Асоціацією промоції та розвитку Підкарпаття «Pro Carpathia». Бюджет програми становить 66 650 євро, а метою програми є збереження культурної та історичної спадщини польсько-українського прикордонного регіону шляхом розробки стежки волоської культури з польської та української сторони кордону. Проєкт, як очікується, має сприяти відновленню традицій, пов'язаних із волоською культурою та вівчарством, а також розвинути інтегрований туристичний продукт, який пов'язаний із волоською культурою, та зміцнити зв'язки та мережі співпраці між польською та українською стороною, що дасть змогу урізноманітнити туристичні послуги [16].

Ще одним важливим і великим проєктом є «ПАНТЕРА» – транспортний шлях у районі Перемишля та Нижанкович. Бюджет цього проєкту становить 2 463 000 євро, а ціллю цього проєкту є покращення комунікаційних сторін між прикордонними територіями, зокрема Старосамбірського та Перемишлянського районів. Завдяки цьому проєкту буде модернізовано дороги до пункту пропуску Нижанковичі-Мальховице, а також створено систему транспортного зв'язку між прикордонними територіями. Окрім покращення інфраструктури, програма стосується і створення певних освітніх програм, а також промоційної діяльності [17].

Проєкт «Світ Карпатських Розет» активно реалізується за підтримки ЄС у рамках транскордонного співробітництва Польща-Білорусь-Україна 2014–2020 (але у зв'язку з глобальною епідемією COVID-19 реалізація проєкту було зміщена). Цілю проєкту – збереження культурної спадщини національних та етнічних меншин у Карпатському регіоні, шляхом транскордонного співробітництва в управлінні культурними та історичними ресурсами Карпат через створення мереж організацій, популяризації місцевих традицій та звичаїв, а також підвищенні компетентності місцевих громад щодо проведенні цієї політики. У кінцевому результаті проєкт передбачає створення спільного польсько-українського Карпатського центру культурної спадщини – «Розети» [18].

Як ми можемо побачити, найбільш плідно працюють польська та українська сторона, зокрема

Львівська та Івано-Франківська область. Водночас ініціатив зі сторони Словаччини, Угорщини чи Румунії зведено до мінімуму, або і взагалі відсутні. З польської сторони є деякий рівень транскордонного співробітництва і з іншою сусідньою державою – Словаччиною, проте рівень зацікавлення у співпраці між сторонами не є великим. Одним із великих проєктів є «Проєкт удосконалення мережі Єврорегіону Карпати», ціллю якого є реалізація спільних проєктів та грантів, а також створення багатофункціональної міжгалузевої мережі співпраці між двома державами [19].

Прикордонні території Румунії та України реалізували низку спільних проєктів, зокрема, у сфері малого та середнього бізнесу, екології, забезпеченні культурних і освітніх потреб національної румунської меншини, створили інформаційно-аналітичний центр із питань попередження та запобігання паводкам, успішно співпрацюють на прикордонних водах із метою збереження унікального природного комплексу дельти річки Дунаю. Важливим досягненням можна вважати будівництво міжнародного пункту пропуску «Солотвино – Сігету Мармаціей» на суміжному кордоні обох країн.

Угорщина та Україна успішно співпрацюють у сфері розбудови міжнародної транспортної інфраструктури: серед досягнень – проєкт розвитку мережі автомобільних шляхів у суміжних прикордонних областях у рамках пан'європейського транспортного коридору № 5 [20].

Досить активними є українсько-словацькі відносини в культурно-гуманітарній сфері, які ґрунтуються на обміні студентами, фахівцями, молоддю, підтримці спільних науково-культурних досліджень, проведенні конференцій, семінарів, організації виставок, музичних фестивалів, кінофорумів, спортивних змагань тощо. На Закарпатті уже котрий рік поспіль проводиться літературний фестиваль «Карпатська ватра», який об'єднує письменників України, Словаччини, Угорщини, Польщі та Румунії [21].

Попри це, у 2020 році відбулася зустріч представників усіх держав-членів співробітництва, та було охарактеризовано основні питання та перспективи розвитку регіону. Попри це, найбільш активно дискутували щодо майбутніх проєктів між собою польсько-українська делегація, а також словацько-угорсько-румунська сторона. Це свідчить про те, що кожна з держав-учасниць єврорегіону вже встановила собі перспективні напрями, і найбільш плідно співпраця буде відбуватися для України з Польщею. Незважаючи на це, на зустрічі усі погодилися на проблемах, пов'язаних із сталим розвитком регіонів, екологічних проблемах, збільшенні освітніх програм, покращенні інфраструктури, а також діяч щодо подолання епідемії COVID-19 [22].

В Європейському Союзі, а також в інших розвинених регіонах світу досить загальноприйнятим

уявленню, що сучасний регіональний розвиток базується на розвитку людських ресурсів. Отже, для лідерів Карпатського євро регіону розвиток освіти та навчання та заохочення інвестицій та відновлення підприємництва можуть означати основні точки прориву, а підтримка пріоритетів, пов'язаних із цим, та реалізація програм можуть мати першочергове значення у піднесенні регіону. Міжрегіональна асоціація Карпатського євро регіону може відігравати вирішальну роль у прийнятті та реалізації оперативних програм щодо відновлення та заохочення інвестицій, а також щодо освіти, навчання та працевлаштування, які вже були затверджені керівництвом проектів. Уряди-члени євро регіону мають продовжувати свою активну участь та співпрацю у всіх сферах від економічної до культурної та міжетнічної співпраці, і допомогти в цьому можуть безпосередньо національні меншини, які хоч і розділені кордоном, проте є основним елементом ефективності євро регіону.

Отже, євро регіон Карпати є одним з інструментів Європейського Союзу у проведенні успішної та ефективної політики сталого розвитку регіонів, активному залученні нових партнерів. Попри те, що євро регіон «Карпати» є формально одним із найбільших в Європі та включає в себе п'ять держав-учасниць, не усі члени активно взаємодіють між собою. Якщо польська сторона активно взаємодіє з українською, то це перш за все через спільне історичне минуле та культурну спадщину. З угорської сторони така віддача не дуже і відчутна, перш за все, через певні образи, а також зверхнє ставлення угорської правлячої еліти, яка намагається диктувати свої правила гри для української сторони та доволі часто діє не в правовому полі. Попри це, можна сказати впевнено, що Карпатський євро регіон продовжить свій розвиток, а сторони – поглиблення співпраці та розширення інструментарію для співробітництва.

Висновок. Отже, розглянуті особливості транскордонного співробітництва в рамках Карпатського євро регіону демонструють, що усталені економічні, культурні, політичні, міжетнічні контакти між прилеглими територіями сусідніх держав були цілком природними, спричиненими історичним минулим, спільними інтересами та ідентичними проблемами. Національні сторони, всупереч недосконалості законодавства та побоюванням втрати суверенітету, лише легітимізували відносини шляхом підписання міжнародних та транскордонних угод. Офіційне оформлення Карпатського євро регіону відкрило нові можливості розвитку транскордонної співпраці на багатосторонньому рівні. Своєю чергою ЄС, усвідомлюючи значимість та важливість такого співробітництва, створює нові механізми підтримки та фінансування. Транскордонна співпраця з питань розвитку національних меншин спрямована на гармонізацію міжнаціо-

нальних відносин, збереження і розвиток етнічної самобутності національних меншин. У прикордонних регіонах особлива увага приділяється розвитку освіти, культури, збереженню самобутності національних меншин, задоволенню потреб національних меншин у сфері культури, збереженню традицій та звичаїв. Також активно практикується проведення тематичних семінарів, практикумів та тренінгів у закладах освіти, де навчаються представники національних меншин. Особлива увага у прикордонних регіонах приділяється співпраці навчальних, культурних закладів із зарубіжними партнерами, в тому числі обміну групами науковців, вчителів, студентів, учнів, працівників культури і мистецтва для участі в конференціях, семінарах, тренінгах. Також практикується відзначення пам'ятних дат, ювілеїв, урочистих подій громадськими організаціями національних меншин. Аналіз показав, що за останні роки значно активізувалась діяльність органів місцевої влади з організації та проведення міжнародних заходів, спрямованих на поглиблення співпраці з прикордонними регіонами і міжнародними організаціями з питань національних меншин.

Практика показує, що участь України і її прикордонних областей у Карпатському євро регіоні сприяє інтеграції до європейської спільноти, а досвід Закарпатської, Львівської, Івано-Франківської та Чернівецької областей послужив механізмом розширення повноважень місцевих громад і органів влади у сфері налагодження транскордонних взаємин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Артёмов І. Транскордонне співробітництво як важливий чинник підвищення регіональної конкурентоспроможності. Ужгород: Науковий вісник Ужгородського університету, 2013. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/981/1/TPAH-SKOPDONNE%20CIBPOBITHHTCTBO.pdf>
2. Гоблик В. Принципи формування та розвитку транскордонних регіонів України та європейського союзу. *Економіка та держава*. 2015. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2015/6.pdf
3. Дацій О., Андрющенко К. Транскордонне співробітництво на територіях Карпатського євро регіону в умовах розвитку міжнародних економічних зв'язків та глобалізації. 2020. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/25.pdf
4. Карпатський євро регіон: п'ять країн, одна екосистема. Євро регіон Карпати-Україна. 2020. URL: <https://ekarpaty.com/pro-nas/evroregion/>
5. Куліш Н., Герасимчук В. Транскордонне співробітництво регіонів України. 2009. URL: http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2009_9.pdf
6. Малик Я. Транскордонне співробітництво України з Європейським союзом. *Демократичне врядування*. 2014. URL: http://lvivacademy.com/vidavnistvo_1/visnik13/fail/Malyk.pdf
7. Мікула Н. Міжтериторіальне та транскордонне співробітництво. Львів: ІРД НАН України, 2004. URL:

<http://znc.com.ua/ukr/publ/book/book-mikula-2004/book-mikula-2004.pdf>

8. Пантера – транспорт в районі Перемишля та Нижанкович за спадщину співпраці. Єврорегіон Карпати-Україна. 2020. URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/panther/>

9. Програма підтримки ініціатив місцевих карпатських громад. Єврорегіон Карпати-Україна. 2020. URL: <https://ekarpaty.com/our-programs/programa-pitrymky-initsiatyv/>

10. Світ Карпатських розет – заходи зі збереження унікальності культури Карпат. Єврорегіон Карпати-Україна. 2020. URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/rosettes/>

11. Шлях волоської культури на українсько-польському прикордонні. Єврорегіон Карпати-Україна. 2020. URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/shlyah-voloskoyi-kulturi/>

12. Benč, V., Dumitru, A., Geszterédi, A. The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond. 2015. URL: <http://carpathianeuroregion.org/letolt/strategia-english.pdf>

13. Bilicik, V., Duleba, A., Klyab, M., Mitryayeva, S. Role of the Carpathian Euroregion in Confronting its Minority Agenda. 2001. URL: <http://www.policy.hu/flora/carpathianmin.pdf>

14. Kasperska, E. Współpraca transgraniczna a rozwój regionów wschodnich. 2005. URL: http://sj.wne.sggw.pl/pdf/EIOGZ_2005_n55_s5.pdf

15. Kusiak-Winter, R. Współpraca transgraniczna w administracji publicznej. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. 2015. URL: https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/71621/PDF/Wspolpraca_transgraniczna_w_administracji_publicznej.pdf

16. New Ways for Europe: Pan-European Corridor 5. 2009. URL: <https://www.dywidag-systems.com/projects/2010-info-18/new-ways-for-europe-pan-european-corridor-5/>

17. Shaban, T. Euroregion as an Important Mechanism of Cross-border Cooperation Between Ukraine and the European Union. 2015. URL: https://biglobalization.org/sites/default/files/uploads/files/big_research_project_39_governance_shaban.pdf

18. Skoczylas, Ł. Aktualna współpraca transgraniczna Rzeczypospolitej Polskiej modelująca aktywność międzynarodową samorządów. 2012. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/1978/1/BSP_12_2012_Skoczylas.pdf

19. Smętkowski, M., Rok, J. The Carpathian Euroregion from the perspective of economic cooperation in peripheral regions. Centre for European Regional and Local Studies. 2016. URL: https://mpr.aub.uni-muenchen.de/82763/1/Mpra_paper_82763.pdf

20. Sulik-Zakar, I. Successes and Failures in the CBC History of East Europe. 2014. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/334142.pdf>

21. Systemowy Projekt Sieciowy Euroregionu Karpackiego. Euroregion Karpacki. 2012. URL: <http://www.karpacki.pl/stowarzyszenie-karpaty/projekty-wlasne-zakonczone/systemowy-projekt-sieciowy/>

22. Tanaka, H. Carpathian Euroregion and Cross-Border Governance. 2006. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Carpathian-Euroregion-and-Cross-Border-Governance-Tanaka/ec055f697dac7de5a7b0ab0109a81fb77a4b6816>

Cross-Border-Governance-Tanaka/ec055f697dac7de5a7b0ab0109a81fb77a4b6816

REFERENCES:

1. Artomov, I. (2013). Transkordonne spivrobitnytstvo yak vazhlyvyi chynnyk pidvyshchennia rehionalnoi konkurentospromozhnosti [Cross-border cooperation as an important factor in increasing regional competitiveness]. Uzhhorod: *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu*. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/981/1/ТРАНСКОРДОННЕ%20СПІВРОБІТНИЦТВО.pdf> [in Ukrainian].

2. Hoblyk, V. (2015). Pryntsyipy formuvannia ta rozvytku transkordonnykh rehioniv Ukrainy ta yevropeiskoho soiuzu [Principles of formation and development of cross-border regions of Ukraine and the European Union]. *Ekonomika ta derzhava*. URL: http://www.economy.in.ua/pdf/6_2015/6.pdf [in Ukrainian].

3. Datsii, O., Andriushchenko, K. (2020). Transkordonne spivrobitnytstvo na terytoriiakh Karpatskoho yevrorehionu v umovakh rozvytku mizhnarodnykh ekonomichnykh zviyazkiv ta hlobalizatsii [Cross-border cooperation in the Carpathian Euroregion in the conditions of development of international economic relations and globalization]. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/11_2020/25.pdf [in Ukrainian].

4. Karpatskyi Yevrorehion: piat krain, odna ekosystema. (2020). [Carpathian Euroregion: five countries, one ecosystem]. Yevrorehion Karpaty-Ukraina. URL: <https://ekarpaty.com/pro-nas/yevroregion/> [in Ukrainian].

5. Kulish, N., Herasymchuk, V. (2009). Transkordonne spivrobitnytstvo rehioniv Ukrainy [Cross-border cooperation of the regions of Ukraine]. URL: http://probl-economy.kpi.ua/pdf/2009_9.pdf [in Ukrainian].

6. Malyk, Ya. (2014). Transkordonne spivrobitnytstvo Ukrainy z Yevropeiskym soiuzom [Ukraine's cross-border cooperation with the European Union. Democratic governance]. *Demokratychnе vriaduvannia*. URL: http://lvivacademy.com/vidavnytstvo_1/visnik13/fail/Malyk.pdf [in Ukrainian].

7. Mikula, N. (2004). Mizhterytorialne ta transkordonne spivrobitnytstvo [Interterritorial and cross – border cooperation]. Lviv: IRD NAN Ukrainy. URL: <http://znc.com.ua/ukr/publ/book/book-mikula-2004/book-mikula-2004.pdf> [in Ukrainian].

8. Pantera – transport v raioni Peremyshlia ta Nyzhankovykh za spadshchynu spivpratsi [Panther – transport in the area of Przemyśl and Nyžankowicz for the legacy of cooperation]. (2020). Yevrorehion Karpaty-Ukraina. URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/panther/> [in Ukrainian].

9. Prohrama pidtrymky initsiatyv mistsevyykh karpatskykh hromad [Program to support initiatives of local Carpathian communities]. (2020). Yevrorehion Karpaty-Ukraina. URL: <https://ekarpaty.com/our-programs/programa-pitrymky-initsiatyv/> [in Ukrainian].

10. Svit Karpatskykh rozet – zakhody zi zberezhenia unikalnosti kultury Karpat [The world of Carpathian rosettes – measures to preserve the uniqueness of Carpathian culture]. (2020). Yevrorehion Karpaty-Ukraina. URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/rosettes/> [in Ukrainian].

11. Shliakh voloskoi kultury na ukrainsko-polskomu prykordonni [The way of Wallachian culture on the

Ukrainian-Polish border]. (2020). Yevrorehion Karpaty-Ukraina. URL: <https://ekarpaty.com/nashi-proekty/shlyah-voloskoyi-kulturi/> [in Ukrainian].

12. Benč, V., Dumitru, A., Geszterédi, A. (2015). The Carpathian Euroregion Strategy 2020 & Beyond. URL: <http://carpathianeuroregion.org/letolt/strategia-english.pdf>

13. Bilicik, V., Duleba, A., Klyab, M., Mitryayeva, S. (2001). Role of the Carpathian Euroregion in Confronting its Minority Agenda. URL: <http://www.policy.hu/flora/carpathianmin.pdf>

14. Kacperska, E. (2005). Współpraca transgraniczna a rozwój regionów wschodnich [Cross-border cooperation and the development of eastern regions]. URL: http://sj.wne.sggw.pl/pdf/EIOGZ_2005_n55_s5.pdf [in Polish].

15. Kusiak-Winter, R. (2015). Współpraca transgraniczna w administracji publicznej [Cross-border cooperation in public administration]. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego. URL: https://www.bibliotekacyfrowa.pl/Content/71621/PDF/Wspolpraca_transgraniczna_w_administracji_publicznej.pdf [in Polish].

16. New Ways for Europe: Pan-European Corridor 5. (2009). URL: <https://www.dywidag-systems.com/projects/2010-info-18/new-ways-for-europe-pan-european-corridor-5/>

17. Shaban, T. (2015). Euroregion as an Important Mechanism of Cross-border Cooperation Between

Ukraine and the European Union. URL: https://biglobalization.org/sites/default/files/uploads/files/big_research_project_39_governance_shaban.pdf

18. Skoczylas, Ł. (2012). Aktualna współpraca transgraniczna Rzeczypospolitej Polskiej modelująca aktywność międzynarodową samorządów [The current cross-border cooperation of the Republic of Poland modeling the international activity of local governments]. URL: https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/1978/1/BSP_12_2012_Skoczylas.pdf [in Polish].

19. Smętkowski, M., Rok, J. (2016). The Carpathian Euroregion from the perspective of economic cooperation in peripheral regions. Centre for European Regional and Local Studies. URL: https://mpr.ub.uni-muenchen.de/82763/1/MPRA_paper_82763.pdf

20. Suli-Zakar, I. (2014). Successes and Failures in the CBC History of East Europe. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/334142.pdf>

21. Systemowy Projekt Sieciowy Euroregionu Karpackiego (2012). Euroregion Karpacki. URL: <http://www.karpacki.pl/stowarzyszenie-karpaty/projekty-wlasne-zakonczone/systemowy-projekt-sieciowy/> [in Polish].

22. Tanaka, H. (2006) Carpathian Euroregion and Cross-Border Governance. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/Carpathian-Euroregion-and-Cross-Border-Governance-Tanaka/ec055f697dac7de5a7b0ab0109a81fb77a4b6816>

Issue of national minorities in the development of cross-border cooperation of the Carpathian Euroregion

Sokolovskyy Oleksandr
Bohdanovych

Postgraduate Student
at the Department of Political Science
and International Relations
Lviv Polytechnic National University
Stepan Bandera str., 12,
Lviv, Ukraine

The article examines the peculiarities of the formation of the Carpathian Euroregion, the peculiarities of cooperation and the role of national minorities in this cooperation. The Carpathian Euroregion is one of the largest Euroregions in Eastern and Central and Eastern Europe, and includes countries such as Ukraine, Poland, Slovakia, Hungary and Romania. The strategy for the effective development of the Euroregion provides excellent opportunities for enhanced political dialogue, as well as in-depth economic, cultural and interethnic cooperation. Many projects within this Euroregion are primarily aimed at expanding cooperation with national minorities, as well as policies of cultural diversity in the regions and the creation of a single, well-developed infrastructure. Since its inception, the Carpathian Euroregion has moved from a declarative formation to an effective and practical tool in multilateral diplomacy. In the European Union it is a fairly common notion that modern regional development is based on human resource development. Thus, for the leaders of the Carpathian Euroregion, the development of education and training and the promotion of investment and resumption of entrepreneurship can be key breakthroughs, and supporting related priorities and implementing programs can be paramount in the region's rise. Carpathian Euroregion can play a crucial role in the adoption and implementation of operational programs for the recovery and promotion of investment, as well as for education, training and employment, which have already been approved by the project management. The governments of the Euroregion must continue their active participation and cooperation in all areas from economic to cultural and interethnic cooperation, and can be assisted directly by national minorities, which, although divided by borders, are a key element in the effectiveness of the Euroregion. Nevertheless, the Carpathian Euroregion is considerable, and therefore there is some unevenness in cooperation between the participating states. For example, cooperation between Poland and Ukraine is much stronger than cooperation between Poland and Slovakia. Of course, the first reason for such inequality in cooperation is the common historical past, as well as the presence of national minorities, which set the main trend and are the main element of the practical implementation of cooperation between the parties.

Key words: cross-border cooperation, Euroregion, Carpathian Euroregion, national minorities, Ukraine, Poland.

Томашевська Єлизавета Ігорівна

Європейська хартія регіональних мов або мов меншин: досвід ратифікації в Україні

УДК 323.15:81:[341.242.24(477)] (062.13) (4)
DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2021-2.24>

Томашевська Єлизавета Ігорівна
аспірантка відділу національних меншин
Інституту політичних і етнополітичних
досліджень імені І. Ф. Кураса
Національної академії наук України
вул. Генерала Алмазова, 8,
Київ, Україна

Ця стаття присвячена питанню створення Європейської хартії регіональних мов або мов меншин та її безпосереднього впровадження в Україні. Нині в умовах швидкого розвитку глобалізації мови як важливі складники ідентичності та транслятори здобутків культур знаходяться під загрозою. Ідея створення документа, який міг би регулювати міждержавні відносини та охороняти мови від утисків і запобігав їх зникненню, зародилась у Раді Європи у 1957 р. Так, у 1992 р. з'явилась Європейська хартія регіональних мов та мов меншин. З 47 країн-членів Ради Європи ратифікували ЄХРМ 25 країн, серед цих країн є і Україна.

Метою статті є аналіз процесу ратифікації Європейської хартії регіональних мов та мов меншин в Україні. Задля реалізації визначених завдань у статті використані такі методи: аналізу та синтезу, орієнтаційно-ціннісний (у філософському розумінні), біхевіористичний, індукції та дедукції, ретроспективного моделювання, наукової абстракції, статистичний метод та метод аналізу ієрархій Т. Сааті.

Слід зазначити, що Україна підписала ЄХРМ 5 листопада 1992 р. і мала дві спроби її ратифікації: перша була в 1999 р., втім мала низку недоліків (відсутність чіткої диференціації, некоректні формулювання в самому документі, заборона закривати освітні та інші заклади, якщо вони надають послуги мовами національних меншин). Після виправлення цих недоліків 15 травня 2003 р. відбулася повторна ратифікація, а набула чинності ЄХРМ 1 січня 2006 р.

Варто зазначити, що за результатами дослідження досі залишаються аспекти ЄХРМ, що потребують вдосконалення, зокрема перегляд та можлива заміна переліку мов меншин, що ратифіковані в Україні, з метою уникнення повторів та мов, що не існують, шляхом створення нової етнічної та мовної карти України. Важливим є також усунення проблеми нефахового перекладу як назви, так і тексту документа, а також понятійно-категоріального апарату.

Ключові слова: Європейська хартія регіональних мов, меншини, регіональні мови, ратифікація, Рада Європи, Україна.

Вступ. Глобалізація в сучасних умовах призвела до поширення мовної асиміляції, яка стала одним із наслідків зростання зовнішньої трудової міграції, специфіки формування попиту на робочу силу та розвитку засобів масової комунікації. Проте у другій половині ХХ ст. було зроблено низку важливих кроків для збереження мовної самобутності національних меншин, протидії дискримінації на мовній основі та забезпечення розвитку регіональних мов. Уперше принцип недискримінації за мовною ознакою був сформульований у зв'язку з ухваленням Загальної декларації прав людини у 1948 р. Проте в цьому документі не були визначені основні положення, які сприяли би створенню системи захисту регіональних мов. Цей факт був зазначений у 136-й Резолюції Консультативної асамблеї у 1957 р. Маючи на меті зберегти мовну різноманітність, Рада Європи з 1957 р. почала підготовку положень міжнародного договору, який би сприяв розвитку та охороні історичних регіональних мов та мов меншин Європи. Результатом роботи стала поява Європейської хартії регіональних мов та мов меншин (далі –ЄХРМ), яка була ухвалена 5 листопада 1992 р. у Страсбурзі.

Формування основних положень ЄХРМ тривало близько 35 років, а головною метою нового документа стало забезпечення розширення використання мов меншин у економічній, судовій, адміністративній, освітній сферах. Тривалий період

розробки ЄХРМ, на думку Н. Седневої, був наслідком тривалої еволюції підходів щодо усвідомлення важливості обов'язків зі збереження та розвитку тих регіональних мов, які цього потребують[10].

Першими країнами, що ратифікували ЄХРМ, стали Норвегія (10.11.1993), Фінляндія (09.11.1994), Угорщина (26.04.1995), Нідерланди (02.05.1996) та Хорватія (05.11.1997). А станом на 19 квітня 2021 р. ЄХРМ підписали 33 країни, а ратифікували лише 25 із 47 країн-членів Ради Європи. Серед цих країн також є і Україна, де процес ратифікації виявився досить тривалим і великою мірою політизованим, що вимагає його наукового осмислення, позбавленого політичної кон'юнктури.

Мета та завдання. Метою статті є аналіз процесу ратифікації Європейської хартії регіональних мов та мов меншин в Україні.

Завдання дослідження полягають у визначенні перспектив впровадження ЄХРМ в Україні та виокремленні певних аспектів Хартії, що вимагають уточнення та вдосконалення. Для реалізації визначених завдань у статті використані такі методи: аналізу та синтезу, орієнтаційно-ціннісний (у філософському розумінні), біхевіористичний, індукції та дедукції, ретроспективного моделювання, наукової абстракції, статистичний та метод аналізу ієрархій Т. Сааті. У дослідженні визначені етапи формування Хартії та порядок і наслідки її ратифікації в Україні.

Окремі аспекти вибраної теми дослідження стали предметом наукових пошуків Ю. Бестерс-Дільгера [1], який аналізував західноєвропейський досвід ратифікації ЄХРМ і виокремив її позитивні та негативні сторони, В. Василенко [2], який досліджував мови, що, на його думку, потребують захисту в Україні у рамках міжнародних зобов'язань держави. Н. Дзюбишина-Мельник [3] та В. Радчук [13] розглядали становлення міжнародного договору в контексті українських реалій.

С. Кот [7] і О. Литвиненко [8], виокремили актуальні, на їхню думку, проблеми правового забезпечення мовної політики держави на прикладі Хартії. Н. Седнева [15] та Г. Янковська [17] працювали над історією ухвалення та ратифікації хартії, а також регулювання мовних питань в Україні. Є. Ткаченко [16] досліджував процедуру правового захисту прав етнічних та мовних меншин.

Результати. Підписання Україною ЄХРМ відбулось 5 листопада 1992 р., але Хартію було ратифіковано із зобов'язаннями Законом № 1350-XIV 24 грудня 1999 р. [5] Однак закон втратив чинність як такий, що є неконституційним, на підставі Рішення Конституційного Суду від 12 липня 2000 р. [14]. Тому повторна ратифікація відбулася за Законом № 802-IV від 15 травня 2003 р. а набула чинності ЄХРМ з 1 січня 2006 р. [6].

Таким чином, спроб ратифікації ЄХРМ в Україні було дві. Перша мала місце 24 грудня 1999 р., коли був ухвалений Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (далі – Закон України «Про ратифікацію ЄХРМ»). Закон мав низку недоліків, чільне місце серед яких, як наголошує дослідниця Г. Янковська, займало, зокрема, виокремлення не мов національних меншин, а національностей: «Положення частини III Хартії застосовуються до мов національностей: росіян, євреїв, білорусів, молдован, румунів, кримських татар, болгар, поляків, угорців, греків, німців, гагаузів, словаків...» [17]. Це прямо суперечило положенням ЄХРМ, головна мета якої, згідно з преамбулою, полягала в охороні історичних регіональних мов або мов меншин Європи, частина з яких перебувала під загрозою відмирання та сприяла збереженню та розвитку культурного багатства і традицій Європи [4].

Г. Янковська також наголошує на відсутності коректної диференціації, необхідність якої була зумовлена частиною III ЄХРМ. Адже саме від чисельності осіб (у відсотковому співвідношенні), які належать до національної меншини і постійно компактно проживають у межах адміністративно-територіальної одиниці, мали розраховуватись пункти та підпункти, виконання яких, зокрема й фінансове, покладалось на Україну. А таких пунктів та підпунктів могло бути від 35 обов'язкових до 68. Невизначеним залишалось й те, в який спосіб вираховувати питому вагу певних національних

меншин – від осіб, які проживають на певній території чи від всього населення України? Присутня у п. 5 Закону України «Про ратифікацію ЄХРМ» заборона скорочення мереж освітніх та інших закладів, що функціонують, використовуючи мови національних меншин, теж була не доцільною, на думку Г. Янковської, оскільки регуляція кількості таких закладів не може залежати лише від правових настанов [17].

Проаналізувавши Закон України «Про ратифікацію ЄХРМ», 54 народні депутати звернулися до Конституційного суду України з вимогою визначити відповідність цього закону Конституції України. Вже 12 липня 2000 р. Конституційний Суд України визнав Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» неконституційним. Підставою для такого рішення стало порушення конституційно встановлених правил підписання та офіційного оприлюднення законів України.

15 травня 2003 р. відбулась друга спроба ратифікації Закону України «Про ратифікацію ЄХРМ». Відтепер завдяки доопрацюванням закон містив перелік мов національних меншин України, а не національностей, кількісна диференціація регіональних мов була відсутня, а число пунктів та підпунктів скоротилось до 42. Крім того, визнавалось, що освітні та інші заклади могли підлягати скороченню, а заходи, що були націлені на зміцнення позиції української мови як державної, не вважались такими, що перешкоджають реалізації ЄХРМ.

Такий варіант закону теж не міг влаштувати частину народних депутатів. Тому 46 народних обранців подали нове звернення до Конституційного Суду. Однак рішенням від 19 лютого 2004 р. суд відмовив у відкритті конституційного провадження. Зокрема, через невідповідність конституційного подання вимогам, що були передбачені Законом України «Про Конституційний Суд України» та невідомість Конституційному Суду України питань, порушених у поданні.

Попри певне доопрацювання ЄХРМ, цей документ містив низку проблемних моментів. Йдеться, наприклад, про неточний перелік мов у Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов та мов меншин». Було визначено, що Положення Хартії (994_014) застосовуються до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагазької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської [6]. Проте, як зазначають дослідники, молдавську мову можна вважати діалектом румунської. Грецька мова в Україні не використовується, а на сучасному етапі сукупність її діалектів називають новогрецькою мовою. Крім того, єврейської мови взагалі не існує за наявності іврити та ідиш [17].

У визнаному неконституційним Законі «Про засади державної мовної політики» цей перелік був значно ширшим і застосовувався до таких мов, як російська, білоруська, болгарська, вірменська, гагаузька, ідиш, кримськотатарська, молдавська, німецька, новогрецька, польська, ромська, румунська, словацька, угорська, русинська, караїмська, кримчацька. А такий перелік, звичайно, більше відповідає мовному різноманіттю України [16, с. 247].

В Україні визначення переліку мов, які дозволяється на регіональному рівні використовувати в освіті, судочинстві, роботі державних підприємств, установ та організацій, досить швидко набуло політичного підтексту. У першу чергу йдеться про включення до переліку русинської мови. Відомо, що східнослов'янські поселенці Карпатського регіону здавна називали себе русинами або ж руснаками. Тобто так само, як і населення інших регіонів України в давнину аж до утвердження в різних регіонах в різний час етноніму «українці».

Українські науковці переконливо довели, що русини в сучасному розумінні – це самоназва етнографічних груп українців: лемків, бойків та субетносу – гуцулів. І більшість із них ідентифікують себе саме з українцями. Тому наприкінці 1993 р. заявили про себе як русинів 55 осіб, наприкінці 1994 р. – 96. У будь-якому разі, саме ці цифри називалися на науково-практичних конференціях, що відбулися в Ужгороді у грудні 1993 р. і 1994 р. Проте вже з травня 1993 р. заявило про себе «Временное правительство Подкарпатской Руси», яке проводило антиукраїнську пропаганду, звинувачуючи уряд і парламент України в українському націонал-фашизмі, окупації Закарпаття, етноциді русинів, а також вимагаючи повної політичної та економічної незалежності [9]. Політичне русинство відразу визначило свою позицію як відверто антиукраїнську. Однак, незважаючи на те, що Україна офіційно не визнає окремо національності чи етносу «русин», громадяни мають право на вільну етносамоідентифікацію. І переписом 2001 р. було зафіксовано належність до русинів лише 10 183 мешканців Закарпатської області (0,8% населення).

Проте вже в законопроекті № 7185, який був запропонований народним депутатом України О. Голубом [12] 30 вересня 2010 р. після приходу до влади В. Януковича, містилася вимога доповнити перелік мов у Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов та мов меншин» саме русинською мовою. У пояснювальній записці стверджувалася наявність близько 2 млн русинів у світі, що, на думку автора законопроекту, мало стати підставою для ухвалення відповідного рішення, але жодним словом не було згадано про кількість тих, хто вважав себе русинами, в Україні. При тому наголошувалося на

необхідності кодифікації і правового врегулювання для збереження і розвитку. Очевидно, йшлося про черговий факт популізму і спробу вкотре розхитати ситуацію в державі, де політичне русинство зазнало відвертого фіаско. І замовник подібних дій яскраво виявив себе. На тлі російської агресії саме кремлівська пропаганда продовжила спроби загострити ситуацію навколо русинського питання на Закарпатті.

Певні проблеми постали і у зв'язку з включенням до переліку мов ромської, караїмської і кримчацької: ромської – через відсутність понаддіалектної норми, а караїмської та кримчацької – внаслідок порівняно невеликої чисельності в Україні караїмів і кримчаків (близько 1200 і близько 400 осіб відповідно), з яких не всі володіють мовою свого народу [8].

Перепис населення України, проведений у 2001 р., засвідчив проживання на її території росіян, білорусів, молдаван, кримських татар, болгар, угорців, румунів, поляків, євреїв, вірменів, греків, татар, циганів, азербайджанців, грузинів, німців, гагаузів та ін. [11]. Проте мови вірменів, татар, циганів, азербайджанців та грузинів у ратифікаційному документі за незрозумілих причин взагалі не згадувалися [17]. Однак мовне питання неодноразово ставало засобом політичного піару та маніпуляцій. Так, законопроект № 1071 від 5 травня 2010 р., запропонований В. Колісніченком, мав на меті поповнити перелік мов румейською, урумською, ідишем, але вилучити грецьку. А законопроект № 0098 від 15 вересня 2008 р., запропонований В. Ющенком, у разі його ухвалення мав забезпечити поповнення переліку мов вірменською, ідишем, новогрецькою та ромською. При тому ніяких змін у перелік мов у Законі України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов та мов меншин» внесено не було, а названий законопроект В. Юценка був відкликаний.

Проблемою для України залишається внесення до ратифікаційного документа російської мови. Для частини політичних сил в Україні це питання стало важливою складовою частиною піар-компаній. І найбільшим парадоксом Хартії в українській інтерпретації стало те, що вона захищала як мови багатьох меншин, такі і ту мову, від нав'язування якої як мови міжнаціонального спілкування ці меншини потерпали [15]. Фальшування виявилось прикрим прикладом визначення об'єкта Хартії [3]. Тому в колі дослідників набула поширення думка про відсутність потреби зараховувати російську мову до регіональних мов або мов меншин через те, що вона є державною в Російській Федерації [17]. А найбільш виваженою видається думка, що лише після укладення детальної етнічної та мовної карти України доцільно робити висновки про практичне застосування Хартії [7]. В Україні виникла парадоксальна ситуація, коли низка політичних гравців не бажає визнавати росіян національною меншиною,

водночас наголошує на необхідності захисту російської мови, апелюючи до документа, який передбачає захист мов національних меншин.

В умовах домінування російської мови в ключових сферах суспільно-політичного життя виникла фактично потреба не лише гарантувати мовні права нацменшин, але й зберегти статус української мови як державної [6].

Про політизацію підходу до надання російській мові статусу регіональної свідчить і поширення діаметрально протилежних рішень. Так, у липні 2018 р. статус російської мови як регіональної в місті Миколаєві був скасований Миколаївським окружним адміністративним судом. У грудні 2018 р. судовим рішенням, а також відповідним рішенням депутатів облради було забезпечено скасування статусу російської мови як регіональної в Харкові, того ж місяця відповідне рішення ухвалили депутати Херсонської обласної ради. Скасування такого статусу мало місце на основі відповідного рішення Одеського окружного адміністративного суду в грудні 2020 р. У березні 2021 р. ухвалив відповідне рішення Запорізький окружний адміністративний суд.

Крім того, у грудні 2020 р. був скасований статус угорської мови як регіональної в м. Берегово, Березівському та Виноградівському районах Закарпатської області та статус румунської і молдавської мов – у Білій Церкві, Нижній Апші та Солотвино тієї ж області. Звичайно, поштовх для таких рішень забезпечило рішення парламенту України від 24 лютого 2014 р., яким був скасований закон Ківалова–Колісниченка. А 28 лютого 2018 р. рішення про визнання цього закону неконституційним ухвалив КСУ. І такі рішення не виглядають дивними після анексії Криму РФ та початку російської агресії на Донбасі.

Для забезпечення ратифікації в Україні ЄХРМ проблемою й досі залишається її кваліфікований переклад та тлумачення окремих положень. Більшість дослідників вважають, що назву документа переклали не правильно. Текст потребує фахового перекладу, адже за його відсутності правозастосування здійснюється на основі тлумачення його положень залежно від політичної ситуації в кожній окремо взятій країні, що призводить до численних суперечок у трактуванні основних понять [1, с. 97].

І. Василенко, аналізуючи автентичні тексти ЄХРМ, зазначав, що основний, базовий термін «*regional or minority languages*» варто перекладати як «регіональні або міноритарні мови», тобто ті мови, що використовуються в певному регіоні або ж перебувають на межі зникнення [2]. В. Радчук наголошує на тому, що перекладати назву варто лише після детального перекладу всього тексту [13]. Йдеться про те, що назва документа не повинна мати різних варіантів формулювання і має бути зрозумілою всім країнам-членам Ради Європи,

а також безпосередньо тим країнам, в яких ЄХРМ набула чинності. Саме беручи до уваги основний зміст ЄХРМ, В. Радчук розглядає такі варіанти перекладу назви офіційного документа, як «Європейська хартія загрозованих мов», «Хартія захисту місцевих рідкісних мов Європи», «Хартія збереження мовного розмаїття Європи», «Європейська хартія малопоширених місцевих мов» [13].

Висновки. Характер ратифікації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин в Україні дає змогу стверджувати про певну політизацію цього процесу. Покликана сприяти збереженню мов національних меншин і послабленню соціальної напруги, Хартія в Україні виявилася одним із засобів загострення так званого «мовного питання». Актуалізація «мовного питання» напередодні чергової виборчої президентської чи парламентської кампанії виявилася вагомим засобом мобілізації електорату, а на початку ХХІ ст. була перетворена на один із аспектів просування ідеї про «розкол України». Суперечки переважно велися навколо перспективного визначення статусу російської мови. І стало помітним бажання частини політиків використати процес ратифікації Хартії задля відповідних маніпуляцій, покликаних забезпечити міфічний захист «російського та російськомовного населення» в Україні. Особливого поширення надання російській мові статусу регіональної набуло після ухвалення Верховною Радою України скандально відомого закону Ківалова–Колесніченка, а скасування такого статусу – після початку агресії Російської Федерації на Донбасі. Надмірна політизація процесу ратифікації Хартії в Україні призвела до поширення викривлень оцінок суті та духу цього документа і не зняла з порядку денного потреби наукового переосмислення окремих її положень та порядку їх впровадження.

На сучасний момент не зникла необхідність визначення коректної назви Хартії, вдосконалення потребує і понятійно-категоріальний апарат ЄХРМ, а мови, зазначені в документі, потребують уточнення задля уникнення повторення та виключення неіснуючих мов. І такі дії вимагають формування етнічної та мовної карти держави на основі серйозних наукових пошуків та аналізу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бестерс-Дільгер Ю. Сильні та слабкі сторони Європейської хартії регіональних або міноритарних мов: західноєвропейський досвід. *Мовознавство*. 2010. № 1. С. 94–99.
2. Василенко В. Які мови в Україні потребують особливого захисту. Колізія між національним законом і міжнародними зобов'язаннями держави. Київ, 2006. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/46241#article>. (дата звернення 19.04.2021)
3. Дзюбишина-Мельник Н. Чин «Європейської хартії регіональних або міноритарних мов» та українські реалії. Луцьк, 2008. URL: <http://ekmair.ukma.edu.ua/>

bitstream/handle/123456789/886/dzubyshyna_melnyk_chyn_eh.pdf (дата звернення 19.04.2021)

4. Європейська Хартія регіональних мов та мов меншин. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (дата звернення 19.04.2021).

5. Закон України № 1350-XIV 24 грудня 1999 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14#Text> (дата звернення 21.04.2021)

6. Закон України № 802-IV від 15 травня 2003 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (дата звернення 21.04.2021)

7. Кот С. Мовна Хартія: на Захід чи на Схід, Київ, 2006. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/47670#article>. (дата звернення 19.04.2021)

8. Литвиненко О. Актуальні проблеми правового забезпечення мовної політики держави. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2013. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1227/> (дата звернення 19.04.2021)

9. Панчук М.І. Політологічні розвідки. Київ : Парламентське видавництво, 2012. 424 с.

10. Підбережник Н. П. Правове забезпечення публічного управління мовними відносинами в Україні. *Ефективність державного управління*. 2017. Вип. 3. С. 121–129.

11. Про кількість та склад населення України за підсумками Всеукраїнського перепису населення 2001 рік. Київ, 2003–2004. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>. (дата звернення 19.04.2021)

12. Проект Закону про внесення доповнення до Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» (щодо русинської мови). URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=38651

13. Радчук В. Захід є захід, а схід є схід... Про ціну буквализму й домислу. Львів, 2004. URL: http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2004/radch_5_06.html (дата звернення 19.04.2021)

14. Рішення Конституційного Суду України від 12 липня 2000 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00#Text> (дата звернення 19.04.2021)

15. Седнєва Н. Регулювання мовних питань в Україні та Європейська хартія регіональних мов чи мов меншин. Миколаїв, 2006. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2006/40-27-31.pdf> (дата звернення 19.04.2021)

16. Ткаченко Є. Правовий захист прав етнічних та мовних меншин : навч. посіб. Київ, 315 с.

17. Янковська Г. Історія прийняття й ратифікації в Україні Європейської хартії регіональних мов або мов меншин: проблеми та перспективи. Київ, 2011. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/21.pdf (дата звернення 19.04.2021).

18. Chart of signatures and ratifications of Treaty 148. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/signatures> (дата звернення 19.04.2021).

REFERENCES:

1. Besters-Dilger Yu. (2010) Sylni ta slabki storony Yevropeiskoi khartii rehionalnykh abo minoritytarnykh mov: zakhidnoievropeyskyi dosvid [Strengths and weaknesses of the European Charter for Regional or

Minority Languages: Western European experience]. *Movoznavstvo*. № 1. S. 94–99.

2. Vasylenko V. (2006) Yaki movy v Ukraini potrebuiut osoblyvoho zakhystu. Koliziiya mizh natsionalnym zakonom i mizhnarodnymy zoboviazanniamy derzhavy. [Which languages in Ukraine need special protection. Conflict between national law and international obligations of the state]. *Dzerkalo tyzhnia* (electronic journal), vol. 10. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/46241#article> (accessed 19 April 2021).

3. Dziubyshyna-Melnyk N. (2008) Chyn «Yevropeiskoi khartii rehionalnykh abo minoritytarnykh mov» ta ukrainski realii. [The rank of the «European Charter for Regional or Minority Languages» and Ukrainian realities]. *Naukovyi visnyk Volynskogo universytetu imeni Lesi Ukrainky* (electronic journal), vol. 2, pp. 14–21. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/886/dzubyshyna_melnyk_chyn_eh.pdf (accessed 19 April 2021).

4. Yevropeiska Khartiia rehionalnykh mov ta mov menshyn. [European Charter for Regional or Minority Languages]. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014#Text (accessed 19 April 2021).

5. Zakon Ukrainy № 1350-XIV vid 24 hrudnia 1999 r. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1350-14#Text> (accessed 21 April 2021).

6. Zakon Ukrainy № 802-IV vid 15 travnia 2003 r. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15#Text> (accessed 21 April 2021).

7. Kot S. (2006) Movna Khartiia: na Zakhid chy na Skhid [Language Charter: West or East.] *Dzerkalo tyzhnia* (electronic journal), vol. 33. URL: <http://www.dt.ua/newspaper/articles/47670#article>. (accessed 19 April 2021).

8. Lytvynenko O. (2013) Aktualni problemy pravovoho zabezpechennia movnoi polityky derzhavy. [Actual problems of legal support of the state language policy]. *Natsionalnyi instytut stratehichnykh doslidzhen*, URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1227/> (accessed 19 April 2021).

9. Panchuk M.I. (2012) *Politolohichni rozvidky* [Political science intelligence]. Kyiv : Parlamentske vydavnytstvo. 424 s. (in Ukrainian)

10. Pidberezhnyk N.P. (2017) Pravove zabezpechennia publicnoho upravlinnia movnymy vidnosynamy v Ukraini. [Legal support of public management of language relations in Ukraine]. *Efektivnist derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3, pp. 121–129.

11. Derzhavnyi komitet statystyky Ukrainy. (2003–2004). Pro kilkist ta sklad naseleennia Ukrainy za pidsumkamy Vseukrainskoho perepysu naseleennia 2001 rik. URL: <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality> (accessed 19 April 2021).

12. Proekt Zakonu pro vnesennia dopovnenia do Zakonu Ukrainy «Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn» (shchodo rusynskoi movy. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?id=&pf3511=38651 (accessed 19 April 2021).

13. Radchuk V. (2004) Zakhid ye zakhid, a skhid ye skhid... Pro tsinu bukvalizmu y domyslu. [The West is the West, and the East is the East ... About the price of literalism and conjecture]. URL: http://www.universum.lviv.ua/archive/journal/2004/radch_5_06.html (accessed 19 April 2021).

14. Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 12 lypnia 2000 r. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00#Text> (accessed 19 April 2021).

15. Sednieva N. (2006) Rehulivannia movnykh pytan v Ukraini ta Yevropeiska khartiia rehionalnykh mov chy mov menshyn. [Regulation of language issues in Ukraine and the European Charter for Regional or Minority Languages]. *Naykovi pratsi*, vol.40, pp. 150–154. URL: <https://lib.chmnu.edu.ua/pdf/naukpraci/politics/2006/40-27-31.pdf> (accessed 19 April 2021).

16. Tkachenko Ye. (2018) *Pravovyi zakhyst prav etnichnykh ta movnykh menshyn* [Legal protection of the rights of ethnic and linguistic minorities] :

navch. posib. Kyiv, FOP Golembovska O.O., 315 s. (in Ukrainian)

17. Yankovska H. (2011) Istoriiia pryiniattia i ratyfikatsii v Ukraini Yevropeiskoi khartiia rehionalnykh mov abo mov menshyn: problemy ta perspektyvy. [History of the adoption and ratification in Ukraine of the European Charter for Regional or Minority Languages: Problems and Prospects]. *Pravo i suspilstvo* (electronic journal), vol. 1, pp. 93–99. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2012/1_2012/21.pdf (accessed 19 April 2021).

18. Chart of signatures and ratifications of Treaty 148. URL: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/148/signatures> (accessed 19 April 2021).

European Charter of Regional or Minority Languages: the experience of ratification in Ukraine

Tomashevska Yelyzaveta Ihorivna

Doctoral Student at the Department of National Minorities Kuras Institute of Political and Ethnic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine General Almazov str., 8, Kyiv, Ukraine

This article is devoted to the creation of the European Charter for Regional or Minority Languages and its direct implementation in Ukraine. Today, in the context of the rapid development of globalization, languages as important components of identity and translators of cultural achievements are under threat. The idea of creating a document that could regulate interstate relations and protect languages from oppression and prevent their disappearance originated in the Council of Europe in 1957. Thus the European Charter for Regional or Minority Languages appeared in 1992. Of the 47 member states of the Council of Europe, 25 have ratified the ECRML, including Ukraine.

The aim of the article is to analyze the process of ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages in Ukraine. To implement certain tasks in the article following methods are used: analysis and synthesis, orientation-value (in the philosophical sense), behavioral, induction and deduction, retrospective modeling, scientific abstraction, statistical and method of analysis of hierarchies T. Saati.

It should be noted that Ukraine signed the ECRML on November 5, 1992 and had two attempts to ratify it. Initially, in 1994, however, it had a number of shortcomings, namely the lack of clear differentiation, incorrect wording in the document itself, the ban on closing educational and other institutions if they provide services in the languages of national minorities. Having corrected these aspects on May 15, it was ratified again in 2003, and the ECRML entered into force on January 1, 2006.

It should be noted that the study still identifies aspects of the ECRML that need to be improved, including the revision and possible replacement of the list of minority languages ratified in Ukraine to avoid repetition and non-existent languages by creating a new ethnic and linguistic map of Ukraine. It is also important to eliminate the problem of non-professional translation, both the title and the text of the document, as well as the conceptual and categorical apparatus.

Key words: ECRML, minorities, regional languages, ratification, Council of Europe, Ukraine.

НОТАТКИ

Наукове видання

ПОЛІТИКУС

Науковий журнал

Випуск 2

Коректура • С. Корзун

Комп'ютерна верстка • Ю. Семенченко

Формат 60×84/8. Гарнітура Агіто.
Папір офсетний. Цифровий друк. Обл.-вид. арк. 18,83. Ум. друк. арк. 16.51.
Підписано до друку 30.04.2021. Наклад 150 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефони +38 (048) 709 38 69
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.